

DET KONGELIGE
FORSVARSDPARTEMENT

Prop. 1 S

(2016–2017)

Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)

FOR BUDSJETTÅRET 2017

Utgiftskapitler: 1700–1795

Inntektskapitler: 4700–4799

Innhold

Del I	Innledende del	9	3.6.2	Nasjonalt tryggingorgan	55
			3.6.3	Forsvarets forskingsinstitutt	56
1	Hovedmål og prioriteringer	11	4	Investeringer	57
1.1	Mål og oppgaver i forsvars- sektoren	12	4.1	Overordnet om investeringer i forsvarssektoren	57
1.2	Videre utvikling av forsvars- sektoren i perioden 2017–2020	13	4.2	Flernasjonale programmer i NATO	58
1.3	Status etter fjerde år i plan- perioden (prognose for 2016)	17	4.3	Industrielt samarbeid	59
1.4	Økonomiske rammer for 2017	18	4.4	Kampflyanskaffelsen – status og fremdrift	59
1.5	Hovedprioriteringer i 2017	21	4.5	Investeringer i materiell og eiendom, bygg og anlegg	63
1.6	Anmodningsvedtak	25	4.5.1	Nye prosjekter for godkjenning	63
2	Tryggingsspolitikk	26	4.6	Kategori 1-prosjekter – godkjenning av endring av omfang og kostnadsrammer	64
2.1	Tryggingss- og forsvarspolitiske mål	26	4.7	Kategori 1-prosjekter – status og fremdrift	65
2.2	Utviklingstrekk og utfordringer	26	4.7.1	Materiellprosjekter	65
2.2.1	Globale utviklingstrekk	26	4.7.2	EBA-prosjekter	71
2.2.2	Regionale utviklingstrekk	26	4.8	Fremtidige prosjekter	72
2.2.3	Nordområda	27	4.8.1	Materiellprosjekter	72
2.2.4	Russland	27			
2.2.5	Cyber, terror og masse- ødeleggingssvåpen	28	Del II	Budsjettforslag	75
2.2.6	NATO og det transatlantiske samarbeidet	29	5	Nærmere omtale av bevilgningsforslagene mv.	77
2.2.7	FN	31			
2.2.8	EU	32			
2.2.9	Nord-europeisk og nordisk forsvarssamarbeid	32			
2.3	Tryggingss- og forsvarspolitiske prioriteringer	33			
2.3.1	Styrke forsvaret av Noreg	33			
2.3.2	Styrke NATO sitt kollektive forsvar	34			
2.3.3	Bidra til internasjonal innsats	35			
2.3.4	Vidareutvikle totalforsvaret	35			
3	Rapport for verksemda 2015 ..	37		Programområde 04 Militært forsvar	77
3.1	Forsvarsdepartementet	37		<i>Programkategori 04.10 Militært forsvar mv.</i>	77
3.2	Økonomiske rammer	40		Kap. 1700 Forsvarsdepartementet	79
3.3	Måloppnåing i Forsvaret	41		Kap. 4700 Forsvarsdepartementet	85
3.3.1	Leveransar	41		Kap. 1710 Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg	86
3.3.2	Økonomi	48		Kap. 4710 Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg	88
3.3.3	Interne prosessar	48		Kap. 1716 Forsvarets forskningsinstitutt	88
3.3.4	Menneske, læring og utvikling	51		Kap. 1719 Fellesutgifter og tilskudd til foretak under Forsvars- departementet	89
3.4	Kulturverksemda i forsvars- sektoren	54		Kap. 4719 Fellesinntekter til foretak under Forsvarsdepartementet	89
3.5	Forsvarsrelaterte organisasjonar	54		Kap. 1720 Felles ledelse og kommando- apparat	90
3.6	Forsvarsbygg, Nasjonalt tryggingssorgan og Forsvarets forskingsinstitutt	54		Kap. 4720 Felles ledelse og kommando- apparat	93
3.6.1	Forsvarsbygg	54		Kap. 1723 Nasjonal sikkerhetsmyndighet	94
				Kap. 4723 Nasjonal sikkerhetsmyndighet	95
				Kap. 1725 Fellesinstitusjoner og -utgifter under Forsvarsstaben	95

Kap. 4725 Fellesinstitusjoner og -inntekter under Forsvarsstaben	97	8	Omtale av klima- og miljørelevante saker	139
Kap. 1731 Hæren	97	8.1	Innledende del	139
Kap. 4731 Hæren	100	8.2	Naturmangfold	139
Kap. 1732 Sjøforsvaret	100	8.3	Kulturminner og kulturmiljø	139
Kap. 4732 Sjøforsvaret	102	8.4	Forurensning	139
Kap. 1733 Luftforsvaret	102	8.5	Klima	140
Kap. 4733 Luftforsvaret	105	8.6	Miljøansvar ved forsvarssektorens anskaffelser	140
Kap. 1734 Heimevernet	106	9	NATOs vurdering av Norge	141
Kap. 4734 Heimevernet	108	10	NATOs vurdering av Norge – resultatmåling	144
Kap. 1735 Etterretningstjenesten	108	11	Lederes ansettelsesvilkår i heleide foretak under Forsvarsdepartementet	149
Kap. 1740 Forsvarets logistikkorganisasjon	110	11.1	Aerospace Industrial Maintenance Norway AS (AIM Norway AS)	149
Kap. 4740 Forsvarets logistikkorganisasjon	112	Forslag		151
Kap. 1760 Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	112	Vedlegg 1	Ordninger i tilknytning til verneplikten	158
Kap. 4760 Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	115	Vedlegg 2	Standardiserte nøkkeltall for forvaltningsorganer med særskilte fullmakter Forsvarets forskningsinstitutt (FFI)	160
Kap. 1761 Nye kampfly med baseløsning	115	Vedlegg 3	Budsjettstatistikk for perioden 2014–2017	166
Kap. 1790 Kystvakten	118	Vedlegg 4	Nøkkeltall for perioden 2014–2017	171
Kap. 4790 Kystvakten	120	Vedlegg 5	Forsvarets fremtidige styrkestruktur	173
Kap. 1791 Redningshelikoptertjenesten	120			
Kap. 4791 Redningshelikoptertjenesten	121			
Kap. 1792 Norske styrker i utlandet	122			
Kap. 4792 Norske styrker i utlandet	124			
Kap. 1795 Kulturelle og allmennyttige formål	125			
Kap. 4795 Kulturelle og allmennyttige formål	127			
Kap. 4799 Militære bøter	127			
Del III Omtale av særlige tema	129			
6 Informasjonssaker	131			
6.1 Avhending av brukt/utrangert forsvarsmateriell	131			
6.2 Soldatproposisjonen	132			
6.3 Forsvarets flysamling på Gardermoen	132			
6.4 Innføring av allmenn verneplikt	133			
7 Oppfølging av § 1a i likestillingsloven	134			
7.1 Forsvarsdepartementet	134			
7.2 Forsvaret	134			
7.3 Forsvarsbygg	135			
7.4 Nasjonal sikkerhetsmyndighet	136			
7.5 Forsvarets forskningsinstitutt	137			

Tabelloversikt

Tabell 1.1 Økonomiske hovedstørrelser – status i 2017 med regjeringens budsjettforslag	19	Tabell 5.22 LTP-tiltak	113
Tabell 1.2 Målsettingen i LTP	20	Tabell 5.23 Budsjettekniske endringer	114
Tabell 1.3 LTP-satsing 2017	21	Tabell 5.24 LTP-tiltak	114
Tabell 1.4 Oversikt over anmodnings- og utredningsvedtak, ordnet etter sesjon og nummer	25	Tabell 5.25 Kostnadsbildet for kampfly med baseløsning	116
Tabell 3.1 Endringer i løyvinga 2015	41	Tabell 5.26 Finansiering av kampfly med baseløsning	116
Tabell 3.2 Utvikling av operativ evne 2014–2015	42	Tabell 5.27 Budsjettekniske endringer	116
Tabell 4.1 Formålstabell	61	Tabell 5.28 Budsjettekniske endringer	117
Tabell 4.2 Kategori 1-prosjekter	61	Tabell 5.29 Budsjettekniske endringer	119
Tabell 4.3 Kategori 1-prosjekter innenfor materieell	65	Tabell 5.30 LTP-tiltak	119
Tabell 4.4 Kategori 1-prosjekter innenfor EBA	71	Tabell 5.31 Budsjettekniske endringer	121
Tabell 5.1 Budsjettekniske endringer	80	Tabell 5.32 Budsjettekniske endringer	122
Tabell 5.2 Forsvarsattacheer ved norske utenriksstasjoner i 2017	81	Tabell 5.33 Budsjettekniske endringer	125
Tabell 5.3 Militærrådgivere i 2017	81	Tabell 5.34 LTP-tiltak	125
Tabell 5.4 Budsjettekniske endringer	87	Tabell 10.1 Input/Output Metrics	145
Tabell 5.5 LTP-tiltak	87		
Tabell 5.6 Budsjettekniske endringer	90	Vedlegg 2	
Tabell 5.7 LTP-tiltak	91	Tabell 2.1 Utgifter og inntekter fordelt på art	160
Tabell 5.8 LTP-tiltak	94	Tabell 2.2 Inntekter etter inntektskilde	162
Tabell 5.9 Budsjettekniske endringer	96	Tabell 2.3 Virksomhetens kontant- beholdning pr. 31. desember i perioden 2013–2015 med spesifikasjon av formål kontant- beholdningen skal benyttes til ..	163
Tabell 5.10 Budsjettekniske endringer	98		
Tabell 5.11 LTP-tiltak	98	Vedlegg 3	
Tabell 5.12 Budsjettekniske endringer	100	Tabell 3.1 Vedtatt budsjett og regnskap	166
Tabell 5.13 LTP-tiltak	101		
Tabell 5.14 Budsjettekniske endringer	103	Vedlegg 4	
Tabell 5.15 LTP-tiltak	103	Tabell 4.1 Utviklingen i forsvarsbudsjettet 2014–2017 med og uten kampfly med baseløsning	171
Tabell 5.16 Budsjettekniske endringer	106	Tabell 4.2 Prosentvis fordeling av vedtatt budsjett 2014–2016 og forslag for 2017	171
Tabell 5.17 LTP-tiltak	106	Tabell 4.3 Forsvarsbudsjettet og brutto nasjonalprodukt	172
Tabell 5.18 LTP-tiltak	109		
Tabell 5.19 Budsjettekniske endringer	110		
Tabell 5.20 LTP-tiltak	110		
Tabell 5.21 Budsjettekniske endringer	113		

Figuroversikt

Figur 3.1	Utvikling i Sjøforsvaret si segling	43	Figur 3.5	Utvikling i Hæren si øving	45
Figur 3.2	Utvikling i Sjøforsvaret sin aktivitet i Nord-Noreg	43	Figur 3.6	Utvikling i årsverk i Forsvaret, gjennomsnitt for året	52
Figur 3.3	Utvikling i Luftforsvaret sin aktivitet	44	Figur 4.1	Utvikling av vekslingskurs mot amerikanske dollar	60
Figur 3.4	Utvikling i Heimevernet si trening	44			

DET KONGELIGE
FORSVARSDPARTEMENT

Prop. 1 S

(2016–2017)

Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)

FOR BUDSJETTÅRET 2017

Utgiftskapitler: 1700–1795

Inntektskapitler: 4700–4799

*Tilråding fra Forsvarsdepartementet 16. september 2016,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Solberg)*

Del I
Innledning del

1 Hovedmål og prioriteringer

Regjeringens forslag til forsvarsbudsjett for 2017 representerer et forsvarspolitisk taktskifte. Regjeringens fremlagte langtidsplan for forsvarssektoren, Prop. 151 S (2015–2016) «Kampkraft og bærekraft», som er til behandling i Stortinget, legger grunnlaget for et relevant og bærekraftig forsvar. Målet er å øke Forsvarets operative evne på kort og lang sikt, ved å styrke tilgjengelighet, utholdenhet og beredskap og fornye materiellet. Regjeringen legger opp til betydelig økte bevilgninger, modernisering og reform. Regjeringen følger opp den bevilgningsmessige økningen til forsvarssektoren slik det er lagt opp til i den fremlagte langtidsplanen.

For å sikre økonomisk bærekraft i utviklingen av forsvarsstrukturen må det være samsvar mellom oppgaver, struktur og økonomi. Dagens forsvarsstruktur lar seg ikke videreføre innenfor dagens budsjettnivå. Kostnadene ved å drifte og videreutvikle et moderne og relevant forsvar har vært økende. Kostnadsveksten for forsvarsmateriell betyr at en videreføring av bevilgningsnivået ikke vil gi nødvendig økonomisk handlingsrom til å fornye strukturen og følge opp investeringer med nødvendige midler til drift og vedlikehold. For at forsvarsevnen skal kunne opprettholdes over tid, og som grunnlag for økonomisk bærekraft, er det avgjørende med realistisk planlegging som tar høyde for faktiske driftsutgifter og erfart kostnadsutvikling. I regjeringens langtidsplan, og i budsjettforslaget for 2017, er det for første gang tatt høyde for en slik utvikling.

Prioriteringen av pågående operasjoner har resultert i at Forsvarets beredskap og klartider ikke har vært tilstrekkelig prioritert. Kostnaden ved å reetablere tilgjengelighet og utholdenhet beløper seg til i underkant av 2,5 mrd. 2016-kroner, og knyttes i hovedsak til vedlikehold, reservedeler og beredskapslogistikk.

Om økte budsjetter hadde finansiert en videreført forsvarsstruktur, ville den likevel ikke vært tilpasset en endret sikkerhetspolitisk situasjon og de operative utfordringene Forsvaret står overfor. Modernisering og reform er altså nødvendig, selv med et historisk økonomisk løft. For å videreut-

vikle Forsvaret og styrke den reelle operative evnen har regjeringen i sin fremlagte langtidsplan foreslått et dobbelt løft for bærekraft, med en kombinasjon av historisk styrking av forsvarsbudsjettet og en rekke strukturelle tiltak. Dette vil legge grunnlaget for en langsiktig og bærekraftig utvikling av forsvarsstrukturen, med reell balanse mellom oppgaver, struktur og økonomi.

Regjeringen legger i sitt budsjettforslag for 2017 til rette for bevilgningsøknninger som er i tråd med den opptrappingen av forsvarsbudsjettet som det legges opp til i Prop. 151 S (2015–2016).

Langtidsplanen angir og forankrer hovedlinjene for sektorens videre utvikling, inkludert forsvarspolitiske mål, oppgaver og ambisjonsnivå, samt tilhørende økonomiske og strukturelle rammer. Ambisjonsnivå og krav til beredskap må endres i lys av en ny sikkerhetspolitisk situasjon, Forsvarets vesentlige bidrag til samfunnets samlede beredskap og fremtidens internasjonale operasjoner. Det er særlig viktig å styrke beredskapen og evnen til å håndtere de mest omfattende oppgavene: kollektivt forsvar av Norge og allierte mot trusler, anslag og angrep, innenfor rammen av NATO. Norge skal ha et solid forsvar godt forankret i NATO.

I videreutviklingen av Forsvarets operative struktur for perioden 2017–2020 prioriterer regjeringen, i tråd med Prop. 151 S (2015–2016), å øke tilgjengelighet og utholdenhet til prioriterte avdelinger gjennom en tydelig prioritering av vedlikehold, reservedeler og beredskapsbeholdninger i 2017. Det settes i 2017 av betydelige ressurser til å redusere det vedlikeholdsetterslepet som har bygget seg opp, anskaffe reservedeler og gjenoppbygge beredskapsbeholdninger. Det er helt nødvendig å bygge denne «grunnmuren» for at vi i neste fase, fra 2018, skal kunne redusere klartidene, prioritere økt aktivitetnivå og økt bemanning på utvalgte kapasiteter. En omfattende modernisering blir videreført og forsterket fra 2019 med investeringer i strategiske kapasiteter, som ytterligere vil styrke den operative evnen på kort og lang sikt, slik at Forsvaret forblir et relevant sikkerhetspolitisk virkemiddel for Norge.

Norsk sikkerhets- og forsvarspolitikken bygger på et internasjonalt rammeverk, et sterkt transatlantisk sikkerhetsfelleskap gjennom NATO og samfunnets samlede bidrag til forsvarsevnen. Norsk sikkerhet er nært knyttet til internasjonale utviklingstrekk. Den regionale og globale sikkerhetspolitiske utviklingen er krevende, også for Norge. Mer enn enkeltutfordringer, som på ulike måter setter Norge eller norsk politikk på prøve, preges sikkerhetssituasjonen av en samtidighet og sammenblanding av utfordringer som bidrar til økt kompleksitet og uforutsigbarhet.

Norsk sikkerhetspolitikk er i stor grad preget av forholdet til Russland. Russland har skapt betydelig usikkerhet gjennom sine handlinger, sin antivistlige retorikk og sin økte militære aktivitet i våre nærrområder. Russland har en tydelig forbedret militær evne, og har vist vilje til å bryte folkeretten og bruke militærmakt for å fremme sine interesser. Strategiske utviklingstrekk i våre nærrområder er en bekymring for norsk og transatlantisk sikkerhet. Videre representerer utviklingen i Midtøsten en humanitær katastrofe med store kortsiktige og langsiktige konsekvenser lokalt og regionalt. Grunnleggende demokratiske og humanitære verdier er truet, og terrororganisasjoner har fått fotfeste til å ramme lokalt og internasjonalt. Konsekvensene av konflikt, ustabilitet og flyktningkrise i Midtøsten utfordrer internasjonal og europeisk politikk og samhold. NATO forblir bærebjelken i norsk sikkerhetspolitikk. Byrdefordelingshensyn i NATO, samt den økonomisk utviklingen over mange år i flere allierte land, tilsier at forventningene til Norge blir større, både til å ta et større ansvar for egen sikkerhet og som bidragsyter til alliansen.

Gitt endringene i Norges strategiske omgivelser, er det behov for å styrke forsvarsevnen. Skulle Norge eller allierte bli utsatt for press, anslag eller angrep, må Forsvaret kunne reagere raskt og med relevante midler. I en uforutsigbar verden er det viktig at Forsvaret videreutvikles som et forebyggende sikkerhetspolitisk instrument. Det norske forsvaret skal, sammen med allierte, virke avskrekkende og kunne forsvare norsk og alliert territorium. Dette innebærer at Norge, innenfor rammen av NATO, må råde over relevante og tilstrekkelige maktmidler.

Skal Norge ha et forsvar som kan håndtere skiftende utfordringer i det til enhver tid gjeldende trusselbildet, kreves en vedvarende vilje til å satse på Forsvaret gjennom tilstrekkelige, stabile og forutsigbare rammevilkår, kombinert med stadig fornyelse og fortsatt effektivisering internt i sektoren.

1.1 Mål og oppgaver i forsvarssektoren

Forsvarssektorens hovedoppdrag er å vedlikeholde og utvikle operativ evne for å forsvare landet innenfor rammen av NATOs kollektive forsvaret.

Fem etater er underlagt Forsvarsdepartementet: Forsvaret, Forsvarsmateriell, Forsvarsbygg, Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) og Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM). NSM har også viktige oppgaver som ligger under Justis- og beredskapsdepartementet. De fire andre etatenes primærfunksjon er å bidra til å styrke Forsvarets operative evne.

Følgende oppdaterte sikkerhets- og forsvarspolitiske målsettinger er angitt i regjeringens langtidsplan, Prop. 151 S (2015–2016):

- Norsk sikkerhets- og forsvarspolitikken har som hovedformål å sikre Norges suverenitet, territoriell integritet og politiske handlefrihet. Bærebjelken i norsk sikkerhetspolitikk er NATO-alliansen og det transatlantiske sikkerhetsfelleskapet. Norge vil bidra til å forebygge væpnet konflikt og arbeide for at fred og stabilitet ivaretas innenfor en global, multilateral rettsorden basert på prinsippene nedfelt i FN-pakten.
- Forsvaret er et grunnleggende og avgjørende sikkerhetspolitisk virkemiddel for å sikre Norges suverenitet og rettigheter, og bevare norsk handlefrihet mot militært og annet press. Forsvaret skal, sammen med allierte, ha en avskrekkende effekt ved at kostnadene ved å true eller angripe norsk sikkerhet ikke står i forhold til mulig gevinst. Forsvaret skal bidra til at militære trusler mot Norge ikke oppstår.
- Forsvaret skal sammen med allierte sikre kollektivt forsvar av Norge og andre allierte mot trusler, anslag og angrep. Gjennom deltakelse i internasjonale operasjoner og kapasitetsbygging i utvalgte land, skal Forsvaret forebygge krig og bidra til sikkerhet og stabilitet.
- Forsvaret skal bidra til samfunnssikkerheten gjennom støtte til, og samarbeid med sivile myndigheter i forbindelse med terrorangrep og andre alvorlige hendelser, ulykker og naturkatastrofer.

Sammensetningen av Forsvarets oppgaver i langtidsplanen videreføres i tråd med Stortingets behandling av Innst. 388 (2011–2012) til Prop. 73 S (2011–2012). Oppgavene er på noen områder oppdatert i lys av den sikkerhetspolitiske utviklingen og regjeringens prioriteringer. Forsvarets oppgaver er Stortingets og regjeringens overordnede

oppdrag til Forsvaret. Forsvarets struktur og operative kapasiteter skal utvikles for å kunne løse oppdrag innenfor rammen av disse. Forsvarets ni overordnede oppgaver er redegjort for i Prop. 151 S (2015–2016) og sammenfattes som følger:

- Sikre troverdig avskrekking med basis i NATOs kollektive forsvar.
- Forsvare Norge og allierte mot alvorlige trusler, anslag og angrep, innenfor rammen av NATOs kollektive forsvar.
- Avverge og håndtere episoder og sikkerhetspolitiske kriser med nasjonale ressurser, herunder legge til rette for alliert engasjement.
- Sikre et nasjonalt beslutningsgrunnlag gjennom overvåkning og etterretning.
- Hevde norsk suverenitet og suverene rettigheter.
- Ivareta myndighetsutøvelse på avgrensede områder.
- Delta i flernasjonalt krisehåndtering, herunder fredsoperasjoner.
- Bidra til internasjonalt samarbeid på det sikkerhets- og forsvarspolitiske området.
- Bidra til ivaretagelse av samfunnsikkerhet og andre sentrale samfunnsoppgaver.

Forsvarets evne til å løse sine oppgaver, alene og sammen med allierte, skal ha en avskrekkende effekt ved at kostnadene ved å true eller angripe norsk sikkerhet, norsk territorium eller norske interesser blir uakseptabelt høye. Evnen til å håndtere militære utfordringer skal bidra til at konflikter med bruk av militære virkemidler ikke oppstår.

NATO-medlemskapet er bærebjelken i norsk sikkerhets- og forsvarspolitikk. Helt fra etableringen i 1949 har NATOs fremste hensikt vært å forebygge krig og konflikt gjennom en avskrekkende evne og en vilje til kollektivt forsvar om nødvendig. NATO er i tillegg en kollektiv ramme for bilateralt og flernasjonalt samarbeid.

Kollektivt forsvar av Norge og allierte vil skje innenfor rammen av NATO. Forsvaret skal, sammen med allierte, håndtere trusler, anslag og angrep mot Norge og øvrige deler av NATO, innenfor rammen av NATOs kollektive forsvar.

Den kollektive forsvarsforpliktelsen er gjensidig. Forsvaret må derfor også kunne yte relevante bidrag til forsvar av allierte. Evnen til å bidra med norske styrker i kollektivt forsvar av andre NATOs territorium er basert på evnen til å håndtere kriser, anslag og angrep hjemme. Norge skal kunne håndtere mindre sikkerhetspolitiske kriser med vårt eget forsvar. Episoder og kriser som håndteres nasjonalt skal hurtig, og med et minimum av negative konsekvenser, kunne bringes

under kontroll, eventuelt parallelt med at norske myndigheter involverer allierte og alliansen. Selv om større militære utfordringer må håndteres med allierte forsterkninger, må Forsvaret selvstendig kunne møte trusler og angrep på en relevant måte, også før allierte involveres. Alliert involvering skal skje tidligst mulig.

Forsvaret spiller en viktig bistandsrolle for samfunnets samlede beredskap. Forsvaret råder over mange kapasiteter som kan utgjøre betydelige bidrag også i andre krisesituasjoner, eksempelvis ved ulykker, naturkatastrofer eller terror. Forsvarets kapasiteter er tilgjengelige for nasjonal krisehåndtering dersom sivile myndigheter ber om bistand, og det må sikres best mulig samarbeid mellom Forsvaret, politiet og andre sivile beredskapsmyndigheter. En krise kan ramme flere deler av samfunnet. Det kan utfordre nasjonens evne til tverrsektoriell krisehåndtering.

Raske og riktige strategiske beslutninger på alle nivåer er helt nødvendige for effektiv utnyttelse av Forsvarets evne til å avverge, og håndtere, episoder og sikkerhetspolitiske kriser.

1.2 Videre utvikling av forsvarssektoren i perioden 2017–2020

Sikkerhets- og forsvarspolitiske prioriteringer

Regjeringen vil styrke og fornye Forsvaret. Den sikkerhetspolitiske utviklingen stiller Norge overfor så vel nye som gamle utfordringer, hjemme og ute. Den fremlagte langtidsplanen for forsvarssektoren (Prop. 151 S (2015–2016)) har fastsatt sikkerhets- og forsvarspolitiske prioriteringer som skal bidra til at sektoren blir bedre rustet til å møte utfordringsbildet:

- styrke forsvaret av Norge gjennom å opprettholde situasjonsforståelse og evne til krisehåndtering, styrke reaksjonsevnen, kampkraften og utholdenheten, legge til rette for allierte forsterkninger, styrke bilateralt og flernasjonalt samarbeid, øke den militære tilstedeværelsen og legge til rette for mer øving og trening,
- styrke NATOs kollektive forsvar,
- bidra til internasjonal innsats og
- videreutvikle totalforsvaret.

Økonomiske rammer og forutsetninger

I kommende fireårsperiode vektlegger regjeringen en økonomisk planramme som legger til rette for en gradvis økning av ambisjonsnivået for forsvarssektoren. I videreutviklingen av Forsvarets

operative struktur for perioden 2017–2020 skal tilgjengelighet, utholdenhet og bedre ivaretagelse av gjeldende klartider prioriteres fra 2017. Fra 2018 ønsker regjeringen å redusere klartider, øke aktivitetsnivået og øke bemanningen på utvalgte operative kapasiteter. En omfattende modernisering blir videreført og styrket fra 2019 med påfølgende anskaffelse av materiellsystemer, som ytterligere vil styrke den operative evnen. Slik forblir Forsvaret et relevant sikkerhetspolitisk virkemiddel for Norge.

Langtidsplanen som er til behandling i Stortinget etablerer et solid fundament for langsiktig bærekraft i forsvarsøkonomien. Det legges opp til bedre balanse mellom oppgaver, struktur og økonomi i et langsiktig tidsperspektiv. Reell, forventet kostnadsutvikling er inkludert i beregningene. Regjeringen legger et betydelig økonomisk løft til grunn. Dette forutsetter oppfølging av de beslutninger som allerede er fattet om finansiering av kampflykjøpet med baseløsning, en styrking av forsvarsbudsjettet fra og med 2017 og omfattende effektiviseringsarbeid og endringer i base- og støttestrukturen. De mest sentrale tiltakene er:

- Regjeringen legger i langtidsplanen opp til at forsvarsrammen i løpet av planperioden gradvis økes til et nivå i 2020 som ligger om lag 7,2 mrd. 2016-kroner over budsjettbanen som lå til grunn ved inngangen til langtidsplanen for 2017–2020, og som har vært referansen i planarbeidet frem til ferdigstilling av planen. Dette tilsvarer om lag 4,1 mrd. 2016-kroner over saldert budsjett for 2016. Langtidsplanen har ikke tatt økonomisk høyde for en forsert anskaffelse av kystvaktfartøyer. Forserkingen av anskaffelsen av tre kystvaktfartøyer innebærer et merbehov i den første delen av planperioden, men vil ikke medføre en økning av det totale investeringsbehovet i forsvarssektoren i et 20-års perspektiv. Merbehovet vil oppstå i perioden 2018–2019, og er ikke hensyntatt i Prop. 151 S (2015–2016).
- Videre oppfølging av kampflyanskaffelsen med baseløsning i tråd med forutsetningen om en midlertidig økning av forsvarsrammen i intervallet 22–28 mrd. 2012-kroner over hele anskaffelsesperioden. I perioden 2017–2020 utgjør dette samlet 16,2 mrd. 2016-kroner.
- Gjennom innsparing, endret personellstruktur og effektivisering skal det frigjøres i underkant av 2,5 mrd. 2016-kroner innen utgangen av 2020, og om lag 40 mrd. 2016-kroner over en periode på 20 år. Kostnader som påløper i gjennomføringen av å frigjøre midlene i hele 20-års perspektivet må trekkes fra, og er, gitt forutsetningene lagt til grunn i Prop. 151 S (2015–2016),

- beregnet til samlet om lag 2 mrd. 2016-kroner, og er i motsetning til tidligere tatt høyde for i langtidsplanen. Dette er i hovedsak personellrelaterte omstillingskostnader, som inkluderer kostnader til nødvendig nedbemanning. Deler av denne gevinstrealiseringen skal anvendes til å imøtekomme regjeringens avbyråkratiserings- og effektiviseringsreform, som videreføres med om lag 164,3 mill. 2016-kroner årlig.
- Personellstrukturen, herunder den nye militærordningen med tilhørende konvertering av deler av befalskorpset, skal tilpasses Forsvarets struktur og planlagte aktivitetsnivå.
  - Årsverksforbruket i Forsvaret skal reduseres med om lag 1 400 årsværk frem mot 2020, primært knyttet til reduksjoner innenfor stab, støtte og administrasjon. Personell skal omstilles og det skal være rom for tilsetting av ny kompetanse.
  - Regjeringen vil foreta en helt nødvendig reduksjon i antall baser, tilpasset den fremtidige operative strukturen. En mer rasjonell basestruktur vil kunne gi en samlet besparelse på i underkant av 10 mrd. 2016-kroner over en periode på 20 år. Denne besparelsen kan ikke hentes ut på kort sikt.

Regjeringen legger i tråd med Prop. 151 S (2015–2016) opp til en betydelig styrking av forsvarsbudsjettet i perioden 2017–2020. Denne styrkingen er nødvendig for å etablere en langsiktig og bærekraftig balanse mellom oppgaver, struktur og økonomi.

I gjennomføringen vil det være avgjørende at de økonomiske effektene av alle tiltak som ligger til grunn realiseres fullt ut og til rett tid. I tillegg må det videre arbeides med innsparinger og effektivisering gi de forutsatte resultater. I perioden 2013–2016 har forsvarssektoren håndtert risiko knyttet til både endringer i valutakurser og endrede drivstoffpriser i den årlige balanseringen av budsjettet. Denne risikoen vil trolig vedvare i 2017–2020, og vil måtte hensyntas i den løpende styringen og budsjetteringen for å kunne realisere ambisjonene i langtidsplanen for 2017–2020.

Operativ evne

Forsvarets operative evne skal styrkes. Regjeringen vil styrke Forsvarets operative evne gjennom en tydelig og systematisk satsing på tilgjengelighet og utholdenhet, reduserte klartider, økt aktivitet og tilstedeværelse, samt gjennom investering i strategiske kapasiteter. Tilgjengelighet og utholdenhet styrkes blant annet ved å øke vedlikeholdet, og ved å bygge opp reservedels- og beredskapslagre. For-

svars- og beredskapsplaner skal oppdateres, noe som øker forsvarssektorens evne til å ivareta sine oppgaver i krise og væpnet konflikt. Forsvarssektoren vil også i større grad inkludere og samarbeide med sivil sektor om forsvars- og beredskapsplanene innenfor rammen av totalforsvaret.

For å sikre at Norge har et forsvar som kan håndtere skiftende utfordringer kreves en vedvarende politisk vilje til å satse på Forsvaret gjennom tilstrekkelige, stabile og forutsigbare rammevilkår, kombinert med en vilje til stadig fornyelse og fortsatt effektivisering internt i sektoren. Det er ved å satse langsiktig, og ved å holde fast ved de målsettinger som er lagt, at grunnlaget for økt operativ evne legges. Ved realiseringen av målsettingene i langtidsplanen vil Norges evne til å forsvare landet og støtte opp om fellesforsvaret i NATO bli bedre, og Norge vil også i fremtiden kunne bidra med høykompetente og etterspurte bidrag til internasjonal innsats.

I tillegg til styrkede budsjetter vil realiserte gevinster gi handlingsrom for å omprioritere ressurser til styrket reaksjonsevne, økt aktivitet og oppbemanning av utvalgte operative kapasiteter. Økt bemanning av operative enheter og avdelinger vil imidlertid måtte vurderes kontinuerlig mot realiserte gevinster, for å sikre en balansert og bærekraftig utvikling av hele forsvarssektoren.

Nordområdene

Nordområdene er Norges viktigste strategiske ansvarsområde. Regjeringen prioriterer militær tilstedeværelse med relevant operativ evne i nærområdene, særlig i nord. I denne sammenheng er trening og øving, også sammen med allierte styrker, et viktig sikkerhetspolitisk virkemiddel for Norge. NATO-øvelsen *Trident Juncture* i 2018 vil tydelig demonstrere både alliansesolidaritet og norsk evne og vilje til å prioritere og legge til rette for alliert nærvær i norske nærområder. Regjeringen vil forbedre evnen til mottak og understøttelse av allierte styrker ved blant annet å oppdatere nasjonale planverk. Dette gjøres blant annet ved å bidra til oppdateringen av allierte planverk og videreutvikle gode kommando- og kontrollstrukturer mellom nasjonale og allierte hovedkvarter. Regjeringen viderefører det økte maritime aktivitetsnivået i nordområdene som ble etablert som følge av sikkerpolitiske endringer, og i tillegg til forutsetningene i forrige langtidsplan, herunder økt vektlegging av ubåt og maritime patruljefly og styrkingen av E-tjenesten. Den landmilitære tilstedeværelsen i Finnmark vil gradvis styrkes frem mot 2020 gjennom etableringen av et nytt jegerkompani tilknyttet Garnisonen i

Sør-Varanger. Jegerkompaniet vil få høy mobilitet og utrustes med blant annet bærbart luftvern og våpen for panserbekjempelse, noe som vil øke den operative evnen til Grensevakten. I løpet av kommende fireårsperiode vil tiltakene samlet sett bidra til styrket operativ evne og økt tilstedeværelse i nordområdene.

Kampflyanskaffelsen med baseløsning

Stortinget har så langt gitt bestillingsfullmakt til å anskaffe 28 F-35 kampfly med nødvendig tilleggsutstyr og tjenester. Flyene er satt i bestilling gjennom det flernasjonale partnerskapet, som også har inngått kontrakter for anskaffelsen av de 22 første norske flyene. Leveranseplanen legger til grunn at Norge vil motta seks fly hvert år fra 2017 til 2024.

For leveransen av nye fly er det, i henhold til bestillingsprosedyrene nedfelt i avtalen mellom partnernasjonene, behov for innmelding og bekreftelse av bestilling fire år før leveranse.

I tillegg til den ordinære bestillingen på seks fly i 2017 for leveranse i 2021, foreslår regjeringen at Norge, gjennom partnerskapet, inngår innledende kontrakt for anskaffelse av ytterligere seks fly for leveranse i 2022, slik at det totale antall fly som bestilles i 2017 er tolv. Dette er en del av arbeidet med en felles bestilling av flyanskaffelser over flere år (*Blockbuy*), slik det er varslet gjennom Prop. 1 S (2014–2015) og Prop. 1 S (2015–2016). Hensikten med den flerårige anskaffelsen er å oppnå reduserte enhetspriser på flyene. Tiltaket er felles for partnerskapet. Innsparingen oppnås gjennom at det flernasjonale partnerskapet inngår en felles kontrakt som forplikter det totale planlagte bestillingsvolumet for de aktuelle årene.

For kampfly som skal leveres i 2023, må bestilling foretas i 2019. Regjeringen legger derfor opp til å komme tilbake til Stortinget i budsjettproposisjonen for 2019, med anmodning om fullmakt til å kunne bestille ytterligere seks F-35 kampfly for leveranse i 2023. Den endelige kampflyanskaffelsen skal ligge i et intervall på 42–48 kampfly. I tillegg kommer de fire flyene til treningsformål. Endelig beslutning om de siste seks kampflyene vil tas etter at bestillingsfullmakt for de første 42 kampflyene i hovedleveransen er gitt.

Regjeringen legger de beslutninger som allerede er fattet om finansiering av kampflykjøpet med baseløsning til grunn.

For nærmere omtale av kampflyanskaffelsen med baseløsning henvises det til kapittel 4 Investeringer og omtale i kapittel 5 Budsjettforslag, budsjettkapittel 1761.

Joint Strike Missile

Stortinget har gjennom behandlingen av Innst. 278 S (2013–2014) til Prop. 98 S (2013–2014) samtykket i at Forsvarsdepartementet gjennomfører anskaffelse av *Joint Strike Missile* (JSM) utvikling trinn 3 innenfor en kostnadsramme på 4,2 mrd. 2014-kroner. Dette beløpet omfatter en utgiftsøkning på 2,2 mrd. 2014-kroner. Prosjektet startet opp i 2014, og Stortinget har økt bevilgningene i 2014 med 211 mill. 2016-kroner, bevilgningene i 2015 med 316 mill. 2016-kroner og bevilgningene i 2016 med 316 mill. 2016-kroner. For 2017 er det beregnet et merbehov på 354,7 mill. 2017-kroner, og regjeringen foreslår å opprettholde den styrkede utgiftsrammen i budsjettet for 2016 også i 2017. For nærmere omtale av JSM-utviklingen henvises det til kapittel 4 Investeringer.

Internasjonal innsats

Forsvaret skal i perioden 2017–2020 opprettholde evnen til internasjonal innsats med relevante og etterspurte kapasiteter, herunder til pågående og nye operasjoner, til stående NATO-styrker og til beredskapsstyrker innenfor rammen av NATO, FN og EU. Norge skal også ha militære kapasiteter til å bidra i koalisjonsoperasjoner og til å bidra til kapasitetsbygging og sikkerhetssektorreform. Omfanget av internasjonal innsats vil ses i sammenheng med tilgjengelighet og behovet for nasjonal beredskap. Internasjonal innsats inkluderer også trening og øving i utlandet, deltakelse i styrkeregistre, beroligelsestiltak og andre former for støtte til internasjonal sikkerhet. Norsk militær deltakelse skal bidra til norsk og internasjonal fred og sikkerhet, og ha forankring i folkeretten.

Totalforsvaret

Det gjensidige sivil-militære samarbeidet innenfor rammen av totalforsvarskonseptet skal videreutvikles. I en sikkerhetspolitisk krise eller ved væpnet konflikt vil Forsvarets behov for støtte overstige hva Forsvaret selv disponerer. Totalforsvaret skal videreutvikles slik at samfunnets ressurser settes bedre i stand til, om nødvendig, å kunne mobiliseres for å forsvare landet. Forsvaret er også en viktig aktør som støtte til sivile beredskapsaktører. Forsvarets evne til støtte for samfunnssikkerheten skal videreutvikles. Videreutvikling innebærer blant annet oppdaterte planverk, fortsatt tett samarbeid og dialog mellom samfunnets beredskapsaktører, relevant sivil-

militær samøving og trening på alle nivåer og et godt utviklet beslutnings- og krisehåndteringsapparat.

Personell og kompetanse

I perioden 2017–2020 vil forsvarssektoren gjennomføre vesentlige endringer innenfor personellområdet, særlig gjennom innføringen av ny militærordning og den videre implementeringen av allmenn verneplikt. Parallelt med disse endringene skal det gjennomføres en omstilling av Forsvarets utdanningssystem. En vellykket og rettidig gjennomføring av modernisering og reform innenfor personell- og kompetanseområdet er avgjørende for å realisere målsettingene i regjeringens langtidspan.

Måltrettede personelltiltak vil gjennomføres på en slik måte at kritisk kompetanse beholdes i sektoren, herunder ved hjelp av omskolering og kompetanseheving. Det legges også til grunn at årsverksforbruket i Forsvaret skal reduseres med om lag 1 400 årsverk frem mot 2020 på bakgrunn av tiltak i langtidspanen, primært knyttet til reduksjoner innenfor stab, støtte og administrasjon. Personell skal omstilles, og det skal være rom for tilsetning av ny kompetanse. Fra 2018 vil regjeringen øke bemanningen av den operative delen av strukturen.

Kostnader som påløper i gjennomføringen av å frigjøre midlene i hele 20-årsperspektivet må trekkes fra, og er beregnet til samlet om lag 2 mrd. 2016-kroner, og er i motsetning til tidligere tatt høyde for i langtidspanen. Dette er i hovedsak personellrelaterte omstillingskostnader, som inkluderer kostnader til nødvendig nedbemanning.

Regjeringen vil reformere Forsvarets utdanningssystem slik at det skapes bedre forutsetninger for kvalitet i utdanningen og mer robuste fagmiljøer. Forskningsbasert utdanning skal styrkes og ressurser frigjøres til operativ aktivitet. Utdanningssystemet må tilpasses ny militærordning.

Forenklingsarbeid, modernisering og effektivisering

Best mulig utnyttelse av fellesskapets ressurser er en viktig del av samfunnsansvaret. Kontinuerlig modernisering og reform er et krav til forsvarssektoren, på lik linje med andre deler av offentlig sektor. Regjeringen viderefører og intensiverer et målrettet arbeid med kontinuerlig forbedring og effektivisering i forsvarssektoren. Dette er av sentral betydning for sektorens evne til intern omprioritering til høyere prioritert virksomhet, og for å

frigjøre ressurser i tråd med regjeringens avbyråkratiserings- og effektiviseringsreform. Det skal, som beskrevet i Prop. 151 S (2015–2016), frigjøres betydelige ressurser ved å forbedre og effektivisere både den operative virksomheten og stabs- og støttestrukturen. Basert på interne og eksterne analyser er tiltak identifisert, iverksatt eller planlagt iverksatt innenfor en rekke områder. Kvalitative og kvantitative gevinster vil realiseres innenfor blant annet ledelse, støtte og administrasjon, utdanning, investeringer, driftsanskaffelser, forsyning og vedlikehold, eiendomsforvaltning, IKT-området og FoU. Innføring av IKT-systemer vil i tillegg bidra til å rasjonalisere og forbedre flere av de ovennevnte prosessene.

For å legge til rette for en god gjennomføring av forbedrings- og effektiviseringstiltakene som iverksettes innenfor de ulike områdene, vil Forsvarsdepartementet legge opp til en samling av omstillingsmiljøer i sektoren, benytte felles metodeverk for realisering av gevinster samt forbedre kompetansen og incentivstrukturen knyttet til omstilling, forbedring og effektivisering. Regjeringens langtidsplan innebærer at det gjennom innsparing, endret personellstruktur, effektivisering og forbedring av prosesser og metoder skal frigjøres i underkant av 2,5 mrd. 2016-kroner innen utgangen av 2020. Omfanget av planlagte gevinstuttak er tiltakende, fra et utgangsnivå i 2017 på i størrelsesorden 200 mill. kroner. I tillegg kommer effektene av å etablere en mer rasjonell basestruktur. Tilhørende omstillingskostnader er beregnet samlet til om lag 2 mrd. 2016-kroner. Disse kostnadene strekker seg også ut over 2020.

1.3 Status etter fjerde år i planperioden (prognose for 2016)

Saldert budsjett for 2016 ga en reell økning i bevilgningen til forsvarssektoren sammenliknet med saldert budsjett for 2015 på 9,4 pst. Regjeringen har fulgt opp hovedmålsettingene og hovedprioriteringene i langtidsplanen for 2013–2016. Dette er blant annet synliggjort gjennom den midlertidige styrkingen av forsvarsbudsjettet til kampflyanskaffelsen med baseløsning, helt i tråd med langtidsplanen. Utbetalingene startet i 2015. Omstillingen av Forsvaret til et innsatsforsvar var nødvendig og riktig, og har gitt Norge et moderne forsvar av høy kvalitet. Samtidig har regjeringen i arbeidet med den nye langtidsplanen identifisert flere økonomiske utfordringer i sektoren. Årsakene til disse er flere og sammensatte. Noe skyl-

des eksterne faktorer og endrede forutsetninger, som sektoren selv i liten grad har kunnet påvirke. Videre har det vært gjort en rekke interne prioriteringer og valg over tid, som har påvirket handlefriheten. Overordnet dreier dette seg om en avveining mellom opprettholdelse av aktivitetsnivå, beredskap og fornying. I en situasjon der oppgaver, struktur og organisasjon har vært i utvikling, har aktivitetsnivået blitt prioritert på bekostning av vedlikehold og logistikkberedskap. Regjeringen har lagt vekt på å styrke forsvarsevnen for å møte de mest krevende utfordringene. Evne til å forsvare landet innenfor rammen av NATOs kollektive forsvar og til å bidra til kollektivt forsvar av andre NATO-land prioriteres. Dette har preget de valg og prioriteringer som regjeringen har gjort de senere årene.

Regjeringen har tatt konsekvensene av en endret sikkerhetspolitisk situasjon. For å møte de utfordringer Norge står overfor, har regjeringen gjennom en rekke bevisste valg økt bevilgningene til Etterretningstjenesten, Sjøforsvaret, Luftforsvaret og andre viktige deler av sektoren, utover forutsetningene som lå til grunn i langtidsplanen for 2013–2016.

I tillegg har regjeringen identifisert et økt vedlikeholdsbehov i deler av forsvarssektoren. Regjeringen har tatt konsekvensen av det økte vedlikeholdsbehovet, særlig i Sjøforsvaret og Luftforsvaret, og bevilgningene til vedlikehold er økt utover forutsetningene i langtidsplanen for 2013–2016. Det er også foretatt enkelte omprioriteringer for å dekke inn økte utgifter som følge av svekket norsk kronekurs.

Å ta konsekvensen av identifiserte utfordringer gjennom bevisste valg og prioriteringer har samtidig innebåret at noe har blitt lavere prioritert. Det har således blitt tverrprioritert midler fra investeringer, Hæren og Heimevernet. Planperioden sett under ett, har likevel gitt høyere bevilgninger til Hæren og Heimevernet enn forutsatt i langtidsplanen for 2013–2016.

Gjennom økte bevilgninger og tverrprioriteringer har regjeringen lykket med:

- en betydelig styrking av Etterretningstjenesten,
- permanent tilstedeværelse med ubåt stasjonert i Nord-Norge og økt ubåtaktivitet i nordområdene,
- flere og lengre tokt med maritime patruljefly i nordområdene,
- reetablering av kapasitet til maritim kontraterror,
- økt helikopterberedskap,
- økt vedlikehold av Sjøforsvarets fartøyer og

- utvalgte tropper i innsatsstyrkene i Heimevernet gjennomfører inntil 30 treningsdager i året.

2016-bevilgningen til Hæren ble noe lavere enn forutsatt i langtidsplanen for 2013–2016. Hæren fortsetter videreutviklingen av Brigade Nord. Hærens største bidrag til operasjoner i utlandet er *Inherent Resolve* i Irak. I tillegg bidrar Hæren med stabsoffiserer til andre pågående operasjoner og misjoner i utlandet.

I likhet med til Hæren, ble 2016-bevilgningen til Heimevernet noe lavere enn forutsatt i langtidsplanen for 2013–2016. Treningsnivået videreføres med 90 pst. av innsatsstyrkene, og for fem utvalgte tropper i innsatsstyrkene videreføres styrkingen til inntil 30 øvingsdøgn i året. Aktiviteten i områdestrukturen videreføres med øving av 62 pst. av styrken.

Det militære bidraget til den internasjonale koalisjonen mot ISIL er økt ved at et norsk bidrag skal gi trening og støtte med utgangspunkt i Jordan til lokale syriske grupperinger som bekjemper ISIL. Ved Stortingets behandling av Innst. 400 S (2015–2016) til Prop. 122 S (2015–2016) «Tilleggsbevilgninger og omprioriteringer i statsbudsjettet 2016» er Forsvaret styrket med 71 mill. kroner. Norge stiller blant annet med styrkebidrag til støtteoperasjonen *Resolute Support Mission* i Afghanistan, støtte til den afghanske spesialpolitienheten *Crisis Response Unit 222* (CRU) i Kabul, bidrag til den internasjonale koalisjonen som bidrar til å bekjempe terrorgruppen ISIL i Irak og personell og materiell til FN-operasjonen *Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali* (MINUSMA).

I Sjøforsvaret fortsetter arbeidet med å ivareta det økte vedlikeholdsbehovet for alle fartøysklassene. Ekstratildelingen på 301,5 mill. kroner i budsjettet for 2016 er et betydelig bidrag til å sikre nødvendig vedlikehold av fartøyene. Den permanente tilstedeværelsen av en ubåt i nordområdene fra 2016 med forsyningsbase ved Ramsund orlogsstasjon øker antall seilingsdøgn i Nord-Norge betydelig. Aktivitetsøkningen styrker den militære beredskapen i nordområdene. Det nye logistikkfartøyet KNM Maud vil bli levert i begynnelsen av 2017. Sjøforsvaret deltar også i 2016 i NATOs stående styrker, men med et noe lavere omfang enn i 2015. I hele 2017 vil Norge igjen stille kommando-fartøyet for NATOs stående maritime styrke (SNMG1). Innsatsen med et innleid sivilt fartøy i EU-operasjonen Triton i Middelhavet ble forlenget med seks måneder ut 2016.

Kystvakten disponerer 15 fartøyer i 2016. Leiekontrakten for KV Ålesund utløper i oktober

2016, og vil ikke bli fornyet. Omfattende vedlikehold reduserer seilingstiden for helikopter-bærende fartøyer noe. Patruljering i nord er prioritert. Innføringen av NH-90 helikoptre har vært utfordrende, og de første operative flygingene fra fartøy forventes startet opp høsten 2016. Kystvakten er styrket med 40 mill. kroner til vedlikehold av KV Svalbard. Dette er en omdisponering fra bevilgningen til økt vedlikehold i Sjøforsvaret.

Luftforsvaret er inne i en omfattende omstillingsprosess knyttet til innføring av F-35 og etablering av en ny base- og organisasjonsstruktur. Forsvaret har rapportert om utfordringer knyttet til blant annet personell og kompetanse. Forsvarsdepartementet er oppmerksom på utfordringene, og bevilgningene til Luftforsvaret er økt utover forutsetningene i langtidsplanen for 2013–2016. Regjeringen legger vekt på at Luftforsvarets omstilling gjennomføres i tråd med Stortingets vedtak. Ved utgangen av 2016 vil Luftforsvaret disponere fire norske F-35 treningsfly, stasjonert i USA. Utdanning av flygere til F-35 er påbegynt. Moderniseringen av Luftforsvaret innebærer reduserte leveranser i en overgangsperiode for å sikre en vellykket og rettidig innfasing av nye kampfly. Luftroms- overvåking og suverenitetshevdelse med F-16 vil bli ivaretatt i henhold til operativ ambisjon. Den styrkede maritime overvåkingen med P-3 Orion fra 2016 videreføres og bidrar til økt tilstedeværelse, tilgjengelighet og beredskap i nordområdene. Operasjonen til støtte for FN-operasjonen i Mali med et C-130J transportfly fortsetter frem til slutten av november 2016. Norge fortsetter å støtte operasjonen ved å ivareta drift av den norsk-etablerte leiren frem til 2018 for en norsk-initiert rotasjonsordning med andre nasjoners transportfly. Luftforsvarets budsjett for 2016 ble styrket med 11,5 mill. kroner ved interne omdisponeringer for å ivareta NATO-operasjonen *Icelandic Air Policing*.

For å styrke den strategiske styringen av materiellinvesteringer og materiellforvaltning i forsvarssektoren ble Forsvarsmateriell etablert januar 2016. Øvrig logistikkvirksomhet videreføres i Forsvaret. Det pågår videreutvikling av relasjonen mellom Forsvarsmateriell og Forsvaret.

1.4 Økonomiske rammer for 2017

Regjeringens budsjettforslag for 2017 legger opp til et forsvarsbudsjett med en utgiftsramme på 50 948,2 mill. kroner og en inntektsramme på 2 055,9 mill. kroner.

Tabell 1.1 Økonomiske hovedstørrelser – status i 2017 med regjeringens budsjettforslag

	(i 1000 kr)	
	Saldert budsjett 2016 (2016-kroner)	Forslag 2017 (2017-kroner)
Total forsvarsramme	48 892 262	50 948 190
Drift	33 677 631	35 675 831
EBA-investeringer	3 184 534	3 156 594
Materiellinvesteringer	12 030 097	12 115 765

Den nominelle økningen av forsvarsbudsjettet er på 2 055,9 mill. kroner. Regjeringens forslag til bevilgningsramme for forsvarssektoren er, korrigert for pris-, lønns- og soldatkompensasjon og andre tekniske endringer, reelt økt med 366,6 mill. kroner (0,7 pst.). I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med reduksjon på 164,3 mill. kroner. Tjenestetillegg til soldatene reguleres årlig med utgangspunkt i lønnsoppjøret. I Prop. 1 S legges virkningen for det påfølgende året inn som en kompensasjon. Dette har ingen reell effekt på budsjettene da det kompenserer for faktiske økte utgifter. 1 100 mill. kroner i utbetalinger til nye kampfly med baseløsning ble utsatt fra 2015 til 2016. For 2017 innebærer dette en tilsvarende reduksjon i utgiftsrammen. Regningen er nå betalt, og denne reduksjonen i utgiftsrammen har dermed ingen konsekvenser for øvrige deler av forsvarsbudsjettet.

Driftsbudsjettet utgjør i 2017 35 675,8 mill. kroner (70 pst.) av utgiftsrammen og investeringsbudsjettet utgjør 15 272,4 mill. kroner (30 pst.).

Styrkingen av forsvarsbudsjettet er relatert til:

- styrking i tråd med langtidsplanen (1 140 mill. kroner),
- anskaffelse av nye kampfly med baseløsning (528,9 mill. kroner),
- sikre fortsatt flyoperativ drift av Rygge flystasjon (40 mill. kroner),
- *enhanced Forward Presence* (eFP) (75 mill. kroner),
- bidrag til bekjempelse av ISIL med utgangspunkt i Jordan (71 mill. kroner),
- forlengelse av Forsvarets bidrag til EU-operasjonen i Middelhavet (Triton) (7,6 mill. kroner),
- utvikling og drift av nasjonalt hemmelig nett (32 mill. kroner),
- drift av nødstrømanlegg for Forsvarsdepartementet og Statsministerens kontor (3,4 mill. kroner) og

- reelle inntektsøkninger med tilsvarende utgiftsøkninger (192,2 mill. kroner). Økningen skyldes blant annet at det forventes flere større inntektsbringende avhendingsprosjekter i 2017 enn i 2016, herunder spesielt knyttet til avhending av arealer ved Flesland.

Utover styrkingene listet over, foreslår regjeringen, i tråd med den fremlagte langtidsplanen (Prop. 151 S (2015–2016)), en rekke kostnadsreducerende tiltak for å omdisponere midler til høyere prioritert virksomhet i forsvarssektoren. Dette gjelder blant annet aktivitetsreduksjon i Kystjegerkommandoen/Taktisk båtskvadron og to av musikkorpserne, reduksjon i undervisningstillegget, reduksjon i områdestrukturen i Heimevernet, reduksjon i Sjøheimevernet, utfasing av to minerydde fartøyer, avsluttet innleie av KV Ålesund, reduksjon i bidraget til FN-operasjonen i Mali (MINUSMA), utsatt miljørydding av utrangerte skyte- og øvingsfelt, reduksjon i vedlikehold av festningsverk, reduksjon i attachéstillinger, effektivisering av utdannings- og kursvirksomheten i Forsvaret og en ettårig reduksjon i FFIs frie virksomhetskapital.

Tabell 1.2 viser regjeringens oppfylging av langtidsplanen økonomiske forutsetninger frem mot 2020.

Del en av tabellen viser årlig opptrapping både knyttet til LTP-styrking og midlertidig tilleggsfinansiering av nye F-35 kampfly med tilhørende baseløsning samt midlertidig tilleggsfinansiering av JSM.

Del to av tabellen viser planlagt nivå for intern omprioritering av midler til LTP-tiltak, etter innfrielse av avbyråkratiserings- og effektiviseringskravet.

Tabellen oppdateres årlig i forbindelse med utarbeidelse av Prop. 1 S.

Tabell 1.2 Målsettingen i LTP

Bevilgningsmessig styrking mot 2020 (mrd. 2017-kroner ¹)	2017	2018	2019	2020	Nytt nivå iht LTP ²	Samlet styrking	Resultatgrad (pst.)
Varig LTP-styrking	1,14				7,42	1,14	15,4
Midlertidig tilleggsfinansiering kampfly med baseløsning	4,47						
Midlertidig tilleggsfinansiering JSM	0,32						
Omprioritering av midler mot 2020 (mrd. 2016-kroner)	Krav 2017	2018	2019	2020	Krav iht. LTP 17–20	Hittil realisert	Resultatgrad (pst.)
Gevinstrealisering ³	0,291				2,415	0,200	8,3
Avbyråkratiserings- og effektivitetsreformen	-0,164				-0,656	-0,164	25,0
Netto omprioritering av midler	0,127				1,759	0,127	7,2

¹ Foreløpig beregnet 2017-kroner

² Tilsvarer 7,2 mrd. 2016-kroner

³ Knyttet til innsparing, endret personellstruktur og effektivisering

Den varige LTP-styrkingen på 1 140 mill. kroner er i tabell 1.3 fordelt på budsjettkapitler. I tillegg er det omdisponert 218,7 mill. kroner innenfor ram-

meområdet til ytterligere LTP-styrkinger. For nærmere omtale henvises til egne tabeller og tekst under respektive budsjettkapitler.

Tabell 1.3 LTP-satsing 2017

		(mill. kroner)	
Kapittel		Styrking til LTP-tiltak	Internt omdisponert til LTP-tiltak
1710	Forsvarsbygg		13,0
1720	Felles ledelse og kommandoapparat	75,1	1,8
1723	Nasjonal sikkerhetsmyndighet	13,0	
1731	Hæren	212,0	4,3
1732	Sjøforsvaret	425,6	108,1
1733	Luftforsvaret	141,1	3,3
1734	Heimevernet	47,6	32,1
1735	Etterretningstjenesten	17,7	
1740	Forsvarets logistikkorganisasjon	29,0	2,7
1760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	173,7	
1790	Kystvakten	5,2	47,0
1795	Kulturelle og allmenntilretteleggende formål		6,5
SUM		1 140,0	218,7

1.5 Hovedprioriteringer i 2017

Regjeringen følger opp langtidsplanen med forslag til en kraftig bevilgningsøkning fra 2017. I tråd med innretningen i Prop. 151 S (2015–2016), prioriterer regjeringen i sitt budsjettforslag for 2017 tiltak som legger til rette for økt tilgjengelighet og utholdenhet. Rekkefølgen på de tre fasene i langtidsplanen er nøye vurdert ut fra hvordan vi kan bygge Forsvarets operative evne på en mest mulig effektiv og bærekraftig måte, og hvordan økonomien skal styrkes på en måte som kan omsettes i forsvarssektoren.

I videreutviklingen av Forsvarets samlede kapabiliteter vil regjeringen prioritere økt tilgjengelighet og utholdenhet fra 2017. Økte bevilgninger, modernisering og reform legger til rette for en historisk satsing på vedlikehold, anskaffelse av reservedeler og gjenoppbygging av beredskapsbeholdninger. Vedlikeholdsetterslepet har bygget seg opp over mange år, og det har blitt tæret på beredskapsbeholdninger. Det er helt nødvendig å bygge denne «grunnmuren» først, som en avgjørende forutsetning for å bygge et sterkere og mer bærekraftig forsvar. Det viktigste nå er å få den strukturen vi allerede har til å fungere.

Neste trinn i opptrappingen i langtidsplanen, fra 2018, vil legge til rette for å øke ambisjonene ytterligere. Da vil vi redusere klartidene, øke bemanningen ved operative avdelinger og styrke aktivitetsnivået. Vi vil bygge et bedre trent og bemannet forsvar med styrket reaksjonsevne.

I langtidsplanperiodens siste fase, fra 2019, fortsetter satsingen fra de to første fasene, og investeringer i nye, strategiske materiellsystemer begynner. Regjeringen foreslår investeringer i fremtidsrettede, strategiske kapasiteter, for blant annet å opprettholde situasjonsforståelsen og kontrollen i nordområdene.

Økte bevilgninger alene er ikke nok, og langtidsplanen innebærer derfor også fortsatt modernisering og reform. Regjeringen følger opp med forslag til en betydelig bevilgningsmessig økning, slik langtidsplanen forutsetter.

Forslaget til forsvarsbudsjett for 2017 innebærer en reell økning med 366,6 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2016. I denne økningen ligger blant annet 1 140 mill. kroner til oppfølging av langtidsplanen, som alene innebærer en historisk styrking av forsvarsbudsjettet. Her er imidlertid også konsekvensjustert ut 1 100 mill. kroner i utsatte beta-

linger til anskaffelse av kampfly med baseløsning, som ble utsatt fra 2015 til 2016 og nå er betalt. I kombinasjon med en rekke strukturelle tiltak legger dermed budsjettforslaget grunnlaget for en langsiktig og bærekraftig utvikling av forsvarsstrukturen med reell balanse mellom oppgaver, struktur og økonomi. For å nå disse målsettingene legger budsjettforslaget til rette for å prioritere følgende områder i 2017:

- Gjennom forslag til en markant bevilgningsøkning som bedrer driftssituasjonen, ønsker regjeringen å bidra til økt tilgjengelighet og utholdenhet i Forsvaret. I tråd med Prop. 151 S (2015–2016) vil regjeringen i 2017 prioritere tiltak som forsterker grunnmuren som Forsvarets operative evne bygger på, herunder øke vedlikeholdsgraden til Forsvarets materiell, samt anskaffe nødvendige reservedeler og beredskapsbeholdninger. Samtidig skal aktiviteten økes i Panserbataljonen, det skal seiles mer med fregattene og antall flytimer vil øke for Bell 412-helikoptrene. Fornyelsen av materiellet starter opp i samsvar med langtidsplanen. I tillegg bedres den generelle driftssituasjonen i forsvarsgrenene og Heimevernet. Bevilgningsøkningen regjeringen foreslår i 2017 vil medføre en styrking av Forsvarets operative evne.
- En økning av bevilgningen til hovedleveransen av nye kampfly med baseløsning. Stortinget har allerede gitt bestillingsfullmakt for totalt 28 F-35 for levering i perioden 2015–2020. I denne proposisjonen ber regjeringen om anskaffelse av ytterligere tolv fly, hvorav seks fly har planlagt leveranse i 2021 og seks fly har planlagt leveranse i 2022. Gjennom arbeidet med en felles bestilling av flyanskaffelser over flere år (*Blockbuy*), slik det er varslet gjennom Prop. 1 S (2014–2015) og Prop. 1 S (2015–2016), er det oppnådd reduserte enhetspriser på flyene, og derved en lavere total kostnad for den samlede anskaffelsen. I tillegg økes bevilgningen til delutbetalinger på bestilte kampfly og til eiendoms-, bygge- og anleggsvirksomhet på den nye kampflybasen på Ørland. Denne satsingen på nye kampfly med baseløsning vil gi en betydelig styrking av forsvarsevnen. Utviklingen av trinn 3 til *Joint Strike Missile* til de nye kampflyene fortsetter i tråd med tidligere stortingsvedtak.
- Hæren skal videreføre et høyt trenings- og øvingsnivå. Hæren vil få markant styrket beredskap og økt operativ evne gjennom bedring av kvaliteten og tilgjengeligheten på lagret materiell og forsyninger samt økt treningsnivå.

2017 vil markere oppstarten på etablering av et jegerkompani ved Garnisonen i Sør Varanger.

- Sjøforsvaret styrkes betydelig, og vil sammen med Kystvakten løse sine oppdrag med høy kvalitet. En fregatt vil gjennom hele 2017 være kommandofartøy for NATOs stående maritime styrke (SNMG1). Både Sjøforsvaret og Kystvakten vil seile mer i 2017, sammenliknet med planlagt aktivitet i 2016, også i Nord-Norge. NH90-helikoptrene innføres gradvis for bruk på Kystvaktens helikopterbærende fartøyer. 334-skvadron forberedes flyttet fra Bardufoss til Haakonsværn, og NH90 integreres for bruk på fregattene. Kystvaktversjonen av NH90 forblir på Bardufoss. Norge vil i 2017 overta et nytt logistikkfartøy, noe som i vesentlig grad vil styrke evnen til å understøtte Sjøforsvarets fartøyer. Aktiviteten til Kystjegerkommandoen vil bli redusert, mens det vil bli etablert bordingskapasitet i Sjøforsvaret. To mineryddefartøyer blir faset ut i 2017. Aktivitetsøkningen fra 2016 til ubåter og maritime patruljefly i nord videreføres i 2017.
- Luftforsvarets høye aktivitetsnivå fra 2016 vil bli videreført i 2017. Flyging i Norge med nye kampfly og med nye redningshelikoptre representerer en viktig milepæl, og innebærer samtidig en ny fase i Luftforsvarets omstilling. Bevilgningen til innfasing av NH90-helikoptrene økes. Ett DA-20 *Jet Falcon* (VIP) blir faset ut i 2017.
- Aktivitetsnivået i Heimevernet videreføres i 2017 på samme nivå som for 2016 for innsatsstyrkene og områdestrukturen. Det høye treningsnivået på 90 pst. av innsatsstyrkene opprettholdes, og i utvalgte tropper i innsatsstyrkene videreføres inntil 30 treningsdager i året. Områdestrukturen reduseres til 35 000. Sjøheimevernet reduseres, og antall Heimevernsdistrikter reduseres fra 11 til 10.
- Videre implementering av militærordningen vies vesentlig oppmerksomhet i 2017. Målet er å sikre rekruttering av spesialister og forlenge tiden hver enkelt står i samme stilling, slik at kompetansen og operativ evne styrkes.
- Gode forberedelser er avgjørende for å sikre en vellykket og rettidig overgang til ny utdanningsstruktur. I 2017 starter forberedelsene til omleggingen der regjeringen vil samle Forsvarets seks høyskoler organisatorisk. Skolene vil være geografisk der de er i dag. Nye Forsvarets høyskole vil få ansvaret for all nivådannende utdanning og øvrig akkreditert utdanning i sektoren for både offiserer og spe-

- sialistbefal. Hovedtyngden av endringene skal forberedes i 2017, påbegynnes i 2018 og være gjennomført innen utgangen av 2019.
- En økning i bevilgningen til IKT-området skal bidra til å etablere et vedlikeholds nivå og et sikkerhetsnivå som er bærekraftig og i stand til å møte dagens operative utfordringer. Regjeringen vil i 2017 prioritere utskifting av materiell på dette området. Gjenbruk av IKT-systemer på tvers av etatene i forsvarssektoren skal prioriteres for å redusere den samlede porteføljen av systemer. Forsvarets evne til styring innenfor IKT-området skal forbedres og organiseringen skal forenkles for å klargjøre roller og ansvar.
  - Det er identifisert et behov for å styrke arbeidet med objektsikring. Dette gjelder både objekteiers forebyggende objektsikkerhet i henhold til sikkerhetsloven og objektsikring med sikringsstyrker. Det er i 2016 satt tydelige krav og frister for gjennomføring av forbedringstiltak for arbeidet med objektsikring med sikringsstyrker. Regjeringen vil i 2017 blant annet prioritere anskaffelse av sperremateriell til HV som et konkret oppfølgingstiltak. Regjeringen vil styrke arbeidet med forebyggende objektsikkerhet. Det er iverksatt et arbeid i forsvarssektoren for å etablere status for sikring av skjermingsverdige objekter i henhold til lov om forebyggende sikkerhetstjeneste (sikkerhetsloven) og objektsikkerhetsforskriften. Statusen vil bli benyttet som grunnlag for vurdering av ytterligere sikringsbehov og etablering av sikringstiltak i henhold til en helhetlig prioritering.
  - Norsk sikkerhet avhenger både av NATO-forsterkning i tråd med allierte forsvarsplaner og av bilaterale forsterknings- og forhåndslagingsavtaler, fremfor alt med USA. Et nyttviklet NATO-planverk for hurtig innsetting av allierte styrker i Norges nærområder ferdigstilles i 2017. Norge har på forespørsel fra NATO forsterket alliansens planstaber for å ferdigstille og kvalitetssikre dette arbeidet. Nødvendig tilpasning av nasjonale planer gjennomføres parallelt med den allierte planprosessen. Dette arbeidet vil synliggjøre alliansens behov for vertslandsstøtte i form av mottaksapparat og tilgjengelig infrastruktur i Norge. Vertslandsstøttebataljonen styrkes i 2017, og vil få utvidede oppgaver i form av mottak og understøttelse av allierte forsterkninger.

På toppmøtet i Warszawa i juli 2016 ble det trukket opp en tydelig strategisk retning for alliansens fremtidige innretning, og det ble besluttet konkrete tiltak for økt forsvarsevne, herunder evne til styrkeoppbygging, en robust kommando- og kontrollstruktur, samt tilstrekkelige ressurser til kapabilitetsutvikling. Norge skal være vertskap for NATOs høyprofiløvelse i 2018. Øvelsen kalles *Trident Juncture* (TRJE) og avholdes hvert tredje år. Øvelsen i 2018 skal fokusere på artikkel 5-operasjoner og kollektivt forsvar i et høyintensitets-scenario med vekt på maritime strategier. Tilsvarende høyprofiløvelse i 2015, med Spania, Portugal og Italia som vertsland, omfattet 30 nasjoner og mer enn 36 000 personer. Forberedelsene til øvelsen har begynt og vil intensiveres i 2017, og Norge støtter NATO i dette arbeidet.

Norge vil aktivt bidra til internasjonal innsats også i 2017. Med stor ustabilitet i Midtøsten og Nord-Afrika er behovet for internasjonal krisehåndtering økende og etterspørselen etter norske militære styrkebidrag vil være stor. I 2017 vil Norge prioritere sin innsats i kampen mot ISIL gjennom bidrag til operasjon *Inherent Resolve* i Irak og Jordan. NATO har besluttet å videreføre *Resolute Support Mission* (RSM) i Afghanistan i 2017. Norge vil fortsette å bidra med om lag 50 personer til opplæring og støtte til den afghanske spesialpolitienheten *Crisis Response Unit* (CRU) i Kabul. Disse bidragene vil utgjøre hovedtyngden av Norges bidrag til internasjonal innsats i 2017. En fregatt vil i hele 2017 være kommandofartøy for NATOs stående maritime styrke (SNMG1) samt at vi vil stille bidrag til flere av NATOs reaksjonsstyrker. Norge vil videre bidra med styrker til et fremskutt nærvær med multinasjonale styrker i Litauen (*enhanced Forward Presence, eFP*). Videre vil Norge fortsatt bidra til operasjonene i *United Nations Truce Supervision Organization* (UNTSO i Midtøsten), *United Nations Mission in South Sudan* (UNMISS) og *Multinational Force and Observers* (MFO i Sinai). I 2017 vil Norge legge til rette for en rotasjonsordning for transportfly i *United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali* (MINUSMA), basert på videre norsk drift av leirfasilitetene som vil huse de ulike transportflybidragene i rotasjonsordningen. I tillegg vil Norge i 2017 bidra med personell til operasjonens analyseenhet *All Sources Information Fusion Unit* (ASIFU) og stabsoffiserer til styrkens hovedkvarter. Det norske militære bidraget til operasjon Triton i Middelhavet forlenges også inn i 2017.

Personell og kompetanse

Kompetansereformen i forsvarssektoren videreføres i 2017, basert på Stortingets behandling av Innst. 384 S (2012–2013) til Meld. St. 14 (2012–2013) «Kompetanse for en ny tid». Reformens hovedmålsetting er å gjøre sektoren til en mer moderne kompetanseorganisasjon. Dette vil bidra til økt operativ evne og beredskap.

Stortingets behandling av Innst. 335 L og Innst. 336 S (2014–2015) til Prop. 111 LS (2014–2015) og vedtak om innføring av ny ordning for militært tilsatte, herunder et spesialistkorps i tråd med NATO-standard, innebærer en historisk viktig reform for Forsvaret. Militærordningen ble iverksatt 1. januar 2016 og implementeringen vil fortsette i 2017. Forsvaret utvikler nye systemer for tilsetting, disponering, avansement og utdanning. Videre gjennomgås alle stillinger i den militære strukturen for å dreie personellstrukturen i retning av færre offiserer og flere spesialister.

Regjeringen ønsker å innrette utdannings-systemet som et helhetlig system som leverer relevant, behovsprøvd, fleksibel, kostnadseffektiv og god militær utdanning i tråd med Prop. 151 S (2015–2016). Regjeringen vil vektlegge at implementeringen av reformen skal legge til rette for å kunne se all utdanning og kompetanseproduksjon i Forsvaret i sammenheng.

Prop. 151 S (2015–2016) legger til grunn en styrking av operativ evne gjennom dreining av ressurser og årsverk fra stab- og støttestruktur til operativ virksomhet. Dette arbeidet pågår og vil fortsette i 2017 og de kommende årene.

Verneplikten er et viktig grunnlovsfestet prinsipp i samfunnskontrakten mellom borgerne og staten. Vernepliktens formål er først og fremst å sikre Forsvaret det personellet og den kompetansen det trenger for å løse sine oppgaver. Antallet vernepliktige som gjennomfører førstegangstjeneste videreføres i 2017 på om lag samme nivå som i 2016. Verneplikten vil videreutvikles og tilpasses i tråd med Forsvarets behov. Forsvaret vil fortsatt legge vekt på tiltak som sikrer at vernepliktige i førstegangstjenesten har hensiktsmessig og oppdatert personlig bekledning, utstyr og fasiliteter, og at mannskapene ivaretas av kompetente ledere i en god organisasjonskultur. 1997-kullet er det første årskullet som omfattes av allmenn verneplikt, og sommeren 2016 startet de første som omfattes av lovendringen sin førstegangstjeneste i Forsvaret. Den helhetlige gjennomføringsplanen med fokus på kommunikasjon, kompetansekrav og seleksjonskriterier, eiendom, bygg og anlegg (EBA), personlig bekledning og utrustning (PBU),

samt organisasjonskultur og ledelse, følges tett, jf. omtale i kapittel 6 Informasjonssaker.

Regjeringens politikk for anerkjennelse og ivaretagelse av personell før, under og etter tjeneste i militære operasjoner på vegne av Norge i inn- og utland skal videreutvikles i tråd med endrede behov. Regjeringen vil fortsatt legge vekt på å formidle samfunnets anerkjennelse av veteraner fra andre verdenskrig. Samarbeidet mellom de sju departementene som har ansvar for oppfølgingsplanen «I tjeneste for Norge» skal videreføres i 2017. Evalueringen av handlingsplanen vil bli avsluttet våren 2017. Regjeringen vil fortsatt vektlegge økt kompetanse, bedre samhandling mellom samfunnssektorene og kommunenes rolle og ansvar for anerkjennelse og ivaretagelse av veteranene og deres familie.

Forenklingsarbeid, modernisering og bedre gjennomføringskraft – kontinuerlig forbedring og effektivisering

Regjeringen viderefører og intensiverer et målrettet arbeid med kontinuerlig forbedring og effektivisering i forsvarssektoren, for intern omprioritering til høyere prioritert virksomhet og for å frigjøre ressurser i tråd med avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen.

I 2017 planlegges det med gevinstrealisering i hovedsak knyttet til følgende tiltak:

- Omorganisering av HR-området i Forsvaret ved å reddykke strategiske, operasjonelle og transaksjonelle oppgaver. Hensikten er å effektivisere og modernisere HR-området gjennom endringer innenfor både prosess, teknologi og organisasjon. Endringene vil føre til økt leveranse-kvalitet og reduserte utgifter. Gevinster er planlagt realisert fra 2017.
- Sentralisering og profesjonalisering av driftsanskaffelses- og innkjøpsfunksjonene. Hensikten er å sikre og tilrettelegge for økt data-kvalitet, reduserte kostnader og mer effektivisere anskaffelsesprosesser. Gevinster knyttet til tiltaket er planlagt realisert fra 2017.
- Konkurransenutsetting av renholdstjenester i forsvarssektoren. Hensikten er å redusere sektorens utgifter til renholdstjenester. Gevinster knyttet til tiltaket realiseres også i 2017.
- Reduksjon av forsvarssektorens kostnader til EBA-investeringer. Hensikten med prosjektet er å redusere sektorens utgifter knyttet til EBA-investeringer gjennom blant annet økt bruk av standardiserte prosjekter, mer nøkterne brukerkrav og mer effektiv prosjektgjennomføring.

- Prosjekt for å optimalisere driftsprosessene i Forsvarsbygg. Prosjektet skal sikre at Forsvarsbygg innfører beste praksis for arbeidsmetodikk på tvers av sine markedsområder knyttet til forvaltnings- og vedlikeholdsstyring, anskaffelser og leverandøroppfølging, samt gjennomføring av drift og vedlikehold. I tillegg skal prosjektet avdekke eventuell duplisering av arbeidsoppgaver mellom ulike avdelinger i Forsvarsbygg, og eventuelt foreslå mer effektive måter å organisere leveranseområdene på.

Driftsoptimaliseringsprosjektet i Forsvarsbygg skal også vurdere forbedringer og effektivisering av innkjøpsfunksjonen, herunder hvordan dette området samordnes med innkjøp innenfor investeringsområdet.

1.6 Anmodningsvedtak

Tabell 1.4 Oversikt over anmodnings- og utredningsvedtak, ordnet etter sesjon og nummer

Sesjon	Vedtak nr.	Stikkord	Omtalt side
2015–2016	505	Avhending av brukt/utrangert forsvarsmateriell	131
2015–2016	507	Avhending av brukt/utrangert forsvarsmateriell	131
2015–2016	508	Avhending av brukt/utrangert forsvarsmateriell	132
2015–2016	509	Avhending av brukt/utrangert forsvarsmateriell	132
2015–2016	510	Avhending av brukt/utrangert forsvarsmateriell	132

2 Tryggingspolitikk

2.1 Tryggings- og forsvarspolitiske mål

Tryggingspolitikken til Noreg har som føremål å ta vare på Noreg sin suverenitet, territoriale integritet og politiske handlefridom. NATO-alliansen og det transatlantiske tryggingsfellesskapet er bebjelken i norsk tryggingspolitikk. Noreg vil bidra til å førebygge væpna konflikt, og arbeide for fred og stabilitet innanfor ein global, multilateral rettsorden basert på prinsippa nedfelte i FN-pakta.

Forsvaret er eit grunnleggande og avgjerande tryggingspolitisk verkemiddel for å sikre norsk suverenitet, norske rettar og bevare norsk handlefridom mot militært og anna press. Forsvaret skal, saman med allierte, ha ein avskrekkande effekt ved at kostnadane ved å true eller angripe norsk tryggleik ikkje står i høve til ein mogleg gevinst. Forsvaret skal bidra til at det ikkje oppstår militære truslar mot Noreg.

Forsvaret skal saman med allierte sikre kollektivt forsvar av Noreg og andre allierte mot truslar, anslag og angrep. Ved deltaking i internasjonale operasjonar og kapasitetsbygging i utvalde land, skal Forsvaret førebygge krig og bidra til tryggleik og stabilitet.

Forsvaret skal bidra til samfunnstrygging gjennom støtte til, og samarbeid med, sivile styresmakter ved terrorangrep og andre alvorlege hendingar, ulykker og naturkatastrofar.

2.2 Utviklingstrekk og utfordringar

2.2.1 Globale utviklingstrekk

Globalisering og auka internasjonal samhandel er grunnleggande positivt, men gjer oss på nokre område også meir sårbare. Tryggingspolitiske kriser andre stader i verda kan lett få konsekvensar for Noreg. Samstundes pregar geopolitiske endringar utviklinga, særleg som følge av at det økonomiske tyngdepunktet i verda flyttar seg mot Asia og Stillehavsområdet. USA vender i aukande grad merksemda den vegen. Fleire stormakter som veks fram er kjenneteikna av ein kombinasjon av autoritære styresett, marknadsøkonomi og styrka militær evne. Nokre av dei yn-

skjer å stå fram som eit alternativ til det vestlege demokratiske verdisystemet og etablerte institusjonar, og dette kan verke tiltrekkande på andre statar. Fleire land utanfor Europa og Nord-Amerika aukar investeringane til forsvar. Samstundes medverkar den økonomiske krisa til å utfordre dei vestlege landa si evne til å handtere tryggingspolitiske utfordringar.

Utviklinga mot ein multipolar verdsorden skaper rom for rivalisering mellom stormakter som kan sette folkeretten og multilaterale løysingar under press. Utviklinga vil ha innverknad på den globale stabiliteten, og vil også kunne påverke situasjonen i vårt nærrområde. Kina og Russland som vetomakter i FN markerer avstand til vestlege land i spørsmål som er viktige for internasjonal stabilitet og vern om menneskerettar. Folkeretsbrot og usemje om mål og middel i det internasjonale samarbeidet for fred og stabilitet undergrev den internasjonale tryggleiken. Desse globale utviklingstrekk vil truleg prege verda i lang tid, og norske nærrområde og interesser vil også kunne bli påverka. Norske interesser er ikkje tente med at internasjonale spelereglar blir pressa av aktørar som set makt framfor rett.

Intern uro, konflikt og svake styresett skapar også grobotn for at terrororganisasjonar kan få fotfeste. Terrorangrep kan ramme alle land. Dei omfattande politiske og sosiale endringane i fleire land i Nord-Afrika og Midtausten sidan 2011 har ført til auka politiske, etniske og sekteriske konflikter, maktvakuum og ekstremisme. Mest dramatisk har dette utvikla seg i Libya, Jemen, Irak og Syria. Spreiinga til ISIL, med oppretting av filialar langt utanfor grensene til Syria og Irak, er ytterlegare døme på at terrorgrupper drar nytte av svake statar med djupe interne konflikter og at terrortrusselen er eit globalt fenomen. Den internasjonale innsatsen har fått effekt gjennom 2016. ISIL har tapt store landområde og er no under betydeleg press.

2.2.2 Regionale utviklingstrekk

Europa er i endring. Kombinasjonen av krevjande interne og eksterne utviklingstrekk legg press på

politikk, økonomi, samhold og evne til å møte djuptgripande utfordringar med gode og effektive verkemiddel. Den største flyktningkrisa sidan andre verdskrigen kjem i tillegg til økonomiske og sosiale utfordringar som allereie finst i mange europeiske land. Politisk polarisering, radikalisering og ekstremisme på vårt eige kontinent blir forsterka av den sosiale og politiske utviklinga og av framferda til ytre aktørar. Europa står overfor betydelege utfordringar som direkte og indirekte verkar inn på tryggingspolitikken. EU og NATO har i lang tid vore dei sentrale internasjonale foruma for eit tett og kontinuerleg samarbeid mellom landa i regionen, og dei har verka stabiliserande. Rolla til og utviklinga i NATO er avgjerande for den europeiske tryggleiken. Alliansen er eit aktivt uttrykk for det transatlantiske forholdet og USA si betydning for den europeiske tryggleiken. Følgene av folkerøystinga i Storbritannia i juni 2016 og at eit så stort medlemsland vil forlate EU skaper også usikkerhet, både for Storbritannia og EU.

Den tryggingsspolitiske situasjonen i Europa er endra som følge av Russland si annektering av Krim og destabiliseringa i Aust-Ukraina. Russisk vilje til å nytte militær makt mot ein nabostat og brot på folkeretten inneber at mellomstatlege konfliktar har blitt aktuelle igjen etter ein lang periode der asymmetriske og statsinterne truslar har fått mest merksemd. Krisa i Ukraina har vist at den tryggingsspolitiske situasjonen er krevjande og raskt skiftande, også i Europa. Russisk politisk og militær støtte til separatistane i Aust-Ukraina er framleis omfattande. Støtta gjer at den væpna kampen deira mot ukrainske styresmakter held fram. Det står att å sjå om den russiske strategien om å hindre eit samla Ukraina utanfor russisk kontroll lukkast, og kva følger denne politikken får for landet og europeisk tryggleik på sikt.

Faren for spreiging av masseødeleggingsvåpen og ballistisk våpenteknologi er framleis stor og urovekkande. Trusselen mot NATO sitt territorium frå presisjonsstyrte våpen og missilar med ulik rekkevidd held fram. Dette er bakgrunnen for vektlegginga i NATO av missilforsvar. Det er også i fleire land ei auka satsing på bruk av verdsrommet for militære føremål.

2.2.3 Nordområda

Regjeringa si satsing på nordområda held fram i 2017. Situasjonen i nord blir framleis vurdert som stabil. Dei overordna målsettingane knytte til stabilitet og samarbeid ligg fast. Samstundes er tryggingss- og forsvarspolitikken eit grunnelement i nordområdearbeidet til regjeringa. Rolla til For-

svaret er i hovudsak suverenitetshevdning, overvaking og myndigheitsutøving.

Med minkande havis i Arktis har det i fleire år vore aukande kommersiell interesse for transitt gjennom Nordaustpassasjen. Likevel er trafikken framleis avgrensa, og lite tyder på at spådommen om stor kommersiell trafikk vil bli ein realitet i nær framtid. Regjeringa ser positivt på at kommersiell berekraftig aktivitet i nordområda aukar. Dette er i samsvar med norsk nordområdepolitikk. Merksemda generelt rundt olje- og gassførekomstane i regionen har blitt noko mindre, som følge av reduserte prisar på verdsmarknaden og dyre utvinningskostnader.

Arktis og nærområda til Noreg er av sentral militærstrategisk betydning for Russland som baseområde for den russiske kjernefysiske avskrekkingss- og gjengjeldingsevna. Den sentrale rolla Nord-Atlanteren og Barentshavet spelar i det russiske forsvarskonseptet inneber at det vil vere eit mål for Russland å ha kontroll over hav- og landområde i norske nærområde i ein situasjon med auka militær spenning ein annan stad. Dette kan vere aktuelt i ein situasjon med auka spenning mellom Russland og NATO i Europa, eller i ein situasjon der verken NATO eller Noreg er ein direkte part i konfliktane til Russland. Den russiske militære utviklinga er derfor ein sentral faktor i den samla vurderinga av tryggingss- og forsvarsspolitiske utfordringar i Noreg sine nærområde.

Regjeringa legg vekt på å engasjere nære allierte i nordområda. Dette er eit viktig tema i den tryggingsspolitiske dialogen med allierte. Fleire allierte land viser stadig større interesse for utviklinga i nord og har ytra ønske om tettare samarbeid og auka nærvær i nord i form av trening og øving. Det er viktig for Noreg at allierte har kjennskap til den politiske og militære utviklinga i området, og har ei oppdatert situasjonsforståing av militær og anna relevant aktivitet i regionen.

2.2.4 Russland

Russisk maktbruk utanfor eigne grenser, kombinert med utviklinga i russisk politikk, økonomi og levekår, vil halde fram med å prege vurderinga av tryggingssituasjonen i Europa og norske nærområde. Gjennom krigen i Georgia i 2008, annekstjonen av Krim våren 2014 og destabiliseringa i Aust-Ukraina har russiske maktthavarar vist vilje til å bruke eit breitt spekter av verkemiddel, inkludert militærmakt og brot på folkeretten, for å oppretthalde politisk dominans og innverknad.

Russiske tryggingstrategiar og militære doktrinar viser at styresmaktene ønsker innverknad i russiske nærområde. Dette inneber spesielt å hindre ytterlegare NATO-utviding, etablering av basar og utplassering av militære kapasitetar nær den russiske grensa og i deler av det Russland omtaler som sitt interesseområde. Russiske leiarrar gir uttrykk for manglande tillit til vestlege land sine intensjonar, særleg rolla til NATO i Baltikum og i Aust-Europa. Styresmaktene uttrykker også misnøye med at vestlege land ikkje tar omsyn i område som Moskva oppfattar som sin legitime interessesfære. Den russiske framferda bidrar til å underminere statar sin sjølvråderett.

Russland har som ambisjon å på nytt etablere landet som ei stormakt. Militært inneber dette ei truverdig regional og global strategisk avskrekkingsevne med kjernevåpen, samt tilstrekkeleg konvensjonell evne til å unngå eller handtere ein konflikt. Russisk bruk av militærmakt i Syria syner globale stormaktsambisjonar og den strategiske interessa dei har i Midtausten. Ikkje sidan krigen i Afghanistan på slutten av 1970- og gjennom 1980-talet har Russland gjennomført militære operasjonar utanfor det tidlegare sovjetområdet.

Russland har gjennom militærreforma som blei starta i 2008 investert tungt i militærmakta. Den politiske viljen til å prioritere forsvar har halde fram trass i nedgangen i økonomien. Styrkinga av den militære evna er demonstrert gjennom fleire og meir komplekse øvingar og militære operasjonar. Moderniseringa vil truleg halde fram, og det vil styrke den russiske militære kapasiteten. Russland har styrkt den konvensjonelle evna og ein kjernevåpenkapasitet som gjennom mange år har vore ein sentral del av det russiske forsvarskonseptet. Den militære reaksjonsevna er styrkt gjennom auka evne til rask flytting av styrkar, høgare beredskap for delar av den militære strukturen og ei kvalitetsheving av kommando- og kontrollstrukturen. Effekten er redusert russisk reaksjonstid og potensielt svært kort varslings- og motparten i ein eventuell konflikt. Reaksjonstida er avhengig av type innsats, men vil kunne variere frå veker ned mot mindre enn timar. I løpet av det neste tiåret vil den russiske militærmakta disponere fleire typar kryssarmissil med lang rekkevidde, stor presisjon og høg gjennomtrengings- evne. Dei langtrekkande presisjonsvåpna sett Russland i stand til å gjennomføre angrep frå store avstandar, og med kort varslings- og motparten i ein eventuell konflikt.

Russland er i dag ikkje ein direkte militær trussel mot Noreg. Den militære utviklinga i Russland forsterkar likevel asymmetrien i forholdet til Noreg. Russland vil derfor vere ein sentral faktor i

norsk forsvarsplanlegging. Russland ser ikkje Noreg som ein del av sin såkalla interessesfære. Russiske handlingar i Ukraina har derfor ikkje ein direkte overføringsverdi til norske forhold. Den russiske måten å gå fram på, kombinert med fordekte militære og ikkje-militære verkemiddel, vil samstundes kunne vere representativ for korleis Russland vil kunne opptre i ei kompleks krise også i våre nærområde.

Med det krevjande forholdet mellom NATO og Russland er det avgjerande å unngå misforståingar. For å vareta tryggleiken i sjøområda i nord og ein stabil og føreseieleg situasjon i nærområda våre, har regjeringa oppretthalde den direkte linja mellom Forsvarets operative hovudkvarter (FOH) og Nordflåten, samvirket innanfor kystvakt og grensevakt, samarbeidet om søk og redning og mekanismar i *Incidents at Sea*-avtalen. For å motverke ein fortsatt negativ utvikling mellom Russland og NATO, og unngå misforståingar i samband med trening og øving, er det viktig med dialog og tillitsskapande tiltak. Derfor blir det viktig å vidareføre og oppdatere eksisterande avtalar og å etablere nye mekanismar som bidrar til openheit om militær aktivitet. Wien-dokumentet, avtalen om opne luftrom (*Open Skies*) og avtalen om konvensjonelle styrkar i Europa (CFE) er slike eksisterande mekanismar. Russland suspenderte CFE-avtalen einsidig i 2007, og NATO slutta å dele informasjon med Russland i 2011. Innanfor ramma av NATO-Russland-rådet er det praktiske militære samarbeidet suspendert, men det er viktig å oppretthalde politisk dialog.

2.2.5 Cyber, terror og masse- øydeleggingsvåpen

Frå å vere eit samfunnstryggleiksproblem har trusselen om angrep i det digitale rommet (cyberdomenet) potensial til å øydelegge heile samfunnsfunksjonar og til å sette statar ut av spel. Trusselen er aukande, og kjem frå både statlege og ikkje-statlege aktørar. Det kan ofte vere vanskeleg å slå fast kven angriparen er, og kva som er føremålet med angrepet. Dei mest alvorlege trusslane i det digitale rommet er framand etterretningsverksemd og moglege sabotasjehandlingar. Russiske og kinesiske aktørar står fram som dei mest aktive aktørane bak nettverksbaserte etterretningsoperasjonar retta mot Noreg. Nettverksbasert sabotasje utgjer ein alvorleg, men førebels langt mindre spesifikk trussel. Slike sabotasjeoperasjonar vil fyrst og fremst vere aktuelle i ein alvorleg krisesituasjon, og då i kombinasjon med andre verkemiddel. NATO-toppmøtet i

Wales stadfesta at cyberangrep kan få like alvorlege konsekvensar som angrep med konvensjonelle våpen og at dei derfor er omfatta av Atlanterhavspaktas artikkel 5 om kollektivt forsvar. Cyberdomenet har i dag blitt ein integrert del av militæroperasjonar, og cyberkapabilitetar vil derfor vere viktige element for eit forsvar, sjølv om cyberkapabilitetar åleine neppe vil kunne avgjere mellomstatlege konflikhtar.

Terrorisme som fenomen er fyrst og framst ein trussel mot samfunnstryggleiken, men terror sin karakter har potensial til å ramme og lamme både samfunn og regionar. Ei aukande rivalisering mellom ISIL og Al Qaida kan bidra til auka terrorfare. Dei to ekstremistgruppene konkurrerer i stor grad om dei same rekruttane og finansielle kjeldane. Globalt har talet på terrorangrep auka dei siste ti åra, der Sør-Asia er regionen som er utsett for flest angrep. Samstundes viser angrepa i Frankrike, Belgia, Danmark, Tyrkia og Tunisia i 2015 og 2016 at terrortrusselen også har implikasjonar for europeisk tryggleik. Framandkrigarar som returnerer til vestlege land med kamperfaring utgjør ei fare for at menneska i sårbare lokalmiljø kan bli ytterlegare radikalisererte, samstundes som mange av angrepa er utførte av individ og grupper som har blitt radikalisererte i sitt heimland.

Spreiing av masseødeleggingsvåpen er ein alvorleg trussel mot internasjonal tryggleik. Spreiing av kjernevåpenkompetanse til ustabile statar står i ei særstilling med sitt potensial for skade. Slike våpen på avvege kan føre til regional destabilisering og moglege våpenkappløp. Kjemiske og biologiske våpen og spreiing av teknologi om langtrekkande leveringsmiddel vil kunne true europeisk tryggleik og føre til internasjonale reaksjonar.

Samstemt koordinering og prioritering i NATO og EU om handteringa av desse komplekse utfordringane er krevjande, ikkje minst på grunn av at medlemslanda har ulike oppfatningar av truslane.

2.2.6 NATO og det transatlantiske samarbeidet

NATO er inne i ei tid med store endringar, samstundes som det er ei krevjande utvikling i tryggingssituasjonen. Under NATO-toppmøtet i Warszawa i juli 2016 bekrefta medlemslanda vilje til å halde fram den langsiktige tilpassinga av NATO, med forsterka vekt på avskrekking og kollektivt forsvar. Toppmøtet var ei klar markering av at NATO-landa står samla for å forsvare alliansen si

befolkning og territorium mot utfordringane frå aust og sør. I Warszawa blei det vedteke å styrke det allierte nærværet i aust gjennom konseptet *enhanced Forward Presence* (eFP). Toppmøtet vedtok også eit rammeverk for å fremje stabilitet i alliansen sine sørlige naboland, gjennom å styrke den politiske dialogen og det praktiske samarbeidet med partnerland i Midt-Austen og Nord-Afrika.

Regjeringa er tilfreds med at strategiske utfordringar i Nord-Atlanteren blei konstatert og framheva på toppmøtet. Den militærstrategiske utviklinga frå russisk side, særleg i det maritime domenet, er til bekymring for alliansen. Det er også positivt for Noreg at NATO no sett fart på ei gjennomgåing av kommando- og kontrollstrukturen.

Vedtaket i Warszawa om å auke det allierte nærværet i aust (EFP) inneber at NATO i 2017 vil plassere ei bataljonsstridsgruppe i kvar av de tre baltiske landa og Polen, basert på rotasjon av allierte styrkar. Tiltaka er utforma med sikte på å berolige dei allierte i området og avskrekke Russland, men utan at spenninga i Europa aukar. Vedtaket vil vere i tråd med NATO sin to-sporspolitikk overfor Russland med vekt på avskrekking, samtidig som ein er open for ein periodisk og meiningsfull dialog.

Alliansen har tre kjerneoppgåver: kollektivt forsvar, internasjonal krisehandtering og tryggleikssamarbeid med partnerar. Etter to tiår prega av krisehandtering utanfor NATO-området, som operasjonane på Balkan, i Libya, i det Indiske hav og i Afghanistan, har den auka vektlegginga av avskrekking og kollektivt forsvar festa seg i heile alliansen. Dei kollektive forsvarsoppgåvene har prioritet, mellom anna gjennom dei mange tiltaka for styrka beredskap og reaksjonsevne (som blei vedteke på Wales-toppmøtet i 2014).

NATO-samarbeidet er tufta på transatlantisk solidaritet og samarbeid, der aktiv amerikansk deltaking er avgjerande både for forsvar av alliansen og avskrekking. Både for alliansen og Noreg er det avgjerande at amerikanske styresmakter held fram engasjementet sitt og støtta til NATO i åra framover. USA står i dag for ein svært stor del av dei totale forsvarsutgiftene i NATO, og signaliserer aukande misnøye med nedgangen i forsvarsbudsjetta i fleire europeiske land. Europeisk innsats er viktig for å bevare forsvarsevna og bidra til ei betre byrdefordeling. Trass i økonomikrisa vil NATO framleis kunne vareta ambisjonsnivået sitt, men ein vil for fleire sentrale kapasitetar vere avhengig av USA. Alliansen vil særleg vere avhengig av USA ved eventuelle større operasjonar

knytte til kollektivt forsvar, eller når alliansen er engasjert fleire stader på same tid. For NATO er det derfor viktig å bygge opp felles kapasitetar på strategisk viktige område og at kommando- og kontrollmekanismane utviklas i tråd med utviklinga.

Med bakgrunn i dette er det viktig at alle NATO-land følger opp ambisjonen om å bevege seg i retning av å bruke to pst. av brutto nasjonalproduktet (BNP) på forsvar innan ein tiårsperiode, og om å bruke minimum 20 pst. av forsvarsbudsjetta på investeringar. Trenden med store kutt i forsvarsbudsjetta ser ut til å vere snudd i nokre land, og tonegivande land som Tyskland og Storbritannia har auka sine forsvarsbudsjett etter mange år med kutt og nedgang. Noreg har lukkast med å stanse nedgangen i forsvarsbudsjettets del av BNP, har auka budsjetta, og har samstundes ein investeringsdel som ligg over målsettinga til NATO på 20 pst. (over 25 pst. i 2016).

Russisk maktbruk mot Ukraina har i særleg grad aktualisert den grunnleggande oppgåva kollektivt forsvar. Tiltaka inneber at NATO tilpassar seg ein endra tryggingpolitisk situasjon, og er i samsvar med norske interesser og prioriteringar. Omstillinga er viktig for at alliansen skal kunne bevare truverdet og forsvarsevna. Noreg vektlegg saman med fleire sentrale allierte i denne samanhengen betydinga av å utarbeide ein maritim strategi som varetar allierte interesser i ei usikker tid. Utviklinga i NATO sitt sørlege grenseområde skaper også uro, og alliansen arbeider aktivt med å finne tiltak retta mot denne situasjonen. Dei svake statsdanningane i land i Nord-Afrika og Midtausten har dei seinare år skapt store utfordringar knytt til folkevandring og auka fare for spreing av terrorisme. Sjølv om dette fyrst og fremst er noko anna enn ein militær utfordring, kallar situasjonen på bruk av militære virkemiddel til støtte for sivile styresmakter. Den nye militære operasjonen i Middelhavet er eit døme på dette. NATO vil venteleg legge større vekt på tiltak som bidrar til stabilisering i den sørlege regionen.

NATO sitt hovudføremål med partnerskap er å engasjere land utanfor alliansen i dialog og samarbeid om tryggingpolitiske spørsmål. Den praktiske dimensjonen av dette samarbeidet handlar om evne til militært samvirke og kapasitetsbygging i forsvarssektoren. Etter Russland si framferd i Ukraina er det militære samarbeidet med Russland suspendert. For fleire partnerland er samarbeidet eit verktøy for reform og modernisering. I dette arbeidet har Noreg konsentrert samarbeidet med landa på Vest-Balkan, Ukraina og Georgia, samt på samarbeid med organisasjonar

som FN, EU og Den afrikanske union (AU). Det vil venteleg bli større behov for slik innsats i land i Nord-Afrika, Midtausten og i regionen kring Svar-tehavet. Fleire partnerar og færre ressursar vil uansett krevje klarare prioriteringar. Dette underbygger behovet for fleksible format, samstundes som ein bør engasjere fleire land og aktørar utanfor Europa i tryggingpolitisk dialog.

NATO si evne til å løyse heile spekteret av oppgåver som skissert i det strategiske konseptet, er avhengig av at alliansen har dei naudsynte militære kapasitetane. Den såkalla «forsvarspakka» som blei vedteke på toppmøtet i Chicago i 2012, og vidareført på Wales-toppmøtet i 2014, er sentral for å betre den framtidige militære evna. Pakka omfattar tre hovudområde: *Smart Defence*, *Connected Forces Initiative* og *NATO Forces 2020*. Sentralt står tiltak for meir effektivt fleirnasjonalt samarbeid om å skaffe kritiske kapasitetar, samt auka vektlegging av trening og øving for å betre evna til operativt samvirke, også med partnerland.

Handlingsplanen for styrka nærvær og styrka reaksjonsevne (*Readiness Action Plan*, RAP) er sentral for utviklinga i NATO. Handlingsplanen legg opp til ei styrking av NATO sin beredskap og operative evne, mellom anna gjennom oppdatering av beredskapsplanane til NATO og planane for forsvar av territoriet til alliansen. Dette vil legge til rette for hurtig forsterking til alle delar av alliansen, inkludert nordområda. NATO sine reaksjonsstyrkar – *NATO Response Force* (NRF), har auka i størrelse og fått kortare reaksjonstid. I tillegg er den hurtige reaksjonsstyrken i NRF, *Very High Readiness Joint Task Force* (VJTF), i god utvikling. Vidare er multinasjonale kommando- og kontrolleiningar etablerte i seks austlege allierte land: Estland, Latvia, Litauen, Polen, Bulgaria og Romania. Etableringar i Ungarn og Slovakia følger etter i 2017. Føremålet er å styrke det kollektive forsvaret, mellom anna ved å betre evna til mottak av hurtige utrykkingsstyrkar.

Dei såkalla forsikringstiltaka for medlemsland langs NATOs austlege grense, og avskrekking overfor Russland, er også ein del av handlingsplanen. Tiltaka inkluderer nærvær gjennom meir øving og trening i dei austlege medlemslanda, og rotasjon av deployerte land-, sjø- og luftstyrkar. Denne aktiviteten held fram, med norsk deltaking, og vil venteleg stå høgt på alliansen sin dagsorden dei komande åra.

For å nå målet om at NATO har dei naudsynte kapabilitetane som er definerte gjennom *NATO Defence Planning Process* (NDPP), må det til ei styrking av den europeiske forsvarsevna. Det er særleg viktig at evna til kollektivt forsvar blir vare-

tatt i samband med utvikling av kapabilitetar. Frå norsk side blir det lagt vekt på å føre fellesfinansiering og fellesløsningar for allierte kapasitetar vidare, både for eksisterande og nye kapasitetar. Slike fellesprosjekt medverkar til å knyte alliansen saman, og er viktige i eit byrdefordelingsperspektiv. Dei er naudsynte for å kunne realisere dei mest kostnadskevande og kritiske kapasitetane, som europeiske statar elles ikkje vil kunne skaffe fram aleine. Noreg tar til orde for å tilpasse fellesbudsjetta i NATO til auka politiske ambisjonar for å unngå at nye viktige oppgåver går ut over arbeidet med kjerneoppgåvene til alliansen.

Trening og øving vil vere viktig for partnersamarbeidet, den regionale kompetansen og det transatlantiske samarbeidet. Det vil også vere viktig i nordisk samanheng, i ramma av *Enhanced Opportunities Programme* (EOP), kor Sverige og Finland inngår. Det vil vere ein synleg demonstrasjon av samhald, og av vilje til å møte utfordringar mot den felles tryggleiken. Dette skal gjere NATO betre i stand til å møte heile spekteret av utfordringar dei komande åra.

NATO har fleire gonger, mellom anna i det strategiske konseptet frå 2010, slått fast at spreiding av masseøydeleggingsvåpen og ballistisk missilteknologi er ein aukande trussel. Det er ei av dei største utfordringane alliansen står overfor i åra som kjem. Frå norsk side støttar regjeringa etableringa av eit alliert missilforsvar. Dette vil styrke evna til kollektivt forsvar av medlemslanda. Eit felles missilforsvarssystem er viktig for det framtidige transatlantiske forsvarssamarbeidet, og er i samsvar med prinsippet om at tryggleiken skal vere like god for alle medlemslanda. Systemet har no ein mellombels kapasitet som inneber at alliansen har kommando og kontroll over eit avgrensa missilforsvarssystem i Europa. Arbeidet med å identifisere moglege norske bidrag til NATO sitt missilforsvar held fram. Ei avgjerd om eventuelle konkrete bidrag blir tatt seinare. Trass i at Russland har blitt invitert til eit samarbeid om missilforsvar, har etableringa av eit alliert ballistisk missilforsvar lenge møtt sterk motstand frå Russland. Verken Russland eller andre tredjeland kan forvente å kunne gripe inn i alliansen sin rett til kollektivt sjølvforsvar.

2.2.7 FN

FN-pakta gir Tryggingrådet i FN ansvar for å sette i verk kollektive tiltak for å fremme fred og global tryggleik. I tillegg til maktbruk legitimert av folkeretten, er FN den einaste globale instan-

sen som kan legitimere bruk av makt, og den viktigaste arenaen for å søke mellomstatlege løysingar på truslar mot internasjonal fred og tryggleik. Ut frå mandata frå Tryggingrådet kan FN anten gjennomføre operasjonane sjølv, eller be medlemsland eller organisasjonar som NATO, EU eller AU om å gjennomføre dei på vegner av FN. Døme på dette dei seinare åra er operasjonane til NATO i Afghanistan og Libya.

Dei siste ti åra har talet på fredsoperasjonar auka. Med deltaking frå om lag 120 medlemsland leiar FN no 16 fredsbevarande operasjonar med om lag 120 000 personell. Dei fleste av konfliktane i dag er interne, prega av ein vanskeleg tryggingssituasjon, mange krigførande partar og vald mot sivilbefolkninga. Vern av sivile er derfor ei hovudoppgåve for FN's fredsoperative verksemd. Dette krev tydelege mandat, robuste og velkvalifiserte styrkar og tett samarbeid med nasjonale styresmakter og frivillige organisasjonar. Stadig fleire FN-leia operasjonar har blitt utrusta med robuste mandat dei seinare åra, der det har vore autorisert å bruke militærmakt for å verne sivile.

Noreg vil halde fram arbeidet med å styrke FN's fredsoperative evne. Dette skal skje gjennom militær deltaking i FN's fredsbevarande operasjonar, gjennom samarbeid med land i sør om opplæring og kapasitetsbygging og gjennom å tilby ekspertise til arbeidsgrupper og prosjekt, samt bistand til FN's planleggingsapparat. For å lukkast med å modernisere FN sine fredsoperasjonar er det avgjerande å få auka ressurstilgangen og vidareføre reformprosessen der Noreg kan spele ei viktig rolle som tilretteleggar.

Det er avgjerande at mandata frå Tryggingrådet i FN er tydelege, og at medlemslanda har klar vilje og evne til å gjennomføre dei. Tryggingrådet har, med referanse til prinsippet om *Responsibility to Protect*, vist seg handlekraftig ved å reagere på akutte situasjonar som i Elfenbeinskysten og Libya. Diverre har Tryggingrådet vist seg ute av stand til å komme til semje om handling i krisa i Syria.

Det er viktig for internasjonal fred og tryggleik at FN lukkast som fredsbevarande organisasjon. Den breie multinasjonale deltakinga i operasjonane gir FN styrke, og det er uheldig at det i fyrste rekke er land frå sør som deltek med styrkar i FN-leia operasjonar. Behovet for spesialiserte einingar er stort, og utviklinga i FN på dette området går no i riktig retning. Noreg har over tid vore pådrivar for at bidrag frå vestlege land kan gi FN betre føresetnadar for å løyse dei komplekse oppgåvene som moderne fredsoperasjonar krev.

2.2.8 EU

Noreg og EU har i stor grad felles tryggingsspolitiske interesser. Arbeidet i EU med tryggingss- og forsvarspolitikk (*Common Security and Defence Policy*, CSDP) er i stadig utvikling. EU har i dei seinare åra, og særleg i samband med Ukraina-krisa, blitt ein stadig viktigare utanrikspolitisk aktør også i samband med tryggingsspolitiske situasjonar. Utviklinga er naudsynt og positiv i lys av at vi i nærområda våre ser ei urovekkande utvikling. I tillegg til Russland si folkerettsstridige annektering av Krim, er det ustabilitet i Sahel, Nord-Afrika og Midtausten. Forholdet mellom NATO og EU er her særleg viktig for å kunne sikre ein saumlaus respons i møtet med fleirnasjonale og grenseoverskridande tryggingssutfordringar. Det er brei semje i begge organisasjonane om å styrke det tryggingss- og forsvarsspolitiske samarbeidet for betre å kunne handtere den strategiske utviklinga i Europas nærområde. Det er identifisert ei rekke konkrete område der NATO og EU vil utvikle felles løysingar, sjølv om Kypros-usemja framleis set grenser for slikt samarbeid. Dette gjeld spesielt handtering av såkalla hybride truslar, gjensidig deltaking på øvingar, kapasitetsbygging, maritime aktivitetar, cyberforsvar og kapabilitetsutvikling. Det er frå norsk side av stor betydning at NATO varetar hovudansvaret for det kollektive forsvaret i medlemslanda, medan EU supplerer med eit breiare spekter av verkemiddel for krisehandtering i EUs nærområde. Med utgangspunkt i felles tryggingsspolitiske interesse søker Noreg eit tett samarbeid med EU for at norske posisjonar og prioriteringar blir tekne omsyn til. Den nye globale tryggingssstrategien i EU frå juni i år vil vere sentral for den vidare utviklinga av både den felles utanriks-, sikkerhets- og forsvarsspolitikken, og for Noreg sitt samarbeid med EU på dette feltet.

Folkerøystinga i Storbritannia i juni 2016 påverkar dynamikken i europeisk politikk og samarbeid. Ei britisk utmelding av EU vil truleg få konsekvensar for forholdet mellom EU og NATO, og utviklinga innanfor EU. Dei komande forhandlingane mellom Storbritannia og EU om vilkåra for utmeldinga vil bli kompliserte og krevjande. Det blir viktig også for Norge å sjå kva for følger denne utviklinga vil ha for EU sin felles tryggingss- og forsvarsspolitikk når ein så sentral aktør går ut av EU.

Verksemda til EU innanfor tryggingss- og forsvarsspolitiske materiellsamarbeid, forskning, nyskaping og utvikling av europeisk forsvarsindustri har konsekvensar for norsk forsvarsspolitikk og

forsvarsindustri. Direktivet for forsvarsmateriell og tryggingssanskaffingar inneber at sal av forsvarsmateriell har blitt ein del av den indre marknaden, og fell inn under EØS-avtalen. Derfor er direktivet implementert også i Noreg. Samarbeidsavtalen med det europeiske forsvarsbyrået (*European Defence Agency*, EDA) gir oss høve til å delta aktivt i byrået sine prosjekt og program. Samarbeidet er tett og omfattande, og utviklar seg på fleire nivå, mellom anna gjennom deltaking i EDA sitt styrande organ. Noreg har gjennom denne deltakinga blitt ein stadig viktigare partner for EDA.

2.2.9 Nord-europeisk og nordisk forsvarssamarbeid

Regjeringa legg vekt på å halde fram eit aktivt og omfattande internasjonalt samarbeid som medverkar til tryggleik og stabilitet. Utviklinga i vår eigen region går i retning av tettare tryggingss- og forsvarsspolitiske samarbeid. Det er i dag ei tett kopling mellom samarbeid i ramma av det nordiske (*Nordic Defence Cooperation*, NORDEFECO), det nordisk-baltiske, Nordsjø- og *Northern Group*-samarbeidet. Sistnemnde er eit uformelt samarbeid som i tillegg til dei nordiske og baltiske landa inkluderer Tyskland, Storbritannia, Nederland og Polen. Slik blir fleire nære allierte tatt med i sentrale spørsmål som vedkjem dei nordiske landa og nærområda.

Dagens tryggingsspolitiske situasjon har ført med seg ei endring i måten dei nordiske landa tenker tryggleik og forsvar. Regjeringa vil prioritere å føre vidare det nordiske forsvarssamarbeidet på dei områda der føresetnadene for å lukkast er størst. Finland overtar formannskapet i NORDEFECO i 2017. Samarbeidet er styrkt dei siste åra, og Sverige og Finland har tatt viktige skritt for auka samarbeid med NATO.

Austersjøen er kjerneområde for Sverige, Finland, Danmark, Polen og dei tre baltiske landa. Den auka militære aktiviteten i regionen pregar både nordisk forsvarssamarbeid, nordisk-baltisk forsvarssamarbeid og forholdet mellom Russland og NATO i større grad enn tidlegare. Det er ein samanheng mellom Austersjø-regionen og nordområda i russisk militær strategi som understrekar behovet for god tryggingsspolitisk dialog og samarbeid, både mellom dei nordiske landa, i ei nordisk-baltisk ramme og mellom dei nordiske landa, NATO og EU.

Innanfor NORDEFECO held den tette tryggingsspolitiske dialogen fram, også med tema som krisehandtering og beredskap. Det blir arbeid målretta for auka samarbeid innanfor luftover-

vaking, etablering av sikre kommunikasjonslinjer, auka effekt av trenings- og øvingssamarbeid, styrking av dei nordiske landa si evne til internasjonal innsats og vidareutvikling av kapabilitets- og materiellsamarbeid.

2.3 Trygging- og forsvarspolitiske prioriteringar

Norsk trygging- og forsvarspolitikk må legge til grunn at endringar i dei tryggingspolitiske omgjevnadane våre kan kome svært raskt. Utfordringar mot europeisk og transatlantisk tryggleik må møtast med fast og føreseieleg samarbeid. Den meir utfordrande tryggingspolitiske situasjonen har konsekvensar for den operative ambisjonen vår, satsinga på Forsvaret og internasjonalt samarbeid. Noreg må vere i stand til å ta større ansvar for eigen tryggleik. Samstundes vil regjeringa legge betre til rette for tettare samarbeid med allierte, og for alliert trening og øving i Noreg. Forsvaret si operative evne må styrkast. Regjeringa har derfor i Langtidsplanen for forsvarssektoren fastsatt dei trygging- og forsvarspolitiske prioriteringane som skal gjelde for sektoren i tida framover, jf. Prop. 151 S (2015–2016).

Ut frå dei trygging- og forsvarspolitiske måla og utviklingstrekkka skal følgjande prioriteringar gjelde for den vidare utviklinga av Forsvaret: Forsvaret av Noreg og NATO sitt kollektive forsvar skal styrkast, og evna til internasjonal innsats skal haldast ved like. I tillegg vil vidareutvikling av totalforsvaret bli vektlagt for å sikre at dei samla ressursane i samfunnet blir nytta til det beste for ei effektiv handtering av utfordringar mot både samfunns- og statstryggleiken.

2.3.1 Styrke forsvaret av Noreg

Den nasjonale forsvarevna skal styrkast. Forsvaret av Noreg skjer innanfor ramma av NATO sitt kollektive forsvar. Tette relasjonar til sentrale allierte, interoperabilitet, trening og øving, nærvær og alliert støtte har betydning for avskrekking og for norsk og alliert forsvarevne i fred, krise og væpna konflikt. Norsk trygging- og forsvarspolitikk skal legge til rette for at allierte forsterkingar er på plass så tidleg som mogeleg i ein situasjon som kan utvikle seg til ein krisehandterings- eller rein militær operasjon. Noreg må likevel aleine kunne handtere tryggingspolitiske kriser, anslag og angrep av eit visst omfang, og sjølv oppretthalde ein beredskap som gjer oss i stand til å kunne engasjere ein motstandar i alle domene,

inntil alliert støtte er på plass. Ei slik evne vil, saman med planar for allierte forsterkingar, konkrete førebuingar for slik forsterking og ein tydeleg kommunisert garanti om alliert støtte, virke avskrekkande. Forsvaret av Noreg skal styrkast ved å føre vidare situasjonsforståing, etterretning og evne til krisehandtering, styrke reaksjonsevne, kampkraft og uthald, legge til rette for allierte forsterkingar, styrke bi- og fleirnasjonalt samarbeid og auke det militære nærværet og trenings- og øvingsaktiviteten.

Forsvaret sine daglege operasjonar i fredstid dannar grunnlaget for å oppdage, avverje og om naudsynt handtere tryggingspolitiske episodar og kriser. Rettidig varsling er utgangspunktet for gode og raske avgjerder. God situasjonsforståing i nær-områda våre er naudsynt for å kunne fatte gode avgjerder og for å bruke Forsvaret best mogleg. Forsvaret må ha tilstrekkeleg evne til overvaking for å kunne handtere situasjonar som oppstår, om naudsynt saman med allierte. Noreg er ein maritim nasjon med ansvar for store havområde, og maritim overvaking er ein premiss for god situasjonsforståing. Etterretningstenesta skal føre vidare evna si til å bidra til at nasjonale styresmakter har tilstrekkeleg situasjonsforståing. Effektiv krisehandtering på nasjonalt nivå fordrar også evna til å ta strategiske avgjerder raskt, på tvers av sektorar, og opp mot NATO, FN og andre samarbeidspartnarar. Den nasjonale forsvarevna er avhengig av eit koordinert og øvd krisehandteringsapparat på alle nivå for å sikre koordinerte avgjerder mellom ulike sektorar, mellom politisk og militært nivå, og mellom Noreg og allierte.

Noreg si forsvarevne kan ikkje lenger basere seg på lange varslingsstider. Den operative evna er eit produkt av reaksjonsevne, kampkraft og uthald. For at Forsvaret i ein krisesituasjon skal kunne reagere tilstrekkeleg raskt, må dei operative kapasitetane og støttefunksjonane kunne bli gjort tilgjengelege på kortare tid. Reaksjonsevne handlar om å kunne vere på rett stad, til rett tid, og med rett kapasitet for å oppnå ønska effekt. Forsvaret må også ha relevant kampkraft og uthald til å gjennomføre operasjonar over tid. Vi må sørge for at norsk militærmakt ikkje enkelt kan bli sett ut ved å råke kritisk infrastruktur. Aktive tiltak for vern, spreiding av militær infrastruktur og robust kommunikasjonsinfrastruktur kan redusere sårbarheit og støtte opp om forsvarevna. Betydinga av fortifikatoriske tiltak, både for leiingsfunksjonar og operative kapasitetar, har fått ny aktualitet for forsvarevna. Truslar i det digitale rommet må bli oppdaga tidleg. Forsvarssektoren må forbetre dei førebyggjande tryggingstiltaka

mot cyberangrep, og vidareutvikle evna til å avdekke slike angrep. Evna til å handtere cyberangrep, ved å sette i verk relevante mottiltak, skal også vidareutviklast.

Forsterking av Noreg med allierte styrkar har vore sentralt i norsk tryggingsspolitikk og -strategi gjennom heile etterkrigstida. Ein aktiv alliansepolitikk er derfor heilt naudsynt. Det blir viktigare å knyte NATO og nære allierte tettare til Noreg og norske interesser i det daglege, i kriser og i konflikt. USA er vår viktigaste allierte og det bilaterale forholdet er framleis heilt sentralt for norsk tryggleik. Avtalane om amerikansk førehandslagring er spesielt viktige. Desse avtalane skal vidareførast, vidareutviklast og harmoniserast med allierte og nasjonale planverk. Planverka må også bli trene og øvde.

Vi må legge forholda til rette for at alliert støtte kan kome raskt på plass. Ved ei alvorleg tryggingsspolitisk krise eller væpna konflikt, må Noreg ha tilstrekkeleg evne til effektivt mottak av og støtte til allierte forsterkingsstyrkar slik at desse kan delta i operasjonar. Det vil bli lagt auka vekt på evna til operativt samvirke med allierte forsterkingsstyrkar. Noreg må fyrst og fremst intensivere samarbeidet med utvalde allierte som kan sørge for bilateral og alliert forsterking av Noreg. Samarbeid med nære allierte blir også viktigare for å kunne gå saman om bidrag til internasjonal krisehandtering. Samarbeid vil i auka grad tvinge seg fram for å kunne kjøpe, drifte og operere kapabilitetar Noreg har behov for, og for å sikre evna til å operere saman og for å konsultere om tryggingsspolitiske spørsmål.

I tillegg til å vidareutvikle det nære forholdet til USA, vil Noreg prioritere å styrke det bindande bi- og fleirnasjonale samarbeidet med dei nord-europeiske landa Storbritannia, Tyskland og Nederland. Samarbeidet med Frankrike og Polen blir også styrkt. Dei nordeuropeiske landa har ein betydeleg tryggingsspolitisk og militær interessefelleskap som støttar opp om det breiare samarbeidet i NATO. Deltaking i fleirnasjonale samarbeidsfora innanfor alliansen er derfor viktig. Samarbeid med andre allierte og NATO sine partnarland blir prioritert der det er i norsk interesse. Vidareutviklinga av det nordiske forsvarssamarbeidet held fram på område som gir tryggingsspolitisk, kapasitetsmessig og operativt utbytte. Den nordeuropeiske tryggingss- og forsvarsspolitiske dialogen i *Northern Group* er viktig som eit forum for informasjonsutveksling og tillitsbygging mellom landa i regionen.

Norsk tryggingss- og forsvarsspolitikk må vektlegge militært nærvær i land-, sjø-, luft- og cyber-

domenet. Å være til stades regelmessig i form av daglege operasjonar kommuniserer norske interesser, sikrar naudsynt politisk og militær situasjonsforståing og gir kortare reaksjonstid. Det er derfor viktig å prioritere militært nærvær med relevant operativ evne i nærområda våre, særleg i nord, for å skape ein føreseieleg og stabil situasjon. Fredstidsnærvær blir varetatt gjennom ein kombinasjon av militære basar, operativ aktivitet og øving og trening med nasjonale, fleirnasjonale og allierte styrkar. Nærvær over tid fordrar basar og militær infrastruktur med gode trenings- og øvingsområde i strategisk viktige og operativt relevante område.

2.3.2 Styrke NATO sitt kollektive forsvar

Noreg arbeider aktivt for at NATO-alliansen skal vere ein effektiv tryggingsspolitisk garantist for alle medlemslanda. NATO er både ein politisk og militær tryggingssallianse der medlemslanda solidarisk er klare til å verne felles territorium, verdier og interesser. NATO er ein unik tryggingssorganisasjon med ein integrert militær struktur, eit integrert stabsapparat og ei permanent tilgjengeleg politisk avgjerds mekanisme, Det nord-atlantiske rådet. Det politiske verdifelleskapet blant medlemslanda i rådet er viktig for å styrke evna til planlegging, konsultasjonar og gjennomføring av vedtak.

NATO må ha naudsynt politisk handlekraft og militær kampkraft for å avskrekke ein potensiell motstandar frå å true eller angripe alliansens medlemsland. Det er derfor ein overordna prioritet å styrke NATO si evne til kollektivt forsvar (artikkel 5) gjennom å bidra til å styrke NATO som forsvarsallianse og som transatlantisk tryggingsspolitisk konsultasjonsforum (artikkel 4). Fornya vektlegging av den kollektive forsvarsevna til NATO er i tråd med langsiktige norske prioriteringar og vil framleis vere sentralt i det norske arbeidet opp mot NATO.

Den krevjande tryggingssituasjonen i Europa er ei tydeleg påminning om betydninga av at USA er engasjert og til stades i regionen vår. Dette fordrar ei betre transatlantisk byrdefordeling – politisk, militært og økonomisk – ved at europeiske land stansar kutta i forsvarsbudsjetta og bidrar med relevante kapasitetar for å løyse militære oppgåver også utanfor NATO-området. Noreg vil vektlegge å bidra med sin del av NATO sine samla kapabilitetar slik at alliansen er i stand til å løyse oppgåvene sine, samt å bidra til å følge opp *Readiness Action Plan*, roande tiltak i Aust-Europa og relevante bidrag til langsiktig tilpassing av alliansen.

Det er eit mål for Noreg å bidra regelmessig og substansielt til NATOs ståande styrkar og beredskapsstyrkar. Slik blir norske bidrag til NATO sitt kollektive forsvar også ei investering i forsvaret av Noreg når Alliansen si evne styrkast.

2.3.3 Bidra til internasjonal innsats

Den internasjonale utviklinga viser at det framleis er eit stort behov for internasjonal innsats for fred og tryggleik, både i form av internasjonale operasjonar og kapasitetsbygging. Slik støtte kan inkludere tryggleikssektorreform for å betre eit land si evne til å vareta eigen tryggleik, men det kan også omfatte freds- og stabiliseringsoperasjonar. Forsvaret vil oppretthalde evna til internasjonal innsats i 2017.

Det er i norsk interesse å bidra til å verne om internasjonal fred og tryggleik. Norske militære styrkar bør i størst mogleg grad søke samarbeid med nære allierte og utvalde partnarar ved internasjonale bidrag. Internasjonal innsats i allierte rammer er ei investering som skal sikre at også vi mottar alliert støtte om vi treng det. Forsvaret si evne til internasjonal innsats er avgjerande for å yte slike bidrag. Internasjonal innsats inkluderer i tillegg til deltaking i internasjonale operasjonar, ulike former for trening og øving i utlandet, deltaking i styrkeregister, roande tiltak og kapasitetsbygging. Omfanget av slik deltaking må avstemmast med kor tilgjengelege styrkane er, og med behovet for nasjonal beredskap.

Forsvaret har gjennom mange år hatt eit høgt nivå på deltakinga i internasjonale operasjonar. Dei siste åra har talet på norsk militært personell i operasjonar i utlandet blitt redusert. Samstundes er norske bidrag i dag lokaliserte på fleire stader i utlandet enn tidlegare, med relativt mange og små bidrag. Dette gjer oppdraga krevjande å følge opp og evna til uthald og vedlikehald over tid blir sett under press. Slike forhold vil gå inn i vurderingar om framtidig internasjonal innsats.

2.3.4 Vidareutvikle totalforsvaret

Sivil støtte til Forsvaret har hatt lita merksemd dei siste tjuve åra, etter å ha vore eit høgt prioritert område både på sivil og militær side under den kalde krigen. Forsvaret har på same tid blitt meir avhengig av sivile leveransar. Det er derfor naudsynt med fornya vektlegging av sivil støtte til Forsvaret. Forsvaret skal i 2017, i nært samarbeid med sivile styresmakter, vidareføre arbeidet med å planlegge og førebu sivil støtte til Forsvaret i tryggingsspolitisk krise og væpna konflikt. Forsvarsde-

partementet har i denne samanhengen innleia dialog med Helse- og omsorgsdepartementet, Samferdsledepartementet, Olje- og energidepartementet og Nærings- og fiskeridepartementet. Hensikta er å kartlegge, og om naudsynt betre, aktuelle verkemiddel som regelverk (lover og forskrifter) og samarbeids- og beredskapsorgan. Basert på Forsvarets logistikkbehov vil arbeidet starte med å få på plass naudsynt sivil støtte i form av varer, tenester og tilgang til infrastruktur.

Det sivil-militære samarbeidet må fungere godt. Sivil støtte er heilt naudsynt for å oppretthalde og vidareutvikle relevant forsvarsevne innanfor realistiske økonomiske rammer. Forsvaret sitt fortløpande behov for sivil støtte blir i dag i hovudsak varetatt gjennom kommersielle kontraktar, sjølv om ein framleis kan nytte rekvisisjon i medhald av beredskapslovene. Som del av oppdateringane av eigne og allierte forsvarsplanar for Noreg vil det også i 2017 bli prioritert å konkretisere Forsvaret sine behov for sivil støtte, samt å gjennomgå avtalar for dette.

Samvirket mellom Forsvaret og sivilsamfunnet beskrivast gjennom handlingar og tiltak i det nasjonale beredskapssystemet (NBS), som inneheld Beredskapssystem for Forsvaret (BFF) og Sivilt beredskapssystem (SBS). Beredskapssystemet reviderast no årleg og er heilt sentralt for å få fram korleis beredskapsplanverk og andre ordningar på militær og sivil side skal kunne virke saman der dette er naudsynt ved førebuing på, eller under, ei krise.

Alle ressursane i Forsvaret er i utgangspunktet tilgjengelege for å støtte politiet og andre sivile styresmakter ved behov i krisesituasjonar. Støtta må vere innanfor rammene av bistandsinstruksen. Det er i tida etter terrorhandlingane 22. juli 2011 sett i verk ei rekke tiltak i forsvarssektoren for å betre evna til å støtte sivil krisehandtering. Mellom anna er det etablert permanent helikopterberedskap, som også kan støtte politiet, og beredskapshelikoptra har fått redusert responstid til ein time. Forsvarets spesialkommando er på kontinuerleg nasjonal kontraterrorberedskap. Tiltak er sette i verk for å styrke Heimevernets evne til objektsikring. Det er lagt auka vekt på målretta øvingssamarbeid mellom Forsvaret og politiet, og samarbeidet mellom Politiets tryggingsteneste (PST) og Etterretningstenesta er styrkt.

Forsvaret si støtte til det sivile samfunnet skal i større grad vere styrande for innretning på og for å dimensjonere Forsvaret sine kapasitetar innanfor områda maritim kontraterror og smitteverntransport. Vidare skal ein gjere nærare vurderingar av korleis og i kva grad dette også skal gjelde

innanfor områda bombeberedskap og eksplosivrydding, CBRNE (kjemiske, biologiske, radioaktive, nukleære midlar og eksplosivar)-beredskap, transport, redningsteneste, rekognosering og

overvaking, ingeniørstøtte, ekspertise, spesialutstyr, IKT-støtte og EOS-tenestenes handtering av truslar i det digitale rommet.

3 Rapport for verksemda 2015

3.1 Forsvarsdepartementet

2015 var det tredje året i langtidsplanen for forsvarssektoren «Et forsvar for vår tid» for perioden 2013–2016. Regjeringa følgde i 2015 opp langtidsplanen i samsvar med Stortinget sine vedtak.

Hovudprioriteringane i 2015 var:

- styrke den operative evna i Hæren, Sjøforsvaret og Heimevernet,
- styrke investeringane i forsvarssektoren og særskilt arbeidet med hovudleveransen av nye kampfly,
- styrke forsvarssektoren si evne til å støtte det sivile samfunnet og bidra til samfunnstryggleik,
- styrke evna til å bidra til IKT-tryggleiken på tvers av samfunnssektorane,
- styrke veteranatsinga,
- starte realiseringa av målsettingane i kompetansereforma og førebu innføring av allmenn verneplikt og
- slutføre omlegginga av Noreg sine militære bidrag i Afghanistan.

Samarbeid om samfunnstryggleik

Det har i 2015 vore lagt stor vekt på å utvikle evna i forsvarssektoren til å støtte sivile styresmakter i arbeidet med å vareta samfunnstryggleiken. Samla sett har Forsvaret si evne til å bidra til samfunnstryggleik vore god. Særleg viktige bistandsressursar er Kystvakta, Heimevernet, eksplosivryddetenesta, spesialstyrkane samt fly- og helikopterkapasitetane.

Beredskapen for Bell-helikoptera på Rygge og Bardufoss blei frå 1. januar 2015 endra frå to timar til ein time for å kunne gi raskare bistand til politiet. Helikoptera på Rygge kan yte handhevingsbistand til politiet, og frå 1. oktober blei myndigheit til å avgjere slik bistand delegert til sjefen for Forsvaret sitt operative hovudkvarter.

Stortinget vedtok i juni 2015 lovfesting av Forsvaret sin bistand til politiet i politilova. Mellom anna som følge av dette blei instruks om Forsvarets bistand til politiet (bistandsinstruksen) oppdatert i november. Ei arbeidsgruppe blei sett ned

for å gjere ein heilskapleg gjennomgang av bistandsinstruksen, og den skal levere tilrådinga si i 2016.

Det blei gjennomført ei rekke samvirkeøvingar mellom Forsvaret og sivile styresmakter. For samarbeidet med politiet i terrorberedskapen er den årlege kontra-terrorøvinga *Gemini* særleg relevant. Det blei også gjennomført ei rekke øvingar som omfatta sivil-militært samarbeid på regionalt og lokalt nivå. Forsvaret har deltatt i fleire sivil-militære samordningsfora, som mellom anna Sentralt totalforsvarsforum og fylkesberedskapsråda.

Arbeidet med å utvikle ein nasjonal strategi for beredskap knytt til hendingar med kjemiske (C), biologiske (B), radioaktive (R), nukleære midlar (N) og eksplosivar (E) (CBRNE) heldt fram i 2015. Dette er eit samarbeid mellom justissektoren, helsesektoren og forsvarssektoren.

Samarbeidet i NATO

NATO er inne i ei tid med store endringar, samstundes som tryggingssituasjonen har ei krevjande utvikling. Derfor er det vedtatt ei rekke tiltak for å styrke forsvarsevna i alliansen, og ei omstilling av NATO som bidrar til at alliansen tilpassar seg ein endra tryggingsspolitisk situasjon i Europa og i nærområda til alliansen. Arbeidet med ei langsiktig tilpassing av NATO har vore hovudfokus fram mot og etter toppmøtet i Warszawa sumaren 2016, med fokus på kollektivt forsvar og truverdig avskrekking.

Etter to tiår prega av krisehandtering utanfor NATO-området, som operasjonane på Balkan og i Afghanistan, har den auka vektlegginga av avskrekking og kollektivt forsvar festa seg i heile alliansen. Dei kollektive forsvarsoppgåvene har prioritet, mellom anna gjennom dei mange tiltaka for styrkt beredskap og reaksjonsevne.

NATO har forsterka sitt konsept for hurtigreaksjonsstyrkane, NATO *Response Force* (NRF). Det er mellom anna utvikla ein ny hurtigreaksjonsstyrke som ein del av NRF, som er kalla *Very High Readiness Joint Task Force* (VJTF). VJTF skal kunne rykke ut ved behov på svært kort varsel. Noreg tok, saman med Tyskland og Nederland,

på seg å etablere ein pilot-hurtigreaksjonsstyrke i 2015 som ledd i utviklinga av NRF. Noreg vil stå på beredskap igjen i både 2017 og 2019.

Arbeidet med dei såkalla *Assurance Measures*, som er roande tiltak overfor medlemslanda langs NATO sin austlege grense, og avskrekking overfor Russland, går også vidare. Tiltaka gjeld mellom anna nærvær gjennom auka trening og øving i dei austlege medlemslanda og rotasjon av deployerte land-, sjø- og luftstyrkar. I tillegg har NATO gjort tiltak for å handtere utfordringar på si sørlege flanke.

Arbeidet med å styrke det transatlantiske samholdet er også intensivert, særleg byrdefordelinga mellom USA og Europa og behovet for eit meir effektivt europeisk forsvar. Medlemslanda i NATO er samde om å snu den negative utviklinga i forsvarsbudsjetta.

Fleirnasjonalt samarbeid om nye kapasitetar og om å auke evna til operativt samvirke er ein prioritet. Noreg samarbeider med andre land i ei rekke fora, inkludert den tysk-ledda *Framework Nations Concept*-gruppa og initiativet til Storbritannia for eit fleirnasjonalt operativt samarbeid i den såkalla *Joint Expeditionary Force* (JEF). Noreg undertekna i november 2015 ein samarbeidsavtale (*Memorandum of Understanding*) om JEF, for å legge til rette for samarbeidet framover. Den bilaterale kontakten med nære allierte, så som USA, Storbritannia, Nederland, Tyskland og Frankrike, medverka også til å synleggjere moglegheiter for samarbeid innanfor tryggingpolitikk, operativ verksemd og kapabilitetssamarbeid.

Alliansen arbeidde vidare med å styrke kontakt og samarbeid med viktige partnerland og andre internasjonale organisasjonar som EU, FN og Den afrikanske unionen (AU).

Nordisk samarbeid

Det nordiske forsvarssamarbeidet, *Nordic Defence Cooperation* (NORDEF), hadde i 2015 ei god utvikling innanfor fleire felt, mellom anna som ei plattform for styrkt dialog om tryggingpolitikk, samarbeid i internasjonale militære operasjonar, samt eit tettare trenings- og øvingssamarbeid.

Det nordiske samarbeidet om militære kapabilitetar heldt fram. Samarbeidet har som føremål å styrke nasjonal kapasitet, samt å betre ressursutnyttinga og evna til samvirke mellom forsvaret til dei nordiske landa. Områder av særleg interesse har i 2015 vore luftovervaking og utveksling av radardata, alternative landingsplassar for fly, sikker kommunikasjon mellom dei nordiske

landa, og utvikling av luftforsvarsøvinga *Arctic Challenge Exercise*.

Det nordiske samarbeidet er nært knytt til samvirke med dei baltiske landa. Det nordisk-baltiske forsvarssamarbeidet blei styrkt i 2015 gjennom område som kommunikasjon, cyberforsvar, trening og øving, leda av Danmark, Estland og Noreg. I 2015 leverte dei nordisk-baltiske landa gode resultat gjennom *Nordic-Baltic Assistance Program* (NBAP) som har bidrege til kapasitetsbygging i Ukraina og Georgia. Noreg har leda opprettinga av eit *Joint Training and Evaluation Centre* (JTEC) som utgjer hovudkomponentane i NATO si støttoppakke til Georgia.

Dei nordiske landa har delteke i EU- og FN-operasjonane i Mali.

Støtta til AU heldt fram og er eit godt døme på verdien av det nordiske samarbeidet. Dei nordiske landa har gitt råd og finansiell støtte til opprettinga av den aust-afrikanske innsatsstyrken *East African Standby Force* (EASF), som har hovudsete i Kenya og omfattar fleire land i regionen. EASF skal kunne handtere kriser på det afrikanske kontinentet. AU erklærte innsatsstyrken fullt operativ i 2015. Styrken skal kunne brukast for fredsoperasjonar i Afrika, og vil utgjere ein viktig reiskap for AU i deira målsetting om å fremme trygggleik i Afrika.

Samarbeid med Russland

Det bilaterale militære samarbeidet mellom Russland og Noreg har sidan den kalde krigen vore ein viktig del av den politiske målsettinga om å bidra til eit ope, føreseieleg og gjensidig tillitsfullt forhold mellom Noreg og Russland. På grunn av Russland sitt militære inngrep i Ukraina og den folkerettsstridige annekteringa av Krim i 2014, har Noreg innstilt det bilaterale militære samarbeidet med Russland inntil vidare. Det blei samstundes lagt til grunn at samvirket med Russland på område som er av vesentleg betydning blir vidareført. Dette gjaldt samvirket innanfor kystvakt, grensevakt, den opne linja mellom dei operative hovudkvartera til Forsvaret og Nordflåten, samarbeid om søk og redning og vidareføring av mekanismene i *Incidents at Sea*-avtalen. I 2015 blei det gjennomført konsultasjonar om *Incidents at Sea*-avtalen i Moskva og eit protokollmøte i Arkhangelsk innanfor ramma av Kystvaktsamarbeidet. Å ta opp att det militære samvirket med Russland, vil vere avhengig av vidare russiske handlingar og det generelle forholdet mellom Russland og Vesten. Norsk posisjon her vil bli utforma i nær dialog med våre allierte. Det operative samvirket innan-

for dei områda som Noreg har ei eigeninteresse av å vidareføre, fungerer tilfredsstillande.

Personellområdet

Reforma knytt til personell og kompetanse for forsvarssektoren var også i 2015 eit høgt prioritert arbeid. Arbeidet med kompetansereforma, jf. Meld. St. 14 (2012–2013), er ei strategisk satsing som vil halde fram i fleire år.

Som del av arbeidet med langtidsmeldinga for forsvarssektoren blei det sett i gang ein full gjennomgang av utdanningssystemet i Forsvaret.

Alle verksemdene har dokumenterte krav og forventningar til leiarar. Desse er innarbeidde i verksemdene sine HR-prosessar. Verksemdene koordinerte i 2015 gjennomføringa av ei eiga medarbeidarundersøking til same år og periode, for å skape moglegheit for samanlikning på tvers.

Styringa av Forsvaret innanfor HR-området blei orientert rundt satsingsområda leing, kompetanse og kultur for kontinuerleg forbetring. Områda er henta frå HR-strategien for forsvarssektoren.

Stortinget sitt vedtak om å innføre ei ny ordning for militært tilsette (militærordninga), jf. Innst. 355 L og Innst. 336 S til Prop. 111 LS (2014–2015), inneber ei historisk viktig reform for Forsvaret. Ein viktig del av denne reforma er innføringa av eit spesialistkorps som særskilt vil bidra til eit løft for dei som tidlegare gjekk under nemninga avdelingsbefal og verva. Hensikta med ordninga er å legge grunnlaget for ein balansert personellstruktur som styrker Forsvaret si operative evne. I forlenginga av vedtaket i Stortinget blei det utarbeidd og fastsett retningslinjer for personellforvaltninga i forsvarssektoren. I sum utgjer desse to styringsdokumenta eit felles rammeverk for forvaltninga av både militært og sivilt tilsette i heile sektoren. Arbeidet med å få på plass eit slikt felles rammeverk representerer ein milestolpe i arbeidet med kompetansereforma.

Effektivisering

I tråd med regjeringa sitt program for å effektivisere, har Forsvarsdepartementet sett i gong eit arbeid for å betre og effektivisere arbeidsoppgåver og arbeidsprosessar i departementet.

Ny langtidspan for forsvarssektoren

Regjeringa fremma ein ny langtidspanproposisjon for Stortinget i vårsesjonen 2016. Arbeidet blei sett i gong hausten 2014 ved at forsvarssjefen fekk

mandat frå regjeringa til å levere eit fagmilitært råd. Proposisjonen byggjar på ei rekke analysar og utgreiingar som regjeringa og Forsvaret har initiert. For å belyse status internt i forsvarssektoren, og endringsbehov i høve til omverda generelt og den tryggingpolitiske utviklinga spesielt, blei det gjennomført ei strategisk grunnlagsanalyse med deltaking frå Etterretningstenesta, Forsvarets forskingsinstitutt (FFI) og Nasjonalt tryggingorgan (NSM). Arbeidet blei avslutta ved årsskiftet 2014/2015.

På grunnlag av mellom anna funna i den strategiske grunnlagsanalysen fremma forsvarssjefen hausten 2015 eit fagmilitært råd til korleis Forsvaret skal kunne møte framtidens utfordringar. Forsvarssjefen legg i rådet vekt på ei prioritering av Forsvaret si evne til å løyse dei viktigaste og mest krevjande oppgåvene, og at Forsvaret i ramma av NATO sitt kollektive forsvar skal ha ei avskrekkande verking og dermed saman med NATO bidra til ein krigsførebyggande terskel. Han legg spesielt vekt på ei betydeleg styrking av evna til å reagere raskt nok, og styrkt bemanning av den strukturen Forsvaret alt har, slik at denne kan utnyttast betre. Forsvarssjefen anbefalte ei klar styrking av forsvarsbudsjettet, og omtala samstundes konsekvensane for Forsvaret og forsvarsevna av å vidareføre 2015-budsjettetnivået. Regjeringa legg derfor opp til ei historisk auke i forsvarsbudsjettet frå 2017 og utover i planperioden.

Parallelt har NSM utarbeidd eit tryggleiks-fagleg råd på oppdrag frå regjeringa. NSM framhevar to mål som særskilt tungtvegande: evna til å fatta gode avgjersler, og evna til å kunne gjennomføre desse gjennom sikre digitale løysingar av tilstrekkeleg kvalitet. For å kunne oppnå desse måla foreslår NSM 72 konkrete tiltak. Ei uavhengig gruppe nedsett av regjeringa, bestående av ekspertar innanfor forsvars- og tryggingpolitikk, la våren 2015 fram ei utgreiing av Forsvaret sine føresetnader for å kunne løyse dei mest krevjande oppgåvene sine knytte til tryggingpolitisk krise og krig. Ekspertgruppa trekk fram evna til avskrekking som grunnleggande for norsk sikkerheit, og at denne evna må byggast opp gjennom nærvær av norske og allierte styrkar i fred. Gruppa skriv også at ein må ha evne til raskt å kunne flytte norske og allierte styrkar dit behovet måtte oppstå. Gruppa trekkjer fram kampfly, ubåtar og langtrekkande våpen som avgjerande for slik avskrekking.

Forsvarets forskingsinstitutt har levert ei rekke rapportar som omhandlar både operative og økonomiske tilhøve, og ytterlegare modernisering og effektivisering i sektoren.

Regjeringa sette også ned eit vernepliktsutval for å gje ei anbefaling om ei vernepliktsordning for framtida. Utvalet leverte si innstilling til forsvarsministeren i oktober 2015. Utvalet anbefaler ei vidareføring av ein vernepliktsmodell basert på 12 månaders førstegongsteneste som norm, og å byte ut forsvarssjefens styrkjebrønn med ei øva reserve i kvar forsvarsgrein. Utvalet gjekk igjennom dei militærfaglege, forsvarspolitiske og samfunnsrelaterte aspekta ved verneplikta. Utvalet gav ei rekke tilrådingar om korleis vernepliktsordninga kan utviklast for betre å dekke behova til Forsvaret i framtida. Tilrådingane er nytta i arbeidet med utvikling av ny langtidsplan for forsvarssektoren.

3.2 Økonomiske rammer

Stortinget vedtok ei utgiftsramme for forsvarsbudsjettet for 2015 på 43 787,9 mill. kroner. Dette var ein reduksjon på 30 mill. kroner frå Prop. 1 S (2014–2015), hovudsakeleg knytt til ein auke i avbyråkratiserings- og effektiviseringsreforma. Endringar i året gjorde at budsjettet blei redusert til 43 414 mill. kroner, det vil seie ein reduksjon på 373,9 mill. kroner. Denne reduksjonen er knytt til tilbakeføring av 1 100 mill. kroner i samband med kampflyanskaffinga som nærare forklart i avsnitta under.

Frå 1. januar 2015 blei det innført ei nettoordning for budsjettering og regnskapsføring av meirverdiavgift for ordinære statlege forvaltingsorgan. Ordninga skal nøytralisere meirverdiavgifta i statlig sektor og bidra til ein meir effektiv ressursbruk ved at meirverdiavgifta ikkje lenger er til hinder for at billigaste alternativ veljast. Forsvarsdepartementet innarbeidde i 2015, på bakgrunn av reforma, eit samla trekk i budsjetttramma på 2 023,9 mill. kro-

ner. Reforma er provenynøytral og er såleis ein teknisk endring.

I behandlinga av Prop. 1 S (2014–2015) blei det mellom anna gitt ei rammeauke på 1 038 mill. kroner knytt til anskaffing av nye kampfly med baseløysing og 307,8 mill. kroner til gjennomføring av utviklingsløpet for *Joint Strike Missile* trinn 3. Vidare blei det løyvd 64,1 mill. kroner til den særskilte kompensasjonsordninga for veteranar med psykiske belastningsskadar som følge av deltaking i utanlandsoperasjonar og 81,5 mill. kroner for å sikre stabil naudstraumforsyning i Statsministerens kontor og Forsvarsdepartementets lokalar.

F-16 var i 2015 hardt ramma av sprekkdanningar, og det blei i Revidert nasjonalbudsjett for 2015 tilleggsøyva 30 mill. kroner for å dekke delar av meirutgiftene. Vidare blei 9,7 mill. kroner tilleggsøyva knytt til beredskapsøvingar for Hæren og ekstra øvingar i nord for Heimevernet. For å dekke meirutgifter i samband med generalsekretær Stoltenberg sin stab i NATO blei det tilleggsøyva 8,2 mill. kroner.

Løyvinga til kampflyanskaffingar blei i 2015 redusert med 1 100 mill. kroner. Reduksjonen var basert på at ein del kontraktar først blei inngått i desember 2015, og såleis ikkje kom til utbetaling før i 2016. Budsjettet for 2016 blei derfor tilsvarende auka med 1 100,0 mill. kroner. Løyvinga i omgrupperinga blei netto redusert med 816,3 mill. kroner grunna meirinntekter på 278,7 mill. kroner og ei tilleggsøyving på 5 mill. kroner.

I tillegg til dette kom lønns- og soldatkompensasjon på 100,3 mill. kroner og auka inntekter på 573,4 mill. kroner.

Endringar i løyvinga er vist i detalj i tabell 3.1 Endringar i løyvinga 2015.

Utover desse endringane hadde forsvarssektoren til disposisjon overførte midlar frå 2014 på til saman 2 433,7 mill. kroner.

Tabell 3.1 Endringar i løyvinga 2015

+/- Innstilling	Proposisjon	(i 1 000 kr)
+ Innst. 360 S (2014–2015)	Prop. 119 S (2014–2015) Tilleggsbevilgninger og omprioriteringar i statsbudsjettet 2015	342 067
+ Innst. 357 S (2014–2015)	Prop. 133 S (2014–2015) Endringar i statsbudsjettet 2015 under Forsvarsdepartementet (Endringar i «Regulativ for tillegg til utskrivne vernepliktige mannskap») (soldatproposisjonen)	1 032
+ Innst. 80 S (2014–2015)	Prop. 153 S (2014–2015) Endringer i statsbudsjettet 2015 under Forsvarsdepartementet (ekstraordinære utgifter i Sjøforsvaret og Luftforsvaret) (omdisponering innanfor ramma)	0
+ Innst. 373 S (2014–2015)	Prop. 128 S (2014–2015) Endringar i statsbudsjettet 2015 under Finansdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet (Lønsregulering for arbeidstakarar i det statlege tariffområdet 2015 mv.)	99 270
- Innst. 93 S (2015–2016)	Prop. 18 S (2015–2016) Endringar i statsbudsjettet 2015 under Forsvarsdepartementet	-816 280
= Rammereduksjon		-373 911

3.3 Måloppnåing i Forsvaret

3.3.1 Leveransar

Leveransekravet til Forsvaret er gitt frå regjeringa og Stortinget som ni oppgåver, fordelt på beredskap for krise og krig, daglege operasjonar, internasjonal innsats og støtte til samfunnstryggleiken. Oppgåvene har vore stabile over tid, noko som gir eit godt bilete på utviklinga dei siste åra. Dei gjeldande krava til Forsvaret for krise og krig møter ikkje den gjeldande tryggingpolitiske situasjonen godt nok. Forsvaret har ikkje fullt ut vore i stand til å møte dei krava som den tryggingpolitiske utviklinga krev, med omsyn til beredskap for alvorleg krise og krig. Høg aktivitet har over mange år blitt prioritert framfor vedlikehald og logistikkberedskap. Manglane har bygd seg opp over mange år, og har blitt langt meir synlege som

følge av at Forsvaret blir brukt meir som eit tryggingpolitisk verkty. Som følge av den tryggingpolitiske situasjonen ønskte regjeringa å prioritere annleis. Heller ikkje NATO var førebudd på denne utviklinga. Beredskap handlar om at norske og allierte styrker må bli klar til rett tid, på rett stad med rett kapasitet. Krava til kor raskt Forsvaret skal kunne vere klar skjerpast gradvis, og i 2015 har fleire einingar betra si reaksjonstid. Betring i reaksjonsevna avheng mellom anna av treningsnivå, vedlikehald, beredskapslager, personell og planverk. I tillegg er støttestrukturen, som logistikk, sanitet og cyber, avgjerande for at Forsvaret skal kunne bygge opp styrkar samstundes. Sjølv om Forsvaret har utfordringar med dei mest krevjande oppgåvene er det viktig å poengtera at Forsvaret leverer mykje godt og heilt i tråd med dei krava som blir stilte av NATO.

Tabell 3.2 Utvikling av operativ evne 2014–2015

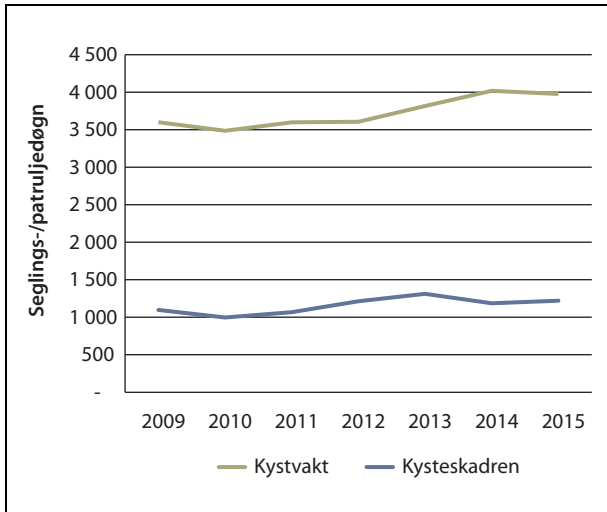
Forsvaret sine oppgaver i Prop. 73 S (2011–2012)	Forsvarsdepartementet si vurdering av operativ evne 2014	Forsvarsdepartementet si vurdering av operativ evne 2015
Utgjere ein krigsførebyggjande terskel med basis i NATO-medlemskap	Mindre god	Mindre god
Forsvare Noreg og allierte mot alvorlege truslar, anslag og angrep innanfor ramma av NATO sitt kollektive forsvar	Mindre god	Mindre god
Hindre og handtere episodar og tryggingsspolitiske kriser med nasjonale ressursar, inkludert legge til rette for alliert engasjement om naudsynt	Mindre god i det øvre krisespekteret, mykje god i det lågare krisespekteret	Mindre god i det øvre krisespekteret, mykje god i det lågare krisespekteret
Sikre eit nasjonalt avgjerdsgrunnlag gjennom tidsmessig overvaking og etterretning	God	God
Hevde norsk suverenitet og suverene rettar	God	God
Utøve myndigheit på avgrensa område	God	God
Delta i fleirnasjonal krisehandtering, inkludert fredsstøttande operasjonar	Mykje god	Mykje god
Bidra til internasjonalt samarbeid på det forsvars- og tryggingsspolitiske området	God	God
Bidra til å vareta samfunnstryggleiken og andre sentrale samfunnsoppgåver	Mykje god	Mykje god

Vurderinga til Forsvarsdepartementet av operativ evne i 2015 var i samsvar med forsvarssjefens vurdering. Generelt var evna til Forsvaret til å løyse oppgåver i den låge delen av krisespekteret «mykje god» til «god». I krig og den høgare delen av krisespekteret er evna «mindre god».

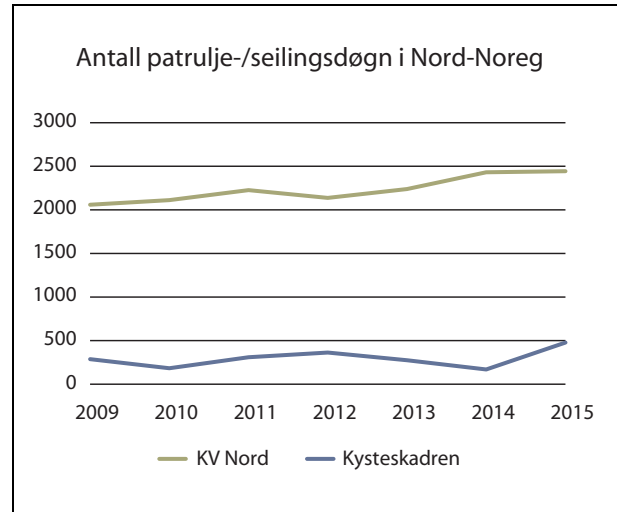
Vurderinga av operativ evne har vore eit viktig bakteppe for Forsvarsdepartementet i arbeidet med regjeringa si framlagde langtidsplan for 2017–2020 (Prop. 151 S (2015–2016)). Basert på regjeringa sine hovudprioritetar for langtidsperioden, vil tre operative satsingsområde stå sentralt og bli særskilt prioriterte i perioden. Regjeringa søker for det fyrste å styrke den operative evna gjennom å auke tilgjenge og uthaldsevne frå 2017. Det vi har av militære ressursar må fungere. For det andre ser regjeringa behovet for å redusere klartidene for våre militære einingar, auke bemanninga ved operative kapasitetar, auke aktivitet og nærvær frå 2018, og spesielt i nordområda. For det tredje vil regjeringa investere i moderne strategiske kapasitetar som bidreg til auka operativ evne frå 2019.

Operasjonar og dagleg verksemd nasjonalt

Forsvaret løyser daglege nasjonale operasjonar, slik som grensevakt, kongevakt, kystvakt, overvaking og hevdning av suverenitet. Grensevakta har gjennom heile 2015, i ein spesielt krevjande situasjon, løyst vakthald og Schengen-oppgåver i tett samarbeid med politiet. Kongevakta har også løyst sine oppgåver i samarbeid med politiet. Kystvakta hadde fleire tokt i nord i 2015 enn i 2014, sjølv om ikkje målsettinga for 2015 blei nådd fullt ut på grunn av eit større behov for vedlikehald. Forseinking med nye maritime helikopter har ført til noko redusert kapasitet, sidan Lynx-helikopteret blei utfasa i 2015. Likevel har Forsvaret i 2015 hatt god evne til å overvake og hevde suverenitet over norsk område. Desse daglege operasjonane er eit viktig fundament i norsk tryggingsspolitikk. Forsvaret har løyst oppgåvene trass i utfordringane som er nemnt ovanfor.

Figur 3.1 Utvikling i Sjøforsvaret si segling

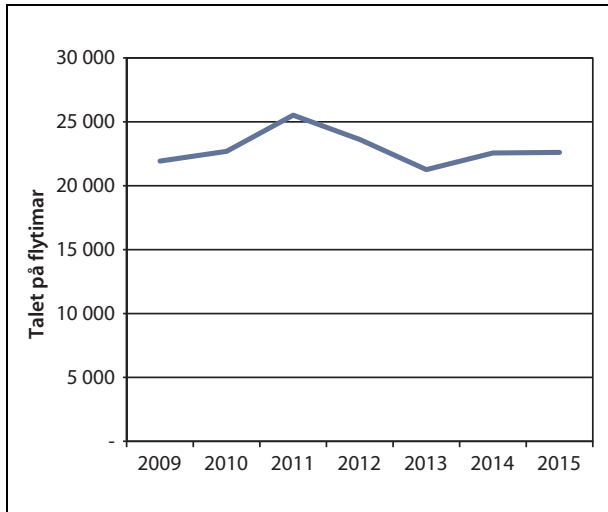

Figur 3.2 Utvikling i Sjøforsvaret sin aktivitet i Nord-Noreg

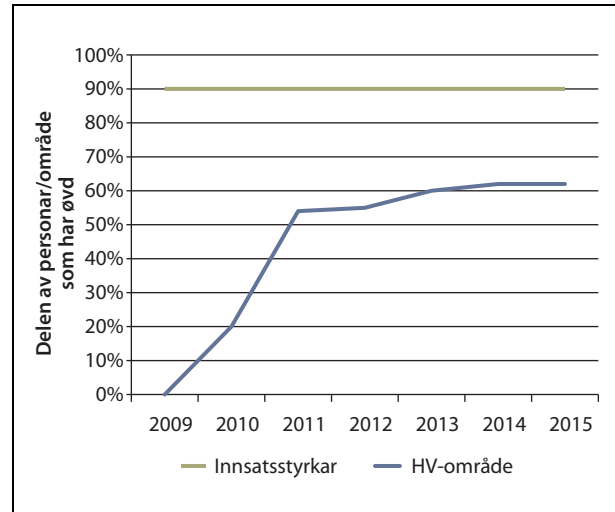
Mykje av materiellet til Forsvaret er krevjande å holde i operativ stand og krev ekstra vedlikehald, og det er fortsatt utfordringar med tilgang på reservedelar. Etterslep av reservedelar har bygd seg opp over fleire år, men er blitt gjort ekstra tydeleg som følge av den tryggingpolitiske situasjonen. Samstundes har valutasisituasjonen gitt større utgifter enn planlagt. Forsvaret har likevel klart å oppretthalde nasjonal verksemd på ein god måte og har auka både flyging og segling i nordområda i høve til 2014. I 2015 sette Forsvaret helikopter på ein times beredskap til støtte for politiet både i nord og sør. Trass i enkelte utfordringar møtte Forsvaret alle oppmodingar om bistand frå politiet. I tillegg gjennomførte Forsvaret i 2015 den største øvinga i Finnmark på fleire år.

Regjeringa la i 2015 til rette for å styrke den operative evna til Hæren. Mellom anna blei krava til reaksjonstid skjerpa, og klartida for Brigade nord betydeleg redusert i høve til året før. Dei einingane som i 2015 stod på beredskap for NATO, med Telemark bataljon som kjerne, har hatt ei særleg kort klartid gjennom heile året.

Kysteskadren fekk også skjerpa klartid på enkelte av sine einingar, og generelt var den operative evna god i 2015 for dei med kortast klartid. Kysteskadren hadde noko lågare aktivitet i 2015 enn føresett på enkelte einingar. Det skuldast først og fremst tekniske utfordringar med ubåtar og mineryddefarty. Samstundes blei det gjennomført fleire seglingstimar enn i 2014 og andelen av seglingsdøgn i Nord-Noreg var høgare enn føresett, noko som var ei viktig prioritering for å møte den endra tryggingpolitiske situasjonen.

Figur 3.3 Utvikling i Luftforsvaret sin aktivitet

Figur 3.4 Utvikling i Heimevernet si trening

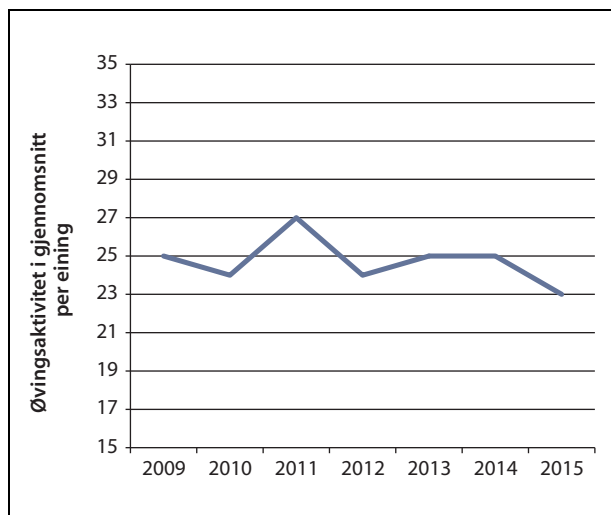
Luftforsvaret blei råka av to negative hendingar i 2015. Ein kraftig vekst i dollarkursen gav utfordringar i drifta, og på slutten av året blei det påvist sprekkar på F-16 kampflya, som medførte omfattande kontroll og vedlikehald. I tillegg blei det uventa forseinkingar i leveransen av dei nye NH90-helikoptera. Forseinkingane på NH90 skuldast test mot fartøy og oppbygginga av reservedelslager, og at den sjettemaskinen fekk utsett levering frå andre kvartal 2015 til januar 2016. Det er forventa ein ti års forseinking på den totale leveransen. Med F-16-fly på kontinuerleg NATO-beredskap og eit høgt aktivitetsnivå for dei maritime patruljefly har Luftforsvaret medverka til overvaking og etterretning. I 2015 blei beredskapen for Bell 412 til støtte for politiet sett på ein times beredskap på Rygge og Bardufoss.

Heimevernet har øvd som føresett i 2015 og har fleire tenestedøgn enn året før. Heimevernet har kort reaksjonstid og er ein landsdekkande ressurs. Heimevernets einingar har svært kort klartid og har i tillegg til å stå på beredskap for krise og krig ytt bistand til politiet ved ei rekke høve.

Forsvarets spesialstyrkar (FS) har oppretthalde si gode operative evne gjennom heile året. Beredskap og øving i 2015 har vore tilfredsstillande. FS sitt bidrag til internasjonale operasjonar er framleis ein viktig del av det totale bidraget frå Forsvaret, og er ein høgt verdsett kapasitet av våre allierte.

Nasjonal og alliert trening og øving

Det har i 2015 vore stor øvingsaktivitet for både Forsvarets operative hovudkvarter og for land-, luft- og sjøstyrkane. Nivået av utanlandske besøk for trening og øving på norsk territorium var høgt. Øvingsverksemda tok utgangspunkt i den operative statusen for styrkane våre og oppdraga dei skal løyse. Styrkar som stod på beredskap for oppdukkande episodar og kriser, samt styrkebidrag til operasjonar i utlandet, fekk høgste prioritet. Samstundes var det naudsynt med trening og øving av kommandostrukturen, med fokus på evne til å planlegge og leie operasjonar. Den nasjonale evna til krisehandtering og hevding av suverenitet blei øvd, og det var ei styrking av øvings-samarbeidet med sivile instansar og styresmakter, særleg med politiet. Trenings- og øvingsaktiviteten blei i stort gjennomført i samsvar med planen for verksemda gjennom året.

Figur 3.5 Utvikling i Hæren si øving

Figuren viser ein nedgang i gjennomført aktivitet samla sett for Hæren i 2015. Hans Majestet Kongens Garde og Garnisonen i Sør-Varanger har ikkje hatt ein nedgang i aktiviteten. Reduksjonen skuldast at Hæren har endra måten å berekna aktiviteten til Brigade Nord, slik at talet samla sett ikkje er samanliknbart med tidlegare rapportert aktivitet. Slik sett var omfanget av aktiviteten for Hæren i 2015 på høgde med aktiviteten året før. I tillegg til interne øvingar deltok Hæren på fellesoperative øvingar med tilpassa bidrag. Hæren gjennomførte også ei ekstraordinær beredskapsøving saman med Heimevernet i 2015.

For hovudkvarteret og kommandostrukturen blei det gjennomført ein serie med øvingar, mellom anna øvinga *Gram*. Hensikta var å øve beredskap og planverk. Øvingane blei i all hovudsak gjennomførte med gode resultat. I tillegg blei det gjort tiltak for at forsvarsgreinene skulle få eit fellesoperativt utbytte under gjennomføring av deira feltmessige trenings- og øvingsaktivitetar. I hovudsak gjekk det ut på at der greinvise øvingar hadde dels same målsettingar så skulle ein søke å øve saman. Øvingane blei såleis arena for fellesoperativ aktivitet (fellesoperativ arena).

Øvingsaktiviteten i Noreg og i utlandet var betydeleg og viktig. Det blei gjennomført større øvingar. I øvinga *Arctic Challenge* deltok fly frå ni land, og i øvinga *Joint Viking* i Finnmark deltok større forband for første gong på mange år. *Joint Viking* besto av ti større og mindre øvingar. Organiseringa blei omfattande og kompleks og øvingskonseptet er nå revidert for å optimalisere ressursbruk og effekt.

Saman med Nederland og Tyskland har Noreg delteke i nybrottsarbeidet med å utvikle NATO sin nye hurtige reaksjonsstyrke, *Very High Readiness Joint Task Force* (VJTF). Denne styrken skal kunne bli klar til utrykking på vegner av NATO på berre få dagar. I juni 2015 blei konseptet prøvd ut

for første gong, da VJTF-styrken deployerte til øvinga *Noble Jump* i Polen. Her utgjorde Brigade Nord ved Telemark bataljon kjernen i det norske bidraget.

I 2015 blei det også gjennomført ei NATO-øving i Noreg, *Dynamic Mongoose*, og Noreg deltok på to NATO-øvingar i utlandet. Disse var NATO si høgprofiløving *Trident Juncture* og kontraterrorøvinga *Njord Viking*. *Trident Juncture* blei gjennomført i Italia, Spania og Portugal i september 2015. Noreg bidrog med luftvern, fregatt, kampfly, minerydder, elektronisk krigførsfly og eit team av eld-leiarar frå Hæren for flystøtte.

Den årlige kontraterrorøvinga *Gemini* mellom politiet og Forsvaret blei gjennomført i Troms politidistrikt i juni som ei uvarsla alarmøving. Her øvde politiet og Forsvaret i tråd med bistandsinstruksjonen. Heimevernet gjennomførte ei rekke øvingar på regionalt og lokalt nivå med politiet og sivile styresmakter.

I Revidert nasjonalbudsjett 2015 blei det gitt tilleggsøyving til Hæren og Heimevernet for ekstra beredskapsøving i Finnmark. Hausten 2015 blei det gjennomført ei større uvarsla alarmøving for Hæren og Heimevernet som hadde til hensikt å teste reaksjonsevne, vakthald, sikring og forsvar av strategiske punkt. Øvinga innebar mellom anna overføring av ei mekanisert kompanistridsgruppe frå Telemark bataljon på Rena til Halkavarre skytefelt ved Garnisonen i Porsanger. Der blei det gjennomført skarpskyting. Heimevernet deltok med innsatsstyrkar og deira oppdrag var mellom anna sikring av vitale objekt i Alta med støtte frå Hæren. Øvinga gav eit særskilt godt utbytte for alle involverte partar.

Forsvar mot digitale truslar

Cyberforsvaret og Etterretningstenesta var også i 2015 sentrale i arbeidet med å styrke evna til å bruke og forsvare det digitale rommet. Cyberforsvaret førte vidare implementeringa av Nettverksbasert Forsvar (NbF) for å sikre at Forsvaret sine samla kapasitetar på tvers av forsvarsgreiner og nivå blir effektivt utnytta. I 2015 blei det særleg vektlagt tiltak for å oppretthalde beredskap, og for å auke Forsvaret si operative evne. Forseinkingar i planlagde IKT-investeringar skaper utfordringar med å nå måla om at Forsvarets skal utnytte dei samla kapasitetane meir effektivt. Etterretningstenesta leverte godt i 2015. Dagens situasjonsbilde og tryggingpolitiske utfordringar krev at tenesta har fokus på utfordringar i det digitale rommet.

Revisjon av planverk

Det har dei seinare åra vore fokusert på å gå gjennom og oppdatere hovudelementa i det operative planverket knytt til forsvar av norsk territorium, og beredskapsplanane for dei enkelte einingane i Forsvaret. Dette omfattande arbeidet, som er nærare omtalt i Prop. 73 S (2011–2012), har resultert i eit komplett oppdatert nasjonalt planverk.

Forsvaret bidrog i 2015 også til å revidere dei eksisterande forsvarsplanane til NATO for våre område.

Forsvaret si evne til å vareta oppgåvene ved krise og krig avheng mellom anna av oppdaterte og relevante nasjonale og allierte planverk. Å halde planverket oppdatert er eit kontinuerleg arbeid som samstundes avdekkjer utfordringar knytt til beredskap og operative behov. Med eit komplett nasjonalt planverk på plass er Forsvaret betre rusta til å kunne forsvare landet i fred, krise og krig saman med våre allierte.

Forsvaret si støtte til samfunnstryggleik

Forsvaret deltok også i 2015 i søk- og redningsaksjonar, og gav bistand etter førespurnad frå politiet og andre ansvarlege sivile styresmakter i samband med ulykker, naturkatastrofar og andre fredstidskriser. Forsvaret ytte viktig støtte gjennom mellom anna Kystvakta, Heimevernet, søke- og redningstenesta og innanfor eksplosivrydding.

Vern mot kjemiske, biologiske, radiologiske og nukleære middel og eksplosivar (CBRNE-vern)

Forsvaret heldt fram arbeidet med å vidareutvikle kapasitetane for å verne personell og materiell mot verknader av CBRNE-middel. Det blei særleg arbeidd med å styrke desse kapasitetane i samsvar med målsettingane i gjeldande langtidsplan (2013–2016) og Forsvaret sine planar for å styrke CBRNE-vernet. Det er framleis manglar på fleire område innanfor CBRNE-vern. Desse utfordringane er i hovudsak innanfor kompetanse, organisering og manglar på moderne materiell. CBRNE-vernet skal styrkast primært for å dekke dei militære behova til Forsvaret, men dette vil også styrke evna til å støtte sivile styresmakter. Arbeidet med modernisering og materiellinnkjøp blei ført vidare gjennom året. Forsvaret opprettheldt gjennom året nasjonal beredskap for akutt handsaming av eksplosivar.

Norske styrkar i utlandet

Forsvaret sitt bidrag til operasjon *Inherent Resolve* i Irak erstatta Afghanistan som det største militære bidraget i 2015. Noreg sitt bidrag til Bagdad og Erbil bidrog med kapasitetsbygging av dei irakiske tryggingstyrkane og bidrog til den internasjonale koalisjonen sin kamp mot ISIL i Irak. Hovudstyrken var forlagt i Erbil der Pershmerga-styrkar blei trena, medan styrken i Bagdad var engasjert i treninga av dei irakiske tryggingstyrkane.

Operasjon *Resolute Support Mission* (RSM) erstatta ISAF-operasjonen i Afghanistan 1. januar 2015. Hovudoppdraget for Noreg var framleis spesialstyrkebidraget til støtte for den afghanske spesialpolitieininga *Crisis Response Unit* (CRU 222) i Kabul og støtte til den afghanske *General Command of Police Special Units* (GCPSU). RSM inneber ei fortsetjing av rådgivingsverksemda. Noreg har hatt personell til RSM-hovudkvarteret i Kabul medan oppdraget til anna støttepersonell blei avslutta i løpet av året. I november 2015 avslutta Noreg sitt bidrag til den afghanske krigsskolen i Qargha utanfor Kabul. Noreg hadde også eit fåtal stabsoffiserar i *Train Advice Assist Command - North* (TAAC N) i Mazar-e Sharif for å vareta samarbeidet med Tyskland. Desse stillingane blei avslutta hausten 2015.

Noreg deltok i 2015 i FN-operasjonen *United Nations Multidimensional Integrated and Stabilization Mission in Mali* (MINUSMA). Hovudoppdraget var bidraget til analyse- og etterretningseininga *All Sources Information Fusion Unit* (ASIFU), inkludert leirdrift for denne eininga. Noreg har også støtta med stabspersonell til MINUSMA-hovudkvarteret i Bamako. Forsvaret støtta også leiretableringa til Sverige i Timbuktu i Mali, med norske mentorar og norsk ingeniørmateriell og leirinfrastuktur. Noreg stilte i løpet av året styrkesjef i *United Nations Peacekeeping Force in Cyprus* (UNFICYP). Dette var den første kvinnelege styrkesjef i ein av FN sine fredsbevarande operasjonar. Ut over dette deltok Noreg med personell i *United Nations True Supervision Organization* i Midt-Austen og *Multinational Force and Observers* i Sinai.

Eit norsk C-130J transportfly støtta den britiske operasjonen GRITROCK for å fly materiell til og frå Sierra Leone, som ein del av den internasjonale innsatsen mot Ebola-epidemien i Vest-Afrika.

Forsvaret hadde også militært personell i *Kosovo Force* (KFOR) i Kosovo, NATO *Headquarter in Sarajevo* (NATO HQ Sarajevo) i Bosnia & Herzegovina, *Combined Maritime Forces* (CMF) i Bahrain, og til NATO *Shipping Centre* (NSC) i Northwood i England.

Noreg deltok i EU sin yttergrenseoperasjon Triton i Middelhavet med fartyet MV Siem Pilot. Forsvaret støtta politiet med personell om bord på fartyet.

Luftforsvaret stilte kampfly til *Baltic Air Policing* i perioden mai til august 2015.

Dei ståande reaksjonsstyrkane til NATO

Noreg deltok med ein fregatt i den ståande maritime styrken i NATO (SNMG1) frå august til desember 2015. Styrken opererte i Nord-Europa. Noreg deltok også frå mars i den ståande mine-ryddingsstyrken til NATO (SNMCMG1). Desse bidraga var samstundes del av det norske bidraget til NATO *Response Force* (NRF). Noreg hadde eit sivilt farty på beredskapskontrakt for strategisk sjøtransport (Ro-Ro skip) heile året. Einingar frå Brigade Nord, med mellom anna Telemark bataljon og eit artilleribatteri inngjekk som ein del av det Tysk-Nederlandske korps på høg beredskap heile året som ledd i Interim-VJTF. I tillegg bidrog Noreg med enkelte mindre bidrag som minedykkerar, sjøkontrolloffiserar, offiserar til felles logistikkhovudkvarter og offiserar til det polske spesialstyrkehovudkvarteret. Seks F-16 kampfly var del av reaksjonsstyrkane på lågare beredskap.

Strategisk sjø- og lufttransport

Noreg deltok i 2015 i den vidare utviklinga av dei fleirnasjonale kapasitetane innanfor strategisk sjø- og lufttransport, og utnytta desse kapasitetane gjennom:

- *Movement Coordination Centre Europe* (MCCE) i Eindhoven i Nederland med 27 medlemsnasjonar. Medlemskapet gjer at transportkapasitetane til nasjonane blir nytta betre og ved ein meir kosteffektiv koordinering landa imellom.
- *Multinational Implementation Arrangement* (MIA) med ti medlemsnasjonar, som i 2015 besto av 14 transportskip (Ro-Ro) med totalt 37 000 lastemeter. Avtalen sikrar medlemsnasjonane tilgang på strategisk sjøtransportkapasitet.
- *Strategic Airlift Interim Solution* (SALIS). NATO *Support Agency* (NSPA) forhandla på vegner av 12 deltakarnasjonar fram ein kon-

trakt for å sikre tilgang til såkalla *outsized cargo* lufttransportkapasitet frå 2006. Avtalen er forlenga til utgongen av 2016. Kontrakten inneber at nasjonane får tilgang på strategisk lufttransport med to fly av typen AN-124 innan 24 timer, ytterlegare to fly som kan bli aktivert innan seks dagar og ytterlegare to fly innan ni dagar. I dag omfattar avtalen tilgang til fly av typen AN-124, AN-225 og Il-76.

- Noreg slutta seg i 2008 til det multilaterale samarbeidet *Strategic Airlift Capability* (SAC) i NATO for å skaffe alliansen og medlemsnasjonane strategisk lufttransportkapasitet ved kjøp av tre strategiske transportfly av typen Boeing C-17. Noreg har 400 årlege flytimar (360 til oppdrag/40 til trening av flybesetningar) og flya blir opererte frå flybasen i Papa i Ungarn. Eininga har vore fullt operativ sidan hausten 2011.

Kjønnsperspektiv i operasjonar

Forsvaret fekk i 2015 fleire oppdrag knytt til å integrere eit kjønnsperspektiv i militære operasjonar, i tråd med regjeringa sin handlingsplan for kvinner, fred og tryggleik 2015–2018. Forsvaret starta arbeidet med å implementere oppdraga i 2015. Mellom anna blei kjønn og kjønnsperspektivet tatt opp som tema på befals- og offisersutdanninga til Forsvaret. Kompetansemiljøet ved Forsvarets høgskole blei styrkt med to stillingar for å støtte Forsvaret i å implementere handlingsplanen. Samarbeidet med det nordiske kompetansesenteret for gender i militære operasjonar (NCGM) blei styrkt.

Det er viktig at kjønnsperspektivet er inkludert i operasjonsspesifikk utdanning og trening. For å integrere dette i den operative søyla av Forsvaret er det avgjerande at Forsvaret sitt operative hovudkvarter (FOH), Forsvarsstaben og greinstabane har personell med eit særskild ansvar for å vareta kjønnsperspektivet. Forsvaret skal derfor planlegge for å etablere eit fagnettverk for dette personellet i 2016 med Forsvarets høgskole (FHS) som fagansvarleg. FHS gir FOH råd om kjønnsperspektivet i samband med operasjonsplanlegging.

Noreg hadde i 2015 ein offiser ved det nordiske gendersenteret i Sverige, som er NATO sitt *Department Head* på utdanning og trening av personell i kjønnsperspektiv i operasjonar. Forsvarets spesialstyrker utmerker seg både på grunn av den kvinnelege jegertroppen som er etablert, og på grunn av opplæringa av kvinneleg afghansk politi i kriseresponseininga. I Afghanistan illustrerer

den afghanske spesialpolitieininga i Kabul, der kvinneleg politi gjer teneste, at eit kjønnsperspektiv kan ha ein operativ effekt i operasjonar. Det er framleis naudsynt å auke kompetansen på området i Forsvaret, og særskilt på integrering av eit kjønnsperspektiv i trening, øving og operasjonar.

Forsvarsretta tryggingssektorreform

Oppbygging av utsette statar sin tryggleikssektor blir ein jamt meir sentral del av forsvarssektoren sin internasjonale innsats. Utsiktane til varig fred og stabilitet aukar når desse landa sjølve får ansvar for og evne til å trygge eiga framtid.

Noreg støtter dette langs to spor. Eitt spor er direkte samarbeidsprogram med utvalde land, knytt til å betre evna deira til demokratisk kontroll over eigne væpna styrkar, og til å betre evna deira til sjølve å støtte internasjonal tryggleik, ved å ta del i internasjonale fredsoperasjonar. Noreg har slikt samarbeid med fleire land på Vest-Balkan, samt Georgia og Ukraina.

Det andre sporet er knytt til vår deltaking med einingar i fleirnasjonale operasjonar som har som mål å bygge opp dei væpna styrkane til sær utsette land slik at dei sjølve kan motstå trugsmål og åtak frå ikkje-legitime væpna grupperingar. Døme på slik innsats er vår innsats i *Resolute Support Mission* i Afghanistan og *Inherent Resolve* i Nord-Irak. NATO, EU og USA etterspør slik innsats i stigande grad, og Noreg leier eit nordisk-baltisk samarbeid som vil setje oss enda betre i stand til å yte effektiv innsats innanfor dette emnet. Dette samarbeidet gjeld oppretting av eit treningssenter (*Joint Training and Evaluation Centre*, JTEC) i Georgia som starta opp hausten 2015.

Noreg har lenge deltatt aktivt i NATO sitt integritetsprogram (*Building Integrity*) og er fagan-svarleg for dette området i NATO. Noreg fortsette si leiarrolle for NATO sitt regionale program innanfor området i Sørøst-Europa.

3.3.2 Økonomi

Gjeldande langtidsplan for perioden 2013–2016 har som strategisk mål at forsvarssektoren blir utvikla med eit langsiktig perspektiv som sikrar at økonomiske ressursar, oppgåver og ambisjonsnivå er i samsvar med kvarandre. Kostnadseffektivitet og rasjonell drift er vektlagde som ein føresetnad for å utvikle og understøtte dei operative leveransane som Forsvaret er pålagt. Luftforsvaret står framfor ei stor omstilling, og det er avgjerande at førebuingane held fram slik at dei nye

kampflya kan takast i bruk frå 2017. Løyvingane til kampflyprogrammet blei i tråd med dette mellom-bels styrkt med 1 038 mill. kroner i saldert budsjett for 2015.

Mindreforbruket i 2015 på 759,3 mill. kroner skriv seg hovudsakleg frå lågare framdrift enn føresett i dei store investeringsprosjekta som kampflykjøpet og baseløysinga på Ørlandet i 2014 og 2015. Av den grunn blei løyvinga til kampflyanskaffingar i 2015 redusert med 1 100 mill. kroner basert på at ein del kontraktar først blei inngått i desember 2015, og såleis først kom til utbetaling i 2016. Budsjettet for 2016 blei derfor tilsvarende auka med 1 100 mill. kroner.

Auka utgifter for å vedlikehalde F-16 på grunn av ikkje føresette sprekkdanningar og enkelte IKT-system førte med seg strenge tverrprioriteringar allereie tidleg i budsjettåret. I tillegg gjorde høg dollarkurs at Forsvaret fekk over 200 mill. kroner i auka valutautgifter. Operativ aktivitet blei skjerma i balanseringa, noko som mellom anna har ført til ei forskyving av vedlikehald og investeringar. Avsetningane til operasjonar i Afghanistan er redusert noko raskare enn føresetnadene i langtidsplanen, og dette har gitt økonomisk handlingsrom til å styrke Cyber-forsvaret, spesialstyrkane, aktivitetar i Sjøforsvaret og Luftforsvaret med til saman 170 mill. kroner. Utviklinga over mange år har vist at ressursane knytte til drift og vedlikehald av nye høgteknologiske våpensystem ikkje har vore tilstrekkelege. Dette har særleg gått ut over vedlikehald, kjøp av reservedelar, oppbygging av beredskapslager og dermed den operative tilgangen til styrkane. Sjølv om 2015 har hatt eit tilfredsstillande driftsresultat, opplever sektoren ein underliggende risiko sett mot langsiktig bærekraft og måloppnåing i perioden 2013–2016. Dette er ein utfordring regjeringa sin nyleg framlagte langtidsplan for perioden 2017–2020 varetek.

3.3.3 Interne prosessar

Forsvarleg forvaltning og styring av verksemda

Forsvarleg styring og forvaltning av verksemda er ein føresetnad for forbetring i forsvarssektoren. Dette arbeidet har høg merksemd i styringsdialogen Forsvarsdepartementet har med Forsvaret, og i styringa internt i etaten. Det omfattande og langsiktige arbeidet med å forbetre styringa og forvaltninga av tildelte ressursar i Forsvaret blei ført vidare i 2015.

Det er ein uttalt ambisjon for forsvarssektoren å unngå merknader frå Riksrevisjonen. Dette krev

forbetring på område der svakheter er avdekte, men også tiltak for å unngå feil i framtida. Forsvarssjefen sin milestolpeplan for forsvarleg forvaltning har vore ein viktig reiskap i oppfølginga av tiltak som er sette i verk mellom anna for å unngå merknader. Arbeidet har halde fram med å gi forbetringar i 2015. Målsettinga er å legge til rette for god oppgåveløysing gjennom systematisk oppbygging av kompetanse og rutinar for og etterleving av intern kontroll.

Organisasjon og styrkestruktur

Hæren heldt fram med si modernisering av materiell. Det blei ikkje gjort store endringar i base- og støttestrukturen i 2015. Arbeidet med å modernisere og vidareutvikle infrastrukturen til grensevakta heldt fram. Brigade Nord har hatt ei positiv utvikling gjennom auka bemanning, stor merksemd på beredskapsarbeid og dei fellesoperative øvingane. Brigade Nord heldt fram med omstillinga av Panserbataljonen til å bli ei eining med betre reaksjonsevne, som kan reagere hurtig i nord.

Organisasjonen til Sjøforsvaret inkludert Kystvakta blei ført vidare i 2015.

Utviklinga av framtidig basestruktur for Luftforsvaret heldt fram i 2015. 332-skvadron i Bodø blei lagd ned som F-16-skvadron i 2015 og førebuinga til å bli den første skvadronen med F-35 på Ørland starta opp. Kampflyberedskap med F-16 (QRA) blei utført frå Bodø. Dei to første F-35 flya blei teke imot av Noreg og vert nytta til opplæringsføremål i USA. Luftforsvarets utdanningsinspektorat blei lagd ned og oppgåvene overførde til Luftforsvarsstaben. Det er ved utgangen av 2015 tatt imot fem NH90-helikopter som det blei gjort prøving og opplæring for på Bardufoss. Det blei gjennomført testing av systema og nokre operasjonar med NH90 for Kystvakta. Moderniseringa av luftkommando- og kontrollstrukturen heldt fram. Det nye kommando- og kontrollsystemet *Air Command and Control System* (ACCS) som blei installert på Sørreisa i 2014 er fortsatt under testing og evaluering.

Heimevernet blei i 2015 ført vidare med elleve distriktsstabar og nærvær i alle landsdelar. Styrkane har blitt vidareutvikla for å korte reaksjonstida og lette mobiliseringa. Etableringa av Sjøheimevernet som ein integrert del av heimevernsdistrikta heldt fram.

Forsvarets logistikkorganisasjon (FLO) fortsette arbeidet med å effektivisere og modernisere logistikkverksemda for å tilpasse leveransane til behova i den operative strukturen. FLO støtta også Forsvaret sine einingar i internasjonale ope-

rasjonar. Det blei i 2015 vedteke at investeringsstaben og dei fem kapasitetsdivisjonane i FLO skulle skiljast ut og bli ein del av den nye etaten Forsvarsmateriell som blei etablert 1. januar 2016.

Cyberforsvaret førde i 2015 vidare leveransar og aktivitet på same nivå som i 2014. Dei heldt fram arbeidet med effektiv informasjonsutveksling for å støtta felles situasjonsforståing, og auka tempo og presisjon i kommandokjeda.

Forsvarets sanitet førde vidare leveransar og aktivitetar for å støtte Forsvaret sine operative behov. Arbeidet med utvikling av dei felles sanitetstyrkane heldt fram. Avviklinga av Troms militære sjukehus blei fullført.

Materiell og infrastruktur

Materiellinvesteringar

Materiellinvesteringane i Forsvaret skal medverke til å tilpasse den framtidige strukturen til oppgåver og utfordringar, og betre den eksisterande strukturen der dette er naudsynt. Omfanget av og framdrifta i investeringane blir tilpassa dei gjeldande økonomiske rammene og strukturplanane.

Alle dei tildelte midlane i 2015 under kapittel 1760, post 45, inkludert meirinntekter, blei omsette. Status og framdrift i dei einskilde materiellprosjekta i kategori 1 er omtalte under prosjekta i del I, kapittel 4 Investeringar.

Dei største materiellinvesteringane til Hæren i 2015 var pansra køyrety (IVECO og CV-90) med tilhøyrande delsystem, fjernstyrte våpenstasjonar og kommando-, kontroll- og informasjonssystem.

Dei største materiellinvesteringane til Sjøforsvaret var utbetalingar til dei nye fregattane, innkjøp av nye sjømålsmissilar (NSM), samt oppgradering av ubåtar.

Dei største materiellinvesteringane til Luftforsvaret var oppgradering av F-16 kampfly og NA-SAMS II, oppdatering av sensorar for militær luftromsovervaking. I tillegg blei oppgraderingsprosjekta P7186 Elektrooptisk og infrarødt sensor-system og P7189 Flyoppdatering førte vidare for P-3 maritime overvaksingsfly.

I 2015 blei dei to første F-35 kampflya levert. Saman med to fly som etter planen skal leverast i 2016 skal desse nyttast til trening av norske flygarar i USA. Treninga med F-35 er i gong og den første norske flygaren flaug F-35 i november 2015. Ved handsaminga av Innst. 489 S (2012–2013) til Prop. 136 S (2012–2013), slutta Stortinget seg til leveranseplanen for hovudanskaffinga av flya. I tråd med denne planen har Stortinget til no gjeve fullmakt til å tinge til saman 28 F-35. Trinn 3 i ut-

viklinga av det norske missilet *Joint Strike Missile* held fram, og den første vellukka slipptesten, i arbeidet med å kvalifisere missilet for integrasjon på F-35, er gjennomført.

Innanfor soldatsystema var dei største materiellinvesteringane knytte til beskyttingsutstyr for soldaten, som vestar som beskyttar mot eld frå handvåpen, vernedrakter for CBRN og vidare innføring av personlege våpen.

Innanfor området informasjonsinfrastruktur var dei største investeringane knytte til landsdekkande fiberinfrastruktur, nye samhandlingstener, avgjerdssøtte til Kystvakta, oppgradering av taktiske radioar i Hæren samt nye transportable kommunikasjonsmodular. Innanfor etableringa av eit felles integrert forvaltningssystem blei det førebudd for innføring av første del av logistikkprosjektet.

Dei største investeringane innanfor logistikkområdet var knytte til bygginga av nytt logistikk- og støttefarty og til oppgradering av søke- og påvisingspanservognene for CBRN-middel. Investering innanfor ingeniørmateriell til bruk på vegaksar og flyplassar heldt fram. Det blei også nytta investeringsmidlar til ulike typar logistikk- og køyretymateriell til Forsvaret. Det blei i tillegg nytta investeringsmidlar både til geografisk kartlegging og sanitetsmaterieill.

Nybygg og nyanlegg

Prosjekta for å legge til rette for innføring av NH90-helikoptra, som omfattar etableringa av helikopterbase på Bardufoss og helikopterdetasjement på Haakonsværn, har hatt stor framdrift i 2015. Desse prosjekta skal være ferdige i 2016. Vidare blei fleire prosjekt på Bardufoss overleverte i andre tertial i 2015, og er tatt i bruk. Dette gjeld kjøkken- og messebygget, infrastrukturen og mannskapsforlegninga. Bygginga av den andre av dei to nye stasjonane for grensevakta gjekk for fullt i 2015, og stasjonen på Jarfjord blir ferdig i 2016. I 2015 blei rullebanene på flystasjonane til Forsvaret på Andøya og Bodø asfaltert. Det er nytta store delar av løyvinga på prosjekt for å sikre vilkåra for framtidig bruk av Forsvarets skyte- og øvingsfelt. Dette er arbeid med reguleringsplaner, støy, kulturminner mv.. Vidare er deler av tildelinga nytta til å gjennomføre ENØK-prosjekt i Forsvarets bygg. I desember 2015 blei Forsvarets første null-energibygg, som er bygd på Haakonsværn, overlevert. Eit nytt bygg for dropp- og fallskjermmaterieill på Rena blei også ferdig i 2015. I 2015 har det vore

store utbetalingar i prosjekt for å etablere den nye kampflybasen på Ørland. Prosjektet for eit nytt skvadronsbygg, vedlikehaldsbygg, hovudinfrastruktur på basen og rullebane kom i gong.

Fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeid

Fellesanskaffinga til NATO av IKT-systemet *Air Command and Control System (ACCS)* til mellom anna *Air Control Center Recognized Air Picture Production Center Sensor Fusion Post (ARS)* Sørreisa blei ført vidare som eit av dei større prosjekta under fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeid i 2015. EBA-delen er i all hovudsak fullført, men forseinkingar i programvaredelen gjer at prosjektet tidlegast blir ferdig i slutten av 2017.

Avhending av overskotsmaterieill

Forsvaret avhenda materieill ved sal i 2015 for om lag 44,7 mill. kroner. I tillegg blei noko materieill avhenda ved vederlagsfrie overføringar, der dette var tenleg.

Forskning og utvikling (FoU)

FoU-aktivitetane som vert finansierte over forsvarsbudsjettet er i hovudsak innretta mot teknologi for militære føremål, utvikling av konsept for militære operasjonar og støtte av og tilrettelegging for investeringar. Mykje av FoU-innsatsen har vore knytt til pågåande og framtidige materieillanskaffingar. FoU-aktivitetar utgjer også grunnlaget for forskingsbasert undervisning ved Forsvaret sine skular. Forsvarets forskingsinstitutt utfører ein vesentleg del av FoU-aktivitetane, og Forsvarets høgskole er hovudaktør innanfor forskingsbasert undervisning.

I 2015 var forskingsinnsatsen mellom anna retta inn mot å støtte arbeidet med anskaffing av nye kampfly og analyser for mogeleg anskaffing av ubåtar, IKT-tryggleik, tryggingpolitikk og samfunnstryggleik, støtte til vidare utvikling av den vedtekne forsvarsstrukturen og bidrag til det fagmilitære rådet til forsvarssjefen og i langtidsplanarbeidet.

Forskningsprosjekta i regi av Forsvarsdepartementet på HR-området blei førte vidare på nivå med 2014. Forskinga var mellom anna retta mot forhold knytt til innføringa av allmenn verneplikt og støtte til planprosessar innanfor personell og kompetanse. Det blei også sett i gong arbeider som skal gi kunnskap om innføringa av ny personellordning.

Næringsamarbeid og samarbeid med offentlege verksemdar nasjonalt og internasjonalt

Forsvarsdepartementet førte i 2015 vidare regjeringa sin aktive politikk for industrisamarbeid med leverandørar og offentlege verksemdar nasjonalt og internasjonalt, i samband med Forsvaret sine investeringar. Dette er naudsynt mellom anna for å vareta nasjonale omsyn til tryggleiksinteresser. Næringslivet tok del i alt frå kompliserte og integrerte prosessar, til levering av enklare materiell, varer og tenester.

Forsvarsdepartementet la fram Meld. St. 9 (2015–2016) «Nasjonal forsvarsindustriell strategi» til Stortinget hausten 2015. Meldinga blei behandla våren 2016 ved Innst. 185 S (2015–2016). Hovudmålet med denne meldinga var å vareta nasjonale omsyn til tryggleiksinteresser gjennom å oppretthalde og utvikle vidare ein internasjonalt konkurransedyktig norsk forsvarsindustri. Strategien skal sikre eit godt samarbeid mellom forsvarssektoren og forvarsindustrien basert på forsvarssektoren sine behov for kostnadseffektive leveransar av materiell og tenester. Eit av dei bærande prinsippa i samarbeidet er tidleg dialog mellom aktørane, som vil bli ført vidare gjennom etablerte møteplassar. Strategien fører vidare det nære samarbeidet mellom forsvarssektoren, forskingsmiljøa og industrien innanfor prioriterte teknologiske kompetanseområde. Strategien fastheld at nasjonale tryggingsinteresser og Forsvarets behov er førande for forsvarssektoren sine materiellanskaffingar. Det er lagt til grunn at anskaffingane skal baserast på prinsippet om konkurranse og ikkje-diskriminerande likebehandling så lenge nasjonale tryggingsinteresser ikkje skapar behov for unntak. Strategien legg til grunn at Noreg i aukande grad vil samarbeide med andre statar om anskaffing av forsvarsmateriell. Vidare legg strategien til rette for tydelege og stabile rammevilkår for eksportaktiviteten til norske bedrifter. Ordninga med støtte frå styresmaktene til marknadsføring og industrisamarbeid er vidareført.

3.3.4 Menneske, læring og utvikling

Haldningar, etikk og leiing (HEL)

Arbeidet med haldningar, etikk og leiing (HEL) blei ført vidare i 2015. Dei tre pilarane for arbeidet har vore dei formelle oppdraga til etatane, verdigrunnlaget for heile sektoren og for kvar etat, og dei lokale handlingsplanane. Arbeidet har såleis både strategiske og meir lokale sider. Det har

vore arbeid med å integrere HEL-perspektivet i dagleg drift, mellom anna i form av dilemma-trening og faglege samlingar i ulike einingar. Etisk råd for forsvarssektoren brukte 2015 til å besøke etatar og einingar, og adresserte i tillegg etiske dilemma når det gjeld droner og autonome våpen, ny militærordning og totalforsvaret. Til dømes drøfta rådet det etiske og folkerettslege skiljet mellom sivile og militære ved bruk av kontrahering. Senter for integritet i forsvarssektoren (SIFS) heldt fram som NATO sin faglege leverandør av kurs og seminar på området integritetsbygging og anti-korrupsjon. Ukraina har vore eit fokusområde i 2015.

Mobbing og seksuell trakassering

Mobbing og seksuell trakassering fekk mykje merksemd i 2015. Vernepliktsundersøkinga tydde på at det framleis var høg førekomst av mobbing og trakassering, men at det var noko lågare enn året før. Det blei sett i gong ny forskning på området, i regi av FFI. I tillegg har anna forskning frå FFI følgt desse områda over fleire år. Leiarar i Forsvaret har hatt stor merksam på mobbing og trakassering, og mellom anna har likestillingskonferansen til forsvarssjefen, i 2015 og tidlegare år, ført til å betre kunnskapen og kompetansen omkring kjønn.

Veteranar

Regjeringa sin oppfølgingsplan «I tjeneste for Norge» som blei lagt fram 26. august 2014 har som mål å vidareutvikle det forpliktande samarbeidet mellom Arbeids- og sosialdepartementet (ASD), Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD), Helse- og omsorgsdepartementet (HOD), Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD), Justis- og beredskapsdepartementet (JD), Utanriksdepartementet (UD) og Forsvarsdepartementet (FD). Samarbeidet mellom departementa vert vurdert som avgjerande for å vareta samfunnet sitt felles ansvar for å anerkjenne personell som har gjort teneste på vegner av Noreg, og familiane deira. Tiltaka i planen blei sette i verk i 2015, men ikkje alle er slutførte. Det er framleis utfordringar knytte til kompetanse om moglege konsekvensar av tenesta og til samarbeid mellom ulike tenesteytande sektorar. Regjeringa sin oppfølgingsplan rettar søkelyset mot kommunane sitt ansvar og rolle, mellom anna gjennom ein årleg nasjonal veterankonferanse. Samarbeidet med veteran- og arbeidstakarorganisasjonane er ein viktig del av prosessen.

Det nordiske samarbeidet på veteranområdet har hatt fokus på verdsetting av veteranar og deira familiar og på forskning på området.

70-årsjubileet for frigjeringa av Noreg gav høve til å vise respekt og takksemd overfor våre veteranar frå andre verdskrigen. Krigen omfatta alle samfunnssektorar og heile befolkninga. Alle som gjorde motstand mot okkupasjonsmakta medverka i den endelege sigeren.

Regjeringa utarbeidde ei eiga minnemedalje som blei gitt til dei som gjorde ein innsats, enten på militær eller sivil side. Regjeringa hadde fem prioriterte arrangement i 2015: Holocaustdagen 27. januar, angrepet på Noreg 9. april, frigjerings- og veterandagen 8. mai, frigjeringa av Narvik 28. mai og Kongen sin tilbakekomst til Noreg 7. juni, alle med deltaking frå regjeringa. Forsvarsministeren deltok på 13 markeringer i inn- og utland.

Helse, miljø og sikkerhet (HMS)

For å nå Forsvaret sine HMS-mål blir det utarbeidd årlege HMS-handlingsplanar. Forsvarsdepartementet legg vekt på eit inkluderande arbeidsliv med eit lågt sjukefråvær og med helsefremmande tiltak. Forsvaret har vore ein IA-bedrift i mange år. Det blei arbeidd med å etablere og sette i gong rutinar som fortløpande sikrar balanse mellom oppgåver og ressursar. Dette gjerast for å redusere overtidsbelastning, ulukker og skadar. Kompetanseoppbygginga er viktig for å sikra gode haldningar og varetaking av arbeidsgivaransvaret. Eit felles HMS-styrings- og rapporteringssystem (HMS i FIF) er utvikla og blei implementert, for mellom anna yrkesrelatert skade og sjukdom.

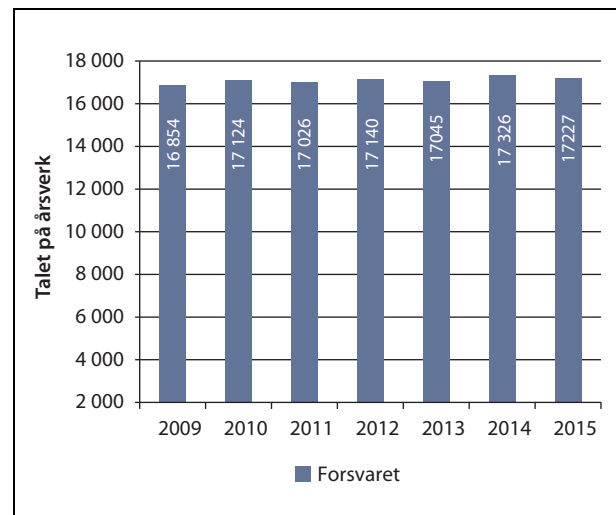
Forsvaret hadde i 2015 eit godt rus- og sjølv-mordsførebyggande arbeid. Det gjennomførast i tillegg regelmessige medarbeidarundersøkingar med konkrete oppfølgingstiltak. Informasjon om HMS og dialog med dei tilsette gjennomførast på alle nivå i heile organisasjonen. Det vert arbeidd aktivt med å vidareutvikle ein godt fungerande verneorganisasjon (FHAMU), med aktive verneombod og lokale Arbeidsmiljøutval. HMS-arbeidet i Forsvaret blir tett følgd opp ved HMS-revisjonar ved utvalte einingar. Det er høgt trykk på HMS-arbeidet i alle ledd i organisasjonen, mellom anna bygging av HMS-kompetanse i militær utdanning.

Personellstruktur

Ved utgongen av 2015 var kvinnedelen blant militært tilsette i Forsvaret på 10,5 pst.. Det var ein auke på 0,3 pst. samanlikna med 2014. På sivil side var kvinnedelen 33 pst., som året før. Samla sett

var kvinnedelen i Forsvaret på 17 pst., om lag som i 2014. Kvinnedelen på militær side var høgast blant kontraktbefal, der han var på 20 pst., og lågast på nivået brigader/flaggkommandør, der han var på 4 pst.. Det fanst ingen kvinnelege generaløytnant/viseadmiral eller general/admiral. På befalsskulane gjekk kvinnedelen ned frå 24,5 pst. i 2014 til 16,1 pst. i 2015. Dette er utvikling over eit år, og er såleis kortsiktig. Den store auken i kvinnedelen har såleis kome i førstegongstenesta. Dette er, vel å merke, før allmenn verneplikt for kvinner og menn blei innført. Dei første som kjem under ny ordning vil tenestegjere frå og med 2016. Trenden med at fleire kvinner frivillig søker seg til Forsvaret har vara over fleire år. Denne utviklinga kan legge til rette for ein høgare kvinnedel blant dei tilsette om nokre år.

På slutten av 2015 hadde Forsvaret 17 227 årsverk. Det langsiktige arbeidet med endring av personellstrukturen heldt fram i 2015, og vil bli ført vidare i 2016 med fokus på implementering av militærordninga og allmenn verneplikt.

Figur 3.6 Utvikling i årsverk i Forsvaret, gjennomsnitt for året

Gjennomgåande hadde Forsvaret i 2015 ein tilfredsstillande kompetansestruktur, sjølv om det på nokre område blei rapportert om manglar. I produksjonsstrukturen gjeld dette særskilt innanfor personellgrupper med ansvar for klargjering av fly og farty for trening og operasjonar samt bemanning av Heimevernet og Forsvaret sin sanitet. Forsvaret har kontinuerleg merksemd på kompetanseplanlegging med tiltak for å styrka rekrutteringa til utsette område.

Eit system for kompetansestyring nådde ein milestolpe i oktober 2014 då HRM i FIF blei sett i

drift, men det er ennå mange utfordringar å arbeide vidare med i 2016. Det har særleg vore utfordringar knytt til modul for vernepliktsforvaltninga, men også på funksjonalitet knytt til disponeringsprosessen.

Søkinga til utdanning var generelt sett mykje god i 2015. Talet på verva var omtrent det same som året før.

Kvinner, fred og tryggleik

I februar blei handlingsplanane til regjeringa om kvinner, fred og tryggleik 2015–2018 lansert. Dei fire hovudområda for norsk satsing er fredsprosessar og fredsforhandlingar, internasjonale operasjonar, fredsbygging og humanitære kriser. For Forsvaret inneber dette ei rad med oppdrag, med hovudvekt på operativ planlegging, gjennomføring og evaluering. Arbeidet har starta med å konkretisere og utføre oppdraga. I tillegg til fokuset på operasjonar, er det sett i verk tiltak for å styrke kompetansen når det gjeld kjønnspektivet i operasjonar. Innføringa av allmenn verneplikt for begge kjønn i 2016 er eit bidrag som på sikt kan betre kjønnsbalansen i dei militære styrkebidraga. Handlingsplanen har såleis ført til ein ny giv på dette fagområdet.

Auka kvinneandel i operative einingar og styrkebidrag til internasjonale operasjonar er eit satsingsområde i regjeringa sin handlingsplan om kvinner, fred og tryggleik 2015–2018. Dette er ei langsiktig satsing. Kvinneandelen vil variere, og kan ikkje samanliknast frå år til år, ettersom ulike einingar reiser ut frå eit år til eit anna. I nokre einingar er det fleire kvinner enn i andre. Når det gjeld kvinner i operative einingar, var det i 2015 fokus på pilotprosjektet med kvinnelege jegerar i Forsvarets spesialstyrkar. Eit anna oppdrag i handlingsplanen er fleire kvinnelege leiarar i internasjonale operasjonar. Dette er eit langsiktig arbeid. I 2015 var ein av FN sine militære styrkesjefar ei norsk kvinne. Ho var den første kvinnelege styrkesjefen i ein FN-operasjon nokon sinne.

Militærordninga

I april 2015 godkjente Stortinget ein ny militærordning som skal erstatte den gjeldande befalsordninga og ordninga for verva personell. Hensikta er å styrke erfaringsbasert kompetanse og den operative evna. Den nye ordninga inneber tilsetting av militært personell som offiserar, befal, grenaderar og konstablar i staden for yrkesbefal, avdelingsbefal, kontraktbefal og spesielle kategoriar befal og verva. Tilsettingslengda (til 35 eller

60 år) vil bli avgjort av kompetanse og ikkje kva tilsetningsforhold ein har. Det er forhandla fram tilpassingar i lønn for spesialistane.

Den nye ordninga vil dermed gi to ulike karriereveggar. Ein som sikrar at dei som ønskjer ei horisontal karriere får mogelegheit til det, og ein som legg til rette for vertikal karriere for offiserar.

Forsvarsdepartementet har på bakgrunn av Stortingets vedtak utarbeida retningslinjer for personellforvaltninga i forsvarssektoren som gir føringar for den nye ordninga.

I 2015 blei førebuingane til den nye ordninga gjennomførte. Nye grader er utarbeidd for dei nye spesialistane. Ordninga omfattar også eigen profesjonsutdanning og fagutdanning for spesialistar. Rammene for desse kursa har blitt etablerte, og prøvekurs har vore gjennomført.

Eit fåtal offiserar og befal blei i 2015 tilsette som spesialistar som ein prøveordning, for å bidra i førebuingane som Forsvaret gjennomfører. Ordninga blei innført frå 1. januar 2016 og skal være ferdig implementert innan 2020.

Verneplikta

Behovet til Forsvaret er styrande for talet på vernepliktige som blir kalla inn til og avtener første-gongsteneste. I 2015 hadde Forsvaret behov for å kalla inn 8 076 soldatar til teneste. Totalt 22 093 kvinner og menn blei klassifiserte som tenestedyktige på sesjon i 2015. Av desse var 7 600 kvinner. Talet på kvinner som har møtt til sesjon har auka mykje dei siste åra, og har ein auke på om lag 3,0 pst. frå 2014 til 2015.

Det møtte totalt 8 740 personar til teneste i 2015, der 1 421 var kvinner (17,6 pst.). Dette er ein auke frå 2014 då talet var 1 618 kvinner (16,0 pst.). Første dag av utdanninga hadde Forsvaret 8 151 mannskap til militær opplæring, og av dei var 1 364 kvinner. Det totale fråfallet i 2015 var på 589 personar. Fråfallsprosenten under første-gongstenesta var dermed 6,7 pst. (4,0 pst. for kvinner). Dette er ein betydeleg nedgang frå 2014, då fråfallsprosenten var på 17,6 pst. (5,5 pst. for kvinner). Av mannska som møtte til første-gongsteneste i 2015, fullførde 7 741 tene-sta, av dei 1 279 kvinner (16,5 pst.). Det var ein auke på 4,3 pst. frå 2014.

Forsvaret er den største lærebedrifta i Noreg med 616 lærlingar i 2015, fordelt på 31 ulike lærefag. Talet på lærlingar var omlag som i 2014, med ein svak nedgang på om lag 1,0 pst. frå 2014. Talet på lærlingar har likevel i 2014 og 2015 vore det høgste på mange år. Kvinneandelen av lærlingane var 23,4 pst., noko som er ein auke frå 2014

(21,8 pst.). I 2015 bestod heile 97,6 pst. av lærlingane fagprøva (96,9 pst. i 2014).

1. juni 2012 blei siviltenesta lagt ned. Dette førde til ein auke i talet på søknader om fritak. I 2014 søkte 275 vernepliktige om fritak, og 237 søknader blei løyvd. For 2015 var den samla mengda 204 søknadar, og 174 blei løyvd. Samanlikna med 2014 er det ein samla nedgang på 71 søknadar.

I 2015 blei 3 204 vernepliktige overførte til disponering og teneste i Heimevernet, 562 til Sivilforsvaret og ingen til Politireserven.

Regjeringa fremja 14. oktober 2014 ein lovproposisjon for Stortinget om innføring av allmenn verneplikt. Lovendringane trådde i kraft 1. januar 2015. Noreg er dermed det første NATO-landet som gir både menn og kvinner lik plikt til å verna om interessene til staten, verdiar og territorium. Frå og med 2015 er alle norske kvinner som er fødd i 1997 og seinare vernepliktige, og dei første vernepliktige kvinnene vil møta til teneste sommaren 2016. For å sikre ein god innføring av allmenn verneplikt, rapporterte Forsvaret på dei fem prioriterte områda i ein gjennomføringsplan.

Revisjon av tryggingsloven

Forsvarsdepartementet har sidan 2011 arbeidd med revisjon av tryggingsloven, jf. omtale i Prop. 1 S (2014–2015) og Prop. 1 S (2015–2016). I 2015 oppnemnde regjeringa eit utval som skal kome med forslag om nytt lovgrunnlag for førebyggjande nasjonal tryggleik (tryggingsutvalet). Utvalet skal levere ein rapport i form av ein NOU i løpet av hausten 2016. Regjeringa har dessutan ført vidare arbeidet med forslag til einskilde endringar i den tryggingsloven som gjeld i dag.

Revisjon av personellovene

I 2014 sette Forsvarsdepartementet i verk arbeidet med ein heilskapleg revisjon av lov 29. juli 1953 nr. 28 om Heimevernet, lov 17. juli nr. 29 om verneplikten og lov 2. juli 2004 nr. 59 om forsvars-personell. Våren 2015 sende Forsvarsdepartementet forslag til ny lov om verneplikt og teneste (forsvarsloven) på vanleg høyring. Forsvarsdepartementet sitt forslag var å slå saman dei tre lovene og lov 19. mars 1965 nr. 3 om fritaking for militær-teneste grunna overtydingar. Lovforslaget samla alle lovene som regulerer verneplikt og teneste i Forsvaret, og fritak for teneste i Forsvaret. Lovarbeidet har tatt del i prosjektet «Klare lover for innbyggerne». Føremålet med lovarbeidet har vore å gjere regelverket lettare tilgjengeleg og språkleg oppdatert, og samstundes sikre større legitimitet.

3.4 Kulturverksemda i forsvarssektoren

Forsvaret si eining for kultur og tradisjon har bidrege til å gjere 75-års minnet for angrepet på Noreg til ei verdig markering og 70-års minne etter frigjeringa av Noreg til ei fest for heile nasjonen.

Forsvarsmuseet opna i samsvar med planen ei utstilling om det tyske overfallet i 1940, samt ei utstilling med Krigskorset som tema.

Forsvarets musikk gjennomførde i 2015 oppdrag for å dekke Forsvaret sitt behov. I dette inngår å utføre oppdrag for kongehuset, Stortinget og regjeringa, og å oppretthalde den militære musikktradisjonen. Forsvarets musikk har også i 2015 gjennomført ulike arrangement i det offentlege rom.

3.5 Forsvarsrelaterte organisasjonar

Forsvarsdepartementet tildeler driftsstøtte og prosjektstøtte til forsvarsrelaterte frivillige organisasjonar og verksemdar. Dette blir gjort for å stimulere sivilsamfunnet til aktivitet som fremmer kunnskap og merksemd om norsk tryggings- og forsvarspolitik, eller som støttar opp om Forsvaret sine oppgåver. For 2015 var posten på om lag 53 mill. kroner.

I 2015 fekk 11 organisasjonar driftsstøtte. I tillegg kan organisasjonar og verksemdar med forsvarsrelaterte prosjekt søke om prosjektstøtte. Tidlegare har både Forsvarsdepartementet og Forsvaret tildelt midlar til organisasjonar som arbeider for å synleggjera, ta i vare og heidre veteranar. Forvaltingsansvaret for tilskottsmidla til veteranrelaterte verksemdar blei frå budsjettåret 2015 delegert til Veteranavdelinga i Forsvarsstaben. Årsrapport med oversikt over tildelingar for 2015 ligg på heimesida til Forsvarsdepartementet.

3.6 Forsvarsbygg, Nasjonalt tryggingsorgan og Forsvarets forskingsinstitutt

---

3.6.1 Forsvarsbygg

Verksemda til Forsvarsbygg spenner over alle aspekt knytt til utvikling, drift og avhending av eigedomar, bygg og anlegg i forsvarssektoren. Dette omfattar også varetaking av dei nasjonale festningsverka.

Forsvarsbygg har i 2015 arbeidd målretta med å betre evna til forsvarleg forvaltning, og dei har

vist gode resultat. Forsvarsdepartementet har tett dialog med Forsvarsbygg, og følger opp at Forsvarsbygg held fram å prioritere god internkontroll og styring av verksemda.

Det var i 2015 ei betring i tilstandsgraden for dei nasjonale festningsverka, medan tilstandsgraden i den ordinære porteføljen viste ein svak tilbakegang frå året før. Utviklinga i det berekna behovet for ei oppgradering dei siste fem åra viser ein svak betring. Samla sett viser utviklinga i tilstandsgrad og behovet for ei oppgradering at tilstanden for sektorens bygningsmasse har vore stabil over tid.

Festningane står i hovudsak fram som godt vedlikehaldne anlegg. Det blei gjennomført vedlikehald, utvikling og fornying for nær 80 mill. kroner i 2015, og det er registrert ei klar betring i tilstandsgraden. 3,3 millionar menneske besøkte dei 14 festningane i 2015. Det var ein auke frå 2014.

Investeringsverksemda i Forsvarsbygg er omtala under punkt 3.3.3 Interne prosessar – Materiell- og infrastruktur.

Forsvarsbygg sitt nasjonale kompetansesenter for beskyttelse og sikring av statleg eigedom, bygg og anlegg hadde i 2015 ei auke i oppdrag på 3,0 pst. mot kundar utanfor forsvarssektoren samanlikna med året før. Sal av tenester har auka med 76,0 pst. sidan senteret blei etablert i 2012.

Dei auka pensjonsutgiftene i Forsvarsbygg blei i 2015 dekkja inn ved at einiskilde planlagde investeringsprosjekt ikkje blei gjennomførte. Forsvarsbygg er plassert i premiekategori «Fiktive fond» for utrekning av pensjon i Statens pensjonskasse. Ordninga inneber at Forsvarsbygg er eksponert for renterisiko, og at pensjonsutgiftene dermed mellom anna svingar med utviklinga i finansmarknaden.

Forsvarsbygg tok i 2015 over forvaltninga av bustad- og kvartertenestene frå Forsvaret. Dermed fekk leietakarane berre ein aktør å halde seg til, noko som legg til rette for eit betre butilbod til det personellet som kjem inn under ordninga. Forsvaret har framleis full råderett over bustader og kvarter som ein personalpolitisk reiskap.

I 2015 hadde Forsvarsbygg eit nettoresultat frå avhending og sal av eigedom på 154 mill. kroner. Dette var noko høgare enn budsjettkravet.

3.6.2 Nasjonalt tryggingorgan

Både langtidsplanen for forsvarssektoren for 2013–2016 (Prop. 73 S (2011–2012)) og stortingsmeldinga om samfunnstryggleik (Meld. St. 29 (2011–2012)), løfta fram rolla til Nasjonalt tryggingorgan (NSM) som eit sentralt sektorovergri-

pande direktorat for vern av informasjon og infrastruktur av verdi for samfunnskritiske og andre viktige samfunnsfunksjonar. Oppfølginga av langtidsplanen innebar auka ambisjonsnivå for NSM i 2015, særskilt innanfor handtering av hendingar, objektryggleik, tilsyn, kompetanse og løysingar til informasjonstryggleik.

NSM blei i 2015 utvikla vidare som direktorat for å synleggjera leveransar og legge til rette for betre samhandling mellom alle aktørar innanfor fagfeltet. For verksemdar underlagde tryggingsslova sitt verkeområde har dette også vore positivt for evna deira til å førebygge og handtere tryggingstruande hendingar.

NSM utarbeidde i 2015 ei eiga risikovurdering, «Risiko 2015». Rapporten peikte på aukande risiko for at sentrale kritiske funksjonar, samfunnsviktig infrastruktur, skjermingsverdige informasjon og menneske blir råka av spionasje, sabotasje, terror og andre alvorlege handlingar. Utviklinga er forårsaka av ei rekke faktorar, frå teknologisk utvikling og manglande sikring til tryggingsspolitiske endringar og nye truslar. Samstundes er sårbarheitene store. Fordi samfunnet blir stadig meir digitalisert og bunde saman av datanettverk, blir sektorane meir innbyrdes avhengige av kvarandre. Dette er trender NSM peika på i «Sikkerhetsfaglig råd» som blei gitt til forsvars- og justisstyresmaktene i september 2015. Rapporten «Helhetlig IKT-risikobilde» blei levert i oktober 2015. Disse tre rapportane gir samla og kvar for seg innsikt i tryggingstilstanden i Noreg. I tillegg bidrar NSM til den årlege risiko- og trusselvurderinga som Politiets tryggingsteneste, NSM og Etterretningstenesta utarbeidde i fellesskap.

NSM avdekkja i 2015 alvorlege sårbarheiter i norsk kritisk infrastruktur. Døgndrift på Noreg sitt nasjonale senter for handtering av alvorlege dataangrep mot samfunnskritisk infrastruktur og informasjon (NorCERT) har gjort det mogeleg å oppdage og handtere dataangrep. Det totale talet på saker var høgare i 2015 enn i 2014, sjølv om talet på alvorlege dataangrep har blitt noko redusert. Dette skyldast mellom anna at hendingane har auka i kompleksitet og at NorCERT har gjort ei tydelegare prioritering av bistand til handtering av kvar sjølvstendige hending.

NSM har ei sentral rolle som rådgjevar og rettlegiar for verksemdar med skjermingsverdige objekt som skal tryggast. Etterspurnaden etter slike rettleiingstenester er stor. NSM styrkte i 2015 arbeidet med rådgjeving og rettleiing om trygging av skjermingsverdige objekt. Arbeidet med å identifisera skjermingsverdige objekt har

truleg gitt betre tryggleik ved fleire verksemdar, og auka merksemd om tryggleik i fleire sektorar i samfunnet.

Tilsyn er ei viktig oppgåve for NSM. NSM har betra tilsynskapasiteten, og gjennomførte om lag dobbelt så mange tilsyn i 2015 som i 2014. NSM førte vidare i 2015 arbeidet med forbetring og utvikling av tilsynsmetodikken for å betre kvaliteten og effektiviteten i gjennomføringa. Ved å gjennomføre fleire tilsyn har NSM fått eit betre grunnlag for å vurdere tryggingstilstanden, og for å gi råd om tiltak for å betre denne. NSM har gjennomført fleire forskings- og utviklingsprosjekt som mellom anna skal medverke til å trygge samfunnsverdiar ved å utvikle tryggingstiltak.

Personelltryggleik har over tid vore ei stor utfordring for NSM. Fleire kompliserte saker har over tid medført lengre sakshandsamingstid for tryggleiksklarering. I 2015 reduserte NSM køen av saker til saksbehandling etter at det i 2014 oppsto fleire utfordringar ved innføring av nytt datasystem for klareringssaker. Arbeidet med tryggleiksklarering har hatt høgste prioritet for å komma på rett nivå.

Auken i førespurnader og stor etterspurnad etter foredragshaldarar frå NSM har halde fram i 2015. Kurssenteret for førebyggjande tryggleik blei vidareutvikla i 2015. NSM arrangerte også i 2015 ein tryggleikskonferanse med mange deltakarar.

3.6.3 Forsvarets forskingsinstitutt

Omsettinga til Forsvarets forskingsinstitutt (FFI) i 2015 var på 877,6 mill. kroner, nær 19 mill. kroner høgare enn året før. Basistildelinga, som i 2015 utgjorde 21 pst. av FFI sine inntekter, finansierer grunnlagsstudium og forskingsstrategiske program. I 2015 utgjorde oppdragsforskninga om lag 76,5 pst. av FFI sitt samla aktivitetsnivå. Oppdraga blei gitt innanfor eit breitt spekter av fag- og kompetanseområder, mellom anna knytte til framskaffing av nytt materiell og forvaltingsoppdrag til Forsvarsdepartementet. Forvaltingsoppdraga omfatta støtte til industrisamarbeid og deltaking i internasjonale vitenskaplege og teknologiske fora, mellom anna representasjon for Noreg i forskingsprogram og forskningssamarbeid knytt til NATO sin *Science and Technology Organisation*. Samarbeidet med *European Defence Agency* (EDA) blei i 2015 oppretthaldt. FFI gav også i betydeleg grad råd om val av teknologiløysingar og operasjonskonsept.

Drifta av dei to FFI-utvikla nano-overvakings-satellittane AISSat-1 og -2 blei i 2015 overført frå FFI til Statsat AS. Andre viktige hendingar i 2015 var etableringa av eit simulatorlaboratorium ved FFI, for å støtte konsept- og taktikkutvikling for dei nye F-35 kampflya, og starten på utviklinga av ein *Unmanned Ground Vehicle* (UGV) modell. Ein UGV kan mellom anna brukas i farlege situasjonar der det ikkje er ønskeleg å sende inn soldatar.

Oppdrag frå sivile oppdragsgjevarar i inn- og utland utgjorde i 2015 8,1 pst. av aktivitetane ved FFI. Det er god kontakt og til dels tett samarbeid mellom FFI og relevant norsk industri.

4 Investeringer

4.1 Overordnet om investeringer i forsvarssektoren

Forsvarsdepartementet har det overordnede ansvaret for investeringer i forsvarssektoren. Fornyelse og modernisering av Forsvarets materiellpark og eiendom, bygg og anlegg (EBA) er viktig og nødvendig for å opprettholde en relevant operativ evne. Samtidig må kravet om bærekraft, fleksibel bruk og gjennomføringsevne på kort og lang sikt ivaretas.

Investeringer utgjør en betydelig andel av sektorens samlede utgiftsramme. Det er derfor avgjørende med langsiktighet og forutsigbarhet i investeringsarbeidet. Forsvarsdepartementets styring av investeringsvirksomheten gjøres i hovedsak gjennom etatene Forsvarsmateriell og Forsvarsbygg. Tett koordinering og samhandling mellom disse etatene og Forsvaret, i tillegg til god styring, er avgjørende for å legge til rette for nødvendig gjennomføringskraft.

Forsvarsmateriell ble etablert i januar 2016 som et ordinært forvaltningsorgan underlagt Forsvarsdepartementet. Etableringen skal muliggjøre sterkere og tettere strategisk styring av investeringer gjennom blant annet kortere styrings- og ansvarslinjer. Kjernefunksjonen til Forsvarsmateriell er å understøtte Forsvarets operative evne. Forsvarsmateriell skal bidra til en kvalitetsforbedring og effektivisering av materiellinvesteringer og materiellforvaltning, og sørge for at Forsvaret og andre etater får tilgang på ferdigutviklet, kostnadseffektivt og sikkert materiell i tråd med vedtatte planer.

Forsvarsbygg, som er et ordinært forvaltningsorgan underlagt Forsvarsdepartementet, utøver på vegne av departementet eierrollen for forsvarssektorens EBA. Forsvarsbyggs hovedoppgaver er å forvalte de statlige eiendommene som forsvarssektoren disponerer, gjennomføre investeringer i EBA og avhende EBA som sektoren ikke lenger har behov for. Forsvarsbyggs virksomhet skal understøtte sektorens primærmål om å skape forsvarsevne. Kjernefunksjonen til Forsvarsbygg er å understøtte Forsvarets operative evne og beredskap gjennom kostnadseffektive og

funksjonelle EBA-tjenester og rådgivning. Forvaltning av sektorens EBA gjennomføres som en kombinasjon av egenproduserte tjenester og kjøp av varer og tjenester i det sivile markedet.

For å kunne bidra til en effektiv bruk av fellesskapets ressurser, og sikre bredden av kapasiteter i Forsvaret, er det avgjørende å ha en nøktern tilnærming til det materiellet som skal anskaffes. I tråd med Prop. 151 S (2015–2016) skal en «godt nok»-tilnærming legges til grunn ved kravsetting av nye materiellsystemer. Dette vil bidra til lavere tidsbruk og anskaffelseskostnad knyttet til de enkelte prosjektene. Materiellet som anskaffes skal i størst mulig utstrekning være ferdigutviklet. Videre skal muligheten for å anskaffe brukt materiell eller tilgjengelig overskuddsmateriell vurderes i alle investeringsprosjekter. Der det er hensiktsmessig og tjener norske interesser skal det søkes å etablere flernasjonalt samarbeid med allierte og partnere. Dette gjelder både ved utvikling og kjøp.

Investeringsprosjektene i forsvarssektoren deles i to kategorier. Kategori 1-prosjekter, som er forsvarssektorens største og viktigste investeringer, og kategori 2-prosjekter, som er mindre i omfang, og som normalt ikke omtales i budsjettproposisjonen. Kategori 1-prosjektene legges frem for Stortinget for godkjenning, og senere ved eventuelle vesentlige endringer. Forsvarssektoren deler også prosjektene inn i to typer investeringsprosjekter, EBA-prosjekter og materiellinvesteringsprosjekter.

Materiellinvesteringsprosjekter med en kostnadsramme (P85) over 500 mill. kroner defineres som kategori 1-prosjekter. I tillegg kan enkelte prosjekter med en kostnadsramme under 500 mill. kroner fremmes for Stortinget dersom de er av spesiell karakter. Forsvarsdepartementet har til nå fremmet alle EBA-investeringsprosjekter med en kostnadsramme (P85) over 100 mill. kroner for godkjenning av Stortinget. Med virkning fra Prop. 1 S (2015–2016), har Forsvarsdepartementet lagt frem EBA-prosjekter med kostnadsrammer som også inneholder kostnader til innredning. Innredning omfatter møbler og annet inventar, storkjøkken, lagerutrustning, verkstedutrust-

ning, IKT-systemer og målmateriell. Dette medfører at flere prosjekter i porteføljen vil ha en kostnadsramme over 100 mill. kroner. Regjeringen foreslår å øke grensen for å legge frem prosjekter for beslutning av Stortinget til 200 mill. kroner. Dette er et effektiviseringstiltak, som vil gjøre det mindre ressurskrevende å igangsette eller endre prosjekter uten forsinkelser, og vil øke evnen til omstilling og effektivisering i forsvarssektoren.

Prosjektporteføljen i sektoren er organisert i fem ulike programområder, med ett område for EBA og fire områder for materiell. I tillegg er det etablert egne programmer for kampfly og nye ubåter. Innenfor det enkelte programområdet vil omsetningen variere fra år til år i takt med at noen prosjekter avsluttes og nye igangsettes. Det vil også bli brukt midler på tilrettelegging for fremtidige investeringer. Dette omfatter blant annet aktiviteter som internasjonalt materiellsamarbeid, forskning og utvikling og utarbeidelse av dokumenter som grunnlag for beslutning om eventuell igangsetting.

For å sikre god utnyttelse av ressursene for materiellinvesteringer, planlegger Forsvarsdepartementet, basert på erfaring til porteføljens fremdrift, med en investeringsportefølje som er noe større enn tildelingen. Størrelsen på den såkalte overhøyden vurderes ut fra usikkerheten i gjennomføringen av porteføljen. Usikkerheten påvirkes av en rekke faktorer som valuta, utviklingsutfordringer, leverandørforsinkelser, faktisk bevilgning og teknologisk utvikling i løpet av prosjektløpet. Forsvarsdepartementet vil, som en del av sin styring, fortløpende vurdere og gjennomføre helhetlig tverrprioritering og tilpasning innenfor sektorens samlede prosjektportefølje.

Regjeringen vil, slik det fremgår av Prop. 151 S (2015–2016), iverksette en særskilt utredning av landmakten. Regjeringen kommer tilbake til Stortinget med en helhetlig anbefaling. I påvente av konklusjonen til landmaktutredningen og den politiske behandlingen av denne, skal Hæren i all hovedsak videreføres som i dag, men etableringen av et jegerkompani ved Garnisonen i Sør-Varanger igangsettes. Enkelte av investeringsprosjektene som er omtalt i dette kapitlet kan bli vurdert på nytt i sammenheng med denne utredningen.

I løpet av budsjettåret kan det bli nødvendig å endre leverings- og betalingsplaner i det enkelte prosjekt. Anslåtte utbetalinger i 2017 er basert på estimater, og vil kunne bli justert gjennom budsjettåret. Kostnadsrammen for det enkelte prosjekt oppjusteres årlig i henhold til priskompensa-

sjonen. Endringer i rammen for prosjektene som følge av priskompensasjon og valutaendringer håndteres av Forsvarsdepartementet.

4.2 Flernasjonale programmer i NATO

De to viktigste flernasjonale programmene i Alliansen som Norge nå deltar i er luftbåren bakkeovervåking (NATO *Alliance Ground Surveillance*, AGS) og luftbåren tidlig-varslings og kontroll (NATO *Airborne Early Warning and Control*, NAEW&C).

NATO AGS ble vedtatt på toppmøtet i Chicago i 2012, og omfatter anskaffelse av fem ubemannede fly av typen *Global Hawk* og bakkebaserte støttesystemer. Disse skal eies, driftes og opereres av NATO i fellesskap. Hovedbasen for styrken vil bli lagt på Sicilia. Systemet vil gi alliansen en fremtidsrettet evne til å overvåke store landområder fra stor høyde og med lang rekkevidde. Norge er blant 15 NATO-land som deltar i anskaffelsen, mens alle medlemslandene vil bidra til drift og vedlikehold når alliansen tar systemet i bruk. Produksjonen av de ubemannede flyene går etter planen, og første fly har gjennomført vellykkede prøveflyginger. Programmet er imidlertid noe forsinket på grunn av omfattende og tidkrevende arbeid knyttet til dokumentasjon av flydyktighet og formell sertifisering av flyene. Målet om at AGS settes i drift i 2017 ligger fast, men utfordringene krever aktiv oppfølging av leverandøren, NATOs programkontor (*Alliance Ground Surveillance Management Agency*, NAGSMA) og den italienske sertifiseringsmyndigheten.

NAEW&C er et nøkkelelement i alliansens felles integrerte luftforsvar. I over 30 år har den stående NATO-eide styrken av 17 avanserte overvåkingsfly og tilhørende støttesystemer gitt tilgang på nødvendig varslings- og kontrollkapasitet. Programmet består i dag av 16 medlemsland, herunder Norge. For å tilpasse styrken til reduserte driftsrammer blir antall fly redusert til 14. Moderniseringen av flyenes radar og cockpit for å imøtekomme operative behov fram mot 2025 nærmer seg slutten. Det er imidlertid behov for å forlenge levetiden i ytterligere ti år, og et konkret forslag til en avsluttende oppgraderingspakke skal etter planen forelegges NATO-landene i 2017. NATOs råd har iverksatt en utredning av alliansens fremtidige behov for en varslings- og overvåkningskapasitet etter 2035. Et av alternativene er at dette kan gjennomføres som et fellesprosjekt der alle medlemslandene deltar.

4.3 Industrielt samarbeid

For å styrke den nasjonale verdiskapingen fører regjeringen en aktiv og sammensatt næringspolitikk. Totalt investerer Forsvaret årlig for om lag 12 mrd. kroner i materiell, og gjennomfører i tillegg omfattende kjøp av varer og tjenester fra norsk næringsliv. Det er derfor viktige næringspolitiske aspekter knyttet til Forsvarets virksomhet.

Regjeringen la i Meld. St. 9 (2015–2016) frem ny nasjonal forsvarsindustriell strategi der rammene for forsvarssektorens samarbeid med forsvarsindustrien trekkes opp. Strategien vil bidra til å sikre nasjonale sikkerhetsinteresser og til å opprettholde og videreutvikle en internasjonalt konkurransedyktig forsvarsindustri. Stortingets behandling av Innst. 185 S (2015–2016) til Meld. St. 9 (2015–2016) viste at det er bred oppslutning om regjeringens engasjement rundt forsvarsindustriens rammebetingelser.

Regjeringen legger til grunn at samarbeidet med industrien skal ta utgangspunkt i Forsvarets behov for materiell og tjenester, og baseres på kostnadseffektive løsninger. Særlig vil samarbeidet til teknologiområder av særlig betydning for Forsvaret prioriteres. FoU-innsatsen vil bli prioritert mot de samme områdene. Det er en målsetting at norsk forsvarsindustri mulighet til å vinne frem i utenlandske forsvarsmarkeder skal styrkes. I denne sammenheng vil det i enkelte tilfeller være nødvendig å benytte krav om industrielt samarbeid som et særlig virkemiddel i forbindelse med Forsvarets anskaffelser fra leverandører i utlandet.

Foruten industrisamarbeidet knyttet til anskaffelsen av F-35, ble det i 2014 godskrevet samarbeidsprosjekter for om lag 3,3 mrd. kroner mellom utenlandsk industri og 48 norske bedrifter fra 15 fylker. De fleste av bedriftene som er involvert i dette industrisamarbeidet er små eller mellomstore.

4.4 Kampflyanskaffelsen – status og fremdrift

Stortinget har så langt gitt bestillingsfullmakt til å anskaffe 28 F-35 kampfly med nødvendig tilleggsutstyr og tjenester. Flyene er satt i bestilling gjen-

nom det flernasjonale partnerskapet, som også har inngått kontrakter for anskaffelsen av de 22 første norske flyene.

De fire første norske flyene, som er i USA for treningsformål, er nå levert. Av de seks første flyene i hovedanskaffelsen vil tre fly komme til Norge i 2017, mens tre fly vil benyttes midlertidig som treningsfly i USA så lenge konverteringsutdannelsen av norsk personell foregår. Deretter forventes det at seks fly leveres til Norge årlig inn til anskaffelsen er fullført.

Utdanningsvirksomheten er i rute. De første norske flyinstruktørene er ferdig utdannet, og deltar i treningen av flygere både fra Norge og andre partnernasjoner ved Luke Air Force Base. Det første kullet med norske teknikere startet utdanningen i USA sommeren 2016.

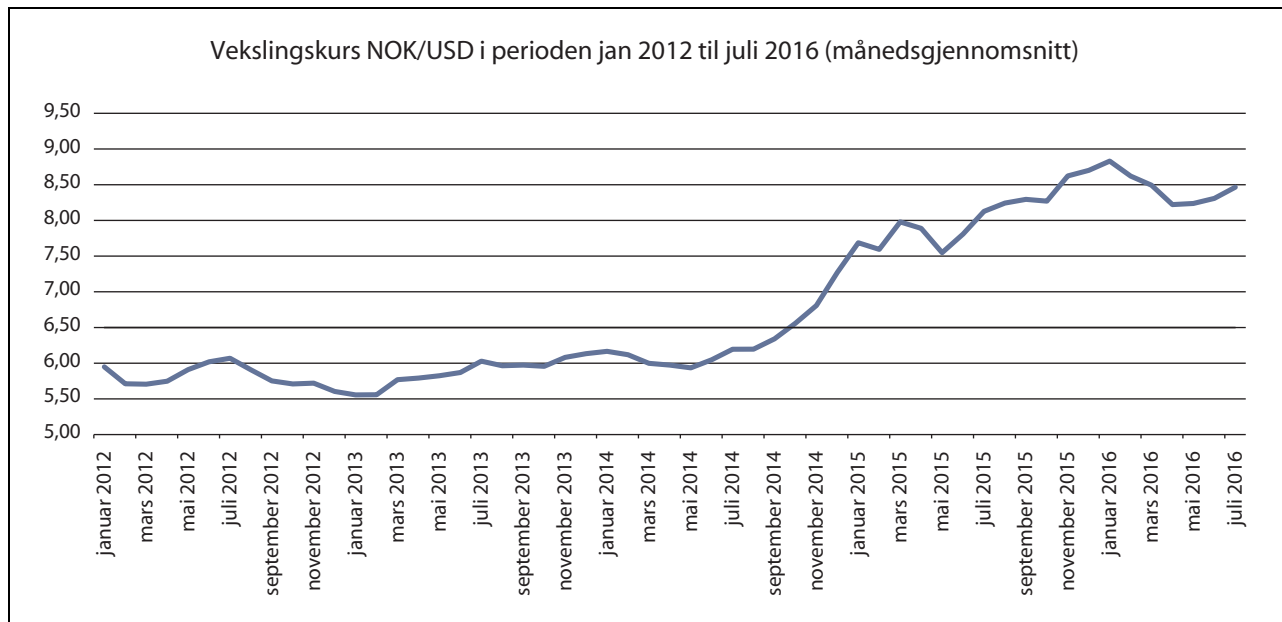
Byggeaktiviteten på Ørlandet pågår for fullt, slik at Luftforsvaret kan starte sin trening med F-35 fra basen i 2017, oppnå initiell operative evne (IOC) i løpet av 2019 og videre full operative evne (FOC) i 2025.

I det flernasjonale partnerskapet jobbes det nå med å etablere den globale understøttelsesløsningen som er nødvendig for å operere flyene både under trening og operasjoner.

Det samlede kostnadsbildet

Kampflyprogrammets oppdaterte usikkerhetsanalyse følger utviklingen i det samlede kostnadsbildet for anskaffelsen av F-35, og danner grunnlaget for styring og budsjettering av programmet.

De største usikkerhetsmomentene som kan gi kostnadsvekst i programmet er vekslingskurs mot amerikansk dollar (USD) og prisusikkerhet knyttet til valg av luftmålsmissiler med lang rekkevidde. Det flernasjonale partnerskapet har forhandlet frem gode kontrakter med leverandørene og iverksatt en rekke initiativer for å redusere kostnadene i produksjonen. Dette har redusert kontraktsfestede flypriser i forhold til det som var forventet. Det er fortsatt usikkerhet knyttet til de årlige produksjonsvolumene av fly, noe som kan gi konsekvenser for enhetsprisene, men denne usikkerheten er redusert, da produksjonsantallet nå er så høyt at prisen blir mindre følsom for ytterligere endringer.

Figur 4.1 Utvikling av vekslingskurs mot amerikanske dollar

Kilde: Norges bank

Da kampflyanskaffelsen ble vedtatt, gjennom behandlingen av Innst. 388 S (2011–2012) til Prop. 73 S (2011–2012), var det tatt hensyn til at vekslingskursen mot USD i investeringsperioden ville variere. Det ble lagt til grunn en forventning om en gjennomsnittlig vekslingskurs på 6,47 kroner for perioden. Om denne vekslingskursen legges til grunn også i dag, viser usikkerhetsanalysen en redusert kostnad for anskaffelsen av F-35 som følge av gjennomførte forhandlinger og kostnadsreducerende tiltak i programmet. Legger man analysens markedsberegning av vekslingskursen mot USD på 8,59 kroner til grunn for hele investeringsperioden, ville forventet kostnad øke til 80,2 mrd. kroner. Dette er over prisjustert styringsmål, men innenfor prisjustert kostnadsramme. Siden kampflyprogrammet startet sine anskaffelser med tilhørende utbetalinger i 2012, har vekslingskursen mot dollar variert, slik at programmet har gjort utbetalinger både over og under den forventede vekslingskursen fra 2012. Dette vises i figuren nedenfor og er en usikkerhet Forsvarsdepartementet må forholde seg til basert på økonomireglementets prinsipp om selvassurans i staten.

Innføring av nettoføringsordningen for merverdiavgift i statlig sektor innebærer at merver-

diavgift knyttet til anskaffelse av F-35 ikke belastes Forsvarsdepartementets budsjetter, men i stedet føres på et sentralt budsjettkapittel. I fastsettelsen av kostnadsrammen for kampflyanskaffelsen ble det lagt til grunn at anskaffelse av blant annet simulatorer til militær bruk ikke ville bli merverdiavgiftspliktig, siden simulatorer til sivil bruk allerede er fritatt for merverdiavgift. For å sikre riktig sammenlikningsgrunnlag, vil de samme forutsetninger legges til grunn ved rapporteringen av kostnadene, som de som var lagt til grunn da kostnadsrammen ble godkjent i 2012. Forslaget til bevilgning i 2017 inneholder ikke merverdiavgift.

Da vekslingskursen fortsatt er forventet å variere, fastholdes kampflyanskaffelsens styringsmål på 71,5 mrd. kroner. Dette bygger på at de endringene i vekslingskursen som er observert i investeringsperioden så langt er innenfor de verdier som må betraktes som normale. Skulle fremtidige usikkerhetsanalyser vise at det blir nødvendig med en justering av kostnadsbildet for programmet, vil regjeringen komme tilbake til Stortinget om dette. Differansen mellom kostnadsrammen P-85 og styringsmålet P-50 utgjør prosjektets usikkerhetsavsetning.

Tabell 4.1 Formålstabell

Område	(i mill. kr)		
	Prisjustert kostnadsramme (P-85)	Prisjustert styringsmål (P-50)	Akkumulerte fullmakter
Nye kampfly med utrustning	81 632	71 533	55 869

7707 Joint Strike Missile

Utviklingsprosjektet for *Joint Strike Missile* (JSM) trinn 3, som Stortinget behandlet i Innst. 278 S (2013–2014) til Prop. 98 S (2013–2014), har pågått siden høsten 2014. Prosjektet skal ferdigstille utviklingen av JSM og klargjøre missilet for integrasjon på F-35. Det omfatter blant annet slippstesting av et mindre antall missiler for å kvalifisere missilets luftdyktighet før selve integrasjonen på F-35

gjennomføres. Etter at den første slippstesten av missilet fra fly i april 2015 ble avbrutt, er det nå gjennomført to slippstester fra fly i USA, og en tredje test er planlagt innen utgangen av 2016. På bakgrunn av resultatene fra de første slippstestene er det identifisert behov for justeringer i missilet. Følgelig må man gjennomføre flere slippstester enn opprinnelig forutsatt, noe som øker risikoen for at testprogrammet vil ta lengre tid enn planlagt.

Tabell 4.2 Kategori 1-prosjekter

Formål/prosjektbetegnelse	Kostnadsramme (post 45)	Forventet gjenstående 1. jan 2017	Anslått utbetaling 2017 (post 45)
7707 <i>Joint Strike Missile</i> – Utvikling trinn 2	1 189	189	0
7707 <i>Joint Strike Missile</i> – Utvikling trinn 3	4 419	2 436	552

Forskning og utvikling

Utgiftene forbundet med Forsvarsdepartementets FoU-aktiviteter knyttet til nye kampfly med baseløsning dekkes over kapittel 1761, post 45. En vesentlig del av FoU-aktivitetene er direkte knyttet til gjennomføringen av materiellprosjekter og våpenutvikling. Aktivitetenes innretning og omfang følger derfor av de investeringsbeslutninger som treffes.

Industrisamarbeid i kampflyprogrammet

Regjeringen legger stor vekt på opprettholdelsen og videreutviklingen av samarbeidet mellom norsk og amerikansk industri knyttet til anskaffelsen av nye F-35 kampfly. Målsettingen for samarbeidet er over tid å sikre nasjonal verdiskaping i samme størrelsesorden som flyenes anskaffelseskostnad gjennom levetiden. Dette beløpet utgjør om lag halvparten av rammen for hele F-35-programmet.

I samarbeid med norsk industri har regjeringen gjennom mange år arbeidet for å etablere et langsiktig industrisamarbeid med USA. Det er krevende for norsk industri å få adgang til det amerikanske forsvarsmarkedet. Dette gjelder også F-35-programmet, blant annet fordi industrien i de øvrige partnernasjonene kun får konkurrere om utvalgte komponenter og delsystemer. Hvilke komponenter og systemer det gjelder bestemmes i betydelig grad av de amerikanske fly- og motorleverandørene.

Industrisamarbeidet blant partnernasjonene har siden begynnelsen basert seg på prinsippet om «*best value*», der industrien i partnernasjonene må konkurrere om utvalgte oppdrag innenfor rammen av programmet. Konseptet er valgt for å sikre lavest mulig levetidskostnad for F-35. Norges deltakelse i utviklingsfasen har gitt norsk industri anledning til å konkurrere om deleproduksjon til fly og motor, og har så langt gitt kontrakter til en verdi av om lag 2,9 mrd. kroner. Det pågår løpende forhandlinger, og det foreligger et

betydelig potensial for inngåelse av nye kontrakter med de amerikanske leverandørene etter hvert som produksjonen øker.

Forsvarsdepartementet har, som orientert om i Prop. 73 S (2011–2012), etablert et eget program for å bidra ytterligere til å styrke norsk industris konkurransekraft inn mot utvikling og produksjon av delkomponenter spesifikt til F-35. Programmet ble etablert med en varighet på fire år (2012–2015) og en samlet økonomisk ramme på 50 mill. kroner. Det var i juni 2016 gitt tilsagn om prosjektstøtte for om lag 48 mill. kroner fordelt på 16 bedrifter.

Forsvarsdepartementet legger stor vekt på at både JSM og APEX (25 mm kanonammunisjon) blir integrert i F-35. Stortinget har, ved behandlingen av Innst. 278 S (2013–2014) til Prop. 98 S (2013–2014), gitt sin tilslutning til gjennomføring av JSM utvikling trinn 3. Dette vil medføre at deltakelsen fra norsk industri i programmet utvides betydelig. Også 25 mm kanonammunisjon fra Nammo er sikret integrering i utviklingsfasen av F-35. Disse industriprosjektene skaper betydelige ringvirkninger blant underleverandørene til de to selskapene.

Det er således lagt et godt grunnlag for at kampflyanskaffelsen over tid skal kunne møte den samlede målsettingen om nasjonal verdiskaping. Dette forutsetter at norsk forsvarsindustri fortsetter å være konkurransedyktig. Det lange tidsperspektivet i en så stor anskaffelse, og den meget skarpe og omfattende konkurransen med andre lands forsvarsindustri, gjør at det fortsatt knytter seg usikkerhet til hvorvidt det endelige omfang av kontrakter norsk industri vil klare å konkurrere seg til.

Også når det gjelder understøttelse av F-35, foreligger det betydelige industrielle muligheter. Sammen med de europeiske partnerne arbeider Forsvarsdepartementet med å få på plass samarbeidsløsninger for understøttelse av flyet i Europa. Målsettingen er at norsk industri skal være med å konkurrere om fremtidige vedlikeholdsoppdrag. Tidlige leveranser av kampfly til Norge bidrar til å styrke norske bedrifters posisjon med tanke på understøttelsesoppdrag. AIM Norway AS vant i 2014 frem som en av tre bedrifter i Europa som vil kunne utføre vedlikehold på motoren til F-35. Dette viser at norsk industri får anerkjennelse for kvaliteten og kompetansen de kan levere. Vedlikeholdskapasiteten for F-35-motoren skal gradvis bygges opp i takt med økende antall operative fly globalt. Det er

forventet at Tyrkia vil etablere Europas første motordepot med en initiell kapasitet i 2018. Norge og Nederland forventes å etablere motordepot etter hvert som vedlikeholdsvolumet øker. AIM Norway AS har ambisjoner om å etablere sitt depot tidlig, for å posisjonere bedriften for den forventede veksten i antall operative fly i Europa.

Utover motorvedlikeholdet bygges det også opp kapasitet for å ivareta komponentvedlikehold i takt med at flyene settes inn i operativ drift. Norske bedrifter er med og konkurrerer om disse kontraktene. Det er ventet at de første kontraktene tildeles mot slutten av 2016. F-35 skal vedlikeholdes på en annen måte enn forgjengeren F-16. Selve F-35 flyet skal sjelden bort fra basen for vedlikehold. Når en komponent av F-35 trenger vedlikehold, byttes denne og sendes til et sentralt verksted mens flyet får en ny komponent, så flyet kan benyttes til å løse Forsvarets daglige oppdrag i trening, øving og beredskap.

Status i det flernasjonale F-35-programmet

Det flernasjonale F-35-programmet har samlet sett god fremdrift både med hensyn til utvikling og i antall leverte fly. Det er hittil levert over 180 fly, og det er ventet at den årlige flyproduksjonen vil dobles innen 2018. US Air Force, US Navy og US Marine Corps så vel som Australia, Nederland, Storbritannia, Norge og Italia, har mottatt sine første fly. I løpet av det siste året har også Danmark bekreftet sin anskaffelse av F-35 med leveranse fra 2021. US Marine Corps oppnådde initiell operativ evne sommeren 2015, da deres første skvadron ble erklært stridsklar. US Air Force oppnådde tilsvarende initiell operativ evne med sin første skvadron i august 2016. Den italienske fabrikken for produksjon og vedlikehold av F-35 (FACO) har nå levert sine første fly, som er tatt i bruk som del av det flernasjonale treningssamarbeidet på Luke Air Force Base i USA.

Flere land utenfor partnerskapet, herunder Japan, Israel, og Sør-Korea, har bekreftet at de vil anskaffe F-35. I tillegg vurderer flere andre en fremtidig anskaffelse av flyet. De første flyene for Israel og Japan er nå ferdigprodusert. Disse anskaffelsene understøtter den planlagte produksjonsøkningen, og samlet planlegges det fortsatt med en total produksjon av mer enn 3 000 fly i tre versjoner.

4.5 Investeringer i materiell og eiendom, bygg og anlegg

Materiellinvesteringene i 2017 rettes inn mot den strukturen som er foreslått i Prop. 151 S (2015–2016). Den foreslåtte bevilgningen for 2017 er i all hovedsak knyttet til godkjente prosjekter med pågående leveranser.

Innfasingen av F-35 vil stå sentralt i 2017 med betydelige utbetalinger i forbindelse med anskaffelsen av de nye kampflyene. Også innenfor EBA vil en betydelig andel av bevilgningen i 2017 prioriteres til gjennomføring av investeringsprosjekter som er nødvendige for kampflybasen på Ørland. Videre er store deler av den resterende bevilgningen planlagt benyttet til prosjekter i de tre nordligste fylkene, med hovedvekt på investeringer i Indre Troms. Det gjennomføres flere prosjekter knyttet til fornyelse og til økt behov for boliger og forlegning.

Nye prosjekter for godkjenning vil presenteres med en kostnadsramme som inneholder alle nødvendige tiltak for å realisere prosjektets mål, uavhengig av tiltakenes finansieringskilde (kapittel og post). Det betyr at et materiellprosjekt kan inneholde et eller flere EBA-tiltak, samtidig som EBA-prosjekter kan inneholde materiellanskaffelser. Prosjektene vil bli kategorisert utfra hvilken andel som er størst: materiell eller EBA.

4.5.1 Nye prosjekter for godkjenning

Ørland – forlegninger for befal og vervede – trinn 2
Gjennom behandlingen av Innst. 388 S (2011–2012) til Prop. 73 S (2011–2012) vedtok Stortinget å etablere hovedbasen for Forsvarets nye kampfly på Ørland flystasjon. Det ble også vedtatt å flytte Luftforsvarets styrkeproduksjon tilknyttet luftvern og basesett til Ørland. Disse endringene innebærer at det er behov for å tilpasse tilbudet av bolig og kvarter til befal og vervet personell på Ørland. En kartlegging av status på eksisterende forlegninger sett opp mot fremtidig behov har avdekket at antallet kvarter må økes med ca. 150. Opptrapping av kvartertilbudet planlegges gjennomført over flere trinn tilpasset personellplanen ved Ørland flystasjon og tilgjengelige investeringsmidler for EBA. Gjennom behandlingen av Innst. 353 S (2015–2016) til Prop. 110 S (2015–2016), vedtok Stortinget gjennomføring av et prosjekt for etablering av den ene nye forlegningen for befal og vervede på Ørland. Prosjektet, betegnet som trinn 1, omfatter etablering av 50 små kvarter, og er planlagt ferdigstilt høsten 2017.

Prosjekt for nye forlegninger for befal og vervede på Ørland trinn 2 omfatter etablering av to nye forlegningsbygg med totalt 70 små kvarter. Tolv av kvarterene er universelt utformet. De to forlegningsbyggene bindes sammen av ett bygg som inneholder felles- og serviceroom. Byggene plasseres i tilknytning til forlegningen i trinn 1, som er i nærheten av eksisterende befalsforlegninger og spisemessen på Ørland flystasjon. Prosjektet vil bidra til å gi et godt og fleksibelt botilbud for befal og vervede mannskaper på Ørland, og støtter opp under Forsvarets boligstrategi. Prosjektet planlegges ferdigstilt sommeren 2018. Resterende behov for kvarter på Ørland planlegges ivare tatt frem mot 2020.

Prosjektet foreslås gjennomført innenfor en kostnadsramme (P85) på 146 mill. kroner, inkludert mva., innredning og en avsetning for usikkerhet. Prosjektets styringsramme (P50) er 135 mill. kroner.

Ørland – ytre perimeter

Ørland flystasjon skal etableres som hovedbase for Norges nye kampfly, og basen skal etableres for operasjoner i fred, krise og væpnet konflikt. Det betyr at Ørland flystasjon må være tilrettelagt for at kampflyvåpenet kan operere i ulike scenarier.

Forsvarsbygg har i samarbeid med Forsvarets forskningsinstitutt utarbeidet en rapport om helhetlig beskyttelse og sikring av Ørland flystasjon. Rapporten går ikke inn på beskyttelse og sikring av det enkelte objekt, men har en overordnet tilnærming, og beskriver tiltak utenfor hvert enkelt objekt eller funksjon. Disse tiltakene er en forutsetning for å kunne oppnå beskyttelse og sikring av funksjoner og objekter inne på flystasjonen.

I konseptet for beskyttelse og sikring av Ørland flystasjon er det en rekke tiltak som henger sammen i et balansert sikringskonsept. Helheten er derfor viktig, og det er summen av alle grunnsikringstiltakene som gir nødvendig sikring og beskyttelse. I det helhetlige konseptet er det identifisert behov for å etablere fysiske sikringstiltak i form av forsterking av ytre perimeter, inkludert hindring av personell og kjøretøyer, overvåkingssystem for deteksjon og verifikasjon, samt nytt adgangskontrollområde for effektiv og sikker kontroll.

Det ytre perimeteret er et dobbelt gjerde rundt hele basen. Mellom gjerdene er det et felt for deteksjon og en inspeksjonsvei. Videre er det en terrengvoll på innsiden av inspeksjonsveien. Søndre port er flystasjonens alternative adkomst,

og det etableres kontrollområde for kjøretøy innenfor porten og avkjøringsfeltet forlenges for å gi økt kapasitet til inspeksjon av kjøretøy og personell før porten.

Det nye hovedadkomstområdet etableres litt nord for eksisterende vakt. Det etableres porter og plass for kontroll av kjøretøy. Ytre vakt ligger umiddelbart etter kontroll/venteområdet og består av et vaktbygg, leskur for vaktpostene (skilderhus), bommer og rotasjonsporter for ut- og innpassering av personell.

Prosjektet foreslås gjennomført innenfor en kostnadsramme (P85) på 484 mill. kroner inkludert mva., innredning og avsetning for usikkerhet. Prosjektets styringsramme (P50) er 394 mill. kroner.

Setermoen – ombygging av mannskapskaserner i Artillerileiren til forlegning for befal og vervede

En kartlegging av status og fremtidig behov viser at det er nødvendig med en vesentlig økning av antallet kvarter for befal og vervede mannskaper på Setermoen. Det er allerede igangsatt et prosjekt for bygging av 52 nye kvarter i Artillerileiren, som er forventet fullført sommeren 2017. Det er videre et behov for ytterligere økning av forlegningskapasiteten på Setermoen.

Prosjektet omfatter ombygging av to mannskapskaserner i Artillerileiren til 88 kvarter for befal og vervede mannskaper. De to kasernenes eksteriør og trapperom er vernet. De eksisterende seksmannsrommene bygges om, og størrelsen på kvarterene er gitt ut fra byggenes eksisterende struktur. I tillegg vil det bli bygget en carport med parkeringsplasser for biler.

Prosjektet vil, sammen med eksisterende innkvartering, bidra til å gi et bedret tilbud for befal og vervede mannskaper på Setermoen. Tilbudet bygger opp under Forsvarets boligstrategi og vil ivareta behovene på en god måte.

Prosjektet foreslås gjennomført innenfor en kostnadsramme (P85) på 204 mill. kroner inkludert mva., medregnet innredning og en avsetning for usikkerhet. Prosjektets styringsramme (P50) er 175 mill. kroner.

Huseby leir – mannskapsmesse/kjøkken, utbedring av pålegg og mangelfulle løsninger

Etter nærmere 30 års drift er det registrert et betydelig behov for rehabilitering av mannskapsmessene/kjøkkenet i Huseby leir for å sikre fortsatt drift og verdibevaring av bygget. Det er behov for å gjennomføre tiltak i kjøkkenet, blant annet for å lukke mottatte pålegg om utbedringer, og redusere risikoen for nye pålegg fra Mattilsynet. Videre må bygget tilfredsstille krav til brannsikring, el-anlegg, ventilasjon og universell utforming. Prosjektet omfatter betydelige ombygginger i eksisterende bygningsmasse, herunder blant annet ombygging og omdisponering av kjøkken- og lagerfunksjoner. Videre er det behov for å gjennomføre tiltak som sikrer verdibevaring, herunder utbedring av bygningsmessige skader og tilhørende tekniske systemer. I tillegg gjennomføres oppgradering og utskifting av eksisterende ventilasjonsanlegg, inkludert etablering av et nytt tilbygg med teknisk rom for ventilasjonsaggregater.

Prosjektet foreslås gjennomført innenfor en kostnadsramme (P85) på 110 mill. kroner, inkludert mva., innredning og en avsetning for usikkerhet. Prosjektets styringsramme (P50) er 99 mill. kroner.

4.6 Kategori 1-prosjekter – godkjenning av endring av omfang og kostnadsrammer

Det legges ikke frem forslag om endring av prosjektomfang og kostnadsramme for godkjenning i denne proposisjonen.

4.7 Kategori 1-prosjekter – status og fremdrift

Tabell 4.3 Kategori 1-prosjekter innenfor materiell

	Formål/prosjektnavn	Kostnads- ramme	Til utbetaling 2017	Gjenstående etter 2017
0007	Forskningsfartøy	1 592	0	58
2513	Logistikk- og støttefartøy	1 874	387	27
2814	Logistikkprosjektet i LOS-programmet i Forsvaret	908	0	14
4019	Bekledning og beskyttelse	773	10	758
5044	Feltvogner til Heimevernet	541	0	536
5050	Hovedkampsystem Leopard 2	2 824	5	2 812
5060	Brukte stridsvogner av typen Leopard 2	1 778	0	370
5436	Kampvogner til Hæren	10 563	1 896	1 191
5439	Landbasert, indirekte ildstøtte	2 200	10	1 415
6027	Nye sjømålsmissiler (NSM) – anskaffelse	4 234	82	429
6086	AEGIS COTS <i>Baseline update</i>	1 312	115	836
6192	Oppgradering av luftvernmisil til Fridtjof Nansen-klasse fregatter	1 999	75	1 739
6300	Skjold-klasse MTB	6 252	1	0
6345	Videre oppdatering av Ula-klasse ubåter	1 543	56	514
6370	Mellømløsning Ula-klassen	557	11	546
6401	Erstatning av <i>Stingray Mod 0</i>	2 041	0	773
6615	Nytt ytre kystvaktfartøy	2 812	0	2 812
7102	Nye kortholdsmissiler og hjelmmontert sikte	1 778	0	756
7189	Strukturoppdatering P-3 Orion maritime overvåkingsfly	1 144	5	52
7512	F-16 elektronisk krigføringsmateriell	1 217	0	11
7628	Kampluftvern	948	0	948
7660	Enhetshelikopter til Forsvaret	7 247	1 006	2 444
7806	Nye transportfly – anskaffelse	5 426	6	1 027

4.7.1 Materiellprosjekter

0007 Forskningsfartøy

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 7 S (2010–2011) til Prop. 1 S (2010–2011) og sist endret ved behandlingen av Innst. 60 S (2011–2012) til Prop. 3 S (2011–2012). Prosjektet omfatter bygging av et nytt fartøy til overvåking av militær aktivitet, innhenting av in-

formasjon og til militær forskning i nordområdene.

Det nye fartøyet erstatter dagens forskningsfartøy F/S Marjata, satt i operasjon i 1995, og som opererer i Barentshavet mesteparten av året. Fartøyet ble satt i drift i 2016.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 1 592 mill. kroner.

2513 Logistikk- og støttefartøy

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. S. nr. 370 (2008–2009) til St.prp. nr. 70 (2008–2009). Prosjektet omfatter anskaffelse av et nytt logistikk- og støttefartøy til understøttelse av Forsvarets maritime kapasiteter. Dette vil gi betydelig økt operativ tilgjengelighet og evne til tilstedeværelse over tid. Fartøyet skal også kunne understøtte andre avdelinger i Forsvaret og samfunnet for øvrig i beredskapssammenheng. Fartøyet vil inngå som en viktig plattform i et moderne og allianseilpasset forsvar.

Det ble i juni 2013 inngått kontrakt med Daewoo Shipbuilding & Marine Engineering (DSME) om levering av logistikk- og støttefartøyet.

Det nye logistikkfartøyet er under bygging og planlagt levert i begynnelsen av 2017. Det vil være operativt i slutten av 2017. Etter levering skal fartøyet gjennom omfattende tester i garantiperioden. Med innfasing av nytt logistikk- og støttefartøy vil dagens to logistikkfartøyer fases ut.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 1 874 mill. kroner.

2814 Logistikkprosjektet i LOS-programmet i Forsvaret

LOS-programmet i Forsvaret inneholder flere prosjekter for å etablere et felles integrert forvaltningssystem i Forsvaret (FIF). Logistikkprosjektet, som er det tredje og siste store prosjektet i programmet, ble godkjent ved Stortingets behandling av Innst. S. nr. 317 (2007–2008) til St.prp. nr. 55 (2007–2008). Logistikkprosjektet skal gi Forsvaret en fullstendig logistikk-løsning for prosesser innenfor materiellinvestering, konfigurasjonsstyring, vedlikehold og avansert forsyning. Med denne logistikk-løsningen vil forvaltningssystemet bli kalt FIF 3.0. Logistikkprosjektet er delt opp i tre delprosjekter for å redusere risiko i gjennomføringen og sikre kontroll med gjennomføringen, jf. Stortingets behandling av Innst. 490 S (2012–2013) til Prop. 136 S (2012–2013).

I Prop. 110 S (2015–2016) informerte regjeringen om at de to siste delleveransene vil bli avbestilt og at Logistikkprosjektet vil bli avsluttet etter at delleveranse 1 er ferdig.

Første delleveranse av Logistikkprosjektet ble satt i drift 4. januar 2016. Dette innebærer ny virksomhets- og logistikk-løsning, herunder innføring av ny kontoplan slik at Forsvaret tilfredsstiller kravene til statlig økonomistyring. Løsningen vil bli benyttet både i Forsvaret og Forsvarsmateriell.

Selv om løsningen er satt i drift fortsetter arbeidet med å legge inn alle materielldata i det nye systemet. Dette er data som i dag er lagret i eldre systemer og på mange forskjellige formater. Dataene må derfor kontrolleres og rettes før de kan konverteres inn i den nye løsningen. Dette er et omfattende arbeid som vil pågå langt inn i 2017. For enkelte materiellsystemer kan innføringen komme senere da denne innleggingen må koordineres opp mot annen prioritert operativ virksomhet. Per 1. august 2016 var ca. 600 materiellsystemer lagt inn i FIF 3.0.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme (post 45) er 908 mill. kroner.

4019 Bekledning og beskyttelse

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 7 S (2013–2014) til Prop. 1 S (2013–2014). Formålet med prosjektet er å erstatte og videreutvikle beklednings- og beskyttelsesmaterieell til militært personell i alle forsvarsgrenene og for Heimevernets innsatsstyrker. Det grunnleggende operative behovet er at Forsvaret har materiell som gir personellet tilstrekkelig stridsutholdenhet, stridseffektivitet, overlevelsessevne, mobilitet og beskyttelse mot ytre påvirkninger og trusler fra miljøet under alle operative forhold. Videre skal materiellet gi økt beskyttelse ved forbedret kamuflasje, og det skal gi personellet forbedret beskyttelse av syn og hørsel.

Prosjektet er nå foreslått forlenget med to år til perioden 2014–2022 for å spre utbetalingene over flere år. Konsekvensen er at fornyelse av bekledning, utrustning, mobilitet og utholdenhet utsettes noe, og at materiell må videreføres noe lengre.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 773 mill. kroner.

5044 Feltvogner til Heimevernet

Heimevernet (HV) har et landsdekkende ansvar med hovedoppgaver innenfor vakthold og sikring av militære og sivile objekter. HV skal være tilgjengelig på kort varsel, slik at enheter med god lokalkjennskap kan løse rene militære oppdrag eller på anmodning støtte det sivile samfunn ved ulykker og større hendelser. HV-områdene må følgelig være organisert, utrustet og trent for slike oppdrag. Tilgang til relevante kjøretøy gir økt mobilitet og er en viktig forutsetning for dette.

HV benytter i dag upansrede feltvogner av typen Mercedes-Benz i kombinasjon med innleie av sivile kjøretøy. Feltvognene har vært benyttet siden 1980-tallet, og har redusert nytteverdi på

grunn av stor slitasje over svært mange år. Kjøretøyene har passert beregnet levetid, og i tillegg er flere grunnleggende sikkerhetsmessige krav ikke tilfredsstillende, blant annet mangler veltebøyler og sikkerhetsbelter for passasjerer i bakrom. På grunn av kjøretøyenes alder er det en rekke komponenter som ikke lenger serieproduseres, og som dermed øker vedlikeholdsutgiftene.

Det er behov for å erstatte den fleksible transportkapasiteten som feltvognene gir. Formålet med prosjektet er å anskaffe om lag 360 kjøretøy for bruk med vanlig personbilførerkort, samt et antall tilhengere. Det søkes inngått rammeavtaler for anskaffelsen. For å søke å redusere logistikk- og driftskostnadene planlegges det anskaffet kommersielt tilgjengelige kjøretøy og tilhengere som kan vedlikeholdes ved sivile verksteder i det enkelte HV-distrikt.

Med nye kjøretøy vil HV få tilgang til en transportkapasitet som gir høyere driftssikkerhet, moderne sikkerhetsløsninger for personellet i kjøretøyet og tilfredsstillende fremkommelighet. Leveransene planlegges avsluttet innen utgangen av 2020.

Prosjektets anbefalte kostnadsramme er 541 mill. kroner, inkludert usikkerhetsavsetning og gjennomføringskostnader. Prosjektets styringsramme settes til 468 mill. kroner.

5050 Hovedkampsystem Leopard 2

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 337 S (2014–2015) til Prop. 113 S (2014–2015). Prosjektet skal tilføre Hæren 36 oppgraderte stridsvogner av typen Leopard 2. I tillegg skal prosjektet levere to vogner for utdanning. Løsningen baseres på ombygging av eksisterende stridsvogner gjennom å videreutvikle mine- og ballistisk beskyttelse, økt ildkraft, nye sensorer og digitaliserte systemer.

Hærens Leopard 2 stridsvogner vil uten oppgradering nå sin tekniske levealder rundt 2020. En rekke av delsystemene i vognen har behov for oppgradering eller utskifting. For å kunne opprettholde stridsvognene som et effektivt og relevant våpensystem for å møte fremtidens konvensjonelle og asymmetriske trusler er moderniseringen helt nødvendig.

Leveransene er planlagt i tidsrommet 2018–2021. Omfang og fremdrift i prosjektet vil bli vurdert i sammenheng med landmaktutredningen som er omtalt i Prop. 151 S (2015–2016).

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 2 824 mill. kroner, inkludert mva. og en avsetning

for usikkerhet. I tillegg kommer prosjektets gjennomføringskostnader på 38 mill. kroner.

5060 Brukte stridsvogner av typen Leopard 2

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Budsjett-innst. S. nr. 7 (2000–2001) til St.prp. nr. 1 (2000–2001), sist endret ved behandlingen av Budsjett-innst. S. nr. 7 (2001–2002) til St.prp. nr. 1 (2001–2002). Prosjektet omfatter anskaffelse av 52 brukte stridsvogner av typen Leopard 2 til Hæren fra Nederland. Vognene har bedre beskyttelse og ildkraft enn de gamle Leopard 1-stridsvognene som Hæren tidligere har disponert, og erstatter et tilsvarende antall stridsvogner av denne typen. Avtalen ble inngått med Nederland i 2001. Vognene er levert, og har vært under innfasing fra 2003. 46 av de 52 vognene skulle tilpasses, og de siste seks vognene benyttes som delevogner. Som følge av at prosjekt 5050 skal levere 38 vogner vil det ikke være formålstjenlig å tilpasse mer enn dette antallet i prosjekt 5060.

Det har vært forsinkelser i leveransene av delsystemer og reservedeler, og verkstedkapasitet er blitt prioritert til klargjøring og vedlikehold av materiell til bruk i pågående operasjoner. Hoveddelen av leveransene er fullført og de siste vognene planlegges levert i 2016.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 1 778 mill. kroner.

5436 Kampvogner til Hæren

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 387 S (2011–2012) til Prop. 93 S (2011–2012). Prosjektet omfatter oppgradering og ombygging av 103 eksisterende stormpanservogner av typen CV90 i kombinasjon med en nyanskaffelse av vogner. Vognene vil tilføre Hæren økt kapasitet og kampkraft, og prosjektet er viktig for den fortsatte modernisering og videreutvikling av Hæren.

Prosjektet skal i alt levere 144 CV90 i ulike versjoner, stormpanservogner, stridsledelsesvogner, stormingeniørvogner, oppklaringsvogner, multirollevogner (bombekaster og transport) og vogner for utdanningsformål. Det skal videre anskaffes blant annet fjernstyrte våpenstasjoner, kommunikasjonssystemer og ubemannede strids-tekniske luft- og bakkefarkoster. Det er hittil levert 75 vogner av forskjellige versjoner. Prosjektet planlegges avsluttet i 2020.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 10 563 mill. kroner.

5439 Landbasert, indirekte ildstøtte

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. S. nr. 370 (2008–2009) til St.prp. nr. 70 (2008–2009). Prosjektet omfattet anskaffelse av inntil 24 selvdrevne artilleriskyts med systemer for ammunisjonshåndtering, logistikk og en viss mengde presisjonsstyrt ammunisjon og røykammunisjon til Hæren. De nye skytsene skal erstatte eldre artilleriskyts av typen M-109G. Anskaffelsen var planlagt gjennomført i samarbeid med Sverige som hovedaktør og svenske BAE Bofors som leverandør. Leveransene var planlagt avsluttet i 2013.

På grunn av betydelige forsinkelser grunnet forhold hos leverandøren, samt kvalitetsavvik og tekniske utfordringer med skyts og ammunisjonshåndteringssystem har regjeringen tidligere besluttet å avslutte kontrakten med leverandøren. Forsvaret hadde ikke tillit til at leverandøren ville kunne greie å levere et artillerisystem i tråd med kontrakten innenfor den tid som var tilgjengelig. Regjeringen redegjorde for disse forholdene i blant annet Prop. 1 S (2013–2014) og Prop. 1 S (2014–2015).

Sverige har valgt å gå videre med anskaffelsen og har reforhandlet kontrakten.

Prosessen mot leverandøren og svenske myndigheter når det gjelder avslutning av den norske delen av kontrakten er fullført. I Prop. 84 S (2013–2014) orienterte Forsvarsdepartementet blant annet om at arbeidet med å finne alternativer til Archer er påbegynt, og at en erstatning for M109G-systemet må være på plass innen 2020. Vurderingen av alternativer er både tidkrevende og omfattende. Det planlegges med at en avklaring om valg av system gjøres i løpet av 2017. Omfang og fremdrift vil bli vurdert i sammenheng med landmaktutredningen som er omtalt i Prop 151 S (2015–2016).

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 2 200 mill. kroner.

6027 Nye sjømålsmissiler – anskaffelse

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. S. nr. 287 (2006–2007) til St.prp. nr. 78 (2006–2007). Prosjektet omfatter anskaffelse av nye sjømålsmissiler (NSM) med tilhørende utstyr. Disse vil utgjøre Forsvarets hovedvåpen for overflatekrigføring på fregattene og korvettene. Hovedkontrakt og interim-vedlikeholdskontrakt er inngått med Kongsberg Defence & Aerospace AS. Missilene er produsert, og det utføres tester av missilets kapasiteter og egenskaper. Det er eta-

blert et testfelt i Norge ved Andøya rakettskytefelt for å utføre nødvendige operative og tekniske tester av missilet. Leveringen av missilene har gått i henhold til plan, og de siste missilene ble levert i 2015. Integrasjon av NSM på fartøyene går som planlagt.

Det ble gjennomført testskyting i Norge i mai 2016. Prosjektet vil være ferdig med de siste aktivitetene i 2016, og er planlagt avsluttet i 2017.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 4 234 mill. kroner.

6086 AEGIS COTS Baseline Update

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 7 S (2013–2014) til Prop. 1 S (2013–2014). Formålet med prosjektet er å opprettholde ytelsen til Fridtjof Nansen-klassens våpensystemer ved at delsystemer eller komponenter, hvor ukurans vil kunne påvirke teknisk tilgjengelighet, skiftes ut. På denne måten sikres det at våpensystemet opprettholder sin operative og teknologiske relevans. Prosjektet skal oppdatere programvare og prosessorkraft, samt gjenanskaffe komponenter som hyllevareanskaffelse fremfor nyutvikling.

Stortinget vedtok ved behandlingen av Innst. 337 S (2014–2015) til Prop. 113 S (2014–2015) at prosjektets omfang økes til å omfatte restaktiviteter fra prosjekt 6088 Nye fregatter. Det er behov for å videreføre og ferdigstille aktiviteter knyttet til klargjøring for helikopter, satellittkommunikasjon, styre- og fremdriftssystem, radarsystem, sensorsystem og elektrisk anlegg. Alle aktivitetene er i gang og satellittkommunikasjon er i sluttfasen.

Oppdateringen av AEGIS-systemet og restaktivitetene fra prosjekt 6088 Nye fregatter er planlagt levert i perioden 2015–2020.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er på 1 312 mill. kroner. I tillegg kommer gjennomføringskostnader på 112 mill. kroner.

6192 Oppgradering av luftvernmissil til Fridtjof Nansen-klasse fregatter

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 234 S (2013–2014) til Prop. 84 S (2013–2014). Formålet med prosjektet er å oppgradere *Evolved Sea-Sparrow Missile* (ESSM) for å forlenge levetiden til systemet, slik at behovet for beskyttelse mot kjente lufttrusler for fregattene ivaretas. Kravene til ESSM ble utviklet på 1990-tallet. Fremtidige, nye og endrede trusler gjør at det er behov for oppdateringer og videreutvikling av luftvernmissilsystemets ytelse og kapasitet.

Oppdateringen og videreutviklingen av ESSM gjennomføres i et NATO-samarbeidsprosjekt, NATO *SEASPARROW Project*, som Norge deltar i. Prosjektet består i hovedsak av tre tiltak: 1. delta i utviklingen, 2. anskaffe nye missiler av typen ESSM Block 2, 3. tilpasse fregattenes våpensystem til de nye missilene og forlenge levetiden på eksisterende missiler av typen ESSM Block 1.

Anskaffelsen og innfasingen av missilene er planlagt til perioden 2021–2025.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er på 1 999 mill. kroner.

6300 Skjold-klasse missiltorpedobåter

Prosjektet ble vedtatt av Stortinget ved behandlingen av Innst. S. nr. 11 (2003–2004) til St.prp. nr. 82 (2002–2003). Prosjektet omfatter anskaffelse av fem nye Skjold-klasse fartøy, tilpasning av forseriefartøyet KNM Skjold og anskaffelse av våpensystemer og løsninger for logistikk og opplæring. Serieleveransen av de fem fartøyene ble om lag to og et halvt år forsinket på grunn av utfordringer hos leverandøren. Fartøyene var opprinnelig planlagt levert i 2008 og 2009. Forsvaret fikk kompensasjon for forsinket levering ved å motta ytelse som er av stor nytteverdi for Forsvaret, og som bedrer fartøyenes operative kapasitet. Det ble levert to fartøy i 2010, ett fartøy i 2011 og ett i mars 2012. Det siste serieproduserte fartøyet ble levert i november 2012, og oppgraderingen av prototypefartøyet, KNM Skjold, var ferdig i mars 2013.

Integrering av sjømålsmissil (NSM) på fartøyene er utført, og installasjon av satellittkommunikasjon (SATCOM) ble slutført i 2014. Det gjenstår å rette opp enkelte mindre feil og mangler og garantisaker som er planlagt utført innen utgangen av 2016.

Prosjektet vil være ferdig med de siste aktivitetene i 2017, og er planlagt avsluttet i 2018.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 6 252 mill. kroner.

6345 Videre oppdatering av Ula-klasse ubåter

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Budsjett-innst. S. nr. 7 (2008–2009) til St.prp. nr. 1 (2008–2009), og omfatter oppdatering og oppgradering av sensor- og våpensystemer på Ula-klasse ubåter. Prosjektet skal forbedre sikkerheten under dykking, navigasjonssikkerheten og sikkerheten om bord generelt slik at gjeldende krav er i samsvar med nasjonale og internasjonale regelverk, og sentrale NATO-krav oppfylles. Pro-

sjektet ble startet opp i 2010, og er planlagt ferdigstilt innen 2020.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 1 543 mill. kroner.

6370 Mellomløsning Ula-klasse ubåter

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 337 S (2014–2015) til Prop. 113 S (2014–2015), og omfatter oppdateringer og utskifting av ukurante deler og anskaffelse av flere reservedeler til systemene ombord på Ula-klasse ubåter. Dette gjøres for å kunne holde ubåtene teknisk tilgjengelige frem mot perioden 2025–2028 når nye ubåtkapasiteter etter planen vil kunne innføres. Mellomløsningen bidrar til at Norge opprettholder en kontinuerlig ubåtkapasitet, og legger til rette for innføring av en ny kapasitet. Prosjektet er derfor en forutsetning for å realisere en fremtidig ubåtkapasitet gjennom nyanskaffelse av ubåter fra midten av 2020-tallet.

Prosjektet innebærer en nødvendig oppdatering av fire av dagens seks Ula-klasse ubåter. Dette innebærer at det fra 2022 vil være fire ubåter i drift, og at disse gradvis blir erstattet med nye ubåter.

Prosjektet vil være ferdig med de siste aktivitetene i 2017, og er planlagt avsluttet i 2018.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 557 mill. kroner.

6401 Erstatning av Stingray Mod 0

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. S. nr. 62 (2007–2008) til St.prp. nr. 22 (2007–2008), og omfatter anskaffelse av nye lettvekttorpedoer. Torpedoene skal kunne benyttes av fregattene, NH90-helikoptre og P-3C Orion maritime patruljefly. Kontrakt ble inngått med BAE Systems i 2009, og det er også inngått en samarbeidsavtale mellom Forsvarets logistikkorganisasjon og BAE Systems om vedlikehold og lagring av torpedoene. Samtlige torpedoer er levert, og de siste torpedoene er levert i en nyere konfigurasjon. De først leverte torpedoene vil bli oppdatert til samme nivå som de sist leverte. I tillegg kommer integrasjon mot NH90. Prosjektet er planlagt avsluttet i 2017.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 2 041 mill. kroner.

6615 Nytt ytre kystvaktfartøy

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 7 S (2013–2014) til Prop. 1 S (2013–2014).

Formålet med prosjektet er å anskaffe ett helikopterbærende kystvaktfartøy med godkjent isforsterket skrog (isklassing). Fartøyets operasjonsområde skal i hovedsak være i de nordlige havområdene. Skroget på fartøyet må derfor ha en viss lengde og utforming for å oppnå god stabilitet, og fartøyet må ha evne til å operere under isforhold. Dagens Nordkapp-klasse vil nå sin tekniske levealder rundt 2020 etter ca. 40 år i operativ tjeneste.

Ett fartøy skulle anskaffes i prosjekt 6615. De resterende fartøyene, som var planlagt erstattet som en del av et fremtidig i prosjekt 3049 Erstatning Nordkapp-lassen, se omtale under fremtidige prosjekter, tas nå inn som en del av prosjekt 6615. Det vises her også til omtale av sammenføring av prosjektene i Prop. 151 S (2016–2017).

Revidert prosjekt med tre like fartøyer vil senere bli fremlagt Stortinget med ny kostnadsramme. I påvente av innføring av nye fartøyer legges det opp til en minimumsløsning for ytterligere levetidsforlengelse av alle tre fartøyene i Nordkapp-lassen.

7102 Nye kortholdsmisser og hjelmmontert sikte

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Budsjett-innst. S. nr. 7 (2001–2002) til St.prp. nr. 1 (2001–2002). Prosjektet skal anskaffe nye kortholdsmisser og hjelmbasert siktesystem til F-16 kampfly. Våren 2003 ble det europeiske missilet IRIS-T valgt. Missilene skal benyttes med et avansert hjelmbasert siktesystem som inngår i prosjektet. Integrasjon og testing av IRIS-T er gjennomført, og våpenet inngår nå som en del av bestykningen på Forsvarets F-16 kampfly. Prosjektet planlegges terminert i 2017.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 1 778 mill. kroner.

7189 Strukturoppdatering P-3 Orion maritime overvåkingsfly

Prosjektet ble vedtatt av Stortinget ved behandlingen av Innst. S. nr. 226 (2005–2006) til St.prp. nr. 72 (2005–2006) og endret ved behandlingen av Innst. S. nr. 121 (2006–2007) til St.prp. nr. 37 (2006–2007). Prosjektet omfatter utskifting av vinger og horisontale haleflater på de seks maritime overvåkingsflyene. Kontrakt ble inngått i 2007, og utskifting av vinger og haleflater på det første flyet startet opp i 2009. Etter planen skal siste fly være ferdig oppdatert i 2016. Prosjektet planlegges terminert i 2017.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 1 144 mill. kroner.

7512 F-16 elektronisk krigføringsmateriell

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Budsjett-innst. S. nr. 7 (1997–1998) til St.prp. nr. 1 (1997–1998), og omfatter elektronisk krigføringsmateriell til alle F-16 kampfly med nødvendige støtte- og kontrollsystemer. Leveranser av jammepod og opphengsmekanismer ble slutført i 2005, styringssystemet ble levert i 2010 og leveranse av missilvarslingssystem er i slutfasen. Prosjektet planlegges terminert i 2017.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 1 217 mill. kroner.

7628 Kampluftvern

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. 337 S (2014–2015) til Prop. 113 S (2014–2015). Hærens luftvernssystem NALLADS (*Norwegian Army Low Level Air Defence System*) ble utfaset i 2004. Prosjekt Kampluftvern er opprettet for å etablere en evne til å forsvare Hærens manøveravdelinger mot luftangrep. Kapasiteten ble besluttet etablert ved Stortingets behandling av Innst. 388 S (2011–2012) til Prop. 73 S (2011–2012). Prosjektet skal etablere et kampluftvern batteri til Hæren, og vil blant annet benytte eksisterende og allerede innarbeidede løsninger i Forsvaret. Luftvern batteriet vil bestå av ulike tropper for ildledning, kortholdsluftvern, luftvern med middels lang rekkevidde og nødvendige stabsfunksjoner for ledelse og logistikk.

Omfang og fremdrift i prosjektet vil bli vurdert i sammenheng med landmaktutredningen som er omtalt i Prop. 151 S (2015–2016).

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 948 mill. kroner.

7660 Enhetshelikopter til Forsvaret

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Budsjett-innst. S. nr. 7 (2000–2001) til St.prp. nr. 1 (2000–2001). Prosjektet omfatter levering av 14 NH90-helikoptre til Kystvakten og fregattene. Kontrakt ble inngått mellom Forsvarets logistikkorganisasjon og franske NATO Helicopter Industries (NHI) gjennom et felles nordisk anskaffelsesprogram, *Nordic Standard Helicopter Programme* (NSHP). Helikoptrene skulle opprinnelig vært levert i perioden 2005–2008, men er vesentlig forsinket fra leverandørens side. Forsvaret har frem til 2016 mottatt seks helikoptre med initiell operative evne.

Prosessen med å ferdigstille design og kvalifisere full operativ evne-konfigurasjon er fullført, og

leveransen av NH90 i endelig versjon med full operativ evne, skal etter planen kunne starte i 2017. Dette vil innebære en leveranse av de resterende åtte helikoptrene samt en rekonfigurering av de seks først leverte helikoptrene til FOC-konfigurasjon. Denne leveransen er planlagt gjennomført i perioden 2017–2020.

Kystvakten skal kunne gi støtte til søk- og redningsaksjoner, jf. Kystvaktloven § 14. Det arbeides med å utvikle nødvendig initiell søk- og redningskapasitet på de fartøysbaserte IOC-helikoptrene, som en supplerende rolle til Redningstjenesten. Dette er omtalt i Prop. 113 S (2014–2015).

Det er inngått en avtale frem til 2019 for logistikkstøtte av norske helikoptre. Det pågår et arbeid for å vurdere videre understøttelse av helikoptrene i levetiden.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme er 7 247 mill. kroner.

7806 Nye transportfly – anskaffelse

Prosjektet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. S. nr. 287 (2006–2007) til St.prp. nr. 78

(2006–2007). Prosjektet omfatter anskaffelse av fire nye transportfly av typen C-130J. Forsvaret inngikk avtale med amerikanske myndigheter gjennom *Foreign Military Sales*-avtaleverket. Første fly ble levert i november 2008, andre fly i juni 2009 og de to siste sommeren 2010.

Som følge av den tragiske ulykken i Sverige i mars 2012, hvor et C-130 transportfly styrtet og fem offiserer omkom, vedtok Stortinget ved behandlingen av Revidert nasjonalbudsjett for 2012, jf. Innst. 375 S (2011–2012) til Prop. 111 S (2011–2012), en tilleggsfinansiering på 720 mill. kroner for å erstatte det havarerte flyet. Forsvaret fikk tilgang til et nytt fly som opprinnelig skulle leveres til det amerikanske luftforsvaret. Erstatningsflyet ankom Norge allerede høsten 2012.

Prosjektet var opprinnelig planlagt avsluttet i 2013, men vil bli videreført for å kunne ivareta nødvendige ombygginger av erstatningsflyet til norsk konfigurasjon. Prosjektet planlegges terminert i 2019.

Prosjektets prisjusterte kostnadsramme, inkludert tilleggsbevilgningen på 720 mill. kroner, er 5 426 mill. kroner.

4.7.2 EBA-prosjekter

Tabell 4.4 Kategori 1-prosjekter innenfor EBA

Formål/Prosjektnavn	Kostnadsramme	Til utbetaling 2017	Gjenstående etter 2017
Bardufoss – brannstasjon	151	39	0
Bardufoss – helikopterbase	547	20	5
Bardufoss – befalsforlegning fase 2 Rusta leir	229	85	123
Huseby – mannskapsmesse/kjøkken, utbedring av pålegg og mangelfulle løsninger	110	10	100
Haakonsværn – bygg til Marinejegerkommandoen	322	130	73
Haakonsværn – etablering av helikopterdetasjement	291	2	0
Haakonsværn – nytt administrasjonsbygg for Forsvarets logistikkorganisasjon	118	5	0
Oslo – oppgradering nødstrøm	126	15	0
Rena – bygg for dropp- og fallskjermmateriell	116	1	0
Setermoen – ombygging av mannskapskaserner til forlegning for befal og vervede	204	10	181
Sør-Varanger – nye stasjoner til grensevakten	340	3	0
Ørland – mannskapsforlegning	117	55	9
Ørland – forlegninger for befal og vervede – trinn 1	115	58	16
Ørland – forlegninger for befal og vervede – trinn 2	146	41	100

Tabell 4.4 Kategori 1-prosjekter innenfor EBA

Formål/Prosjektnavn	Kostnadsramme	Til utbetaling 2017	Gjenstående etter 2017
Ørland – vedlikeholdsbygg F35	1 456	500	261
Ørland – hovedinfrastruktur F35	292	70	4
Ørland –forsyningslager F-35	180	75	48
Ørland – skvadronsbygg F35	652	93	31
Ørland – ytre perimeter	484	68	409
Ørland – hovedrullebane	760	183	229

Til informasjon – EBA-prosjekter

Gråfjell – Regionfelt Østlandet

Prosjektet Regionfelt Østlandet ble vedtatt ved Stortingets behandling av Innst. S. nr. 232 (2001–2002) til St.prp. nr. 55 (2001–2002). I feltet øves skarpskyting, manøvrering og samvirke. Prosjektet planlegges terminert i 2016.

Haakonsvern – bygg til Marinejegerkommandoen

Stortinget vedtok ved behandling av Innst. 489 S (2012–2013) til Prop. 136 S (2012–2013) å igangsette prosjektet «Haakonsvern – administrasjonsbygg og flerbrukshaller til Marinejegerkommandoen». Prosjektet omfattet blant annet bygging av et nytt administrasjonsbygg og to flerbrukshaller til Marinejegerkommandoen. I detaljprosjekteringen av bygget har det vist seg at en løsning med ett bygg med én sammenhengende bygningskropp vil være mer rasjonelt og kompakt både å bygge og å drifte. Forsvarsdepartementet har derfor akseptert en endring i prosjektets planløsning. Prosjektet har en prisjustert kostnadsramme på 322 mill. kroner, og endringen kan gjennomføres innenfor kostnadsrammen.

Prosjektet for innredning inkludert informasjon- og kommunikasjonsteknologi (IKT)-utstyr til bygget, med en prisjustert kostnadsramme på 55 mill. kroner, er godkjent innenfor Forsvarsdepartementets fullmakt til å starte opp og gjennomføre investeringsprosjekter av lavere kategori, jf. Stortingets behandling av Innst. 7 S (2012–2013) til Prop. 1 S (2012–2013).

Byggearbeidene pågår, og prosjektet planlegges ferdigstilt primo 2018.

4.8 Fremtidige prosjekter

4.8.1 Materiellprosjekter

2047 Videreføring av MPA- og ISR-kapasitet

I Prop. 151 S (2015–2016) ble Stortinget informert om et fremtidig investeringsprosjekt om anskaffelse av nye maritime patruljefly i forbindelse med utfasing av dagens P-3 Orion og DA-20 Jet Falcon. Utredningsarbeidet knyttet til prosjekt «2047 Videreføring av MPA- og ISR-kapasitet» pågår. Regjeringen vil komme tilbake med en anbefaling i forbindelse med fremleggelse av prosjektet for Stortinget.

2078 Sensorer for militær luftromsovervåking

Forsvaret skal kontinuerlig kunne overvåke norsk luftrom og tilstøtende områder. Luftromsovervåking er vesentlig for å oppnå kontroll i luftrommet, noe som er en forutsetning for å sikre handlefrihet for egne og allierte land-, sjø- og luftstyrker. Det er luftromsovervåking kombinert med bruk av kampfly og bakkebasert luftvern som primært bidrar til luftkontroll. Store deler av dagens sensorstruktur for militær luftromsovervåking nærmer seg utløpet av sin levetid, og må oppgraderes for å møte fremtidens operative utfordringer. Regjeringen informerte Stortinget i Prop. 1 S (2015–2016) om et fremtidig prosjekt, Sensorer for militær luftromsovervåking. Fornyelse av deler av sensorstrukturen er også omtalt i den fremlagte langtidsplanen for forsvarssektoren (Prop. 151 S (2015–2016)). Hensikten med prosjektet er å fremskaffe militære sensorsystemer til overvåking av nasjonalt

og tilstøtende luftrom. Muligheter for internasjonalt samarbeid blir vurdert i utredningsarbeidet, som planlegges ferdigstilt i 2017. Regjeringen vil komme tilbake til Stortinget med en anbefaling på et senere tidspunkt.

2559 Landbasert transportstøtte

Forsvarets Scania lastevogner ble i hovedsak anskaffet i perioden 1988–1996, og vognene nærmer seg slutten på sin tekniske levetid. I tillegg medfører nye krav et økt behov for beskyttelse og lasteevne. Gjennom dette prosjektet planlegges det å anskaffe nye lastevogner som erstatning for hoveddelen av Forsvarets Scania lastevogner. Forsvarsdepartementet har tidligere godkjent et antall prosjekter som omfatter et begrenset antall lastevognvarianter. Disse lastevognvariantene vil bli anskaffet gjennom avrop på rammeavtalen som er inngått med Rheinmetal M.A.N. Military Vehicles. Rammeavtalen sikrer systemlikhet i Forsvarets lastevognflåte, samt enhetlige og mest mulig effektive logistikk-løsninger. Den samme rammeavtalen planlegges også lagt til grunn ved anskaffelsene i prosjekt 2559 Landbasert transportstøtte. Rammeavtalen er fremforhandlet og inngått i samarbeid med svenske myndigheter, og den vil kunne legge til rette for en reduksjon av driftskostnadene i løpet av materiellets levetid gjennom samarbeid knyttet til blant annet logistikk-løsninger og utdanning. Videre vil anskaffelsen av samme type materiell i Norge og Sverige legge til rette for et samarbeid ved gjennomføring av operasjoner. Utredningsarbeidet knyttet til prosjekt Landbasert transportstøtte pågår. Regjeringen vil komme tilbake til Stortinget med en anbefaling på et senere tidspunkt.

3049 Erstatning Nordkapp-klassen

De tre helikopterbærende kystvaktfartøyene i Nordkapp-klassen ble tatt i bruk på begynnelsen av 1980-tallet. Fartøyene er i ferd med å nå sin tekniske levealder. Utredningsarbeidet for å vurdere hvordan fartøyene kan erstattes er nå ferdig. Det vises også til omtalen under prosjekt 6615 Nytt ytre kystvaktfartøy. Regjeringen ser nå disse to prosjektene i sammenheng, og vil forelegge for Stortinget våren 2018 at prosjekt 6615 anskaffer totalt tre like fartøyer, og at prosjekt 3049 kanselleres.

Regjeringen anbefaler i tillegg at anskaffelsen av de tre nye helikopterbærende fartøyene til Kystvakten til erstatning for Nordkapp-klassen forseres.

I Prop. 151 S (2015–2016) «Kampkraft og bærekraft» legger regjeringen opp til at forsvarsrammen i løpet av planperioden gradvis økes til et nivå i 2020 som ligger om lag 7,2 mrd. kroner over budsjettbanen som lå til grunn ved inngangen til langtidsplanen, og som har vært referansen i planarbeidet frem til ferdigstilling av planen. Dette tilsvarer et nivå som ligger 4,1 mrd. kroner over saldert budsjett for 2016. Forsereringen av anskaffelsen innebærer et merbehov i den første delen av planperioden, men vil ikke medføre en økning av det totale investeringsbehovet i forsvarssektoren i et 20-års perspektiv. Merbehovet vil oppstå i perioden 2018–2019, og er ikke hensyntatt i Prop. 151 S (2015–2016).

Anskaffelsen anses å falle innenfor unntaket i EØS-avtalen artikkel 123, og forbeholdes for norsk industri av nasjonale sikkerhetshensyn, som gjør det vesentlig å opprettholde nasjonal kompetanse og kapasitet til å bygge, utruste og vedlikeholde fartøyer. For Norge er det i et beredskapsperspektiv viktig at man nasjonalt har denne kompetansen og kapasiteten.

6346 Nye ubåter

Stortinget ble i Prop. 113 S (2014–2015) orientert om planer for anskaffelse av nye ubåter. Nye ubåter er også omtalt i den fremlagte langtidsplanen for forsvarssektoren (Prop. 151 S (2015–2016)).

Forsvarets seks Ula-klasse ubåter ble innfasert i perioden 1989–1992. Disse ubåtene når gradvis slutten av sin levetid utover på 2020-tallet. Forsvarsdepartementet er nå i definisjonsfasen av et prosjekt for anskaffelse av nye ubåter. Utredningen har vært gjennom ekstern kvalitetssikring (KS2), og regjeringen planlegger å legge frem sitt forslag for Stortinget i løpet av 2017.

Ubåter er en strategisk kapasitet som gir et viktig bidrag til Forsvarets avskrekkende evne og NATOs kollektive forsvar. Ubåtenes unike egenskaper er særlig knyttet til evnen til å operere skjult over lang tid, over store områder og med betydelig slagkraft. I den videre utviklingen av Sjøforsvarets kapasiteter står anskaffelsen av nye ubåter sentralt.

Nye ubåter vil gradvis overta for Ula-klassen fra midten av 2020-tallet. En anskaffelse av nye ubåter vil gå over ti år med leveranse av første ubåt om lag syv år etter bestilling, og påfølgende ubåter levert med en takt på én hvert år. For å sikre at ubåtkapasiteten opprettholdes, og for å sikre en minimum overlapping mellom Ula-klassen og nye ubåter, planlegges det med at det inngås en kontrakt før 2020. Dette muliggjør at Norge opprettholder en

kontinuerlig ubåtkapasitet, herunder både materiell og personell, slik at Forsvaret ivaretar evnen til å utføre ubåtoperasjoner.

Samarbeid med andre nasjoner og forhandlinger mot leverandører vil kreve flere års arbeid i forkant av en kontraktsinngåelse. Forberedelsene er godt i gang. Etter økonomiske, industrielle og militærfaglige vurderinger konkluderte Forsvarsdepartementet i april 2016 at det franske selskapet Direction des Constructions Navales Services (DCNS) og det tyske selskapet ThyssenKrupp Marine Systems (TKMS) er de sterkeste leverandørkandidatene. Parallelt med arbeidet mot verft og leverandører, vil prosessene for å søke samarbeid med andre nasjoner som har planer om å anskaffe, men som ikke selv produserer ubåter,

fortsette. I første rekke gjelder det Nederland og Polen.

Regjeringen legger til grunn anskaffelse og drift av fire nye ubåter. Dette antallet anses som helt nødvendig for å videreføre ubåt som en moderne kapasitet, og for å kunne ha et tilstrekkelig robust kompetansemiljø i Sjøforsvaret. Samtidig er det et antall som regjeringen anser å være bærekraftig i et lengre driftsperspektiv.

Eksport og internasjonalt samarbeid er en forutsetning for å videreføre en nasjonal forsvarsindustri. En anskaffelse av nye ubåter vil derfor bli aktivt brukt opp mot internasjonale partnere for å videreutvikle en kompetent og konkurransedyktig norsk forsvarsindustri.

Del II
Budsjettforslag

5 Nærmere omtale av bevilgningsforslagene mv.

Programområde 04 Militært forsvar

Programkategori 04.10 Militært forsvar mv.

Kapitlene i budsjettet

De følgende to tabeller viser nominelle endringer på de forskjellige kapitlene. Det betyr at det i forslaget for 2017 er lagt inn pris- og lønnskompensasjon og virkningen i 2017 av soldatoppgjøret i 2016. Kompensasjon for virkningen av lønnsoppgjør i 2017 vil først bli innarbeidet i budsjettet i løpet av 2017.

På utgiftssiden er inkludert budsjetterte inntekter i henhold til etablert praksis. Dersom inntektene blir lavere enn budsjettert, vil forsvarsrammen bli tilsvarende redusert. Dersom inntektene blir større enn budsjettert, gjelder Forsvarsdepartementets generelle merinntektsfullmakt.

Utgifter under programkategori 04.10 fordelt på kapitler

(i 1 000 kr)					
Kap.	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017	Pst. endr. 16/17
1700	Forsvarsdepartementet	469 154	412 061	1 296 389	214,6
1710	Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg	5 125 881	5 286 636	5 538 963	4,8
1716	Forsvarets forskningsinstitutt	185 950	188 763	162 479	-13,9
1719	Fellesutgifter og tilskudd til foretak under Forsvarsdepartementet	815 160	789 434		-100,0
1720	Felles ledelse og kommandoapparat	3 693 157	3 842 312	5 310 768	38,2
1721	Felles ledelse av Forsvarets spesialstyrker	39 556			
1723	Nasjonal sikkerhetsmyndighet	223 896	224 962	258 716	15,0
1725	Fellesinstitusjoner og -utgifter under Forsvarsstaben	2 072 702	2 038 487	845 032	-58,5
1731	Hæren	5 372 147	5 262 935	5 362 228	1,9
1732	Sjøforsvaret	3 562 905	3 890 479	4 191 223	7,7
1733	Luftforsvaret	4 980 176	4 759 844	4 774 506	0,3
1734	Heimevernet	1 236 644	1 213 630	1 245 353	2,6
1735	Etterretningstjenesten	1 236 788	1 549 955	1 714 268	10,6
1740	Forsvarets logistikkorganisasjon	2 171 242	1 295 007	1 797 022	38,8

(i 1 000 kr)

Kap.	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017	Pst. endr. 16/17
1760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	6 791 071	6 705 125	6 572 522	-2,0
1761	Nye kampfly med baseløsning	4 666 736	8 552 032	8 787 215	2,8
1790	Kystvakten	1 000 660	1 043 933	1 094 428	4,8
1791	Redningshelikoptertjenesten	813 752	865 496	925 343	6,8
1792	Norske styrker i utlandet	604 099	703 768	823 497	17,0
1795	Kulturelle og allmenntilgode formål	277 188	267 403	248 238	-7,2
	Sum kategori 04.10	45 338 864	48 892 262	50 948 190	4,2

Kap. 1700–1795: Omdisponering av pensjonspremie fra SPK og avvikling av kapitalelementet

Kap. 1700: Midler er flyttet fra kap. 1719 til kap. 1700

Kap. 1719: Utgår, midlene flyttes til kap. 1700

Kap. 1716: Skyldes reduksjon i fri virksomhetskapital

Kap. 1720 og 1725: Oppgaver fra kap. 1725 er flyttet til kap. 1720

Kap. 1740: Flytting av Forsvarets kompetansesenter for logistikk og omdisponering av pensjonspremie fra SPK

Inntekter under programkategori 04.10 fordelt på kapitler

(i 1 000 kr)

Kap.	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017	Pst. endr. 16/17
4700	Forsvarsdepartementet	47 157	2 371	24 655	939,9
4710	Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg	4 459 889	4 387 092	3 591 259	-18,1
4719	Fellesinntekter til foretak under Forsvarsdepartementet	6 863	791		-100,0
4720	Felles ledelse og kommandoapparat	119 847	67 066	107 247	59,9
4723	Nasjonal sikkerhetsmyndighet	24 882	9 182	11 392	24,1
4725	Fellesinstitusjoner og -inntekter under Forsvarsstaben	60 857	60 682	24 622	-59,4
4731	Hæren	101 772	65 911	63 993	-2,9
4732	Sjøforsvaret	66 754	54 305	54 761	0,8
4733	Luftforsvaret	217 075	183 233	109 250	-40,4
4734	Heimevernet	9 833	6 012	5 598	-6,9
4740	Forsvarets logistikkorganisasjon	366 530	76 263	82 943	8,8
4760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	122 908	100 621	101 286	0,7
4790	Kystvakten	5 528	1 079	1 106	2,5

(i 1 000 kr)

Kap.	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017	Pst. endr. 16/17
4791	Redningshelikoptertjenesten	773 975	802 216	838 289	4,5
4792	Norske styrker i utlandet	29 474	10 296	25 117	143,9
4795	Kulturelle og allmenntilgittige formål	12 542	9 684	8 223	-15,1
4799	Militære bøter	787	500	500	0,0
	Sum kategori 04.10	6 426 673	5 837 304	5 050 241	-13,5

Kap. 4700: Inntektene er økt for å ta høyde for refusjoner fra SMK som tidligere ikke var budsjettert

Kap. 4719: Utgår, midlene flyttes til kap. 4700

Kap. 4720 og 4725: Se noter under utgiftstabellen over

Kap. 1700 Forsvarsdepartementet

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsutgifter	436 065	378 953	772 976
21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres, overslagsbevilgning</i>			121 860
43	Til disposisjon for Forsvarsdepartementet, <i>kan overføres</i>			15 610
71	Overføringer til andre, <i>kan overføres</i>			60 325
73	Forskning og utvikling, <i>kan overføres</i>	33 089	33 108	28 127
78	Norges tilskudd til NATOs og internasjonale driftsbudsjetter, <i>kan overføres</i>			297 491
	Sum kap. 1700	469 154	412 061	1 296 389

I tillegg til Forsvarsdepartementets egne driftsutgifter, dekker kapitlet utgifter til Norges faste delegasjon til NATO og Militærmisjonen i Brussel, forsvarsråder, forsvarsattachéer og militærrådgivere ved norske utenriksstasjoner, tilskudd til frivillige organisasjoner, forskning og utvikling, Norges tilskudd til NATOs ulike driftsbudsjetter samt uforutsette utgifter som trenger rask avklaring.

Midlene som disponeres av Forsvarsdepartementet har i tidligere år vært delt på kapitlene 1700 og 1719. Regjeringen foreslår å samle bevilgningene på kapittel 1700 fra og med 2017. Dette gjøres ved at alle bevilgningene på de ulike postene på kapittel 1719 omdisponeres og videreføres på kapittel 1700. Samling av Forsvarsdepartementets midler til ett kapittel medfører bedre kontroll, oversikt og sporbarhet i forsvarsbudsjettet.

Interne effektiviseringskrav i regjeringens langtidsplan for 2017–2020 (Prop. 151 S (2015–2016)) skal bidra til å styrke prioriterte områder i forsvarssektoren. For kapittel 1700 utgjør bidraget knyttet til avbyråkratisering og effektiviseringsreformen 3,2 mill. kroner i 2017.

Post 01 Driftsutgifter

På grunn av overføringen av bevilgningen fra kapittel 1719, post 01, foreslås posten økt nominelt med 394 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2016. I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med en reduksjon på 3,2 mill. kroner.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2016:

Tabell 5.1 Budsjettekniske endringer

	(i mill. kr)
Nominell endring 2016–2017	394,0
Lønns- og priskompensasjon	-16,5
Tekniske endringer	-335,1
Interneffektivisering og omdisponeringer	0,0
Avbyråkratisering- og effektiviseringsreformen	3,2
Reell endring	45,6

Reelt er det en budsjettmessig økning på 45,6 mill. kroner. Økningen er i hovedsak knyttet til merinntekter, finansiering av nasjonalt hemmelig-nett og drift av nyetablert nødstrømanlegg.

I den nominelle endringen er ovenstående fire komponenter innarbeidet. For å komme frem til den reelle endringen på posten må derfor kompensasjoner, tekniske endringer, omdisponeringer og effektiviseringstiltak legges til/trekkes fra.

Tildelingen på posten dekker Forsvarsdepartementets ordinære driftsutgifter som lønn og godtgjørelser, reiser i inn- og utland, representasjon, kompetanseoppbygging, utgifter til husleie samt vedlikehold og drift av bygningsmassen.

I tillegg dekker posten alle utgifter til Forsvarsdepartementets andel av Norges delegasjon til NATO, militærmisjonen i Brussel, Forsvarsdepartementets spesialutsending til de norske ambassadene i Washington og London, en stilling som assisterende forsvarsråd i EU-delegasjonen samt forsvarsattacheer og militærrådgivere ved norske utenriksstasjoner.

I tråd med regjeringens satsing på effektivisering har Forsvarsdepartementet iverksatt et arbeid for å identifisere mulige tiltak som kan forbedre og effektivisere arbeidsoppgaver og arbeidsprosesser i departementet.

Utover å dekke Forsvarsdepartementets ordinære driftsutgifter, omfatter posten blant annet nedenstående områder.

Internrevisjonsfunksjonen i forsvarssektoren

Forsvarsdepartementet har en egen internrevisjonsenhet. Internrevisjonen skal bidra til at må-

lene for forsvarssektoren blir realisert ved evaluering av, og rådgivning i, virksomhetsstyring, risikostyring og internkontroll. En overordnet oppgave er å vurdere om disse elementene er hensiktsmessige, tilstrekkelige og fungerer som forutsatt.

Forsvarsdepartementet har i sin Instruks for økonomi- og virksomhetsstyring i forsvarssektoren av 18. desember 2015 videreført kravet om at alle etatene skal ha en internrevisjonsfunksjon. Den praktiske løsningen har blitt at Forsvarsdepartementets internrevisjon, i tillegg til å revidere hele sektoren, også leverer internrevisjonstjenester til etatssjefene i Forsvarsbygg, Forsvarsmateriell, Forsvarets forskningsinstitutt og Nasjonal sikkerhetsmyndighet, etter egne instruksjoner fra disse fire etatssjefene. Forsvaret har egen internrevisjon, Forsvarssjefens internrevisjon, og utgiftene til denne inngår i bevilgningen til Forsvaret. Bevilgningen til internrevisjonsenheten videreføres på samme nivå i 2017 som i 2016.

Forsvarsattacheer og militærrådgivere

Forsvarsattacheene og militærrådgiverne er Forsvarsdepartementets militære representanter ved norske utenriksstasjoner. Attachéordningen vurderes kontinuerlig, og personellens lokalisering endres etter behov. Av ressursmessige årsaker vil det ikke etableres en forsvarsattaché i Bagdad, mens stillingen i Beijing holdes ubesatt inntil videre. Fordelingen av forsvarsattacheer med sideakkrediteringer og militærrådgivere fremkommer av tabellene under.

Tabell 5.2 Forsvarsattacheer ved norske utenriksstasjoner i 2017

Land	Sideakkreditering	Attaché	Ass. Attaché
Etiopia (Addis Abeba)	Den afrikanske union	1	
Finland (Helsingfors)		1	
Frankrike (Paris)	Spania, Italia	1	
India (New Dehli)		1	
Israel (Tel Aviv)	Egypt, Jordan	1	
Kina (Beijing)		1 ¹	
Latvia (Riga) ²	Estland, Litauen	1	
Nederland (Haag)	Belgia, Luxemburg, Danmark	1	
Polen (Warszawa)	Tsjekkia, Slovakia, Ungarn	1	
Russland (Moskva)	Hviterussland, Kasakhstan	1	1
Serbia (Beograd)	Montenegro, Makedonia	1	
Storbritannia (London)	Irland	1	
Tyrkia (Ankara)	Aserbajdsjan, Georgia	1	
Tyskland (Berlin)	Sveits, Østerrike	1	
Ukraina (Kiev)		1	
USA (Washington)	Canada	1	3
FN (New York)		1	1
OSSE (Wien)		1	

¹ Midlertidig ubesatt stilling

² Er fullt akkreditert til alle de tre baltiske landene

Tabell 5.3 Militærrådgivere i 2017

Delegasjon/Sted	Militærrådgiver
EASFCOM ¹ , Nairobi, Kenya	1
Bosnia-Hercegovina	1

¹ East Africa Standby Force Coordination Mechanism

Militærmisjonen i Brussel

Militærmisjonen i Brussel (MMB) er regjeringens militære representasjon ved NATO-hovedkvarteret.

Misjonen ivaretar Norges interesser og stedlige militære representasjon i både NATO og EU. MMB spiller en sentral rolle i forbindelse med Forsvarsdepartementets og Forsvarets beslutningsprosesser knyttet til håndteringen av militærfaglige spørsmål overfor NATO og EU. MMB

har også en administrativ støttefunksjon for norsk personell tilknyttet avdelingen.

MMB og Norges faste delegasjon til NATO blir i løpet av 2017 samlokalisert i et nytt NATO-hovedkvarter. Bemanning i MMB videreføres i 2017 på om lag samme nivå som i 2016.

Opplærings- og treningstiltak i utlandet

Budsjettrammen benyttes til å støtte opplærings- og treningstiltak i konfliktområder og tidligere

konfliktområder innenfor flernasjonale rammer. Majoriteten av midlene kanaliseres gjennom NATO støttefond og går til konkrete tiltak på områder som gjenspeiles i Forsvarsdepartementets prioriteringer. Slik støtte vurderes som et kosteffektivt bidrag til oppbyggingen av nasjonal kapasitet. Regioner og land som er aktuelle for støtte i 2017 er blant annet Afghanistan, statene på Balkan, Ukraina, Georgia, Irak og Jordan.

Styrke FNs fredsoperative virksomhet

Fredsoperasjoner er et av FNs mest sentrale og etterspurte virkemidler for å opprettholde internasjonal fred og sikkerhet. FNs integrerte operasjoner samordner militær, humanitær og utviklingsrettet innsats for best mulig resultatoppnåelse. De nordiske landene har en uttalt ambisjon om et tettere samarbeid om bistand og felles FN-innsats som videreføres.

Norge vil i 2017 støtte FN i utvikling av etterrettingsinnsats i FN-operasjoner. Formålet er å bedre FNs kompetanse til å bruke relevant informasjon til å planlegge og gjennomføre fredsoperasjoner på en måte som setter styrkene best mulig i stand til å oppfylle mandatene fra FNs sikkerhetsråd. Forsvarets høyskoles internasjonale kurssenter forestår arbeidet med å analysere hvordan dette best kan gjøres på måter som tilfredsstillende operative, juridiske og administrative krav.

Norge skal også bidra til at FNs fredsoperasjoner best mulig kan beskytte sivile i væpnede konflikter. Forsvarets forskningsinstitutt utvikler kursplaner om hvordan siviles rett til beskyttelse best kan sikres i væpnet konflikt. Kursplanene vil brukes i FNs forberedelse av personell for fredsoperasjoner.

Kapasitetsbygging i forsvarssektoren

Kapasitetsbygging i forsvarssektoren, som i tidligere år er blitt benevnt forsvarsrettet sikkerhetssektorreform (FSSR), omfatter et bredt spekter av tiltak for å bistå konfliktutsatte staters lovlige myndigheter i reform av forsvarssektoren. Dette inkluderer tiltak for å sikre myndighetenes demokratiske kontroll over forsvarssektoren, tiltak for å bedre deres evne til å forsvare eget territorium samt sette dem i stand til å bidra til internasjonal stabilitet og sikkerhet gjennom deltakelse i internasjonale fredsoperasjoner. Tiltakene skjer i rammen av bilateralt samarbeid så vel som innenfor flernasjonale operasjoner og koalisjonsoperasjoner.

Norge leder utviklingen av et nordisk-baltisk samarbeid som spesielt retter seg mot å tilby

kapasitetsbyggingmoduler til NATO-, EU-, og FN-ledede programmer og operasjoner samt koalisjonsoperasjoner. Samarbeidet, *Nordic-Baltic Assistance Program* (NBAP), tilbyr nøkkelklare moduler som kan plugges rett inn i bredere programmer og operasjoner. Disse kan effektivt engasjere mottakerlandet i å styrke sin evne til å ivareta egen sikkerhet. NBAPs berettigelse vises ved at det allerede danner kjernen i NATOs støttepakke til Georgia. Basert på innsatsen i Georgia, vil NATO bli presentert erfaringer og anbefalinger vedrørende kapasitetsbygging.

Norske bidrag i 2017 vil i tillegg til NBAP også inkludere annen støtte til Georgia, støtte til Ukraina, Bosnia-Hercegovina, Makedonia, Montenegro og Serbia. Ved siden av støttens tekniske formål, er det en sentral målsetting å styrke det regionale samarbeidet innenfor sikkerhets- og forsvarspolitikken samt å inkludere landene i det euro-atlantiske sikkerhetssamarbeidet. Sammen med de øvrige nordiske landene støtter Norge også Den afrikanske unions evne til fredsoperasjoner gjennom vår kapasitetsbygging av *East African Standby Force* sitt hovedkvarter i Kenya. Innenfor flernasjonale rammer bidrar Norge til kapasitetsbygging i Afghanistan og Nord-Irak, jf. omtale under kapittel 1792. Forsvarsdepartementet støtter også kapasitetsbygging av syriske styrker som skal kjempe mot ISIL i Syria.

Beredskap og krisehåndtering

Forsvarsdepartementets prioritering av tiltak for å styrke evnen til krisehåndtering omfatter blant annet forebyggende tiltak, beredskapsplanlegging, samvirke med berørte departement og andre aktører, tekniske hjelpemidler, øvelser og andre kompetansehevede tiltak samt evalueringer av øvelser og reelle hendelser. For 2017 vil Beredskapssystem for forsvarssektoren bli videreutviklet. Arbeidet koordineres med Justis- og beredskapsdepartementets arbeid med sivilt beredskapssystem. Som et ledd i Forsvarsdepartementets interne beredskapsplanverk vil det bli videreutviklet kompetansetiltak for personell som har en funksjon i departementets krisehåndtering.

Identitetskort for NATO-tilsatte i Norge

Forsvarsdepartementet har i dialog med Utlendingsdirektoratet utviklet en identitetskortløsning for NATO-tilsatte i Norge. Identitetskortene er utviklet for å sikre at NATO-personell med opphold i Norge får tilgang til grunnleggende tjenester i Norge, og for å forenkle innreise til Schen-

gen-området. Løsningen er utarbeidet i samsvar med Norges avtalemessige forpliktelser overfor NATO. Bevilgningene på denne posten dekker implementeringen av identitetskortløsningen. Løsningen planlegges å være ferdig implementert i løpet av 2017.

Folkerettsprosjekt ved Forsvarets høyskole

Forsvarsdepartementet har inngått et samarbeidsprosjekt med den Internasjonale Røde Kors Komiteen (ICRC) om integreringen av krigens folkerett i Forsvarets utdanning, planlegging og gjennomføring på alle nivå. Prosjektet gjennomføres i regi av Forsvarets høyskole. Hensikten med prosjektet er å foreta en fullstendig gjennomgang av integreringen av krigens folkerett i Forsvaret, herunder i doktriner, manualer, operasjoner, planlegging, utdanning, trening og øving. ICRC ønsker å bidra til utviklingen av det norske forsvaret til en mønsterorganisasjon i forbindelse med integreringen av krigens folkerett. I prosjektet vil det bli utarbeidet en rapport over mekanismene som bidrar til integrering av krigens folkerett i Forsvaret.

Prosjekt Security and Defence in Northern Europe

Prosjekt *Security and Defence in Northern Europe* (SNE) ved Institutt for forsvarsstudier (IFS) planlegges justert og videreført frem til 2018. Prosjektet skal blant annet følge opp endringer i den sikkerhetspolitiske situasjonen som er av interesse for Norge. I tillegg til seminarer ved IFS og publikasjoner, vil samarbeidet med utvalgte utenlandske institusjoner bidra til at norske synspunkter og interesser på området blir diskutert og gjort kjent i utlandet.

Miljø

Forsvarsdepartementet vil i 2017 videreføre driften og videreutviklingen av forsvarssektorens miljødatabase for å bedre kunnskapen om miljøforhold og som grunnlag for å iverksette nødvendige forbedringstiltak. Forsvarsdepartementet tildeler årlig en miljøvernpris for å fremme og premiere gode miljøverntiltak.

Generalsekretæren i NATOs personlige stab

Jens Stoltenberg tiltrådte stillingen som generalsekretær i NATO 1. oktober 2014. I den forbindelse vil det i perioden 1. oktober 2014 til 1. oktober 2018, i henhold til avtale med NATO, påløpe merutgifter på forsvarsbudsjettet knyttet til avløn-

ning av nordmenn i generalsekretærens personlige stab. Det er avsatt 9,2 mill. kroner på forsvarsbudsjettet til formålet i 2017. NATO vil på sin side refundere et beløp tilsvarende utgiftene NATO ville hatt i henhold til ordinære vilkår for personell ansatt i NATO. Refusjonen fra NATO er budsjettet på kapittel 4700, post 01.

Senter for integritet i forsvarssektoren

Forsvarsdepartementet opprettet i 2012 et Senter for integritet i forsvarssektoren (SIFS). Senteret ble operativt i januar 2013. SIFS er et etatsovergripende kompetansesenter for arbeidet med fagområdene godt styresett, integritetsbygging og anti-korrupsjon. Senteret arbeider så vel nasjonalt som internasjonalt, militært som sivilt og innenfor både offentlig og privat sektor. SIFS markerer Norge som ledende nasjon i arbeidet med godt styresett.

Senterets internasjonale hovedoppgave, i nært samarbeid med avdelingene i Forsvarsdepartementet og Norges faste delegasjon til NATO, er å ivareta rollen som fagansvarlig for NATOs *Building Integrity* (BI)-program. BI-programmet retter seg både mot NATOs medlemsland og mot alliansens ulike partnerland. Norge står ansvarlig for gjennomføring av utdanning, trening og utarbeidelse av pensum og kursvirksomhet innenfor BI-programmet. Dette innebærer tett samarbeid med NATOs BI-kontor ved hovedkvarteret i Brussel og med NATOs kommandoer og byråer.

Norge påtok seg tidlig en lederrolle i programmet som vektlegger integritetsbygging og anti-korrupsjonstiltak i Sørøst-Europa. Dette er en videreføring av Norges langvarige støtte til demokratbygging, reformtiltak og godt styresett i en rekke land i regionen. SIFS viderefører fire BI-prosjekter i Bosnia-Hercegovina, Kosovo og Montenegro frem til utgangen av 2017. Senteret har også, på vegne av Forsvarsdepartementet, ansvaret for et større bilateralt integritetsprosjekt med forsvarsdepartementet i Ukraina, som løper frem til utgangen av 2018.

Nasjonalt er SIFS' hovedoppgave å bidra til integritetsbygging og antikorrupsjonsarbeid. Dette er basert på norske sikkerhets- og næringspolitiske vurderinger. Sistnevnte innebærer vurderinger av hvor norsk forsvarsindustri opererer eller har markedsmuligheter. Senteret kan bidra til at korrupsjonsrisikoen i den aktuelle staten reduseres. For å sikre utviklingen av dette arbeidet har SIFS etablert et aktivt samspill med norsk industri og dens interesseorganisasjoner. Senteret bidrar blant annet med risikoanalyser som trekker

opp grensesnittet mellom forsvarssektoren og industrien. SIFS gjennomfører også analyser av kvaliteten på utvalgte områder av styresett, herunder åpenhet, habilitet og anskaffelser. I utarbeidelsen av disse analysene innehar SIFS en uavhengig rolle.

Post 21 Spesielle driftsutgifter, kan overføres, overslagsbevilgning

Statens pensjonskasse forvalter den særskilte kompensasjonsordningen for personell som har pådratt seg psykiske belastningsskader i utenlandsoperasjoner. Statens pensjonskasse utarbeider også prognoser for utbetalinger under ordningen. I de fremsendte prognosene for 2017 legger Statens pensjonskasse til grunn at utbetalingene forventes å være uendret fra 2016. Posten foreslås dermed å være uendret sammenliknet med saldert budsjett for 2016. Prognosen gjelder for utbetalinger etter 35 G- og 65 G-ordningene samlet. Statens pensjonskasse opplyser at anslagene i prognosene er usikre, og sensitive for endringer i de underliggende driverne. Det er knyttet stor usikkerhet til utgiftene etter den særskilte kompensasjonsordningen. Usikkerheten beror i stor grad på antall erstatningskrav som blir innvilget, ventetid for spesialisterklæringer og gjennomsnittlig utbetalingsbeløp. Det er viktig for regjeringen å sikre at skadde veteraner som har fått tilkjent kompensasjon etter ordningen i tråd med gjeldende regelverk, får utbetalt sine kompensasjoner uten unødig opphold. Bevilgningen er derfor en overslagsbevilgning slik at utbetalingene ikke vil stoppe opp. Prognosearbeidet fra Statens pensjonskasse blir fulgt løpende opp av Forsvarsdepartementet.

Posten foreslås videreført på samme nivå som i 2016.

Post 43 Til disposisjon for Forsvarsdepartementet

Posten vil bli benyttet til dekning av uforutsette utgifter som trenger rask avklaring og foreslås videreført på samme nivå som i 2016.

Post 71 Overføringer til andre

Støtte til frivillige organisasjoner

Støtte til forsvarsrelaterte organisasjoner

Forsvarsdepartementet ønsker å stimulere til økt kunnskap om og forståelse for norsk sikkerhets- og forsvarspolitik, samt å stimulere til at samfun-

net bidrar til og støtter opp under Forsvarets mål og prioriteringer. Organisasjoner og virksomheter som støtter opp om Forsvarets oppgaver eller bidrar til å styrke befolkningens kunnskap og forståelse av norsk sikkerhets- og forsvarspolitik, kan søke midler over Forsvarsdepartementets budsjett. Tildelte midler belastes denne posten. Tildelingene skjer etter gitte kriterier som er opplyst på regjeringens hjemmesider.

I henhold til Det frivillige Skyttervesens (DFS) gjeldende grunnregler krever vesentlige endringer i organisasjonens oppbygging, formål og virksomhet godkjenning av Forsvarsdepartementet og Stortinget. DFS ønsker, i tråd med fattet vedtak i Skyttertinget, å endre sin formålsparagraf for å bedre synliggjøre nåværende aktivitet og sikre at organisasjonen tilpasser seg Forsvarets og samfunnets behov. På denne bakgrunn, og i tråd med DFS' ønske, anbefaler regjeringen at formålsparagrafen endres til: «Det frivillige Skyttervesens formål er å fremme god våpenkultur og praktiske skyteferdigheter, samt sikre tilgang til en desentralisert skytebanestruktur, til nytte for Forsvaret og samfunnet for øvrig.»

Posten er foreslått videreført på samme nivå som i 2016.

Støtte til prosjekter relatert til andre verdenskrig og kulturhistoriske hendelser

Forsvarsdepartementet tildeler midler etter søknad til mindre prosjekter knyttet til andre verdenskrig. Formålet med ordningen er å gi støtte til gode prosjekter som kan gi anerkjennelse for krigsveteraner og andre som ble berørt av krigen eller prosjekter som kan spre kunnskap om andre verdenskrig. Det gis også under denne posten støtte til kulturhistoriske prosjekter knyttet til andre verdenskrig og til Forsvaret generelt.

Nasjonalt opplysningskontor i tilfelle krig og annen væpnet konflikt

I tråd med Genèvekonvensjonene III og IV av 12. august 1949 om henholdsvis behandling av krigsfanger og beskyttelse av sivile i krigstid, samt Tilleggsprotokoll I av 1977 til Genèvekonvensjonene, har statspartene en plikt til å opprette og drifte et nasjonalt opplysningskontor. Dette skal opprettes straks etter fiendtlighetens åpning eller okkupasjon, og skal motta og videresende opplysninger om krigsfanger og beskyttede personer som befinner seg i statens makt. Norges Røde Kors har siden 2007 påtatt seg dette ansvaret på vegne av Norge gjennom avtale med Forsvarsdeparte-

mentet. Det årlige tilskuddet inkluderer utgifter til å delta i møter, trening og øvelser på dette området.

Posten er foreslått videreført på samme nivå som i 2016.

Post 73 Forskning og utvikling

Bevilgningene til forsknings- og utviklingsaktivitetene (FoU-aktivitetene) på personell- og kompetanseområdet foreslås redusert med 5 mill. kroner i 2017. Bakgrunnen for reduksjonen er at de særskilte midlene som ble avsatt til oppstartsfasen av kompetansereformen fases ut. Disse midlene ble brukt til å skape et faktabasert grunnlag for reformen. Den videre implementeringen av kompetansereformen ivaretas over de ordinære FoU-midlene. Denne aktiviteten skal bidra til at forsknings- og faktabasert kunnskap ligger til grunn for beslutninger på HR-området. For å sikre at Forsvaret rekrutterer, anvender, utvikler og beholder nødvendig kompetanse for å løse sektorens oppgaver, skal forskningen bidra til at forsvarssektoren bli en mer moderne kompetanseorganisasjon. Forskning som omhandler ivaretagelse av personellet skal også prioriteres. Forsvarsdepartementet vil blant annet støtte forskningsprosjekter relatert til strategisk kompetanseledelse, innføringen av allmenn verneplikt, ny militærordning og Forsvarets utdanningsreform.

Bevilgningene til forskning innenfor sikkerhets- og forsvarspolitikken er foreslått redusert med 5 mill. kroner i 2017. Dette skyldes i hovedsak at opprinnelig prosjekt SNE ved Institutt for forsvarsstudier avsluttes i sin nåværende form. Det planlegges imidlertid med et justert program som finansieres over post 01. Dette programmet vil fortsette å være en viktig bidragsyter til sikkerhetspolitisk forskning og debatt nasjonalt. Programmet skal sørge for økt oppmerksomhet om nordeuropeiske sikkerhetsutfordringer i land som USA og Tyskland gjennom partnersamarbeidet som IFS har utviklet.

Det er en målsetting å bidra til et godt kunnskapsnivå og en informert offentlig debatt om tema av interesse for forsvarssektoren. Forskningsstøtte vil bli gitt både til bidrags- og oppdragsforskning. I 2017 vil støtten omfatte kortvarige prosjekter inntil ett år samt langsiktige prosjekter. Kortvarig prosjektstøtte baseres på faglige kriterier som revideres årlig for å gjenspeile aktuelle tema. Langsiktige prosjekter vil være støtte til flerårige forskningsprogrammer og gjennom doktorgradsstipend. Samarbeid med relevante utenlandske institusjoner bidrar i tillegg til å fremme norske interesser og synspunkter i utlandet. I 2017 vil Forsvarsdepartementet gjennomføre en evaluering av den sikkerhets- og forsvarspolitiske forskningen. Eventuelle endringer vil først gjøres gjeldende fra 2018.

Post 78 Norges tilskudd til NATOs og internasjonale driftsbudsjetter

Posten foreslås økt med 30 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2016 grunnet justert kostnadsfordelingsnøkkel i NATOs driftsbudsjetter samt valutaendringer.

Posten dekker Norges bidrag til driftsbudsjettene i NATO inkludert drift av kommandostrukturen, overvåkings- og kommunikasjonssystemer. Dette inkluderer driftsutgiftene knyttet til samarbeidet innenfor NATO *Airborne Early Warning and Control* og NATO *Alliance Ground Surveillance*, NATO *Communications and Information Organization* og NATO *Support and Procurement Agency* med tilhørende programmer. Posten dekker også øving av NATO-styrker, pensjonsutbetalinger og den fellesfinansierte delen av NATO-ledede operasjoner.

Videre dekker posten utgifter forbundet med Norges tilknytning til materiellsamarbeidet innenfor rammen av det forsvarspolitiske samarbeidet i EU, samt til det flernasjonale samarbeidet innenfor strategisk lufttransport mellom ti NATO-land, Finland og Sverige.

Kap. 4700 Forsvarsdepartementet

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap		Forslag 2017
		2015	Saldert budsjett 2016	
01	Driftsinntekter	47 157	2 371	24 655
	Sum kapittel 4700	47 157	2 371	24 655

Post 01 Driftsinntekter

Posten foreslås økt med 22,3 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett 2016. Økning på 15,1 mill. kroner gjelder viderefakturering av husleie og andre driftskostnader knyttet til Forsvarsdepartementets lokaler på Akershus festning, mens 6,3 mill. kroner gjelder brukerbetaling for tilkobling til nasjonalt BEGRENSET nett. Videre øker inntektene på posten med 0,9 mill. kroner

knyttet til at kapitlene 4700 og 4719 er foreslått slått sammen fra 2017.

Inntekten på denne posten har i tidligere år vært spredd over kapitlene 4700 og 4719. Disse to kapitlene er foreslått slått sammen fra 2017. Dette gjøres ved at alle inntekter på kapittel 1719, post 01 er omdisponert til og inkludert i kapittel 4700, post 01. Endringen bidrar til bedre kontroll, oversikt og sporbarhet i forsvarsbudsjettet.

Kap. 1710 Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	3 410 041	3 457 740	3 631 748
45	Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1760, post 45</i>		300 592	277 515
46	Komponentutskifting, <i>kan overføres</i>	111 151	56 279	
47	Nybygg og nyanlegg, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1761, post 47</i>	1 604 689	1 472 025	1 629 700
	Sum kap. 1710	5 125 881	5 286 636	5 538 963

Forsvarsbygg er et bruttobudsjettert forvaltningsorgan underlagt Forsvarsdepartementet. Forsvarsbygg er totalleverandør av eiendomstjenester til forsvarssektoren, og forvalter forsvarssektorens eiendommer, bygg og anlegg (EBA). Virksomheten dekker sine utgifter gjennom husleie fra brukerne, betaling for utførte oppdrag og bevilgninger.

Forsvarsbygg skal i 2017 produsere gode og kostnadseffektive leveranser innenfor tildelte ressurser, samtidig som effektiviseringsarbeidet i virksomheten skal videreføres og ressursene forvaltes forsvarlig.

Interne effektiviseringskrav i regjeringens langtidsplan for 2017–2020 (Prop. 151 S (2015–2016)) skal bidra til å styrke prioriterte områder i forsvarssektoren. For Forsvarsbygg utgjør bidraget i 2017 13 mill. kroner fra post 47.

Post 01 Driftsutgifter

Posten omfatter utgifter knyttet til forvaltning, drift, vedlikehold og utvikling av forsvarssektorens EBA, inkludert de nasjonale festningsverkene. I tillegg omfatter posten blant annet utgifter til beredskapsarbeid og miljøtiltak samt oppdrag som gjennomføres for andre virksomheter. Posten foreslås økt

hovedsakelig som følge av Forsvarets innrangering av operativ EBA og utvikling av eksisterende eiendomsmasse for Forsvaret.

Bevilgningen til miljøopprydding og tilskuddet til nasjonale festningsverk er redusert med henholdsvis 20 og 10 mill. kroner for styrking av andre områder i statsbudsjettet.

Forsvarsbygg er en av svært få bruttobudsjetterte virksomheter i staten plassert i premiekategori «Fiktive fond» for beregning av pensjon i Statens pensjonskasse. Finansdepartementet har signalisert en gjennomgang av ordningen, og ordningen er videreført inntil videre. Ordningen innebærer at Forsvarsbyggs utgifter til pensjon vil være mindre forutsigbare, og for 2017 høyere, enn for øvrige virksomheter i forsvarssektoren.

Et stort antall utrangerte skyte- og øvingsfelt må klareres for mulige blindgjengere og miljøsaneres før de kan tilbakeføres til sivil bruk. Nedleggelsen og tilbakeføringen av Hjerkinnskytefeltet er et ledd i en omfattende plan for utvidelse av vernet areal på Dovrefjell. Fase 2 (2013–2020) omfatter videreføring av eksplosivrydding, herunder avklaring av akseptabelt risikonivå, fjerning av gjenværende installasjoner, istandsetting av terreng-inngrep, revegetering og avvikling av leieavtaler.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2016:

Tabell 5.4 Budsjettekniske endringer

	(i mill. kr)
Nominell endring 2016–2017	174,0
Lønns- og priskompensasjon	-85,7
Tekniske endringer	-284,7
Interneffektivisering og omdisponeringer	0,0
Avbyråkratisering- og effektiviseringsreformen	17,3
Reell endring	-179,1

Posten foreslås økt nominelt med 174 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2016. I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 17,4 mill. kroner.

Reelt er det en budsjettmessig reduksjon på 179,1 mill. kroner.

I den nominelle endringen er ovenstående fire komponenter innarbeidet. For å komme frem til den reelle endringen på posten må derfor kompensasjoner, tekniske endringer, omdisponeringer og effektiviseringstiltak legges til/trekkes fra.

Post 45 Innredning til nybygg og nyanlegg

Post 45 inneholder innredning til nybygg og nyanlegg, inkludert Forsvarsbyggs gjennomføringskostnader. Posten inneholder også innredning til nybygg og nyanlegg for å realisere etableringen av ny kampflybase på Ørland.

Post 46 Komponentutskifting

Det legges opp til at komponentutskifting fra og med 2017 finansieres over kapittel 1710, post 47.

I tråd med dette fremmes det ikke forslag til bevilgning på posten i 2017.

Post 47 Nybygg og nyanlegg

Bevilgningen i 2017 vil bli prioritert til å gjennomføre pågående og planlagte investeringsprosjekter som er relatert til nødvendig fornyelse på Ørland. Videre er store deler av bevilgningen planlagt benyttet til prosjekter i de tre nordligste fylkene, med hovedvekt på investeringer i Indre Troms. Det gjennomføres flere prosjekter knyttet til fornyelse og økt behov for boliger og forlegning.

Arbeidet med utfasing av fossil fyringsolje til grunnlast i Forsvarets bygg videreføres.

For nærmere omtale av pågående prosjekter over 500 mill. kroner og nye prosjekter over 100 mill. kroner vises det til kapittel 4.

Tabell 5.5 LTP-tiltak

	(i mill. kr)
Omdisponert til LTP-tiltak for andre områder i forsvarssektoren	-13,0

Som bidrag til styrking av materiellinvesteringss porteføljen under kapittel 1760, post 45, er det omdisponert midler som skal frigjøres gjennom effek-

tiviseringer innenfor eiendom-, bygg- og anleggsområdet.

Kap. 4710 Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsinntekter	4 306 301	4 287 229	3 321 834
47	Salg av eiendom	153 588	99 863	269 425
	Sum kap. 4710	4 459 889	4 387 092	3 591 259

Post 01 Driftsinntekter

Posten foreslås redusert med 965,4 mill. kroner sammenliknet med 2016.

Faktureringen av kapitalelementet som en del av husleien i forsvarssektoren avvikes fra og med 2017. En avvikling av kapitalelementet vil bidra til en enklere og bedre rolleforståelse og samhandling mellom aktørene i sektoren, og forenklingen støtter med dette opp under kontinuerlig forbedring og effektivisering i forsvarssektoren. Avviklingen innebærer en teknisk reduksjon av posten med om lag 1 100 mill. kroner. Tiltaket er budsjettneutralt ved at utgifts- og inntektsreduksjonene i forsvarsbudsjettet er like store. Forsvarsbygg vil fortsatt synliggjøre kapitalelementet gjennom regnskapsmessige avskrivninger i virksomhetsregnskapet, i samsvar med de statlige regnskapsstandardene

(SRS) for virksomheter som fører periodisert regnskap. De totale utgiftene ved forsvarssektorens EBA vil dermed fortsatt synliggjøres på en hensiktsmessig måte, samtidig som transaksjonskostnader ved faktureringen av kapitalelementet fjernes.

Utover denne tekniske reduksjonen, økes posten reelt med 93,3 mill. kroner knyttet til økte inntekter i forbindelse med leiemodellen.

Post 47 Salg av eiendom

Posten omfatter netto inntekter fra salg av fast eiendom. For 2017 foreslås at inntektskravet økes med 169,6 mill. kroner. Dette er en reell økning på 167,1 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2016. Økningen skyldes at det forventes flere større inntektsbringende avhendingsprosjekter i 2017 enn i 2016.

Kap. 1716 Forsvarets forskningsinstitutt

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
51	Tilskudd til Forsvarets forskningsinstitutt	185 950	188 763	162 479
	Sum kap. 1716	185 950	188 763	162 479

Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) er et forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Styret er instituttets øverste organ, og er ansvarlig for instituttets virksomhet overfor Forsvarsdepartementet. Instituttet har som formål å drive forskning og utvikling for forsvarssektoren. Om lag 8,2 pst. av FFIs aktivitet var i 2015 oppdrag fra kunder utenom forsvarssektoren.

Post 51 Tilskudd til Forsvarets forskningsinstitutt

Regjeringen foreslår en basisfinansiering av FFI for 2017 på 162,5 mill. kroner. Dette er en nominell reduksjon sammenliknet med saldert budsjett 2016 på 26,3 mill. kroner. Reell reduksjon er på 20 mill. kroner, og er knyttet til reduksjon av instituttets frie virksomhetskapital. Nedtrekket er kun ett-årig. Denne virksomhetskapitalen har vokst de senere årene. Nedtrekket vil ikke medføre redu-

sert forskningsaktivitet i 2017, da FFI vil bruke 20 mill. kroner av sin frie virksomhetskaptal for å kompensere for bortfallet av det tilsvarende beløpet over basisfinansieringen. I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformene med 0,9 mill. kroner

I overkant av 20 pst. av FFIs virksomhet finansieres av basisbevilgningen. Denne er en viktig forutsetning for instituttets langsiktige kompetanseoppbygging og dets evne til å kunne ha en selvstendig rådgivende rolle overfor Forsvarsdepartementet.

FFIs åtte virksomhetsområder er: forsvarsstruktur-, konsept- og operasjonsanalyser, sam-

funnsikkerhet, nettverk, kommando, kontroll og kommunikasjon, etterretning, overvåking og oppklaring, kampsystemer, sensorsystemer og signaturtilpasning, våpensystemer, -virkninger og beskyttelse samt menneskelige faktorer, utstyr og beskyttelse.

I samsvar med etablerte prosedyrer for innrapportering av nettobudsjetterte virksomheters kontantbeholdning er det utarbeidet tre standardtabeller med nøkkeltall og kommentarer til FFIs regnskapstall for 2013, 2014 og 2015, jf. vedlegg 2 til denne proposisjonen.

Kap. 1719 Fellesutgifter og tilskudd til foretak under Forsvarsdepartementet

(i 1 000 kr)				
Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsutgifter	290 829	329 345	
21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres, overslagsbevilgning</i>	205 041	118 541	
43	Til disposisjon for Forsvarsdepartementet, <i>kan overføres</i>	3 268	15 229	
71	Overføringer til andre, <i>kan overføres</i>	56 888	58 779	
78	Norges tilskudd til NATOs og internasjonale driftsbudsjetter, <i>kan overføres</i>	259 134	267 540	
Sum kap. 1719		815 160	789 434	

Kapitlet har tidligere dekket fellesutgifter i tilknytning til Forsvarsdepartementet, dekning av uforutsette utgifter som trenger rask avklaring, tilskudd til frivillige organisasjoner og Norges tilskudd til NATOs ulike driftsbudsjetter.

Regjeringen foreslår fra 2017 å samle bevilgningene til Forsvarsdepartementet på kapittel 1700. Det vises til omtale på dette budsjettkapitlet.

Kap. 4719 Fellesinntekter til foretak under Forsvarsdepartementet

(i 1 000 kr)				
Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsinntekter	6 863	791	
Sum kap. 4719		6 863	791	

Regjeringen foreslår å samle inntektene til Forsvarsdepartementet på kapittel 4700. Det vises til omtale på dette budsjettkapitlet.

Kap. 1720 Felles ledelse og kommandoapparat

(i 1 000 kr)				
Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsutgifter	3 693 157	3 842 312	5 306 251
70	Renter låneordning			4 517
	Sum kap. 1720	3 693 157	3 842 312	5 310 768

Kapitlet omfatter seks driftsenheter i Forsvaret og militære NATO-stillinger.

Post 01 Driftsutgifter

Posten foreslås økt nominelt med 1 463,9 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett 2016. I

nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med en reduksjon på 46,2 mill. kroner.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2016:

Tabell 5.6 Budsjettekniske endringer

	(i mill. kr)
Nominell endring 2016–2017	1 463,9
Lønns- og priskompensasjon	-124,5
Tekniske endringer	-1 200,0
Reduksjon som følge av interneffektivisering og omdisponeringer	15,8
Avbyråkratisering- og effektiviseringsreformen	46,2
Reell endring	201,4

Reelt er posten økt med 201,4 mill. kroner.

I den nominelle endringen er ovenstående fire komponenter innarbeidet. For å komme frem til den reelle endringen på posten må derfor kompensasjoner, tekniske endringer, omdisponeringer og effektiviserings tiltak legges til/trekkes fra.

Regjeringen foreslår å styrke Cyberforsvaret, Forsvarets spesialstyrker (FS) og Forsvarets sanitet (FSAN) gjennom økte bevilgninger til blant annet vedlikehold, anskaffelser av reservedeler og beredskapsbeholdninger samt styrking av materielldriften knyttet til erfart kostnadsvekst, i tråd med regjeringens fremlagte langtidsplan for 2017–2020 (Prop. 151 S (2015–2016)). Økningen skyldes videre en overføring av bevilgningene til Forsvarets personell- og vernepliktsenter (FPVS), Forsvarets etterretningshøgskole (FEH), nasjonale og internasjonale stillinger i utlandet samt NATO-stillinger i Norge fra kapittel 1725.

Begrunnelsen for forslaget om å overføre disse enhetene til kapittel 1720 er å legge til rette for god styring av den daglige driften av den nye enheten Forsvarets fellestjenester på kapittel 1725. I tillegg er utgiftene for støttetjenestene i Bodø omdisponert fra kapittel 1733 til Forsvarets operative hovedkvarter (FOH) på kapittel 1720.

Posten er videre styrket grunnet blant annet økte utgifter i forbindelse med justeringer i Særvartalen for NATO-staber, omstillingsprogrammet ved Institutt for forsvarsstudier og sentralt avsatte omstillingsutgifter. Posten er redusert blant annet grunnet overføring av allmennhelsetjenesten til forsvarsgrenene.

Interne effektiviseringskrav i regjeringens langtidsplan for 2017–2020 (Prop. 151 S (2015–2016)) skal bidra til å styrke prioriterte områder i forsvarssektoren. For dette budsjettkapitlet utgjør effektiviseringsbidraget 14 mill. kroner i 2017.

Tabell 5.7 LTP-tiltak

	(i mill. kr)
Styrking til LTP-tiltak	75,1
Internt omdisponert til LTP-tiltak	1,8
Sum LTP-tiltak	76,9

Cyberforsvaret og Forsvarets sanitet styrkes i budsjettforslaget gjennom å dekke et identifisert, men ikke finansiert vedlikeholdsbehov, herunder behov for utskifting av materiell. I tillegg styrkes materielldriften knyttet til erfart kostnadsvekst og det legges opp til å bygge opp en egen styrkereerve for Forsvarets spesialstyrker. Som bidrag til ovennevnte styrkinger er det omdisponert midler gjennom innsparinger knyttet til reduksjon i utbetalinger av undervisningstillegg i Cyberforsvaret og Forsvaret sanitet.

Forsvarets operative hovedkvarter

Kommando og ledelse

Forsvaret operative hovedkvarter (FOH) er forsvarssjefens utøvende operative ledd, og viderefører i stort leveranser og aktivitet i 2017. Sjef FOH utøver operativ kommando over Forsvarets styrker, samt støtter og kontrollerer nasjonale styrker som bidrar i internasjonale operasjoner. I 2017 skal evnen til å lede nasjonale fellesoperasjoner videreutvikles. FOH får fra 2017 ansvaret for støtte-tjenester i Bodø, som overføres fra kapittel 1733 Luftforsvaret.

FOH vil videreføre arbeidet med å styrke NATOs evne til å planlegge og lede operasjoner i Norge og på alliansens maritime flanke. For Norge er det et mål at alliansen skal ha en tydeligere rolle i nord, samt økt kompetanse og situasjonsforståelse for alliansens maritime flanke. Sjef FOH er tillagt et ansvar for planlegging og gjennomføring av fellesoperative øvelser og tilrettelegging for utenlandsk trening og øving i Norge.

Fellesoperativ øving og trening

En av hovedaktivitetene i 2017 vil være feltøvelsen *Joint Viking 2017* som gjennomføres i Finnmark i mars. Øving av den nasjonale kommandostrukturen blir i 2017 videreført gjennom kommandoplassøvelse Gram i oktober, som også søkes koblet til NATOs kommandoplassøvelse *Trident*

Javelin 17, som Norge er vertskap for. *Javelin 17* er også et ledd i forberedelsene til NATOs høyprofiløvelse *Trident Juncture* som skal avholdes i Norge i 2018. Planleggingen av denne øvelsen fortsetter i 2017.

Sentrale deler av øvingsaktiviteten i 2017 blir benyttet til å revidere og utvikle nasjonalt og NATOs forsterkningsplanverk, herunder en vektlegging av totalforsvaret og vertslandstøtte. Videre skal øvingsaktivitetene i 2017 benyttes til å øve konseptutvikling innenfor nettverksbasert forsvar og øving av nye kapasiteter.

Forsvarets spesialstyrker

Forsvarets spesialstyrker (FS) vil være beredskapsklare i henhold til operativ ambisjon, og aktivitetsnivået fra 2016 vil i hovedsak videreføres i 2017. FS styrkes i 2017 for å legge til rette for økt fleksibilitet og utholdenhet gjennom etableringen av en reserveenhet, i tråd med Prop. 151 S (2015–2016).

På anmodning skal FS yte bistand til justis-sektoren i forbindelse med kontraterroroperasjoner, med et særskilt oppdrag innenfor maritim kontraterror mot offshoreinstallasjoner. Videreutvikling av spesialstyrkene, herunder evnen til å bistå politiet på anmodning, innenfor avklarte ansvarsforhold og med tilgjengelige ressurser, vil også i 2017 ha høy prioritet. Samtrening mellom spesialstyrkene, fellesoperative ressurser i Forsvaret og politiet videreføres på nivå med aktiviteten i 2016. Personellet består hovedsakelig av befal og vervede mannskaper som rekrutteres fra hele Forsvaret. Ansvaret for nivådannende utdanning og karriereutvikling ligger hos de respektive sjefene for forsvarsgrenene. En mindre andel vernepliktige mannskaper vil tjenestegjøre ved spesialstyrkeenhetene, primært for å utgjøre et rekrutteringsgrunnlag for den vervede andelen. Arbeidet med å rekruttere kvinner til operative stillinger gjennom en egen jegertropp videreføres i 2017.

Cyberforsvaret

Cyberforsvaret understøtter Forsvarets operasjoner hjemme og ute ved å stille krav til, etablere, drifte og beskytte Forsvarets informasjonsinfrastruktur. IKT skal benyttes som et virkemiddel for bedret samhandling i Forsvarets operasjoner og for å effektivisere styrkeproduksjon og forvaltning i forsvarssektoren.

Det skal i 2017 sikres en tydelig og helhetlig ledelse av IKT-virksomheten i Forsvaret med et helhetlig fagansvar og ansvar for styring av IKT-virksomheten i Forsvaret underlagt forsvarssjefen. Videre skal Cyberforsvarets ledelse gradvis samles på Jørstadmoen.

I 2017 foreslås Cyberforsvaret styrket, blant annet for å bedre ut- og innfasing av IKT-systemer og styrke innføringen og driftsstabiliseringen av Forsvarets felles integrerte forvaltningssystem. Videre vil styrkingen nyttes til utskifting av materiell. Samlet legger styrkingen av Cyberforsvaret i 2017 til rette for økt utholdenhet og tilgjengelighet.

Cyberforsvaret er ansvarlig for at det utvikles en IKT-infrastruktur som gir Forsvaret nødvendig evne til å lede og samvirke i et fellesoperativt perspektiv. Videreutvikling av IKT som samvirker med NATO skal fortsette for å kunne oppnå bedret samhandling i fremtidige operasjoner.

I 2017 skal realisering av gevinster i Forsvarets portefølje av IKT-systemer prioriteres. Cyberforsvaret skal prioritere oppgaver som kun kan løses av Forsvaret, herunder bedre evnen til å beskytte Forsvarets informasjonsinfrastruktur. Ved innføring av nye løsninger skal driften av utgående systemer og tilhørende eiendom, bygg og anlegg avvikles.

Forsvarets sanitet

FSAN videreføres som Forsvarets fagmyndighet innenfor sanitet og veterinærtjenester. FSAN viderefører i stort leveranser og aktivitet på 2016-nivå, med unntak av allmennhelsetjenestene som 1. januar 2017 overføres til forsvarsgrenene, Heimevernet og Cyberforsvaret, og utvikles videre i nært samarbeid med øvrig sanitetskapasitet i Forsvaret. Dette skal muliggjøre en bedre sammenhengende sanitetstjeneste i hele konfliktspekket, og i større grad understøtte operativ militær virksomhet. Nasjonal militærmedisinsk poliklinikk videreføres som en del av FSAN.

I 2017 styrkes FSAN for å legge til rette for anskaffelser av beredskapsbeholdninger og nødvendig materiell for å legge til rette for økt tilgjengelighet og utholdenhet.

FSAN skal i 2017 styrkeprodusere og be- manne de felles militærmedisinske kapasitetene i nært samarbeid med det sivile samfunnet. Dette gjelder både medisinsk personell til styrkestrukturen og personell til løpende helsetjenester for Forsvarets personell. Videre skal arbeidet med å etablere et helhetlig medisinsk evakueringskonsept -utviklet sammen med sivil helsetjeneste- som dekker fred, krise og væpnet konflikt, vies særskilt oppmerksomhet.

En del av tjenestene som i dag ligger i FSAN, skal utredes for bortsetting til sivile leverandører. Dette gjelder blant annet tannhelsetjenesten, mikrobiologisk laboratorium og kontor for epidemiologi.

FSAN skal gjennomføre et forskningsprosjekt knyttet til kulde, frost og hypotermi, relatert til Forsvarets militære operasjoner i kaldt klima.

Forsvarets høgskole

Kjernevirksomheten ved Forsvarets høgskole (FHS) er utdanning og formidling, samt forskning og utvikling (FoU). FoU-virksomheten har som mål å fremskaffe kunnskap av særlig relevans for Forsvaret og forsvarssektoren. Av utdanning gjennomfører FHS blant annet stabsutdanning, masterutdanning og sjefskurs. FHS forestår også kursvirksomhet på sine fagområder for forsvarssektoren og sivil sektor. Sjef FHS har ansvaret for koordinering av nivådannende utdanning i Forsvaret.

FoU-virksomheten ved FHS er en forutsetning for å gi akkreditert utdanning. Den skal understøtte og styrke kvaliteten på utdanningen, samt bidra til å gi forsvarssektoren og samfunnet for øvrig relevant kunnskap om forsvars- og sikkerhetsfaglige spørsmål. Institutt for forsvarsstudier viderefører forskningen innenfor tre områder: globale og regionale maktforhold, håndteringen av Norges sikkerhetsutfordringer og militærmaktens plass i samfunnet. Forsvarsomstilling er etablert som et viktig forskningsfelt ved instituttet, og videreføres også i 2017. De sikkerhets- og forsvarspolitiske implikasjonene av utviklingen i Russland og samarbeidet i NATO og med USA forblir prioriterte områder.

Forsvarets personell- og vernepliktssenter

Forsvaret etablerte FPVS som et felles HR-senter i Forsvaret 1. august 2016. FPVS skal være et kraftfullt og effektivt kompetanse- og servicesenter innenfor HR-området i Forsvaret. Store deler av FPVS sin virksomhet i Oslo avvikles, og flyttes til

eksisterende lokaler i Harstad, og på Elverum og Hamar. FPVS har fra 1. august 2016 overtatt forvaltningen av personell i utenlandstjeneste for Forsvaret, og funksjonen for lønn og reiser. Som et ledd i dette inngår Forsvarets lønnsadministrasjon (FLA) nå som en del av FPVS. Driftsutgiftene til FPVS og FLA er tidligere bevilget over kapittel 1725, post 01. Regjeringen foreslår å samle bevilgningene til disse enhetene på kapittel 1720, post 01.

Dagens systemunderstøttelse for Forsvarets HR-tjenester baserer seg på Forsvarets felles integrerte forvaltningssystem (FIF). Eksisterende teknologi skal videreutvikles for å ivareta Forsvarets fremtidige behov for forvaltning av personellet.

Nasjonale og internasjonale stillinger i utlandet og NATO-stillinger i Norge

NATOs kommandostruktur i sin nåværende form var fullt operativ fra og med desember 2015. De endrede sikkerhetspolitiske rammene krever at NATOs kommandostruktur og tilstøtende flernasjonale ledelsesstrukturer, som blant annet NATOs styrkestruktur, endres og tilpasses.

En større tilpasning av alliansen har pågått siden NATO-toppmøtet i Wales i 2014. På toppmøtet

i Warszawa i 2016 ble det besluttet å gjennomføre en vurdering av funksjonaliteten til NATOs kommandostruktur. Norge var en av initiativtakerne til arbeidet med å tilpasse alliansens strukturer til den nye sikkerhetspolitiske situasjonen, og vil i 2017 aktivt følge opp dette arbeidet.

For å sikre ivaretagelse av norske interesser er det viktig for Norge å ha robust representasjon i NATOs kommandostruktur og øvrige multinationale ledelsesstrukturer. Norges internasjonale representasjon skal til enhver tid være tilpasset NATOs byrdefordelingsprinsipp, nasjonale behov og balanse mellom stillinger innenlands og utenlands.

Post 70 Renter låneordning

Posten gjelder utgifter til rentestønad for å dekke differansen mellom utlånsrenten i Befalens låneordning og markedsrenten, samt utbetalinger av garantiansvar. Låneordningen avvikles i 2017, og bevilgningen foreslås derfor redusert med 4,9 mill. kroner. Bevilgning på post 70 vil nyttes til å ivareta allerede inngåtte forpliktelser. Ordningen administreres av FPVS og posten foreslås derfor overført fra kapittel 1725.

Kap. 4720 Felles ledelse og kommandoapparat

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap		Forslag
		2015	budsjett 2016	
01	Driftsinntekter	119 847	67 066	107 247
	Sum kap. 4720	119 847	67 066	107 247

Post 01 Driftsinntekter

Posten foreslås økt med 40,2 mill. kroner knyttet til blant annet økte inntekter som følge av forslag om overføring av FPVS og FEH fra kapittel 4725. Videre økes inntektskravet til FHS. Bakgrunnen for økningen er at FHS som høyskole i større

grad aktivt skal søke eksterne prosjektmidler og derigjennom øke kompetansen innen prioriterte områder for forskning og utvikling. Inntektene reduseres som følge av avviklingen av Håøya feriesenter og utrangering av boliger som gir reduserte husleieinntekter, og eksterne inntekter fra NATO.

Kap. 1723 Nasjonal sikkerhetsmyndighet

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsutgifter	223 896	224 962	258 716
	Sum kap. 1723	223 896	224 962	258 716

Post 01 Driftsutgifter

Posten foreslås økt nominelt med 33,8 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2016. I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 1,1 mill. kroner. Hensyntatt kompensasjoner og tekniske endring øker posten reelt med 9 mill. kroner.

Budsjettet for 2017 til NSM er foreslått økt for å følge opp Prop. 151 S (2015–2016). NSM skal styrke sin evne til å gjennomføre tilsyn med tekniske IKT-sikkerhetstiltak, videreutvikle akkredi-

teringsordningen for leverandører av sikkerhetstjenester, styrke sin fagmyndighetsrolle innen personellsikkerhet og utvikle e-læringskurs ved kurs-senter for forebyggende sikkerhet.

NSMs evne til å avdekke, analysere og koordinere håndteringen av IKT-angrep skal prioriteres i 2017. Videre skal NSM, for å bidra til at sikkerhetslovens krav til utvelgelse, klassifisering og sikring av objekter ivaretas som forutsatt hos virksomhetene, også prioritere rådgivnings- og veiledningsaktivitet innenfor objektsikkerhet.

Tabell 5.8 LTP-tiltak

(i mill. kr)

Styrking til LTP-tiltak	13,0
-------------------------	------

NSM styrkes i budsjettforslaget gjennom etablering av akkrediteringsordning for leverandører av sikkerhetstjenester, forbedring av evne til å gjennomføre tilsyn med tekniske IKT-sikkerhetstiltak, forsterking av fagmyndighetsrollen innenfor personellsikkerhet og utvikling av e-læringskurs ved kurs-senter for forebyggende sikkerhet.

Overordnede oppgaver

Utviklingen i risikobildet medfører at det er behov for å styrke det forebyggende sikkerhetsarbeidet, som et ledd i styrkingen av Forsvarets operative evne og for å forbedre sikkerheten i samfunnet for øvrig.

NSM er underlagt Forsvarsdepartementet. Justis- og beredskapsdepartementet (JD) har instruksjonsmyndighet overfor NSM i saker innenfor JDs ansvarsområde.

NSM er nasjonal fagmyndighet for forebyggende sikkerhet og har et overordnet og sektor-overgripende ansvar for forebyggende sikkerhetstjeneste i henhold til sikkerhetsloven. Virksomheten skal først og fremst bidra til statssikkerhet og samfunnssikkerhet. Kun i den grad virksom-

heters og enkeltindividers sikkerhet har betydning for statssikkerhet eller samfunnssikkerhet, skal dette inngå i NSMs virksomhet.

NSM skal legge til rette for, støtte og rapportere om forebyggende sikkerhetstiltak mot spionasje, sabotasje og terrorhandlinger. Virksomheten skal føre tilsyn med sikkerhetstilstanden i virksomheter underlagt sikkerhetsloven, og gi informasjon, råd og veiledning til virksomheter samt bidra til at sikkerhetstiltak utvikles. NSM skal innenfor eget ansvarsområde bidra til at sikkerhetskulturen i virksomhetene forbedres. NSM er kontaktpunkt og har et utøvende ansvar overfor andre land og internasjonale organisasjoner innenfor fagområdet forebyggende sikkerhet.

NSM er i tillegg ansvarlig for å avdekke, analysere og koordinere håndteringen av alvorlige IKT-angrep mot samfunnskritisk infrastruktur eller andre viktige samfunnsfunksjoner. Dette innebærer blant annet å organisere og drifte et nasjonalt varslingsystem for digital infrastruktur (VDI). NSM skal også samarbeide med de øvrige etterretnings- og sikkerhetstjenestene. For å videreutvikle samarbeidet mellom NSM, Politiets sikkerhetstjeneste og Etterretningstjenesten om fore-

bygging, avdekking og håndtering av alvorlige hendelser i det digitale rom, er det besluttet å etablere et felles cyberkoordineringssenter. NSM skal også samarbeide med NATO.

NSM skal, som det nasjonale fagmiljøet for IKT-sikkerhet, understøtte Forsvarsdepartementet og Justis- og beredskapsdepartementet i deres

ansvar på IKT-sikkerhetsområdet. NSM skal identifisere og foreslå nasjonale tiltak og krav samt gi råd og veiledning.

NSM skal årlig produsere en risikorapport innenfor forebyggende sikkerhet og en rapport om det helhetlige IKT-rikobildet. NSM skal også foreslå tiltak for å forbedre sikkerhetstilstanden.

Kap. 4723 Nasjonal sikkerhetsmyndighet

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsinntekter	24 882	9 182	11 392
	Sum kap. 4723	24 882	9 182	11 392

NSMs inntekter består i hovedsak av næringslivets medlemskapsavgifter til varslingsystem for digital infrastruktur (VDI), kurs- og konferanseav-

gifter og brukerbetaling ved sikkerhetsgodkjenning av informasjonssystemer.

Kap. 1725 Fellesinstitusjoner og -utgifter under Forsvarsstaben

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsutgifter	2 051 039	2 009 923	825 403
70	Renter låneordning, <i>kan overføres</i>	2 721	9 408	
71	Overføringer til andre, <i>kan overføres</i>	18 942	19 156	19 629
	Sum kap. 1725	2 072 702	2 038 487	845 032

Kapitlet omfatter Forsvarsstaben og ni avdelinger under driftsenheten Forsvarets fellestjenester.

Post 01 Driftsutgifter

Posten foreslås redusert nominelt med 1 184,5 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett

for 2016 på grunn av flytting av enheter til kapittel 1720. I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 6,4 mill. kroner.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2016.

Tabell 5.9 Budsjettekniske endringer

	(i mill. kr)
Nominell endring 2016–2017	-1 184,5
Lønns-, pris- soldatkompensasjon	-15,5
Tekniske endringer	1 188,0
Reduksjon som følge av interneffektivisering og omdisponeringer	7,5
Avbyråkratisering- og effektiviseringsreformen	6,4
Reell endring	2,0

Post 01 er vesentlig redusert nominelt sett ved at flere enheter er foreslått flyttet til kapittel 1720 (jf. omtale under kapittel 1720). I tillegg er post 70 Renter låneordning foreslått flyttet til kapittel 1720. Den nye driftsenheten Forsvarets felles-tjenester (FFT) er i all hovedsak samlet på kapittel 1725. I tillegg er blant andre Forsvarsstaben og tilskuddsordningen for veteransaker videreført på kapittel 1725.

Reell økning på posten er 2 mill. kroner.

I den nominelle endringen er ovenstående fire komponenter innarbeidet. For å komme frem til den reelle endringen på kapitlet må derfor kompensasjoner, tekniske endringer, omdisponeringer og effektiviseringstiltak legges til/trekkes fra.

Interne effektiviseringskrav i regjeringens langtidsplan for 2017–2020 (Prop. 151 S (2015–2016)) skal bidra til å styrke prioriterte områder i forsvarssektoren. For dette budsjettkapitlet utgjør effektiviseringsbidraget 7,5 mill. kroner i 2017.

Forsvarsstaben

Forsvarsstaben (FST) har, på vegne av forsvarssjefen, gjennomførings- og oppfølgingsansvaret for de oppdrag etaten pålegges av Forsvarsdepartementet. FST bidrar til å ivareta evnen til helhetlig gjennomføring, styring og oppfølging av Forsvarets operative virksomhet.

I 2017 vil FST vektlegge tiltak for å realisere målsettingene for Forsvaret, slik disse vil fremgå i Forsvarsdepartementets iverksettelsesbrev for planperioden 2017–2020, i tråd med Stortingets behandling av Prop. 151 S (2015–2016). Videreutvikling av den operative evnen er fortsatt den primære målsettingen for dette arbeidet, blant annet gjennom det langsiktige, strategiske arbeidet knyttet til utvikling av Forsvarets personellordninger. Forbedring av styrings- og kontrollmekanismer, videreutvikling av systemunderstøttelse både for operativ og administrativ virksomhet, samt forsvarlig

forvaltning, vil fortsatt være sentrale fokusområder. Ytterligere effektivisering av Forsvaret vil fortsette, blant annet innenfor ledelse, støtte og administrasjon.

Arbeidet med utvikling og implementering av militærordningen i tråd med Stortingets vedtak ved behandlingen av Innst. 335 L og 336 S (2014–2015) til Prop. 111 LS (2014–2015) fortsetter.

FST vil i 2017 etablere en enhet som får det overordnede ansvar for helhetlig styring av Forsvarets utdanning og kompetanseproduksjon. Enheten settes opp med en blanding av sivil og militær kompetanse på utdanning og ledelse av endringsprosesser.

Arbeidet med å ivareta Forsvarets ansvar for oppfølging av personell som har deltatt i internasjonale operasjoner fortsetter, i tråd med oppfølgingsplanen for perioden fra 2014–2017 til regjeringens handlingsplan «I tjeneste for Norge», jf. Innst. S nr. 298 (2008–2009) til St. Meld. nr. 34 (2008–2009).

I 2017 vil FST forberede implementeringen av tiltak for å realisere målsettingene i Prop. 151 S (2015–2016) for Forsvarets nye utdanningsordning.

Forsvarets fellestjenester

Forsvarets fellestjenester (FFT) er opprettet som en ny driftsenhet med virkning fra august 2016. Enheten består av tolv avdelinger: Forsvarets sikkerhetsavdeling, Forsvarets regnskapsadministrasjon, Feltprestkorpsset, Forsvarets veteran-tjeneste, Oslo garnisonsforvaltning, Forsvarets mediesenter, Forsvarets forum, Regelverksetheten, Forsvarets FIF-administrasjon, Forsvarsmuseene, Forsvarets musikk og Forsvarets kommandantskap. De tre sistnevnte inngår i FFT, men bevilgningene til disse tre avdelingene ligger på kapittel 1795, post 01.

FFT skal yte administrativ støtte til Forsvarsstaben og LOS-programmet. Ved å forenkle, rasjonalisere og omorganisere ledelse, støtte og administrasjon, etableres en mer ressurseffektiv og robust organisering av støtte og administrasjon for disse avdelingene. Videre legges forholdene bedre til rette for en forbedret forsvarlig forvaltning ved at alle administrative støtteressurser organiseres under én ledelse. Dette vil bidra til å forenkle styringen og heve kvaliteten på forvaltningen. Samtidig vil avdelingssjefene i større grad enn i dag kunne fokusere på sine primær oppgaver. I tillegg legges det til rette for at frigjorte ressurser kan overføres til høyere prioriterte oppgaver.

Post 70 Renter låneordning

Posten er foreslått flyttet til kapittel 1720.

Post 71 Overføringer til andre

Forvaltningsansvaret for tilskuddsmidlene til veteranrelatert virksomhet ble fra budsjettåret 2015 delegert til Forsvaret. Det er i 2016 gjennomført en evaluering av dagens ordning og besluttet at den delegerte ordningen videreføres på permanent basis hos Forsvaret. Posten videreføres på samme nivå som i 2016.

Kap. 4725 Fellesinstitusjoner og -inntekter under Forsvarsstaben

(i 1 000 kr)				
Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsinntekter	60 825	60 682	24 622
90	Lån til boligformål	32		
	Sum kap. 4725	60 857	60 682	24 622

Post 01 Driftsinntekter

Posten er foreslått redusert med 36,1 mill. kroner. Reduksjonen er knyttet til en teknisk endring i forbindelse med overføring av inntekter til kapittel 1720. Det er ingen reell endring på posten.

Post 70 Renter låneordning

Posten er foreslått flyttet til kapittel 4720.

Post 90 Lån til bolig

Det forventes ingen inntekter på posten i 2017.

Kap. 1731 Hæren

(i 1 000 kr)				
Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsutgifter	5 372 147	5 262 935	5 362 228
	Sum kap. 1731	5 372 147	5 262 935	5 362 228

Posten foreslås økt nominelt med 99,3 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2016. I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 37,9 mill. kroner.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2016:

Tabell 5.10 Budsjettekniske endringer

	(i mill. kr)
Nominell endring 2016–2017	99,3
Lønns-, pris og soldatkompensasjon	-129,7
Tekniske endringer	165,4
Reduksjon som følge av interneffektivisering og omdisponeringer	43,4
Avbyråkratisering- og effektiviseringsreformen	37,9
Reell endring	216,3

Reelt er det en budsjettmessig økning på 216,3 mill. kroner.

I den nominelle endringen er ovenstående fire komponenter innarbeidet. For å komme frem til den reelle endringen på kapitlet må derfor kompensasjoner, tekniske endringer, omdisponeringer og effektiviseringstiltak legges til/trekkes fra.

Interne effektiviseringskrav i regjeringens langtidsplan for 2017–2020 (Prop. 151 S (2015–2016)) skal bidra til å styrke prioriterte områder i forsvarssektoren. For Hæren utgjør effektiviseringsbidraget 39,1 mill. kroner i 2017.

Tabell 5.11 LTP-tiltak

	(i mill. kr)
Styrking til LTP-tiltak	212,0
Internt omdisponert til LTP-tiltak	4,3
Sum LTP-tiltak	216,3

Hæren styrkes i budsjettforslaget gjennom en betydelig satsing på vedlikehold, reservedeler og beredskapslogistikk, herunder ammunisjonsbeholdninger. Styrkingen legger til rette for å dekke et identifisert, men ikke finansiert vedlikeholdsbehov, samtidig som styrkingen bidrar til et varig og bærekraftig vedlikeholdsnivå. I tillegg styrkes materielldriften knyttet til erfart kostnadsvekst, etablering av et jegerkompani ved Garnisonen i Sør-Varanger (GSV) og økt aktivitet ved Panserbataljonen i Brigade Nord. Som bidrag til ovennevnte styrkinger er det omdisponert midler gjennom innsparinger knyttet til reduksjon i utbetalinger av undervisningstillegg.

Overordnede oppgaver

Hæren skal bidra til å løse Forsvarets oppgaver ved å produsere landmilitære styrker som besitter tilstrekkelig og nødvendig operativ evne, som blant annet omfatter stridsevne, tilgjengelighet og utholdenhet innenfor gjeldende klartider.

Hærens hovedoppgave er å etablere evne til å gjennomføre taktiske samvirkeoperasjoner i et

fellesoperativt miljø. Denne evnen relaterer seg til de av Forsvarets oppgaver som omfatter forsvar av Norge innenfor rammen av NATOs kollektive forsvar samt å avverge og håndtere episoder og sikkerhetspolitiske kriser. For å oppnå dette skal Hæren fortsette videreutviklingen av Brigade Nord med vekt på evne til gjennomføring av taktiske samvirkeoperasjoner i en fellesoperativ ramme. I 2017 vil aktivitetsnivået for 2016 videreføres, med unntak av at aktiviteten i brigaden øker noe gjennom flere øvingsdøgn i Panserbataljonen.

Hæren vil i all hovedsak løse oppgavene knyttet til daglig å hevde norsk suverenitet og suverene rettigheter ved å nytte avdelingene Grensevakt og Hans Majestet Kongens Garde (HMKG) til formålet. Gjennom tilstedeværelse og informasjonsinnhenting har Grensevakten, med utgangspunkt i to svært moderne grensestasjoner (Pasvik og Jarfjord), evne til å reagere mot krenkelser av norsk suverenitet langs den norsk-russiske grensen. HMKG besørger kontinuerlig vakthold og sikring av kongehuset. Øvrige oppdrag som seremonier, parader og musikk videre-

føres. HMKG og Grensevakten viderefører sine oppgaver.

Hæren har også i 2017 avdelinger og enheter på kontinuerlig nasjonal beredskap for raskt å kunne møte oppdukkende hendelser i militær sektor, men også for å kunne bidra til ivaretagelse av samfunnssikkerhet og andre sentrale samfunnsoppgaver.

Hærens hovedbidrag til Forsvarets oppgave om å delta i flernasjonal krisehåndtering vil for 2017 være en avdeling (kompanistridsgruppe) på om lag 200 personer som skal deployere til Litauen for en periode på om lag seks måneder. Avdelingen vil bidra til å styrke NATOs fremskutte nærvær (*enhanced Forward Presence, eFP*) i regionen. I tillegg vil Hæren delta i *Operation Inherent Resolve* i Irak samt bidra med stabsoffiserer til øvrige pågående operasjoner og misjoner i utlandet. Hæren vil i 2017 fortsette bidraget til NATO *Response Force* (NRF)-beredskap med en lokaliserings- og ildledelsestropp som del av *Very High Readiness Joint Task Force* (VJTF).

Organisasjon og styrkestruktur

Regjeringen vil iverksette en særskilt utredning av landmakten. Regjeringen vil komme tilbake til Stortinget med en helhetlig anbefaling. I påvente av konklusjonene til landmaktutredningen skal Hæren i all hovedsak videreføres som i dag, men etableringen av et jegerkompani på GSV igangsettes.

Sjef Hæren (tidligere generalinspektøren for Hæren) får i 2017 et helhetlig ansvar som styrkesjef, lokalisert på Bardufoss. Det tas sikte på å samordne Hærens taktiske ledelse med brigadekommandoen.

Innenfor rammen av Brigade Nord videreføres Hærens tyngdepunkt i Indre Troms og i Østerdalen. I 2017 videreutvikles Brigade Nord med tre manøverbataljoner herunder to mekaniserte bataljoner og en infanteribataljon i tillegg til ledelses-, kampstøtte- og logistikkavdelinger. Panserbataljonen har i perioden 2013–2016 blitt styrket med et økt antall vervede, men skal videreføres som i dag med en større andel vernepliktige enn TMBN.

HMKG videreføres som en oppdragstilpasset lett infanteribataljon.

Grensevakten videreutvikles og forsterkes. Den sikkerhetspolitiske utviklingen gjør at økt tilstedeværelse med landstyrker i Finnmark er nødvendig, og regjeringen har derfor i Prop. 151 S (2015–2016) foreslått å styrke Grensevakten med et jegerkompani. Etableringen av jegerkompaniet vil starte i 2017.

Staben til Forsvarets kompetansesenter for logistikk og operativ støtte på Sessvollmoen, fagavdeling logistikk, teknisk avdeling, Logistikk-skolen, Forsvarets ammunisjons- og EOD-skole, Forsvarets transportskole og operasjonsstøtte skal, i tråd med Prop. 151 S (2015–2016), organisatorisk overføres til Forsvarets logistikkorganisasjon. Avdelingene videreføres lokalisert på Sessvollmoen. Hæren beholder Logistikkbase land, Forsvarets kompetansesenter for objektsikkerhet, Forsvarets ABC-skole, Forsvarets hundeskole og Forsvarets militærpolitiavdeling. Avdelingene videreføres lokalisert på Sessvollmoen. Omstruktureringen gjennomføres i 2017. Hæren reetablerer logistikk som ett kompetansemiljø, fagskole logistikk, under Hærens Våpenskole, for å ivareta fagansvar for landbasert logistikk.

Allmennhelsetjenesten, sykestuene der Hæren er største bruker, overføres til Hæren fra Forsvarets sanitet (FSAN). Dette ses i sammenheng med Role 1 og egen sanitetskapasitet.

Personell, utdanning og kompetanse

Videre implementering av militærordningen vies vesentlig oppmerksomhet i 2017. Målet er å sikre rekruttering av spesialister og forlenge tiden hver medarbeider står i samme stilling, slik at kompetanse og operativ evne styrkes. Ny karriere- og tjenesteplan for generalister og spesialister, og en tilpasset utdanning, implementeres i 2017. Oppfylling av Hærens styrkestruktur med kompetent personell på rett nivå er et satsingsområde. For å håndtere konflikter i hele konfliktspekteret er dette en forutsetning. Hæren skal understøtte forsvarsstabens arbeid med rettidig implementering av utdanningsordningen.

Allmenn verneplikt er innført og den medfører en utvidelse av Hærens rekrutterings- og kompetansetilfang. Samtidig vil allmenn verneplikt bidra til å gjøre personellsammensettingen mer i tråd med samfunnet for øvrig. De vernepliktige mannskapene i førstegangstjenesten utgjør en vesentlig del av den operative bemanningen generelt i Hærens avdelinger. I tillegg rekrutteres vernepliktige til videre tjeneste i Hæren.

Hæren vil søke å effektivisere ledelse-, stab- og forvaltningsfunksjoner ytterligere.

Arbeidet knyttet til likestilling, holdninger, etikk og ledelse videreføres på alle nivåer i Hæren, i tråd med Hærens egen tiltaksplan. Gode holdninger og profesjonalitet skal gjennomgående prege all virksomhet, herunder forvaltningsrådet.

Kap. 4731 Hæren

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsinntekter	101 772	65 911	63 993
	Sum kap. 4731	101 772	65 911	63 993

Post 01 Driftsinntekter

Posten videreføres reelt på samme nivå som i saldert budsjett for 2016.

Kap. 1732 Sjøforsvaret

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsutgifter	3 562 905	3 890 479	4 191 223
	Sum kap. 1732	3 562 905	3 890 479	4 191 223

Kapitlet dekker Sjøforsvaret utenom Kystvakten, som er budsjettert over kapittel 1790.

Post 01 Driftsutgifter

Posten foreslås økt nominelt med 300,7 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2016. I

nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 5,1 mill. kroner samt konsekvensjustering av den ettårige bevilgningen i 2016 på 301,5 mill. kroner til vedlikehold av Sjøforsvarets fartøyer.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2016:

Tabell 5.12 Budsjettekniske endringer

(i mill. kr)

Nominell endring 2016–2017	300,7
Lønns-, pris og soldatkompensasjon	-92,9
Tekniske endringer	-77,3
Reduksjon som følge av interneffektivisering og omdisponeringer	117,7
Avbyråkratisering- og effektiviseringsreformen	5,1
Reell endring	253,2

Reelt er det en budsjettmessig økning på 253,2 mill. kroner.

I den nominelle endringen er ovenstående fire komponenter innarbeidet. For å komme frem til den reelle endringen på posten må derfor kompensasjoner, tekniske endringer, omdisponeringer og effektiviseringstiltak legges til/trekkes fra.

Interne effektiviseringskrav i regjeringens langtidsplan for 2017–2020 (Prop. 151 S (2015–2016)) skal bidra til å styrke prioriterte områder i forsvarssektoren. For Sjøforsvaret utgjør effektiviseringsbidraget 9,6 mill. kroner i 2017.

Tabell 5.13 LTP-tiltak

	(i mill. kr)
Styrking til LTP-tiltak	425,6
Internt omdisponert til LTP-tiltak	108,1
Sum LTP-tiltak	533,7

Sjøforsvaret styrkes i budsjettforslaget gjennom en betydelig satsing på vedlikehold, reservedeler og beredskapslogistikk. Styrkingen legger til rette for å dekke et identifisert, men ikke finansiert vedlikeholdsbehov, samtidig som styrkingen bidrar til et varig og bærekraftig vedlikeholdsnivå. I tillegg styrkes materielldriften knyttet til erfart kostnadsvekst, etablering av bordingsteam, økt aktivitet for fregatter i forbindelse med NATO-deployering (SNMG1) og innfasing av logistikkfartøyet KNM Maud. Som bidrag til ovennevnte styrking er det omdisponert midler gjennom innsparinger knyttet til utfasing av to minerydderfartøyer, aktivitetsreduksjon i Kystjegerkommandoen og Taktisk båtskvadron og reduksjon i utbetalinger av undervisningsstillegg.

Innfasingen av Sjøforsvarets moderniserte struktur gir et svært moderne og styrket sjøforsvar med betydelig operativ slagkraft og økt evne til tilstedeværelse i nord.

Overordnede oppgaver

Sjøforsvaret skal styrkeprodusere og stille maritime kapasiteter til beredskap og innsats nasjonalt og i utlandet i hele spekteret fra fred til væpnet konflikt. Sjøforsvarets kapasiteter skal bidra til suverenitetshevdelse, utøve myndighet og støtte opp om ivaretagelsen av norske interesser. Tilstedeværelse av Sjøforsvarets styrker bidrar til å skape stabilitet, troverdighet og forutsigbarhet, og er viktig for den daglige maritime sikkerheten i norske havområder.

I tråd med Prop. 151 S (2015–2016) foreslår regjeringen å øke bevilgningen til Sjøforsvaret for å øke vedlikehold, reservedeler og beredskapsbeholdninger. Disse tiltakene vil øke utholdenheten og tilgjengeligheten til Sjøforsvarets struktur. Regjeringen foreslår også å styrke materielldriften, noe som setter Sjøforsvaret bedre i stand til å benytte materiellet i sin operative virksomhet.

Et vedlikeholdsløft for alle fartøyklassene i Sjøforsvaret vil bedre teknisk tilgjengelighet og status på fartøyene. Risiko for at den forutsatte aktiviteten ikke kan gjennomføres reduseres dermed

betraktelig. Denne styrkingen begynte i 2016-budsjettet, med en ekstratildeling på 301,5 mill. kroner til vedlikehold av fartøyer.

Regjeringen foreslår at en ubåt fortsatt vil være fast stasjonert ved Ramsund orlogsstasjon. Dette viderefører en økt maritim operativ tilgjengelighet og tilstedeværelse i Nord-Norge, og representerer dermed etableringen av en ny normaltilstand, med betydelig økt tilstedeværelse.

Gjennom trening og deltakelse i øvelser, nasjonalt og i utlandet, bygges kompetanse for effektivt å utnytte Sjøforsvarets kapasiteter i løsning av gitte oppgaver, selvstendig eller i samarbeid med andre. Sjøforsvaret vil også i 2017 delta i NATOs stående maritime styrker. Norge skal stille kommandoplattform og lede en av NATOs stående fregattstyrker i hele 2017. Norge vil også delta i NATOs stående minerydderstyrke (SNMCMG1) i to perioder, hver på om lag fire måneder, i 2017. Videre vil det for 2017 meldes inn ett mineryddingsfartøy i *Initial Follow-on Forces Group* (IFFG), og Norge vil også delta med et Ro-Ro-fartøy på beredskap gjennom hele året, samt en ubåt og to korvetter første halvår. I tillegg vil det meldes inn et mindre antall offiserer til NATO *Coordination and Guidance for Shipping* (NCAGS) og et eksplosivryddelag fra Sjøforsvaret for andre halvår.

Organisasjon og styrkestruktur

Sjøforsvaret omfatter Marinen og base- og skolestrukturen, i tillegg til Kystvakten som omtales under kapittel 1790. Sjef Sjøforsvaret (tidligere generalinspektøren for Sjøforsvaret) er lokalisert på Haakonsværn orlogsstasjon og har et helhetlig ansvar som styrkesjef. Et felles taktisk ledelseselement vil styrke den operative ledelsen av Marinens enheter. Fregattene viderefører sin kapasitet som mobil kommandoplattform for operativ ledelse på taktisk nivå.

Styrkestrukturen i Marinen videreføres, med unntak av to minerydderfartøyer som fases ut 1. januar 2017. Aktivitetsnivået videreføres fra 2016-nivå, fordelt på fire fartøyer. Det skal spesielt arbeides med å bedre reservedelssituasjonen og

redusere vedlikeholdsetterslepet i 2017. Nytt logistikfartøy, KNM Maud, innfases og vil være operativt i løpet av 2017.

Personell, utdanning og kompetanse

Videre implementering av militærordningen vies vesentlig oppmerksomhet i 2017. Målet er å sikre rekruttering av spesialister og forlenge tiden hver enkelt står i samme stilling, slik at kompetanse og operativ evne styrkes. Sjøforsvaret arbeider med å øke antall besetninger i Marinen, for å kunne seile flere av fartøyene i vedtatt struktur. Samtidig er det behov for å gjøre besetningene mer robuste, for å kunne opprettholde tilstedeværelse i nasjonale og internasjonale operasjoner. Sjøforsvaret har hatt full gjennomgang av organisasjon og stillingsbeskrivelser, i den hensikt å konvertere landstillinger til fartøytjeneste. Dette er et betydelig arbeid for å styrke sjømilitære kompetanseområder, som vil gi positiv effekt for bemanning av fartøyene. Sjøforsvaret vil også vektlegge omlegging til ny militærordning i innretningen til kompetanseproduksjonen ved Sjøforsvarets skoler for å kunne bemanne fartøyene i fremtiden med rett kompetanse på rett nivå. Sjøforsvaret skal understøtte Forsvarsstabens arbeid med rettidig implementering av utdanningsordningen.

Konjunkturendringene i samfunnet har de siste par årene redusert utfordringene med at personell med kompetanse Forsvaret har behov for går over til sivile arbeidsgivere. Hensikten med innføringen av militærordningen med et spesialistkorps er blant annet å legge til rette for økt kontinuitet i bemanningen av fartøyene. Dette vil på sikt bidra til å heve erfaringsnivået og kompetansen innenfor alle krigførsområdene. Nytt system for personellforvaltning skal også bidra til bedre kompetansestyring for å styrke Sjøforsvarets operative leveranser. Samtidig er det viktig for Sjøforsvaret å være en god arbeidsgiver, som søker å gi personellet og deres familier størst mulig forutsigbarhet i tjenesten.

De vernepliktige mannskapene i førstegangs-tjenesten utgjør en vesentlig del av den operative bemanningen på fartøyene. I tillegg rekrutteres vernepliktige til videre tjeneste i Sjøforsvaret. Allmenn verneplikt er innført, og nødvendige tilpasninger fortsetter.

Arbeidet knyttet til likestilling, holdninger, etikk og ledelse videreføres på alle nivåer i Sjøforsvaret, i tråd med Sjøforsvarets egen tiltaksplan. Gode holdninger og profesjonalitet skal gjennomgående prege all virksomhet, herunder forvaltningsområdet.

Kap. 4732 Sjøforsvaret

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap		Forslag
		2015	Saldert budsjett 2016	
01	Driftsinntekter	66 754	54 305	54 761
	Sum kap. 4732	66 754	54 305	54 761

Post 01 Driftsinntekter

Posten videreføres reelt sett på samme nivå som i saldert budsjett for 2016.

Kap. 1733 Luftforsvaret

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap		Forslag
		2015	Saldert budsjett 2016	
01	Driftsutgifter	4 980 176	4 759 844	4 774 506
	Sum kap. 1733	4 980 176	4 759 844	4 774 506

Post 01 Driftsutgifter

Posten foreslås økt nominelt med 14,7 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2016. I

nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 19,4 mill. kroner.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2016:

Tabell 5.14 Budsjettekniske endringer

	(i mill. kr)
Nominell endring 2016–2017	14,7
Lønns- og pris- og soldatkompensasjon	-111,2
Tekniske endringer	144,6
Reduksjon som følge av interneffektivisering og omdisponeringer	79,4
Avbyråkratisering- og effektiviseringsreformen	19,4
Reell endring	147,0

Reelt er posten økt med 147 mill. kroner. Budsjettet foreslås styrket for å sikre tilstrekkelig aktivitet og grunnlag for å kunne videreutvikle operativ evne i en kritisk omstillingsfase, spesielt rettet mot innfasing av nye kampfly og driftssetting av nye maritime helikoptre, NH90. De første F-35 kampflyene vil ankomme Norge i 2017. NH90 vil gradvis forbedre sin operative status, og skal i samarbeid med Kystvakten utføre og forbedre evne til kystvaktoperasjoner, og sammen med Marinen videreføre testing og utvikling for fregatt.

I den nominelle endringen er ovenstående fire komponenter innarbeidet. For å komme frem til den reelle endringen på kapitlet må derfor kompensasjoner, tekniske endringer, omdisponeringer og effektiviseringstiltak legges til/trekkes fra.

Interne effektiviseringskrav i regjeringens langtidsplan for 2017–2020 (Prop. 151 S (2015–2016)) skal bidra til å styrke prioriterte områder i forsvarssektoren. For Luftforsvaret utgjør effektiviseringsbidraget 79,4 mill. kroner i 2017.

Tabell 5.15 LTP-tiltak

	(i mill. kr)
Styrking til LTP-tiltak	141,1
Internt omdisponert til LTP-tiltak	3,3
Sum LTP-tiltak	144,4

Luftforsvaret styrkes i budsjettforslaget gjennom en betydelig satsing på vedlikehold, reservedeler og beredskapslogistikk. Styrkingen legger til rette for å dekke et identifisert, men ikke finansiert vedlikeholdsbehov. I tillegg styrkes materielldriften knyttet til erfart kostnadsvekst, innleie av kalibreringskapasitet som følge av utfasing av DA-20 *Jet Falcon* og innfasing av NH90 helikoptre. Som bidrag til ovennevnte styrkinger er det omdisponert midler gjennom innsparinger knyttet til reduksjon i utbetalinger av undervisnings tillegg.

Overordnede oppgaver

Virksomheten i Luftforsvaret vil også i 2017 være preget av nødvendige og omfattende endrings- og moderniseringsprosesser som følger opp de vedtak som ble fattet av Stortinget under behandlingen av Innst. 388 S (2011–2012) til Prop. 73 S (2011–2012). Den videre omstillingen mot et kraftig styrket og mer slagkraftig luftforsvar vil være både kompleks og krevende, med betydelige behov for endringer. Luftforsvarets evne til å løse sine oppgaver vil i omstillingsperioden kunne påvirkes ved overgangen fra gamle til nye systemer. I tråd med Prop. 151 S (2015–2016) foreslår regjeringen å øke bevilgningen til Luftforsvaret for å

øke vedlikeholdet, reservedels- og beredskapsbeholdningene. Disse tiltakene vil øke utholdenheten og tilgjengeligheten til Luftforsvarets kapasiteter. Regjeringen foreslår også å styrke materielldriften, noe som setter Luftforsvaret bedre i stand til å benytte materiellet i sin operative virksomhet.

Den økte bevilgningen i 2016 til flere og lengre tokt for maritime patruljefly i nordområdene foreslås videreført. Dette medfører en fortsatt økt maritim flyoperativ tilgjengelighet i Nord-Norge, og representerer dermed etableringen av en ny normaltilstand, med økt tilstedeværelse og overvåking.

Luftforsvarets hovedoppgave er å styrkeprodusere luftmilitære kapasiteter til Forsvarets styrkestruktur samt stille styrker på beredskap for luftovervåking, myndighetsutøvelse og suverenitetshevdelse, nasjonalt og i utlandet, i hele spekteret fra fred til væpnet konflikt. Deler av den luftoperative strukturen er tilgjengelig på kort varsel for operasjoner hjemme og ute. Luftromsovervåking og suverenitetshevdelse med F-16 kampfly på beredskap blir ivaretatt i henhold til operativ ambisjon for 2017. Tilstedeværelse i nordområdene prioriteres.

Luftforsvaret skal kunne løse oppdrag innenfor ressurs- og miljøoppsyn over havområdene samt søk- og redningsoperasjoner (SAR). Støtte til maritim kontraterrorberedskap videreføres. Trening og øving i Luftforsvaret i 2017 vil bidra til evnen til å løse oppdrag i nordområdene, herunder evnen til maritim luftovervåking og håndtering av eventuelle krenkelsers av norsk territorium på en troverdig måte, samtidig som understøttelse av operasjoner i utlandet har høy prioritet.

Kampflysystemene videreføres på et tilsvarende nivå som i 2016. For maritime overvåkingsfly videreføres aktiviteten og målet om fem tokt pr. uke. Dette vil øke evnen til å ivareta pålagte oppgaver knyttet til overvåking og informasjonsinnhenting for eget og alliansens bruk, samt suverenitetshevdelse ved rutinemessig overvåking av aktiviteten på og under havoverflaten i norsk territorialfarvann og tilstøtende områder. Aktiviteten for Bell 412 helikopter forblir uendret, og beredskapen på Bardufoss og Rygge videreføres. Den varslede nedleggelsen av den sivile flyplassdriften på Rygge medfører at det må etableres en minimumsløsning for å ivareta den luftoperative virksomheten på Rygge. Ekstrakostnadene dette medfører for Luftforsvaret er på om lag 40 mill. kr. Luftforsvaret er derfor styrket med 40 mill. kr. i 2017. Hvorvidt det er grunnlag for fortsatt sivil drift på sikt må avklares nærmere. C-130J transportfly skal generelt bidra med transport av gods

og personell i inn- og utland. I dette ligger noen reduksjoner sammenliknet med 2016-nivået, hovedsakelig fordi oppdrag i Mali (MINUSMA) avsluttes i november 2016.

Organisasjon og styrkestruktur

Luftforsvarets organisasjon og styrkestruktur vil i 2017 være om lag på samme nivå som i 2016. Moderniseringen av Luftforsvaret fortsetter. Etablering av en ny basestruktur, innfasing av nye kampfly og utfasing av F-16 er krevende. Regjeringen legger vekt på at omstillingen i Luftforsvaret gjøres effektivt, med forutsigbarhet for personellet, innenfor rammen av Stortingets beslutninger.

Anskaffelse av nye kampfly er i rute og de tre første F-35 vil komme til Norge i løpet av 2017. Fire fly er levert, og er i bruk ved det internasjonale treningssenteret for F-35 i USA. Ytterligere tre fly blir benyttet i USA midlertidig og så lenge konverteringsutdannelsen av norsk personell pågår. Utbyggingen av kampflybasen på Ørland er i gang. Rullebanen på Ørland skal utbedres og vil være delvis stengt i første halvår 2017. F-16-strukturen videreføres som kampflysystem og strengt nødvendige oppgraderinger gjennomføres i tråd med overgangsløpet mellom gamle og nye kampfly. Utfasingen av F-16-systemet vil være balansert mot innfasingen av F-35. Kampflyvirksomheten på Bodø er fra 2016 underlagt Ørland flystasjon. Ett DA-20 fly skal utfases. Dette betyr at antall flytimer reduseres og at kalibreringstjenester kjøpes kommersielt.

Den operative helikoptervirksomheten vil opprettholdes på samme nivå ved alle detasjementene i 2017. Siden 1. august 2014 har alle helikopteravdelingene i Forsvaret, inkludert redningshelikoptrene, vært organisert under Bardufoss flystasjon. Operativ testing og evaluering av NH90-helikoptrene gjennomføres også ved Bardufoss flystasjon. Det er hittil mottatt seks NH90 i en initial versjon. Levering av NH90 i endelig utgave forventes å starte i 2017. NH90 innfases for bruk på Kystvaktens helikopterbærende fartøyer, underlagt 337 skvadronen på Bardufoss. 334 skvadron flyttes fra Bardufoss til Haakonsværn, og NH90 integreres gradvis for bruk på fregattene. De første nye redningshelikoptrene av typen AW101 vil ankomme Norge i 2017. Operativ testing og evaluering vil bli gjennomført på Sola.

Gjennom behandlingen av Innst. 489 S (2012–2013) til Prop. 136 S (2012–2013) ba Stortinget om å bli holdt orientert om størrelsen på støtte- og basefunksjonene ved samtlige helikopterdetasjement underlagt Bardufoss. Pr. april 2016 ble det

benyttet 317,6 årsverk til vedlikeholds-, støtte- og basefunksjoner ved Bardufoss flystasjon og underlagte avdelinger. På Bardufoss benyttes 155 årsverk, ved avdeling Rygge 68 årsverk, ved avdeling Sola 9,6 årsverk og ved avdeling Banak to årsverk. Ved de fem redningshelikopterbasene, detasjementet på Flørø og skvadronsledelsen på Sola benyttes 83 årsverk til vedlikehold og støtte-tjenester. Ved detasjementet på Haakonsværn var det kun operativt personell. Virksomheten på avdeling Sola er redusert, og avdeling Banak ble underlagt Bardufoss fra 2016.

Luftkommando- og kontrollstrukturen skal moderniseres og videreutvikles. Dette ses i sammenheng med implementeringen av NATOs nye kommando- og kontrollsystemet *Air Command and Control System* (ACCS). Luftoperasjonssenteret (NAOC) på Reitan vil videreutvikles i takt med innføringen av ACCS og innfasingen av nye kampfly. ACCS er installert på Luftforsvarets stasjon Sørreisa, og det legges opp til at systemet vil være operativt i løpet av 2017. Det vil bli etablert en redundansenhet for kontroll- og varsling basert på en videreutviklet og mobil luftkontrollenhet *Air Control Unit* (ACU). Det legges opp til at Luftforsvarets programmeringssenter (PROGSEN) flyttes fra Mågerø til Rygge så snart som mulig.

Sjef Luftforsvaret (tidligere generalinspektøren for Luftforsvaret) videreføres samlokalisert med Luftforsvarsstaben og Luftoperativt inspektorat på Rygge. Luftforsvarets rekruttutdanning videreføres på Madla i samarbeid med Sjøforsvaret.

Personell, utdanning og kompetanse

Luftforsvaret utfører skarpe oppdrag over hele landet hver eneste dag. Dette krever spesialister og ledere med høy kompetanse. Luftforsvarets

hovedutfordringer knyttet til personell, utdanning og kompetanse er å tilrettelegge for en vellykket gjennomføring av den pågående omstillingen. For at beredskapskrav skal bli oppfylt, og de nye kampflyene og helikoptrene skal kunne innføres og anvendes på en effektiv og forsvarlig måte, er Luftforsvaret avhengig av å beholde kritisk kompetanse og rekruttere nytt personell med riktig kompetanse på rett nivå.

Videre implementering av militærordningen vies spesiell oppmerksomhet i 2017. Målet er å sikre rekruttering av spesialister og forlenge tiden hver enkelt står i samme stilling, slik at kompetanse og operativ evne styrkes. Personellstrukturen vil være på plass fra 1. januar 2017.

Luftforsvaret jobber kontinuerlig for å modernisere utdanningsvirksomheten for å dekke et fremtidig kompetansebehov på en kostnadseffektiv måte. Ny karriere- og tjenesteplan for offiserer og spesialister, og en tilpasset utdanning som bidrar til implementeringen av den nye militærordningen, vil iverksettes i 2017. Luftforsvaret skal understøtte Forsvarsstabens arbeid med rettidig implementering av utdanningsordningen.

Rekrutteringen vil i større grad rettes inn mot vernepliktige mannskaper som er i førstegangstjeneste. Erfaringene viser at mange er motivert for videre tjeneste i Luftforsvaret. Militærordningen åpner for direkte rekruttering fra førstegangstjenesten til spesialistutdanning i Luftforsvaret og tilsetting som spesialist. I tillegg vil Luftforsvaret rekruttere personell fra det sivile med relevant kompetanse.

Arbeidet knyttet til likestilling, holdninger, etikk og ledelse videreføres på alle nivåer i Luftforsvaret. Gode holdninger og profesjonalitet skal gjennomgående prege all virksomhet, herunder forvaltningsområdet.

Kap. 4733 Luftforsvaret

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsinntekter	217 075	183 233	109 250
	Sum kap. 4733	217 075	183 233	109 250

Post 01 Driftsinntekter

Posten videreføres reelt sett på samme nivå som i saldert budsjett for 2016.

Kap. 1734 Heimevernet

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap		Forslag 2017
		2015	Saldert budsjett 2016	
01	Driftsutgifter	1 236 644	1 213 630	1 245 353
	Sum kap. 1734	1 236 644	1 213 630	1 245 353

Post 01 Driftsutgifter

Posten foreslås økt nominelt med 31,7 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2016. I

nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 11,3 mill. kroner.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2016:

Tabell 5.16 Budsjettekniske endringer

(i mill. kr)

Nominell endring 2016–2017	31,7
Lønns-, pris- og soldatkompensasjon	-29,0
Tekniske endringer	6,0
Reduksjon som følge av interneffektivisering og omdisponeringer	38,2
Avbyråkratisering- og effektiviseringsreformen	11,3
Reell endring	58,2

Reelt er det en budsjettmessig økning på 58,2 mill. kroner.

I den nominelle endringen er ovenstående fire komponenter innarbeidet. For å komme frem til den reelle endringen på kapitlet må derfor kompensasjoner, tekniske endringer, omdisponeringer og effektiviseringstiltak legges til/trekkes fra.

Interne effektiviseringskrav i regjeringens langtidsplan for 2017–2020 (Prop. 151 S (2015–2016)) skal bidra til å styrke prioriterte områder i forsvarssektoren. For Heimevernet utgjør effektiviseringsbidraget 6,1 mill. kroner i 2017.

Tabell 5.17 LTP-tiltak

(i mill. kr)

Styrking til LTP-tiltak	47,6
Internt omdisponert til LTP-tiltak	32,1
Sum LTP-tiltak	79,7

Heimevernet styrkes i budsjettforslaget gjennom å en betydelig satsing på vedlikehold, reservedeler og beredskapslogistikk. Styrkingen legger til rette for å dekke et identifisert, men ikke finansiert vedlikeholdsbehov. I tillegg styrkes materieldriften knyttet til erfart kostnadsvekst og innkjøp av sperremateriell for å øke evnen til objektsikring. Som bidrag til ovennevnte styrking er

det omdisponert midler gjennom innsparinger knyttet til reduksjon av områdestrukturen og reduksjon i utbetalinger av undervisningstillegg.

Overordnede oppgaver

Heimevernet (HV) skal bidra til å løse Forsvarets oppgaver ved å styrkeprodusere militære kapasiti-

teter til innsatsstyrkene og områdestyrkene slik at HV som helhet har tilstrekkelig og nødvendig operativ evne bestående av fastsatt reaksjonstid, stridsevne, tilgjengelighet og utholdenhet.

HV har et landsdekkende territorielt ansvar. Hovedoppgavene er å etablere evne til territoriell overvåking og kontroll samt etablere evne til vakt- hold og sikring av utpekte militære og sivile objekter. HV skal også ha evne til nedkjemping av mindre fiendtlige styrker, til grensevakt og til styrkebeskyttelse av nasjonale og allierte styrker. HV utgjør derfor et vesentlig bidrag til løsning av Forsvarets oppgaver om forsvar av Norge innenfor rammen av NATOs kollektive forsvar samt avverging og håndtering av episoder og sikkerhetspolitiske kriser.

Som del av styrkeproduksjonen, og for å kunne ivareta det territorielle ansvaret, gjennomfører HVs avdelinger oppdragsrelaterede øvelser med relevante militære og sivile samvirkepartnere. Treningsnivået i områdestrukturen og i innsatsstyrkene videreføres i 2017 på samme høye nivå som i 2016.

HV utgjør en potensielt betydelig ressurs for sivil sektor, og kan bli anmodet om å bistå sivile myndigheter ved naturkatastrofer, ulykker, leteaksjoner og terrorhendelser. Således er HV viktig for Forsvarets oppgave om å bidra til ivaretagelse av samfunnsikkerhet og andre sentrale samfunnsoppgaver.

Organisasjon og styrkestruktur

Regjeringen vil i tråd med Prop. 151 S (2015–2016) iverksette en særskilt utredning av landmakten. Regjeringen vil komme tilbake til Stortinget med en helhetlig anbefaling.

Sjef Heimevernet (tidligere generalinspektøren for Heimevernet) får i 2017 et helhetlig ansvar som styrkesjef og videreføres med sin stab på Terningmoen. Det etableres et nasjonalt territoriell ledelseelement (Nasjonalt territoriell kommando, NTK) for taktisk ledelse av HVs styrker. Dette vil styrke sjef HVs evne til å lede og koordinere HVs operasjoner over hele landet, for eksempel ved styrkebeskyttelse av allierte forsterkninger til Norge og ved overføring av heimevernsavdelinger mellom distrikter.

HV skal fortsatt være mobiliseringsbasert, og er i Prop. 151 S (2015–2016) anbefalt videreført med ti heimevernsdistrikter innenfor en ramme på 35 000 mannskaper i områdestrukturen, og 3 000 i innsatsstyrkene. Reduksjon av områdestrukturen starter i 2017. Beredskapen til Heimevernet videreføres som i dag.

For å gjennomføre styrking av prioriterte områder og for å tilpasse antall staber til en noe mindre struktur vil regjeringen i tråd med Prop. 151 S (2015–2016) avvikle distriktstaben HV 11. HV-områdene som sorterte under HV 11 vil fordeles til egnet nabodistrikt og være under ledelse av disse. Nedleggelsen av HV 11, og omfordeling av områder, skal være fullført innen 2018.

I tråd med Prop. 151 S (2015–2016) skal HVs befalsskole på Porsangermoen legges ned. Siste kull er 17/18-kullet. Arbeidet med nedleggelsen starter snarest etter at avgangskullet er uteksaminert, og senest innen 2018. HVs skole- og kompetansesenter videreføres på Dombås.

Sjøheimevernet skal avvikles innen 2020, og avviklingen starter i 2017. Nærøysund og Grunden 22 skal avvikles i sin helhet innen 2018.

Luftheimevernet inngår i områdestrukturen og videreføres som en integrert del av baseforsvaret på enkelte av Luftforsvarets operative baser. I tillegg kan luftheimevernet også nyttes til å løse det samme oppgavespekter som styrkene i landheimevernet.

Forsvarets logistikkorganisasjons logistikkonsept, basert på avtale med WilNor Governmental Services AS, skal videreutvikles og vil i 2017 bli ytterligere forbedret.

Personell, utdanning og kompetanse

Produksjonen av militært personell i forsvarsgrenene er forutsatt å tilfredsstille HVs personellbehov i den operative strukturen.

Kompetanseutvikling for styrkestrukturen i HV videreføres ved egne utdanningsinstitusjoner, og gjennomføres som kurs, trening og øvelser. HV gjennomfører også egne befalskurs for å ivareta behovene i sin styrkestruktur. Dette innbefatter kursing av personell uten befalsutdanning for å dekke befalsbehovet.

Når HVs befalsskole i Porsanger er nedlagt, skal behovet for befalsutdanning dekkes av befalsutdanning i de øvrige forsvarsgrenene. Første HV-kull som utdannes etter denne modellen er 18/19-kullet.

Videre implementering av militærordningen vies vesentlig oppmerksomhet i 2017. Målet er å sikre rekruttering av spesialister og forlenge tiden hver enkelt står i samme stilling, slik at kompetanse og operativ evne styrkes. Innføring av militærordningen vil ivareta behovet for å rekruttere og beholde spesialister. Et tilpasset karriere- og utdanningssystem for spesialistene vil bidra til å redusere utfordringer knyttet til det å beholde

personellet og for hyppig rotasjon. Det vil i tillegg styrke HVs operative leveranser.

Minimum 62 pst. av heimevernsområdene skal etter planen gjennomføre årlig trening i 2017. Resterende områder skal gjennomføre befals-trening. Det er planlagt tilføring av nytt personell i områdestrukturen i noen HV-distrikter, samt reduksjoner i andre HV-distrikter.

Innsatsstyrkene viderefører trening som i 2016, og det planlegges med tilføring av nytt personell til hele styrken for å opprettholde bemanningen. Ordningen hvor fem utvalgte tropper i innsatsstyrkene gjennomfører inntil 30 dagers

øving videreføres, og representerer etablering av en ny normalsituasjon.

Sjøheimevernet gjennomfører ingen aktivitet i 2017.

Personell som står i HVs styrkestruktur kan på frivillig basis delta i styrkebidrag til internasjonale operasjoner. Denne ordningen videreføres.

Arbeidet knyttet til likestilling, holdninger, etikk og ledelse videreføres på alle nivåer i HV, i tråd med HVs tiltaksplan på området. Gode holdninger og profesjonalitet skal gjennomgående prege all virksomhet, herunder forvaltningsområdet.

Kap. 4734 Heimevernet

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap	Saldert	Forslag
		2015	budsjett 2016	2017
01	Driftsinntekter	9 833	6 012	5 598
	Sum kap. 4734	9 833	6 012	5 598

Posten videreføres reelt på samme nivå som i saldert budsjett for 2016.

Kap. 1735 Etterretningstjenesten

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap	Saldert	Forslag
		2015	budsjett 2016	2017
21	Spesielle driftsutgifter	1 236 788	1 549 955	1 714 268
	Sum kap. 1735	1 236 788	1 549 955	1 714 268

Norges sikkerhetspolitiske omgivelser er fortsatt kompliserte og uforutsigbare. Regjeringen anser at en relevant og effektiv utenlandsetterretningstjeneste er svært viktig for å sikre en god situasjonsforståelse og et relevant beslutningsgrunnlag for norske myndigheter. Dette er igjen en viktig forutsetning i arbeidet med å trygge norsk sikkerhet og norske interesser. Regjeringen har styrket E-tjenestens budsjetter betydelig ut over de opprinnelige planene for perioden 2013-2016. De økte bevilgningene er i ferd med å bli omsatt til en teknologisk og kapasitetsmessig modernisering av tjenesten. Dette gjør E-tjenesten i bedre stand til å utføre sine lovpålagte oppgaver i fremtiden.

Norges evne til å håndtere det uforutsette må fortsatt styrkes. Regjeringen vil i tråd med Prop. 151 S (2015–2016) ytterligere styrke E-tjenesten i løpet av perioden 2017–2020, for å kunne øke kapasitet, kompetanse og relevans innenfor tjenestens ansvarsområde. Den stadig raskere teknologiske utviklingen innebærer betydelige utfordringer med tilhørende behov for rask støtte og høy endringstakt på stadig nye felt.

E-tjenesten vil i 2017 prioritere å følge opp utviklingen i Russland og nordområdene, det digitale rom og utfordringene fra internasjonal terrorisme. Utviklingen i Ukraina, Midtøsten og Nord-Afrika er forhold som blir fulgt nøye, og vil bli gitt høy prioritet.

Det tilligger E-tjenesten å gi etterretningsstøtte til norske styrker som deltar i internasjonale operasjoner, og å bidra til støtte for våre allierte og NATO. E-tjenesten støtter både norske militære og sivile myndigheter med informasjon og

vurderinger. Viktigheten av et rettidig og godt beslutningsgrunnlag for militære og sivile myndigheter stiller store krav til den videre utviklingen av E-tjenesten.

Tabell 5.18 LTP-tiltak

	(i mill. kr)
Styrking til LTP-tiltak	17,7

E-tjenesten styrkes i budsjettforslaget gjennom økte midler til materielldriften knyttet til erfart kostnadsvekst.

Post 21 Spesielle driftsutgifter

Posten økes nominelt med 164,3 mill. kroner i forhold til saldert budsjett for 2016. I nominell endring inngår blant annet overføring av budsjettansvaret for Forsvarets militærgeografiske tjeneste fra kapittel 1725 til E-tjenesten. Forsvarets militærgeografiske tjeneste har vært underlagt E-tjenesten i en årrekke og overføringen av budsjettansvaret medfører ingen endring av oppdrag. Endringen vil ikke medføre redusert tilgjengelighet på militærgeografiske tjenester til brukere utenfor E-tjenesten. Styrkingen av budsjettet til E-tjenesten ut over de opprinnelige planene for perioden 2013–2016 videreføres i noe redusert omfang sammenliknet med 2016. Hensyntatt kompensasjoner og øvrige tekniske endringer reduseres posten reelt med 9,5 mill. kroner.

E-tjenesten er regulert ved lov av 20. mars 1998 nr. 11 om etterretningstjenesten. E-tjenesten skal bidra til å kartlegge og motvirke ytre trusler mot Norge og viktige nasjonale interesser. Oppgavene omfatter innsamling av relevant og oppdatert etterretningsinformasjon og gjennomføring av analyser til støtte for utformingen av norsk utenriks-, sikkerhets- og forsvarspolitik, samt å opprettholde et godt situasjonsbilde som grunnlag for norske myndigheters beslutninger. E-tjenesten støtter i tillegg forsvarsplanleggingen og norske styrker som deltar i operasjoner i utlandet. Gjeldende langtidsplan 2013–2016 la opp til en viss styrking av E-tjenesten. Regjeringen har i tillegg bidratt til en ytterligere styrking, utover mål-

settingene i langtidsplanen. Norges sivile og militære utenlandsetterretningstjeneste er underlagt forsvarssjefen, og støtter både militære og sivile myndigheter med informasjon og vurderinger, innenfor rammene av etterretningstjenesteloven.

E-tjenesten skal holde Forsvarsdepartementet og andre departement orientert om relevante endringer i den militære og politiske situasjonen i norsk interesseområde. Bidrag til kampen mot internasjonal terrorisme, trusler i det digitale rom og mot spredning av masseødeleggelsesvåpen utgjør videre sentrale deler av E-tjenestens aktiviteter.

For å ivareta oppgavene som er tillagt tjenesten vektlegges høy faglig kompetanse tilpasset det nye trusselbildet, samt videreutvikling av tjenestens tekniske kapasitet og evne til å prosessere store mengder informasjon. Det sammenfatte og til dels uklare trusselbildet, sammen med den raske teknologiske utviklingen, vil også i fremtiden utfordre kravene til en moderne og effektiv tjeneste med god tilgang til relevant informasjon fra utenlandske samarbeidspartnere. Dette gjør det nødvendig med tiltak for å modernisere tjenesten.

Det er etablert et felles kontraterrorsenter (FKTS) med bemanning fra Politiets sikkerhetstjeneste (PST) og E-tjenesten. FKTS bidrar til å sikre et effektivt samarbeid mellom de to tjenestene på kontraterrorfeltet og for de grenseoverskridende truslene. For å videreutvikle samarbeidet mellom PST, Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM) og E-tjenesten, er det besluttet å etablere et felles cyberkoordineringssenter (FCKS). Senteret skal bidra til å styrke evnen til å motvirke truslene i det digitale rom.

Samarbeidet mellom PST, NSM og E-tjenesten vil videreutvikles i 2017.

Kap. 1740 Forsvarets logistikkorganisasjon

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap		Forslag 2017
		2015	Saldert budsjett 2016	
01	Driftsutgifter	2 171 242	1 295 007	1 797 022
	Sum kap. 1740	2 171 242	1 295 007	1 797 022

Post 01 Driftsutgifter

Posten foreslås økt nominelt med 502 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2016. I no-

minell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 6,6 mill. kroner.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2016:

Tabell 5.19 Budsjettekniske endringer

(i mill. kr)

Nominell endring 2016–2017	502,0
Lønns-, pris- og soldatkompensasjon	-36,7
Tekniske endringer	-322,3
Tilført som følge av interneffektivisering	-47,8
Avbyråkratisering- og effektiviseringsreformen	6,6
Reell endring	101,9

Reelt økes posten med 101,9 mill. kroner.

Budsjettet foreslås styrket blant annet for å bidra til en vellykket implementering av allmenn verneplikt gjennom anskaffelse av riktig personlig bekledning og utrusting for kvinner. Regjeringen foreslår også å øke bevilgningen på posten slik at Forsvarets logistikkorganisasjon (FLO) får gjennomført sentralisering av sin anskaffelsesfunksjon.

I den nominelle endringen er ovenstående fire komponenter innarbeidet. For å komme frem til

den reelle endringen på kapitlet må derfor kompensasjoner, tekniske endringer, omdisponeringer og effektiviseringstiltak legges til/trekkes fra.

Interne effektiviseringskrav i regjeringens langtidsplan for 2017–2020 (Prop. 151 S (2015–2016)) skal bidra til å styrke prioriterte områder i forsvarssektoren. FLO tilføres 47,8 mill. kroner gjennom effektiviseringsgevinster fra andre kapitler i 2017.

Tabell 5.20 LTP-tiltak

(i mill. kr)

Styrking til LTP-tiltak	29,0
Internt omdisponert til LTP-tiltak	2,7
Sum LTP-tiltak	31,7

FLO styrkes i budsjettforslaget gjennom å en satsing på vedlikehold, reservedeler og beredskapslogistikk. Styrkingen legger til rette for å dekke et identifisert, men ikke finansiert vedlikeholdsbehov.

I tillegg styrkes FLO til tiltak for å redusere klartiden til Vertslandsstøttebataljonen ved mottak av allierte forsterkninger. Som bidrag til ovennevnte styrkinger er det omdisponert midler gjennom inn-

sparinger knyttet til reduksjon i utbetalinger av undervisningstillegg. Dette vil øke tilgjengeligheten og utholdenheten til FLOs egne leveranser og til operative kapasiteter i Forsvaret for øvrig.

Overordnede oppgaver

Sjef FLO er forsvarssjefens rådgiver for logistikk. FLO leverer logistikkjenester til øvrige deler av Forsvaret på bakgrunn av blant annet inngåtte leveranseavtaler. Dette er i hovedsak tungt vedlikehold og forsyningstjenester i direkte tilknytning til den daglige styrkeproduksjonen i Forsvaret, og dekkes gjennom horisontal samhandel med ansvarlige for andre kapitler. I tillegg utfører forsvarsgrenene selv logistikk på bruker- og avdelingsnivå. Logistikkvirksomheten forvalter og ivaretar logistikkberedskap slik at Forsvarets reaksjonsevne og utholdenhet kan opprettholdes i henhold til forsvarssjefens operative krav. I samarbeid med styrkesjefene vil FLO øke beredskapsbeholdninger av reservedeler og utbedre mangler i relevant beredskapsmateriell.

Organisasjon og styrkestruktur

Logistikkvirksomheten i forsvarssektoren fikk fra 2016 en ny innretning med etableringen av etaten Forsvarsmateriell. Samarbeidet med Forsvarsmateriell legger til rette for funksjonelle og effektive løsninger. Det skal ikke etableres unødvendige og dupliserende miljøer og funksjoner innenfor logistikkvirksomheten i sektoren.

Logistikkvirksomheten skal utvikles og tilpasses i samsvar med de struktur- og organisasjonsendringene som gjøres i andre deler av Forsvaret og i Forsvarsmateriell, og skal støtte Forsvarets styrkeproduksjon, styrkeoppbygging og operasjoner. Den operative virksomheten understøttes av den stasjonære logistikk- og støttevirksomheten som delvis vil være organisert i forsvarsgrenene og delvis dekkes gjennom Forsvarets logistikkorganisasjon.

FLO er underlagt forsvarssjefen og blir 1. januar 2017 organisert med en fagstab som inkluderer en Nasjonal logistikkommando (NLK), en forsyningsdivisjon med regionale logistikkledelser og en vedlikeholdsdivisjon med verksteder. NLK utgjør det taktiske ledelselementet for logistikk, sanitet og vertslandsstøtte. Vertslandsstøttebataljonen styrkes i 2017 for å videreutvikle evnen til mottak og understøttelse av allierte styrker. Ivaretakelsen av strategisk sjø- og lufttransport videreføres i FLO. For å bidra til å realisere gevinstpotensialet innenfor anskaffelsesområdet sentralise-

res anskaffelsesfunksjonen i Forsvaret, og FLO styrkes for å kunne ivareta dette.

Det skal legges vekt på å øke bruken av langsiktige sivile avtaler for å tilrettelegge for at Forsvaret rasjonelt og kostnadseffektivt kan anvende samfunnets allerede etablerte kapasiteter og ressurser. Dette arbeidet er påbegynt i Forsvaret, og sivile leverandører nyttes der dette er mest kostnadseffektivt. Nytt felles forvaltningssystem for alt materiell innføres gjennom LOS-programmet, og arbeidet med modernisering og reduksjon av Forsvarets lagerstruktur videreføres i 2017.

Ved FLOs verksteder utføres tungt vedlikehold av materiell. Det vil bli vurdert videre strategisk samarbeid med forsvarsindustrien for å effektivisere vedlikeholdsvirksomheten ytterligere.

Staben til Forsvarets kompetansesenter for logistikk og operativ støtte (FKL), fagavdeling logistikk, teknisk avdeling, Logistikkskolen, Forsvarets ammunisjons- og EOD-skole, Forsvarets transportskole og operasjonsstøtte overføres fra Hæren til FLO, i tråd med regjeringens langtidsplan for 2017–2020 (Prop. 151 S (2015–2016)). Dette er en organisatorisk endring som vil gi en felles og relevant fagutdanning for logistikk i Forsvaret samlet under en enhetlig ledelse. Virksomheten videreføres på Sessvollmoen.

Personell, utdanning og kompetanse

Overføringen av FKL innebærer at FLO får ansvar for utdanning og trening av relevante kapasiteter og for leveranser i nasjonale og internasjonale operasjoner.

FLO vil i 2017 arbeide målrettet for å rekruttere nødvendig kompetanse til å ivareta Forsvarets behov for operativ logistikk både innenfor produksjons- og styrkestrukturen. FLO skal samtidig fortsette arbeidet med effektivisering av egen organisasjon for ytterligere å forbedre kvalitet og leveringsevne. En konsolidering av staber i FLO vil gi mer handlingsrom til å håndtere de endringer FLO står overfor, samt frigjøre årsverk til høyere prioriterte oppgaver.

Økt bruk av ytelsesbasert logistikk krever en styrking innenfor de merkantile og juridiske fagområdene. Disse kompetanseområdene blir viktige når FLO skal etablere et nærmere samarbeid med sivil industri. Avdelingen for driftsanskaffelser skal fortsette profesjonaliseringen og konsolideringen av innkjøpsmiljøet for å sikre Forsvaret best mulige vilkår. Det må legges til grunn at anskaffelser blir dokumentert og fulgt opp i henhold til de krav som foreligger.

Arbeidet knyttet til likestilling, holdninger, etikk og ledelse videreføres på alle nivå i FLO i tråd med FLOs egen tiltaksplan på området. Det skal være spesiell oppmerksomhet på oppfølging og til-

tak for å forbedre rutiner og kontroll. Dette for å sikre profesjonell og forsvarlig ivaretagelse av FLOs aktiviteter og leveranser.

Kap. 4740 Forsvarets logistikkorganisasjon

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsinntekter	366 530	76 263	82 943
	Sum kap. 4740	366 530	76 263	82 943

Post 01 Driftsinntekter

Som en følge av overtakelse av ansvar for flystripedrift på Kjeller samt økt aktivitet i tilknytning til

alliert trening er inntektsprognosen økt nominelt med 6,7 mill. kroner.

Kap. 1760 Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsutgifter, <i>kan nyttes under kap. 1760, post 45</i>	1 006 968	1 408 348	1 522 392
44	Fellesfinansierte investeringer, nasjonalfinansiert andel, <i>kan overføres</i>	29 553	56 546	55 714
45	Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1761, post 45</i>	5 657 034	5 081 182	4 832 916
48	Fellesfinansierte investeringer, fellesfinansiert andel, <i>kan overføres</i>	22 417	71 500	71 500
75	Fellesfinansierte investeringer, Norges tilskudd til NATOs investeringsprogram for sikkerhet, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1760, post 44</i>	75 099	87 549	90 000
	Sum kap. 1760	6 791 071	6 705 125	6 572 522

Post 01 Driftsutgifter

Posten finansierer driftsutgiftene til etaten Forsvarsmateriell, og dekker gjennomføringskostnader til materiellanskaffelsesprosjekter og kostnader knyttet til materiellforvaltning i forsvarssektoren.

Posten foreslås økt nominelt med 114 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for

2016, blant annet som følge av at materielletaten er etablert, midler er overført til kapittel 1761 og endringer i LOS-programmet. I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 6,4 mill. kroner.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2016:

Tabell 5.21 Budsjettekniske endringer

	(i mill. kr)
Nominell endring 2016–2017	114,0
Lønns- og priskompensasjon	-34,5
Tekniske endringer	-1,3
Interneffektivisering og omdisponeringer	0,0
Avbyråkratisering- og effektiviseringsreformen	6,4
Reell endring	84,6

Reelt er posten økt med 84,6 mill. kroner.

I den nominelle endringen er ovenstående fire komponenter innarbeidet. For å komme frem til

den reelle endringen på kapitlet må derfor kompensasjoner, tekniske endringer, omdisponeringer og effektiviseringstiltak legges til/trekkes fra.

Tabell 5.22 LTP-tiltak

	(i mill. kr)
Styrking til LTP-tiltak	28,0

Evnen til å håndtere den omfattende materiell-investeringsporteføljen styrkes i budsjettforslaget.

Post 44 Fellesfinansierede investeringer, nasjonalfinansiert andel

Posten dekker de nasjonale utgiftene knyttet til gjennomføring av NATOs investeringsprogram for sikkerhet, og prefinansiering av NATO-prosjekter når dette er nødvendig. Posten er foreslått redusert reelt med 2,2 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2016. Reduksjonen skyldes i hovedsak lavere nasjonal andel på de prosjektene som gjennomføres som følge av at det ikke lengre beregnes merverdiavgift, samt at prefinansierede prosjekt er belastet på andre kapitler og poster.

Post 45 Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold

Posten omfatter utgifter til investeringer i materiell til Forsvaret, unntatt nye kampfly med baseløsning som omtales i kapittel 1761, og flernasjonale investeringsprogrammer i NATO. For omtale av kategori 1-prosjektene, vises til kapittel 4. Posten omfatter også utgifter til forsknings- og utviklingsaktiviteter (FoU) og *Concept, Development and*

Experimentation-aktiviteter. I tillegg omfatter posten bidrag til markedsføring av norskprodusert materiell som Forsvaret anvender eller planlegger å anskaffe, herunder markedsføring overfor utenlandske myndigheter og bidrag fra Forsvarets personell med brukerinnsikt og som referanse-kunder. Investeringsmidler kan også nyttes til tiltak for å redusere driftsutgifter, øke produktiviteten eller forbedre kvaliteten på leveranser innenfor vedtatt struktur og ambisjonsnivå.

Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM) og Forsvarsbygg har en egen FoU- og investeringsportefølge inkludert i posten. NSMs FoU-aktiviteter skal rettes mot utvikling av sikkerhetstiltak for å bedre sikkerhetstilstanden i samfunnet. FoU-aktivitetene vil i hovedsak være rettet mot økt kompetanse om forebyggende sikkerhet, utvikling av forebyggende IKT-sikkerhetstiltak, hendelses-håndtering og objektsikkerhet.

Posten foreslås nominelt redusert med 248,3 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2016 som i hovedsak er nyttet under kapittel 1761 Nye kampfly med baseløsning. Dette er i henhold til den finansieringsplanen for nye kampfly som Stortinget har vedtatt.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2016:

Tabell 5.23 Budsjettekniske endringer

	(i mill. kr)
Nominell endring 2016–2017	-248,3
Lønns- og priskompensasjon	-127,0
Tekniske endringer	468,7
Interneffektivisering og omdisponeringer	0,0
Avbyråkratisering- og effektiviseringsreformen	0,0
Reell endring	93,4

I den nominelle endringen er ovenstående fire komponenter innarbeidet. For å komme frem til den reelle endringen på kapitlet må derfor kom-

pensasjoner, tekniske endringer, omdisponeringer og effektiviseringstiltak legges til/trekkes fra.

Tabell 5.24 LTP-tiltak

	(i mill. kr)
Styrking til LTP-tiltak	145,7
Internt omdisponert til LTP-tiltak fra andre budsjettkapitler	34,4
Sum LTP-tiltak	180,1

Materiellinvesteringsporteføljen styrkes i budsjettforslaget. Som bidrag til ovennevnte styrking er det omdisponert midler gjennom innsparinger knyttet til effektivisering av EBA-investeringer fra kapittel 1710, post 47, redusert aktivitet i Forsvarets musikkorps og avsluttet innleie av KV Ålesund.

Post 48 Fellesfinansierte investeringer, fellesfinansiert andel

Posten dekker utgifter til NATOs investeringsprogram for sikkerhet i Norge. For autoriserte prosjekter forskutteres utgifter på grunnlag av prognoser for forbruk. Utgiftene refunderes fra NATO og inntektsføres på kapittel 4760, post 48.

Posten er foreslått videreført på samme nivå som i saldert budsjett for 2016.

Post 75 Fellesfinansierte investeringer, Norges tilskudd til NATOs investeringsprogram for sikkerhet

Posten dekker Norges tilskudd til de fellesfinansierte investeringene i NATO. Posten foreslås økt nominelt med 2,5 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2016. Norges utgifter til NATOs investeringsprogram for sikkerhet forventes å stabilisere seg på 2016-nivå, om ikke NATO-landene blir enige om å øke rammen for det fellesfinansierte programmet. Utbetalingene er avhengige av den totale fremdriften i prosjektene i alle NATOs medlemsland, og kan i liten grad påvirkes av Norge.

Kap. 4760 Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsinntekter	4 120	29 085	29 750
45	Store nyanskaffelser	83 532		
48	Fellesfinansierte investeringer, inntekter	35 256	71 536	71 536
	Sum kap. 4760	122 908	100 621	101 286

Post 01 Driftsinntekter

Posten økes nominelt med 0,7 mill. kroner.

Post 48 Fellesfinansierte investeringer, inntekter

Posten foreslås videreført på samme nivå som i saldert budsjett for 2016. Posten gjelder refusjo-

ner fra NATO i forbindelse med NATOs investeringsprogram for sikkerhet. Inntektene blir justert hvert år ut fra fremdrift og forbruk i allerede godkjente prosjekter. Inntektene på post 48 er i hovedsak knyttet til refusjon av utgifter på kapittel 1760, post 48. Refusjon fra NATO på prosjekter som er prefinansiert over kapittel 1760, post 44, vil også bli inntektsført på kapittel 4760, post 48.

Kap. 1761 Nye kampfly med baseløsning

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsutgifter, <i>kan nyttes under kap. 1761, post 45</i>	112 500	162 482	194 686
45	Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold, <i>kan overføres</i>	4 031 729	6 948 915	7 282 849
47	Nybygg og nyanlegg, <i>kan overføres</i>	522 507	1 440 635	1 309 680
	Sum kap. 1761	4 666 736	8 552 032	8 787 215

Kapitlet omfatter anskaffelsen av inntil 52 kampfly med baseløsning, som Stortinget sluttet seg til ved behandlingen av Innst. 388 S (2011–2012) til Prop. 73 S (2011–2012). Regjeringen fremmer i denne proposisjonen forslag om bestillingsfullmakt for å kunne bestille seks kampfly med planlagt leveranse i 2021 og ytterligere seks fly for leveranse i 2022.

Da kampflyanskaffelsen ble besluttet, ble det lagt opp til en midlertidig styrking av forsvarsbudsjettet med samlet inntil 28 mrd. 2012-kroner. Tabellene under beskriver forventede kostnader for kampfly med baseløsning, fordelt på postene 01, 45 og 47. I tillegg synliggjøres forventet fordeling mellom ordinær bevilgning på kapittel 1761 og den midlertidige styrkingen av kapitlet.

Tabell 5.25 Kostnadsbildet for kampfly med baseløsning

	2012–2016	2017	Gjenstående	Totalt
Gjennomføringskostnader (post 01)	510	194	1 122	1 826
Samlet kostnadsbilde for kampfly med utrustning (post 45)	15 185	7 158	49 234	71 577
Kostnadsbilde produksjonsavtale F-35 (post 45)	763	125		
Kostnadsbilde for baseløsning (post 47)	2 423	1 309	1 738	5 470

Tabell 5.26 Finansiering av kampfly med baseløsning

	2012–2016	2017	Gjenstående	Totalt
Ordinær bevilgning på kap. 1761, post 45	11 176	3 719		
Midlertidig styrking av kap. 1761, post 45 Kampfly	3 145	3 241	20 289	26 675
Midlertidig styrking av kap. 1761, post 45 JSM	864	323	1 191	2 378
Ordinær bevilgning på kap. 1761, post 47	516	78		
Midlertidig styrkning av kap. 1761, post 47	1 907	1 231	1 835	4 973

Post 01 Driftsutgifter

Posten dekker gjennomføringskostnader for programmet. Dette er driftsutgifter for prosjektorganisasjonen både i Norge og internasjonalt, oppstartsaktiviteter ved Ørland flystasjon og utdanningsvirksomhet for flygere og teknikere. Posten foreslås økt nominelt med 32,2 mill. kroner sam-

menliknet med saldert budsjett for 2016, fordi utdannings- og oppstartsaktivitetene i programmet som planlagt, øker sett opp mot forrige år. I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 0,8 mill. kroner.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2016:

Tabell 5.27 Budsjettekniske endringer

	(i mill. kr)
Nominell endring 2016–2017	32,2
Lønns- og priskompensasjon	-4,0
Tekniske endringer	-29,0
Interneffektivisering og omdisponeringer	0,0
Avbyråkratisering- og effektiviseringsreformen	0,8
Reell endring	0,0

I den nominelle endringen er ovenstående fire komponenter innarbeidet. For å komme frem til den reelle endringen på kapitlet må derfor kompensasjoner, tekniske endringer, omdisponeringer og effektiviseringstiltak legges til/trekkes fra.

Post 45 Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold

Posten omfatter utgifter til investeringer i nye kampfly med nødvendig tilleggsutstyr og tjenes-

ter. Posten foreslås økt nominelt med 333,9 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2016, som følge av at flere fly nå er under leveranse og at forventet vekslingskurs mot USD er høyere enn i 2016. I nominell endring inngår bortfall av ettårig betalingsforskyvning fra 2015 til 2016 på 1 100 mill. kroner.

Det foreslås å øke bevilgningen på posten med 150 mill. kroner for å finansiere innledende kontrakter for produksjonsseriene 13 og 14 (fly med forventet leveranse i 2021 og 2022) i den hensikt å oppnå billigere flypris gjennom en felles anskaffelse av fly over flere år, som redegjort for i neste punkt. Post 47 reduseres tilsvarende, slik at kapitlet balanserer.

I løpet av budsjettåret kan det bli nødvendig å endre leverings- og betalingsplaner som følge av den usikkerhet som alltid vil være til stede i den årlige gjennomføringen av investeringer. Oversik-

ten over kontrakter og utbetalinger i 2017 er derfor basert på estimater, og vil kunne bli justert gjennom budsjettåret. Kostnadsbildet for kampflyanskaffelsen og kostnadsrammen for det enkelte prosjekt oppjusteres årlig i forhold til den faktiske priskompensasjonen på kapittel 1761, post 45. Det mest oppdaterte anslaget på forventet kostnad for kampflyprogrammet ligger innenfor kostnadsrammen. Regjeringen legger til grunn at endringer i økonomisk omfang for prosjekter som følge av priskompensasjon og valutaendring ikke krever særskilt endring av Stortinget.

Utover de direkte utgiftene til anskaffelsen påløper det programrelaterte utgifter til deltakelse i produksjonsavtalen for F-35, som i 2017 vil beløpe seg til om lag 125,0 mill. kroner.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2016:

Tabell 5.28 Budsjettekniske endringer

	(i mill. kr)
Nominell endring 2016–2017	333,9
Lønns- og priskompensasjon	-153,8
Tekniske endringer	-728,6
Interneffektivisering og omdisponeringer	0,0
Avbyråkratisering- og effektiviseringsreformen	0,0
Reell endring	-548,5

I den nominelle endringen er ovenstående fire komponenter innarbeidet. For å komme frem til den reelle endringen på kapitlet må derfor kompensasjoner, tekniske endringer, omdisponeringer og effektiviseringstiltak legges til/trekkes fra.

Kampflyanskaffelsen – gjennomføring av hovedleveransen

I tråd med den leveranseplanen som Stortinget sluttet seg til ved behandlingen av Innst. 489 S (2012–2013) til Prop. 136 S (2012–2013), ber regjeringen i denne proposisjonen om en fullmakt for å kunne bestille seks kampfly med nødvendig tilleggsutstyr og tjenester med forventet levering i 2021. I tillegg ber regjeringen om fullmakt til, gjennom partnerskapet, å inngå innledende kontrakt for anskaffelsen av ytterligere seks kampfly med tilleggsutstyr og tjenester for leveranse i 2022, slik at det totale antall fly det her bes om fullmakt til å bestille er tolv. Dette er en del av arbei-

det med en felles bestilling av flyanskaffelser over flere år, slik det er varslet gjennom Prop. 1 S (2014–2015) og Prop. 1 S (2015–2016). Hensikten med den flerårige anskaffelsen er å oppnå reduserte enhetspriser på flyene. Tiltaket er felles for partnerskapet.

Innsparingen oppnås gjennom at det flernasjonale partnerskapet inngår en felles kontrakt som forplikter det totale planlagte bestillingsvolumet for de aktuelle årene. I tillegg justeres betalingsplanen, slik at leverandøren får utbetalt et større forskudd enn tidligere ved kontraktsinngåelse, slik det er foreslått under post 45. Hensikten med forskuddet er å gi leverandøren mulighet til å effektivisere produksjonen. Et slikt forskudd vil muliggjøre større anskaffelser og dertil færre anskaffelsesprosesser, gi lengre investeringshorisont som muliggjør interne investeringer i en effektiv produksjonslinje og et større bestillingsvolum å fordele usikkerheten på. Investeringsanalyser viser at tiltaket er lønnsomt. Siden hele partnerska-

pet (unntatt Canada) er forventet å delta, vil det bli dyrere for Norge å bli stående alene utenfor felleskontrakten. Anslått kostnadsreduksjon for de tolv norske flyene som er planlagt levert i 2021 og 2022 er i størrelsesorden 385 mill. kroner. Disse flyene vil komme i tillegg til de 28 flyene som Stortinget tidligere har gitt fullmakt til å bestille, slik at totalt antall fly i bestilling vil utgjøre 40.

Forventet behov for bestillingsfullmakt knyttet til kampflyanskaffelsen utgjør 34,3 mrd. kroner på kapittel 1761, post 45. Denne bestillingsfullmakten vil sammen med forventet bevilgning i 2017 dekke de samlede forpliktelser for å anskaffe 40 kampfly med nødvendig tilleggsutstyr og tjenester.

Kampflyprogrammets akkumulerte fullmakter vil med en samlet bestilling på 40 fly utgjøre 55,8 mrd. kroner. Det økonomiske omfanget av fullmakten foreslått i denne proposisjonen består av tolv fly med en pris på 8,8 mrd. kroner. I tillegg kommer anskaffelse av missiler med lang rekkevidde, etablering av luftberedskap samt transport og håndtering av de ferdigproduserte flyene. Usikkerhetsanalysen som våren 2016 ble gjennomført for hele kampflyanskaffelsen, viste at endring i valutakurs på allerede inngåtte forpliktelser utgjorde en økning på om lag 2 mrd. kroner. I tillegg identifiserte analysen kostnadsreduksjoner og en redusert usikkerhet, som i sum medfører at det akkumulerte økonomiske omfang som følge av fullmakten foreslått i denne proposisjonen øker med 9,2 mrd. kroner til 55,8 mrd. kroner. Bestillingen i 2017 av tolv fly med nødvendig tilleggsutstyr og tjenester, og med levering i 2021 og i 2022, ligger innenfor de estimater som ligger til grunn for kampflyprogrammets ramme fastsatt gjennom Stortingets behandling av Innst. 7 S (2012–2013) til Prop. 1 S (2012–2013).

Kap. 1790 Kystvakten

(i 1 000 kr)				
Post	Betegnelse	Regnskap		Forslag 2017
		2015	Saldert budsjett 2016	
01	Driftsutgifter	1 000 660	1 043 933	1 094 428
	Sum kap. 1790	1 000 660	1 043 933	1 094 428

Post 01 Driftsutgifter

Posten foreslås økt nominelt med 50,5 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2016. I

For leveransen av nye fly er det, i henhold til bestillingsprosedyrene nedfelt i avtalen mellom partnernasjonene, behov for innmelding og bekreftelse av bestilling fire år før leveranse. Dette medfører at for fly som skal leveres i 2023, må bestilling foretas i 2019. Regjeringen legger derfor opp til å komme tilbake til Stortinget i budsjettproposisjonen for 2019 med anmodning om fullmakt til å kunne bestille ytterligere seks fly for leveranse i 2023.

Leveranseplanen legger til grunn at Norge vil motta seks fly hvert år fra 2017 til 2024.

Den endelige kampflyanskaffelsen skal ligge i et intervall på 42–48 kampfly. I tillegg kommer de fire flyene til treningsformål. Endelig beslutning om de siste seks kampflyene vil tas etter at bestillingsfullmakt for de første 42 kampflyene i hovedleveransen er gitt.

Post 47 Nybygg og nyanlegg

Posten ble opprettet ved Stortingets behandling av Innst. 7 S (2012–2013) til Prop. 1 S (2012–2013), for å synliggjøre utgifter til eiendom, bygg og anlegg for etablering av hovedbase for de nye kampflyene på Ørland og fremskutt QRA-base på Evenes. Posten foreslås redusert med 131 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett fra 2016.

Foreslått bevilgning i 2017 vil bli benyttet til å videreføre pågående investeringsprosjekter for å motta de første nye kampflyene i Norge høsten 2017, samt tilrettelegge for den nødvendige trainingen som skal til for å oppnå forventet operativ evne. De viktigste prosjektene for F-35 som overleveres i 2017 er nytt skvadronsbygg, nytt vedlikeholdsbygg, nytt forsyningsbygg og ny hovedinfrastruktur. I tillegg forlenges eksisterende rullebane til 3 000 meter.

nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 0,2 mill. kroner.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2016:

Tabell 5.29 Budsjettekniske endringer

	(i mill. kr)
Nominell endring 2016–2017	50,5
Lønns-, pris og soldatkompensasjon	-24,5
Tekniske endringer	-36,2
Reduksjon som følge av interneffektivisering og omdisponeringer	47,3
Avbyråkratisering- og effektiviseringsreformen	0,2
Reell endring	37,2

Reelt økes posten med 37,2 mill. kroner.

I den nominelle endringen er ovenstående fire komponenter innarbeidet. For å komme frem til den reelle endringen på kapitlet må derfor kompensasjoner, tekniske endringer, omdisponeringer og effektiviseringstiltak legges til/trekkes fra.

Interne effektiviseringskrav i regjeringens langtidsplan for 2017–2020 (Prop. 151 S (2015–2016)) skal bidra til å styrke prioriterte områder i forsvarssektoren. For Kystvakten utgjør effektiviseringsbidraget 0,3 mill. kroner i 2017.

Kystvakten har god kapasitet og fartøystrukturen kan løse hele spennet av oppgaver. Ivaretagelsen av Kystvaktens oppgaver må ses i sammen-

heng med Forsvarets øvrige kapasiteter som etterretning og overvåking, herunder maritim luftovervåking. Fartøystrukturen er i regjeringens langtidsplan, Prop. 151 S (2015–2016), foreslått til 13 fartøyer fra 2018, hvorav åtte i Ytre kystvakt og fem i Indre kystvakt. Leiekontrakten med KV Ålesund utløper i 2016. Det omfattende vedlikeholdet som ble gjennomført i 2016, forventes å gi økt tilgjengelighet og aktivitet på helikopterbærende fartøyer i Ytre kystvakt i 2017. Indre kystvakt vil øke seilingsaktiviteten sammenliknet med 2016-nivået. Det gis prioritet til patruljedøgn i nord.

Tabell 5.30 LTP-tiltak

	(i mill. kr)
Styrking til LTP-tiltak	5,2
Internt omdisponert til LTP-tiltak	32,0
Sum LTP-tiltak	37,2

Kystvakten styrkes i budsjettforslaget gjennom midler til materielldriften knyttet til erfart kostnadsvekst. I tillegg styrkes Kystvakten gjennom en videreføring av aktivitet i Ytre kystvakt, helikopterbærende, som er en tilbakeføring til normalnivået etter noe redusert aktivitet i 2016 grunnet omfattende vedlikehold. Aktivitet i Indre kystvakt økes også sammenliknet med 2016. Som bidrag til ovennevnte styrking og til styrking av materiellinvesteringssporteføljen under kapittel 1760, post 45, er det omdisponert midler gjennom innsparinger knyttet til avsluttet innleie av KV Ålesund.

Overordnede oppgaver

Kystvaktens hovedfunksjon er suverenitetshevdelse og myndighetsutøvelse. I tråd med regjeringens nordområdesatsing prioriteres Kystvaktens aktivitet til de nordlige havområdene.

For fiskeriene har Kystvaktens bidrag til ressursforvaltningen betydning for kontroll gjennom effektiv overvåking, relevant tilstedeværelse og jevnlig og målrettede inspeksjoner i områder med fangst og fiske. «Nasjonal strategisk risikovurdering», utarbeidet av fiskeridirektøren, gir rammer for og prioritering av innsats og ressurskontroll knyttet til fiskeriene. Kystvakten prioriterer tiltak mot overfiske i Barentshavet, mot dumping av fisk, uregistrerte landinger og proble-

mer knyttet til bi-fangst. I tillegg gir Kystvakten viktige bidrag til redningsberedskap, sjøsikkerhet, oljevernberedskap og andre sivile oppgaver. Kystvakten vil fortsatt bidra til den nasjonale beredskapen gjennom deltakelse i kystberedskap og aksjonsledelse.

Organisasjon og styrkestruktur

Kystvaktens felles ledelse videreføres på Sortland. Innfasingen av nye maritime helikoptre vil være en prioritert aktivitet for de helikopterbærende fartøyene, som vil få et betydelig og utvidet dekningsområde. Potensialet vil kunne utnyttes fullt ut når alle helikoptrene er innfaset og operative. Fem av fartøyene som opererer i kystnære farvann er utstyrt med mindre, hurtiggående patruljefartøyer for å øke fleksibilitet og rekkevidde, samt redusere reaksjonstiden ved hendelser.

Det vises til kapittel 4 Investeringer, hvor planlagte investeringsprosjekter for en videre modernisering av Kystvakten omtales. En fornyelse av fartøystrukturen med nye helikopterbærende fartøyer vil gi Kystvakten fartøyer med betydelig bedre egenskaper og kapasiteter enn fartøyene

som erstattes. Dette gjelder i særlig grad økt overvåkingskapasitet og mobilitet, og økte kommunikasjonsmuligheter. Den operative evnen en slik oppgradering vil gi, vil forsterkes ytterligere ved innfasing av nye maritime helikoptre (NH90).

Moderniseringen medfører at Forsvarets og Kystvaktens primære oppgaver innenfor suverenitetshevdelse og myndighetsutøvelse i havområdene under norsk jurisdiksjon også i fremtiden kan ivaretas på en god måte.

Personell, utdanning og kompetanse

Sjøforsvarets utdanningssystem ivaretar også Kystvaktens personellbehov. Det foregår styrt utveksling av personell mellom Kystvakten og andre deler av Sjøforsvaret. Kystvakten må innenfor utdanning, trening og øving ses i sammenheng med Sjøforsvaret, jf. kapittel 1732. Kystvakten har ikke opplevd utfordringer forbundet med personellavgang i like stor grad som øvrige deler av Sjøforsvaret. Utdanning, trening og øving vil også i 2017 rettes mot å videreutvikle kompetansen med tanke på å håndheve norsk jurisdiksjon og løse Kystvaktens øvrige oppgaver.

Kap. 4790 Kystvakten

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsinntekter	5 528	1 079	1 106
	Sum kap. 4790	5 528	1 079	1 106

Post 01 Driftsinntekter

Posten videreføres reelt sett på samme nivå som i saldert budsjett for 2016.

Kap. 1791 Redningshelikoptertjenesten

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsutgifter	813 752	865 496	925 343
	Sum kap. 1791	813 752	865 496	925 343

Post 01 Driftsutgifter

Posten foreslås økt nominelt med 59,8 mill. kroner knyttet til vedlikehold.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2016:

Tabell 5.31 Budsjettekniske endringer

	(i mill. kr)
Nominell endring 2016–2017	59,8
Lønns- og priskompensasjon	-12,2
Tekniske endringer	-22,7
Interneffektivisering og omdisponeringer	0,0
Avbyråkratisering- og effektiviseringsreformen	0,4
Reell endring	25,4

Reelt økes posten med 25,4 mill. kroner.

I den nominelle endringen er ovenstående fire komponenter innarbeidet. For å komme frem til den reelle endringen på kapitlet må derfor kompensasjoner, tekniske endringer, omdisponeringer og effektiviseringstiltak legges til/trekkes fra.

Det omfattende vedlikeholds- og modifiseringsprogrammet SK 2020 for dagens Sea King-redningshelikoptre ble iverksatt i 2013 og skal videreføres frem til 2020. Programmet skal skaffe reservedeler for å sikre en forutsigbar og god beredskap og tilgjengelighet i perioden frem til nye redningshelikoptre er innfaset. Utgiftene til Redningshelikoptertjenesten fordeles etter en fastlagt fordelingsnøkkel mellom Justis- og beredskapsdepartementet (JD) og Forsvarsdepartementet, og er formalisert i en driftsavtale mellom de to departementene. Dette innebærer for 2017 at JD dekker i underkant av 90 pst. av de budsjetterte utgiftene til operativ- og teknisk drift, mens Forsvaret dekker resterende drift. I tillegg kommer utgiftene knyttet til utdanning av personellet, som i sin helhet dekkes av Forsvaret.

Oppdrag og organisering

Luftforsvaret utdanner, trener og bemanner nødvendige besetninger for å sikre en tilfredsstillende redningshelikoptertjeneste. Tolv Sea King-helikoptre er organisert i 330-skvadronen administrativt underlagt 139 luftving på Bardufoss, og støtter redningstjenesten på permanent basis. Hovedoppgaven for 330 skvadronen i fredstid er å utføre søk- og redningsoppdrag så hurtig og sikkert som mulig.

I tillegg til tilstedevakt for ivaretagelse av redningstjeneste skal helikoptrene også i 2017 inngå i statens luftambulansetjeneste. De inngår også i den nasjonale beredskapen ved å ha kontinuerlig beredskap gjennom hele året for å støtte innsetting av militære og sivile kapasiteter i forbindelse med krisehåndtering i norske områder på land og til havs. Maritim kontraterrorberedskap videreføres med eksisterende systemer, og styrkes spesielt for å reetablere og vedlikeholde kapasiteten til hurtig innsetting av personell mot skip i fart i kystnære farvann.

Kap. 4791 Redningshelikoptertjenesten

		(i 1 000 kr)		
Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsinntekter	773 975	802 216	838 289
	Sum kap. 4791	773 975	802 216	838 289

Post 01 Driftsinntekter

Forsvarets inntekter på kapitlet balanseres mot utgifter som belastes JD.

Kap. 1792 Norske styrker i utlandet

(i 1 000 kr)				
Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsutgifter	604 099	703 768	823 497
	Sum kap. 1792	604 099	703 768	823 497

Post 01 Driftsutgifter

Posten foreslås økt nominelt med 119,7 mill. kroner.

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett 2016:

Tabell 5.32 Budsjettekniske endringer

	(i mill. kr)
Nominell endring 2016–2017	119,7
Lønns- og priskompensasjon	-14,2
Tekniske endringer	-4,5
Interneffektivisering og omdisponeringer	0,0
Avbyråkratisering- og effektiviseringsreformen	0,4
Reell endring	101,4

Reelt er posten økt med 101,4 mill. kroner, som hovedsakelig skyldes bidrag til *Inherent Resolve* med utgangspunkt i Jordan, en kompanistridsgruppe i *enhanced Forward Presence* (eFP) til Litauen og en videreføring av det militære bidraget til EU-operasjonen i Middelhavet (Triton).

I den nominelle endringen er ovenstående fire komponenter innarbeidet. For å komme frem til den reelle endringen på kapitlet må derfor kompensasjoner, tekniske endringer, omdisponeringer og effektiviseringstiltak legges til/trekkes fra.

Overordnede målsettinger

Deltakelse med militære bidrag i flernasjonale operasjoner i utlandet er et sentralt element i Norges sikkerhets- og forsvarspolitik, og tjener flere målsettinger. For det første demonstrerer det vår vilje til å ta medansvar for å sikre stabilitet og sikkerhet i konfliktrammede områder. Videre tjener

det vår egen sikkerhet ved å hindre at konflikter sprer seg og eventuelt utvikler seg til trusler i våre nærområder. Dette bidrar også til at vi støtter opp om FN, opprettholder et godt samarbeid med sentrale NATO-allierte og andre nærstående land, samt styrker EU og andre viktige internasjonale institusjoner. Slik deltakelse vil dessuten bidra til å utvikle Forsvarets operative evne, herunder evne til militært samvirke med allierte og andre samarbeidspartnere. Styrkeproduksjon til flernasjonal krisehåndtering og bidrag til NATO er utfordrende. Særlig logistikk, sambandsstøtte og sanitet er nødvendige, men sårbare og kostnadskrevende kapasiteter. Det vil også i 2017 være fokus på å tilpasse vilkårene for personell i operasjoner i utlandet, slik at tjenesten er attraktiv og innebærer minst mulig belastning for personellet og deres familier. Dette innebærer i større grad å fordele rekrutteringen til utenlandsoperasjonene på alle forsvarsgrener og fellesinstitusjoner.

Irak

Det norske militære styrkebidraget til den internasjonale koalisjonen som bidrar til å bekjempe terrorgruppen ISIL i Irak gjennom operasjon *Inherent Resolve*, vil i 2017 vil være et av Norges største internasjonale militære bidrag. Bidraget vil bestå av inntil 120 personer og vil støtte irakiske myndigheter med kapasitetsbygging av landets sikkerhetsstyrker. Hovedtyngden av bidraget er stasjonert i Erbil-området. Sammen med andre fra koalisjonsstyrken, står de norske instruktørene i Erbil for treningen av irakiske sikkerhetsstyrker. I tillegg til å bemanne treningssentrene med instruktører og et lite sanitetselement på rotasjon, fyller Norge stabstillinger i koalisjonens kommandostruktur i Erbil, Bagdad og Kuwait City.

Jordan

Norge vil i 2017 stille et bidrag på om lag 60 personer til operasjon *Inherent Resolve* med utgangspunkt i Jordan. Styrken vil bidra til koalisjonens program for trening, rådgivning og støtte til lokale syriske grupper som bekjemper ISIL i Syria. Bidraget vil bestå av personell som tilhører spesialstyrkene. De norske styrkene skal sammen med koalisjonen bidra til at lokale syriske grupper på best mulig måte kan frigi områder som i dag er kontrollert av ISIL. Styrken vil være stasjonert i Jordan, men operasjonskonseptet vil omfatte trening, rådgivning og støtte også på syrisk territorium. Norge vil også stille et mindre antall personell til koalisjonens arbeid med å bedre forståelsen for forholdene rundt fremmedkrigere i regionen.

Mali

Norge vil videreføre sin innsats i FN-operasjonen *Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali* (MINUSMA) med et mindre bidrag i 2017 etter å ha hatt et transportfly i operasjon i ti måneder i 2016. Norge har tatt initiativ til etablering av en flernasjonalt rotasjonsordning for transportflybidrag til MINUSMA. Transportfly er en svært etterspurt og kritisk nisjekapasitet, som øker MINUSMAs operative evne, samtidig som det reduserer avhengigheten av de risikoutsatte konvoiene til områdene nord i Mali. Dette innebærer en mangeårig, forutsigbar og kostnadseffektiv høykvalitetsleveranse av en av de mest etterspurte militære ressursene i dagens FN-operasjoner. Denne løsningen er en pilotordning, som vil kunne

danne modell for hvordan FN kan sikre denne type kapasiteter i fremtiden. Norge vil videreføre driften av den norske leiren (Camp Bifrost) fra desember 2016 og ut 2018, for å tilrettelegge for andre nasjoners transportflybidrag i denne perioden, samt gi forutsigbarhet for nære allierte og partnere (Portugal, Danmark, Sverige og Belgia). I tillegg viderefører Norge sin deltakelse med stabsoffiserer i operasjonens stab, samt gjeninntre i misjonens etterretningsenhet *All Sources Information Fusion Unit* (ASIFU).

Afghanistan

På grunn av den forverrede sikkerhetssituasjonen i Afghanistan har NATO besluttet å videreføre *Resolute Support Mission* (RSM) i 2017. Norge vil fortsette å bidra med om lag 50 personer til opplæring og støtte til den afghanske spesialpolitienheten *Crisis Response Unit* (CRU) i Kabul. CRUs hovedoppgave er å forhindre og bekjempe terrorisme i Kabul og omkringliggende provinser, men CRU er samtidig en nasjonal kapasitet med hele Afghanistan som ansvarsområde. I tillegg stiller Norge med enkelte stabsoffiserer til RSMs kommandostruktur i Kabul-området.

Afghan National Army (ANA) Trust Fund

Det internasjonale samfunnets finansiering av de afghanske sikkerhetsstyrkene kanaliseres blant annet gjennom ANA støttefond. Fondet ble opprinnelig opprettet i 2007. Norge har forpliktet seg å yte finansiell støtte til ANA Trust Fund frem til 2020. For 2017 vil Norges andel utgjøre 81 mill. kroner.

Styrket fremskutt alliert tilstedeværelse i Estland, Latvia, Litauen og Polen

Som del av styrkingen av NATOs evne til avskrekking og kollektivt forsvar har alliansen besluttet å etablere et forsterket fremskutt nærvær (*enhanced Forward Presence*, eFP) med multinasjonale styrker deployert til Estland, Latvia, Litauen og Polen. I praksis betyr dette å etablere en mekanisert bataljonsstridsgruppe i hver av de fire nasjonene. De fire stridsgruppene vil bli ledet av et multinasjonalt divisjonshovedkvarter som etableres i Polen. Norge vil i 2017 tilby en mekanisert kompanistridsgruppe på om lag 200 personer til Litauen med en varighet av omkring seks måneder.

Balkan

Norges bidrag til NATO på Balkan planlegges videreført på 2016-nivå, men med mulighet for tilpasninger i det norske bidraget på basis av endrede behov og prioriteringer. I tillegg bidrar Norge med en person til NATO HQ Sarajevo (Bosnia-Hercegovina).

Deltakelse i flernasjonale stående beredskapsstyrker

Forberedelser, trening og øvelser forut for deltakelse i flernasjonale beredskapsstyrker (*Enhanced NATO Response Force*, NRF) dekkes innenfor styrkeprodusentenes driftskapitler. En eventuell innsetting av norske styrker forutsetter en politisk behandling. Det vil i den forbindelse også tas stilling til utgiftsinndekningen.

NATOs hurtigreaksjonsstyrke (NRF)

NATO har de siste årene økt reaksjonsevnen og volumet for NRF, og alliansen vil fremover ha behov for mer forutsigbarhet over en lengre periode for sine reaksjonsstyrker. Det nye konseptet for NRF innebærer en tredeling av styrken: *Very High Readiness Joint Task Force* (VJTF), *Initial Follow-on Forces Group* (IFFG) og *Follow-on Forces Group* (FFG). VJTF er styrken med kortest reaksjonstid og erstatter *Immediate Reaction Force* (IRF). FFG erstatter *Response Forces Pool* (RFP), mens IFFG er en ny mellom-kategori.

I 2017 vil Norge melde inn en rekke kapasiteter til NATOs hurtigutrykningsstyrke VJTF. En fregatt

som kommandofartøy vil også inngå i NATOs stående maritime styrke (SNMG1) Norge vil også delta i NATOs stående minerydderstyrke (SN-MCMG1) i to perioder, hver på om lag fire måneder, i 2017. I tillegg vil Norge melde inn personell til en artillerilokaliseringstropp (*Surveillance and Target Acquisition Platoon*), stabsoffiserer til fellesoperativt logistikkhovedkvarter samt stabsoffiserer til brigade- og bataljonshovedkvarteret til VJTF.

Norge vil for 2017 melde inn et minerydderfartøy til IFFG. Norge vil også delta med et Ro-Ro-fartøy på beredskap gjennom hele året, samt en ubåt og to korvetter første halvår. I tillegg vil det meldes inn et mindre antall offiserer innenfor NATO *Coordination and Guidance for Shipping* (NCAGS) og et eksplosivlag fra Sjøforsvaret for andre halvår. I FFG skal det meldes inn et minedykkerlag for andre halvår.

Andre operasjoner

Norge vil i tillegg videreføre tilpassede bidrag til ulike andre operasjoner og beredskapsregistre innenfor rammene av NATO, EU og FN. Bidragene til *United Nations Mission in the Republic of South Sudan* (UNMISS), *United Nations Truce Supervision Organization* (UNTSO) samt *Multinational Force and Observers* (MFO) videreføres på om lag samme nivå som i 2016.

I tillegg er det militære bidraget til EU-operasjonen i Middelhavet (Triton) forlenget. Regjeringen vurderer fortløpende behovet for å stille bidrag til andre internasjonale operasjoner.

Kap. 4792 Norske styrker i utlandet

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap		Forslag
		2015	Saldert budsjett 2016	2017
01	Driftsinntekter	29 474	10 296	25 117
	Sum kap. 4792	29 474	10 296	25 117

Post 01 Driftsinntekter

Posten økes med 14,8 mill. kroner, hovedsakelig grunnet refusjoner fra FN i forbindelse med C-130J-bidraget i Mali.

Kap. 1795 Kulturelle og allmenntilgode formål

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsutgifter	274 696	264 839	245 602
72	Overføringer til andre	2 492	2 564	2 636
	Sum kap. 1795	277 188	267 403	248 238

Kapitlet omfatter Forsvarets musikk, Forsvarets museer og Forsvarets kommandantskap.

2016. I nominell endring inngår avbyråkratiserings- og effektiviseringsreformen med 0,6 mill. kroner.

Post 01 Driftsutgifter

Posten foreslås redusert nominelt med 19,2 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for

Nedenfor følger endringer sammenliknet med saldert budsjett for 2016:

Tabell 5.33 Budsjettekniske endringer

(i mill. kr)

Nominell endring 2016–2017	-19,2
Lønns- og pris- og soldatkompensasjon	-5,9
Tekniske endringer	13,4
Reduksjon som følge av interneffektivisering og omdisponeringer	7,0
Avbyråkratisering- og effektiviseringsreformen	0,6
Reell endring	-4,3

Reelt er det en budsjettmessig reduksjon på 4,3 mill. kroner.

I den nominelle endringen er ovenstående fire komponenter innarbeidet. For å komme frem til den reelle endringen på kapitlet må derfor kompensasjoner, tekniske endringer, omdisponeringer og effektiviseringstiltak legges til/trekkes fra.

Tekniske endringer skyldes at kapitalelementet er avvirket og at pensjonspremie er omdisponert fra Statens pensjonskasse.

Interne effektiviseringskrav i regjeringens langtidsplan for 2017–2020 (Prop. 151 S (2015–2016)) skal bidra til å styrke prioriterte områder i forsvarssektoren. For dette kapitlet utgjør effektiviseringsbidraget 7 mill. kroner i 2017.

Tabell 5.34 LTP-tiltak

(i mill. kr)

Internt omdisponert til LTP-tiltak på kapittel 1760, post 45	-6,5
--	------

Som bidrag til styrking av materiellinvesteringsporteføljen under kapittel 1760, post 45, er det omdisponert midler gjennom innsparinger knyttet til redusert aktivitet i Luftforsvarets musikkorps og Marinemusikken.

Forsvarets fellestjenester

Kultur og tradisjoner spiller en betydelig rolle i Forsvaret. De er viktige grunnpilarer i korps- og avdelingsstolthet, samhold, tilhørighet og felles-

skap. Videre er kultur og tradisjoner sentrale for utvikling av militær profesjonsidentitet og profesjonskultur. Kultur- og tradisjonsvirksomheten skal bidra til økt anerkjennelse av og kunnskap om Forsvarets oppdrag, samt invitere til debatt og refleksjon over aktuelle temaer. Forsvarets kommandantskap, Forsvarets museer og Forsvarets musikk skal forvalte Forsvarets tradisjon og historie, i første rekke internt. Forsvarets museer skal i tillegg bidra til innsikt i Forsvarets historie og utvikling. Forsvarets fellestjenester har et særskilt ansvar for å koordinere og styre kulturvirksomheten i Forsvaret.

Forsvarets kommandantskap

De nasjonale festningsverkene er viktige minnesmerker og formidlere av forsvarshistorie. Forsvarsbygg har forvaltningsansvaret og det koordinerende ansvaret for ulike kulturelle aktiviteter og næringsvirksomhet på festningene. Kommandantene er Forsvarets stedlige representanter, og skal holde festningene i militær hevd. Hovedoppdraget er å representere Forsvaret lokalt ved merkedager, seremonielle og protokollære oppgaver samt å bidra i det sivil-militære samarbeidet.

Forsvarets musikk

Forsvarets musikk deltar i Forsvarets egne seremonier, og utfører oppdrag knyttet til kongehuset, Stortinget og regjeringen. I fremtiden skal Forsvarets musikk være dimensjonert for disse oppdragene. Dette vil ha konsekvenser både for korpsstrukturen og for Forsvarets evne til å samhandle med det sivile samfunnet på musikkområdet.

Forsvarets musikk med profesjonelle korps løser oppdrag på en rekke arenaer i Forsvaret og det sivile samfunnet.

I 2017 vil Forsvaret forberede markering av militærmusikkens 200-års jubileum som er i 2018. Norsk militær tattoo 2018 vil bli brukt som en arena for å markere dette jubileet. Forsvarets musikk skal delta på relevante militære seremonielle og offisielle anledninger. Dette gjelder både nasjonale og militære merkedager, samt markeringer for personell som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner.

Dagens struktur på fem profesjonelle korps har en betydelig overkapasitet i forhold til Forsvarets og statens behov. I langtidsplanen for 2017–

2020 legger derfor regjeringen opp til at korpsstrukturen skal harmoniseres med behovet og tilpasses Forsvarets øvrige struktur. Det er også behov for en effektivisering av ledelse og administrativ støtte. Omstruktureringen fra fem til tre profesjonelle korps, i tillegg til etableringen av felles sentral ledelse, skal gjennomføres innen 31. desember 2017.

Forsvarets museer

Museene er satt til å ivareta et representativt utvalg av krigs- og militærhistorisk materiell. De skal også ivareta skriftlige og visuelle kilder og formidling av kunnskap og opplevelser til dagens og fremtidens generasjoner.

Regjeringen vil i 2017 initiere arbeidet med en helhetlig utredning av Forsvarets museer med det siktemål å øke selvfinansieringsgraden og profesjonaliseringen.

Regjeringen vil styrke og modernisere museenes formidlings- og publikumsaktivitet. Videre skal samlingene gjøres mer tilgjengelige, blant annet ved ytterligere digitalisering. Samarbeidet med sivile museer skal styrkes, særlig når det gjelder måten formidlingen skjer på.

Post 72 Overføringer til andre

Stiftelsen Akershus festning for kunst og kultur

Stiftelsen Akershus festning for kunst og kultur (SAKK) ble etablert i 1989. Stiftelsens formål er å styrke, organisere og koordinere kulturell virksomhet på Akershus festning. Samarbeidet med andre kulturinstitusjoner står sentralt. Videre har stiftelsen en målsetning om å styrke kunnskapen om Norges historie og å åpne festningsområdet ytterligere for kunst og kulturutfoldelse. Støtten til SAKK videreføres i 2017 på samme nivå som i 2016.

Nordland Røde Kors Krigsminnemuseum

Som nasjonalt og internasjonalt opplærings- og dokumentasjonssenter utvikler og formidler Nordland Røde Kors Krigsminnemuseum (NRKK) kunnskap om krigen 1940–1945, med særlig vekt på Nord-Norge. Støtten til NRKK videreføres i 2017 på samme nivå som i 2016.

Kap. 4795 Kulturelle og allmenntilgode formål

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
01	Driftsinntekter	12 542	9 684	8 223
	Sum kap. 4795	12 542	9 684	8 223

Post 01 Driftsinntekter

Posten foreslås redusert nominelt med 1,5 mill. kroner sammenliknet med saldert budsjett for 2016.

Kap. 4799 Militære bøter

(i 1 000 kr)

Post	Betegnelse	Regnskap 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag 2017
86	Militære bøter	787	500	500
	Sum kap. 4799	787	500	500

Post 86 Militære bøter

Inntektene gjelder militære bøter.

Del III
Omtale av særlige tema

6 Informasjonssaker

6.1 Avhending av brukt/utrangert forsvarsmateriell

Ved Stortingets behandling av Innst. 213 S (2015–2016) ble det fattet flere anmodningsvedtak innenfor Forsvarsdepartementets ansvarsområde, som alle gjelder avhending av brukt/utrangert forsvarsmateriell. Forsvarsdepartementet anser at samtlige anmodningsvedtak er fulgt opp.

Forsvarsdepartementet har innført en rekke forbedringstiltak for å sikre forsvarlige avhendingsprosesser av brukt og utrangert forsvarsmateriell. Tiltakene ble også omtalt under Stortingets behandling av Innst. 213 S (2015–2016) «Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen i sak om salg av brukt og utrangert forsvarsmateriell». Forsvarsdepartementets mål er å sikre grundig, veldokumentert og forsvarlig forvaltning i forsvarssektoren, og departementet vil ha særskilt oppmerksomhet knyttet til etterlevelsen av de tiltak som er iverksatt på dette området.

I tillegg til å innføre tiltak for å sikre felles forståelse og etterlevelse av gjeldende regelverk, har Forsvarsdepartementet også iverksatt en nærmere regulering og innstramming i avhendingen av materiell. Dette vil blant annet medføre redusert mulighet for salg av materiell til private aktører, også i utlandet. En reduksjon i salg av materiell som følge av slike endringer, vil føre til lavere inntekter fra salg og høyere utgifter til lagring og destruksjon. Det er imidlertid vanskelig å beregne eksakte økonomiske konsekvenser, da dette blant annet avhenger av materielltyper og markedsituasjonen. Konsekvensen vil være at inntekter fra slike salg ikke vil kunne kanaliseres til høyere prioriterte formål i forsvarssektoren, herunder til operativ aktivitet og virksomhet.

I det videre følger omtale av de forbedringstiltak og innstramminger som gjelder Forsvarsdepartementets oppfølging av anmodningsvedtakene.

Vedtak nr. 705, 26. mai 2016:

«Stortinget ber regjeringen innføre full åpenhet rundt Forsvarets salgsprosesser og salg av utrangert forsvarsmateriell til private aktører ved å offentliggjøre hva som er solgt, kjøper, salgssum og intendert sluttbruk etter at salg er gjennomført.»

Forsvarsdepartementets underliggende etater skal nå legge til rette for at informasjon om salg av materiell til private aktører kan bli offentliggjort. Dette medfører at det ved alle salg til private aktører i Norge skal utarbeides lister som gir en oversikt over hva som er solgt, hvem som opptrer som kjøper og hvilken salgssum som er avtalt mellom partene. Ved salg av utrangert forsvarsmateriell til private aktører i utlandet skal det i tillegg fremgå av listene hva som oppgis å være intendert sluttbruk av materiellet etter at salg er gjennomført. Informasjon som etter loven skal eller kan unntas offentlighet vil kunne unntas fra den offentlige listen, men skal fremgå i etatens egne oversikter. Listene vil årlig kunne bli offentliggjort på ansvarlig etats hjemmesider og skal arkiveres i etatens arkivsystem.

Etaten Forsvarsmateriell ble etablert i januar 2016, og Forsvarsdepartementet har besluttet at det er denne etaten som skal være ansvarlig for alt salg av forsvarsmateriell fra forsvarssektoren. Dette bidrar til å sikre at salg av slikt materiell utføres av et miljø med spesiell kompetanse innenfor regelverket som regulerer salg og eksport.

Vedtak nr. 707, 26. mai 2016:

«Stortinget ber regjeringen iverksette nødvendige tiltak for å sikre sømløs informasjonsflyt mellom forsvarsministeren, utenriksministeren og forsvarssjefen, slik at korrekt og oppdatert informasjon er tilgjengelig når slik informasjon er ønsket.»

Forsvarsdepartementet har etablert rutiner og møteserier mellom Forsvarsdepartementet og Utenriksdepartementet, der representanter for Forsvaret og Forsvarsmateriell deltar. Dette bidrar til å sikre at korrekt og oppdatert informasjon er tilgjengelig. Videre bidrar tiltakene til at etatene har samme forståelse av ansvarsgrensesnittet på området som Forsvarsdepartementet og Utenriksdepartementet.

Vedtak nr. 709, 26. mai 2016:

«Stortinget ber regjeringen vurdere nærmere regulering av salg av utrangert norsk forsvarsmateriell til private aktører i utlandet.»

Forsvarsdepartementet har besluttet at alt salg av lisenspliktig materiell til private aktører i utlandet nå skal godkjennes av Forsvarsdepartementet i hvert enkelt tilfelle. Salg av lisenspliktig materiell til utlandet skal fortrinnsvis kun gjennomføres til godkjente staters myndigheter og til aktører som er myndighetsgodkjente i mottakerlandet. Dette vil sikre en økt kontroll med hvem som kjøper utrangert forsvarsmateriell, men gir samtidig mulighet for å avhende materiell til særlig egnede formål slik som for eksempel internasjonale hjelpeorganisasjoner.

Vedtak nr. 710, 26. mai 2016:

«Stortinget ber regjeringen evaluere metodene for kontroll og dokumentasjon ved salg og eksport av utrangert forsvarsmateriell til utlandet, og om man besitter tilstrekkelig informasjon om de utenlandske kjøperne.»

Forsvarsdepartementet har i samarbeid med Utenriksdepartementet utarbeidet egne lister over forhold som må være avklart før salg av materiell, blant annet ved salg til utlandet. Listene ble oversendt Forsvaret 27. april 2015, og er nå implementert som en del av Forsvarsdepartementets retningslinjer for materiellforvaltning. De såkalte sjekklistene spesifiserer blant annet hvilke undersøkelser som skal foretas av kjøper og hvilken informasjon som skal forelegges Utenriksdepartementet. Listene gir videre føringer til saksbehandlere i etatene i forsvarssektoren for å sikre infor-

masjon mellom partene i eksportkontrollspørsmål.

Vedtak nr. 711, 26. mai 2016:

«Stortinget ber regjeringen sørge for at Forsvaret har samme forståelse av ansvarsgrensesnittet som Forsvarsdepartementet og Utenriksdepartementet i forbindelse med regelverket som styrer avhending av tidligere militært utstyr.»

Forsvarsdepartementet har etablert rutiner og møteserier mellom Forsvarsdepartementet og Utenriksdepartementet, der representanter for Forsvaret og Forsvarsmateriell deltar. Dette bidrar til at etatene har samme forståelse av ansvarsgrensesnittet på området som Forsvarsdepartementet og Utenriksdepartementet, jf. omtale under Vedtak nr. 707. Som et ledd i kompetansehevingen og for ytterligere å styrke den etablerte forståelsen mellom aktørene, har Forsvarsdepartementet med støtte fra Utenriksdepartementet også etablert et årlig seminar om eksportkontroll for alle relevante parter i forsvarssektoren.

6.2 Soldatproposisjonen

Forsvarsdepartementet vil iverksette en gjennomgang av «Soldatproposisjonen» (jf. Prop. 141 S (2015–2016) – endringer i «Regulativ for tillegg til utskrivne vernepliktige mannskap»). Formålet med gjennomgangen er å vurdere en mer hensiktsmessig håndtering av den årlige reguleringen av godtgjøringen til vernepliktige mannskaper.

6.3 Forsvarets flysamling på Gardermoen

Forsvarets flysamling på Gardemoen er midlertidig stengt for publikum. Det skyldes uklarhet rundt eierskap til gjenstandene i flysamlingen og manglende avklaring av roller og ansvar for driften av publikumsdelen. Forsvarsdepartementet har foretatt en gjennomgang i saken og igangsatt samtaler med berørte parter for å få på plass en avklaring og en løsning som igjen kan gjøre flysamlingen tilgjengelig for publikum.

6.4 Innføring av allmenn verneplikt

Innføring av allmenn verneplikt ble vedtatt av Stortinget 14. oktober 2014, jf. behandlingen av Innst. 18 L (2014–2015) til Prop. 122 L (2013–2014) Endring i vernepliktsloven og heimevernloven (allmenn verneplikt – verneplikt for kvinner). 1997-kullet er det første som omfattes av allmenn verneplikt, og sommeren 2016 startet de første som omfattes av lovendringen sin første-gangstjeneste i Forsvaret. Innføringen av allmenn verneplikt går etter planen. Det er etablert en helhetlig gjennomføringsplan med fokus på kommunikasjon, kompetansekrav og seleksjonskriterier, eiendom, bygg og anlegg (EBA), personlig bekledning og utrustning (PBU), samt organisasjonskultur og ledelse.

Forsvarsdepartementet vil gi innføring av allmenn verneplikt høy prioritet også i 2017. Gjen-

nomføringsplanens fem prioriterte områder vil følges nøye opp overfor de berørte etatene i forsvarssektoren. Når det gjelder eiendom, bygg og anlegg, vil prosjektene for å tilrettelegge bedre for allmenn verneplikt på Ørland og Huseby bli videreført. På Ørland er en ny mannskapsforlegning under oppføring, og generelt vil nye mannskapsforlegninger gi gode rammevilkår for å møte en økt andel kvinnelige vernepliktige. Videre vil tilpasning av personlig bekledning og annet utstyr fortsette. For å bidra til en vellykket implementering av allmenn verneplikt foreslår regjeringen i 2017 å sette av ekstra midler til anskaffelse av riktig personlig bekledning og utrustning for kvinner, jf. omtale under del II, kap. 1740 Forsvarets logistikkorganisasjon. Det er viktig at både kvinnelige og mannlige vernepliktige ivaretas på best mulig måte. Inkluderende ledelse og organisasjonskultur vil fortsatt vektlegges spesielt.

7 Oppfølging av § 1a i likestillingsloven

7.1 Forsvarsdepartementet

Arbeid med likestilling i Forsvarsdepartementet er en naturlig del av, og integrert i, departementets daglige virksomhet. Pr. 31. desember 2015 var 384 personer ansatt i Forsvarsdepartementet. 31 pst. var kvinner, og dette var en nedgang på 2 pst. fra foregående år.

Av arbeidsstyrken på 384 var 90 militære stillinger. Av disse var åtte bemannet av kvinner (9 pst.). Tilsvarende prosentandel i 2014 var 8 pst., og 10,9 pst. i 2013.

Forsvarsdepartementet hadde 28,3 pst. kvinner i lederstillinger i 2015. I toppledergruppen på åtte var det tre kvinner. Forsvarsdepartementet ønsker å rekruttere og beholde kvinner på alle nivåer og i alle funksjoner i organisasjonen. Departementet er særskilt oppmerksom på områder der kvinneandelen er lav. Alle ledere med personalansvar er ansvarlige for at likestillingsaspektet er vurdert ved all rekruttering til Forsvarsdepartementet.

Sykefraværet i Forsvarsdepartementet viser en svakt stigende tendens. I 2015 var sykefraværet 4,9 pst., mot 3,8 pst. i 2014. I 2015 var sykefraværet for kvinner på 8,7 pst., mot 6,5 pst. i 2014. Sykefraværet for menn var i 2015 på 3,3 pst., mot 2,3 pst. i 2014.

Bruk av overtid i Forsvarsdepartementet har gått litt ned. Det ble arbeidet 19 847 timer overtid i 2015. Kvinner arbeidet 4 198 timer overtid (gjennomsnitt 51 timer for de som skrev overtid) mens menn arbeidet 15 649 timer overtid (gjennomsnitt 76 timer for de som skrev overtid).

Forsvarsdepartementet har en livsfasepolitikk som gjelder alle ansatte. Arbeidsgiver gir rom for at arbeidstakere har ulike behov i ulike faser av sitt yrkesaktive liv. Det blir gitt individuell tilrettelegging, i særlig grad for småbarnsforeldre, gravide, langtidssyke og eldre arbeidstakere.

Økt mangfold gir større erfaringsgrunnlag og ny og variert kompetanse. Det er et mål i Forsvarsdepartementets personalpolitikk at rekruttering skal bidra til økt mangfold. For å være troverdig i dagens samfunn, er det viktig at Forsvars-

departementet er en inkluderende arbeidsplass hvor ingen blir diskriminert.

Ledige stillinger blir blant annet utlyst på nettstedet www.inkludi.no, som retter seg særskilt mot søkere med flerkulturell bakgrunn. Personer med flerkulturell bakgrunn blir oppfordret til å søke.

7.2 Forsvaret

2015 markerer en viktig milepæl for likestilling i Forsvaret. Lovendringen om innføring av allmenn verneplikt trådte i kraft 1. januar 2015. Allmenn verneplikt gjelder for kvinner og menn som er født 1. januar 1997 og senere.

Forsvaret har som mål å øke kvinneandelen blant ansatt personell, og å få flere militære og sivile kvinner inn i ledende stillinger. Det er også en målsetting å øke andelen kvinner i førstegangstjenesten, både for å bedre representativiteten sammenliknet med samfunnet ellers, og for å styrke rekrutteringen av kvinner til militære stillinger.

I dag er mangfold viktig først og fremst på grunn av operative behov og behov for økt kompetansetilfang. Siden oppgavene i Forsvaret blir mer spesialiserte og komplekse kreves mer spesialisert og mangfoldig personellsammensetting. Utviklingen i arbeidsmarkedet gjør det mer krevende for forsvarssektoren å nå opp i konkurransen om kompetansen. Forsvaret må derfor favne bredere for å opprettholde kvalitet og robusthet. Kvinner utgjør halvparten av kompetansebeholdningen. Forsvaret har ikke råd til å unnlate å rekruttere kvinner. Mangfold og inkludering er en naturlig del i Forsvarets styrende dokumenter, og Forsvarets verdigrunnlag fastsetter at Forsvaret skal gjenspeile samfunnets mangfold og gjenspeile både menn og kvinners perspektiver og verdier.

Pr. 31. desember 2015 var det 17 227 årsverk i Forsvaret. Totalt sett utgjorde kvinneandelen 17 pst. i 2015, mens tallet var 18 pst. i 2014. På sivil side utgjorde kvinneandelen 33 pst. i 2015, tilsvarende som i 2014. På militær side utgjorde kvinneandelen 10 pst. i 2015 mot 10,2 pst. i 2014. Militært

ansatte utgjorde i overkant av to tredeler av årsverkene i Forsvaret.

Det har de senere årene vært en betydelig økning i antall kvinner på oberst-/kommandørnivå og høyere i Forsvaret. I 2007 var det tre kvinnelige offiserer på dette nivået. I 2015 var det 14 kvinner, hvorav én er generalmajor/kontreadmiral.

Forsvaret bruker NAVs databank for legeomeldte sykemeldinger for å kunne sammenlikne sykefraværet i Forsvaret med andre offentlige og private virksomheter. På grunn av omlegging av denne databanken, er data for 2015 ikke tilgjengelige.

Utviklingstrekkene viser en svakt positiv trend når det gjelder andelen kvinner ved Forsvarets skoler og i førstegangstjenesten. Andelen kvinner ved befalsskolene har økt fra 13,5 pst. i 2010 til 16,1 pst. i 2015. Tendensen for 2016 er positiv, i og med at kvinneandelen blant de som er tatt opp til befalsutdanning sommeren 2016 er 22,6 pst. Siden kvinneandelen i førstegangstjenesten er kraftig økende, kan det også forventes at dette vil kunne påvirke kvinneandelen positivt ved opptaket i 2017. Forsvaret ser også en tendens til at kvinner i større grad enn tidligere søker seg til fagområder (operative og tekniske) som tidligere som oftest har appellert til menn. Det har også vært en merkbar økning i antall kvinner klassifisert som tjenestedyktige soldater, og tall fra desember 2014 viser at 16,5 pst. av de som gjennomfører førstegangstjenesten er kvinner. Arbeidet med å rekruttere kvinner gir resultater.

Det har gjennom de siste tiårene vært iverksatt ulike tiltak for å rekruttere og beholde flere kvinner. Forsvaret har trukket lærdommer av disse. Forsvaret arbeider målrettet med å utvide kompetansemangfoldet. Det forventes at allmenn verneplikt på sikt vil kunne gi god effekt også når det gjelder antallet kvinnelige ansatte i militære stillinger i Forsvaret.

Forsvaret arbeider med tiltak som skal bidra til å ta imot en økning av kvinneandelen i førstegangstjenesten. Forskning tyder på at kvinner har noe mindre kjennskap til Forsvaret enn menn. Forsvaret har derfor utarbeidet og iverksatt en kommunikasjonsplan som skal informere fremtidige vernepliktige, deres foresatte og samfunnet generelt om vernepliktens omfang og innhold. Andre tiltak som gjøres er blant annet materielle utbedringer og investeringer (eiendom, bygg og anlegg samt personlig bekledning og utrustning), og videre gjennomgang av stillingskrav og seleksjonskriterier. Arbeidet med å skape gode og inkluderende kulturer vil fortsatt være viktig. Forsvarets arbeid med holdninger, etikk og ledelse,

blant annet med fokus på kjerneverdiene respekt, ansvar og mot, er viktig i arbeidet med organisasjonskulturen. Innføring av allmenn verneplikt medfører at Forsvaret får ytterligere et verktøy til å øke kvinneandelen. Forsvaret skal rekruttere de best egnede til førstegangstjeneste, og blant disse er det mange kvinner. Erfaringer fra Forsvaret tilsier at mange av de som gjennomfører førstegangstjenesten også ønsker videre tjeneste i Forsvaret. Førstegangstjenesten er en rekrutteringsmekanisme som på lengre sikt vil kunne bidra til å øke kvinneandelen blant ansatte i Forsvaret.

Det pågår et pilotprosjekt med en kvinnelig jegertrupp i Forsvarets spesialstyrker, der det høstes verdifulle erfaringer og hvor den operative merverdien som kvinner i spesialstyrkene kan tilføre synliggjøres. I et annet pilotprosjekt i Luftforsvaret på Ørland er det over flere år kalt inn lik andel kvinner og menn blant de vernepliktige. Erfaringene så langt tilsier at avdelingen har løst sine oppdrag som før, og at mange av kvinnene har søkt seg til videre tjeneste i Forsvaret.

Forskning gir økt kunnskap om kjønn i Forsvaret, og danner grunnlag for utvikling av evne til å rekruttere og beholde kompetent personell, uavhengig av kjønn. Det pågår ulike forskningsprosjekter innenfor dette temaet, som inkluderer problemstillinger som hvorfor kvinner slutter i Forsvaret og hvordan Forsvaret skal beholde kompetente kvinner. Hensikten med forskningsprosjektene er å finne tiltak som kan iverksettes for å øke kvinneandelen.

Flere forskningsrapporter peker på kultur og holdninger som en medvirkende årsak til at noen kvinner slutter i Forsvaret. Mange kvinner oppfatter at det pågår en sterk reproduksjon av den mannsdominerte kulturen, og at det er sterke krefter som understøtter den dominerende kulturelle praksisen ved ulike avdelinger. En annen årsak til at noen kvinner slutter er at en del synes å bruke Forsvaret som et springbrett til andre karrierer.

Forskning viser også at valg av tjenestested, tjenestemønster og karriereutvikling, herunder evne til å legge til rette for to-karrierefamilier, har påvirkning på hvorvidt spesielt kvinner velger Forsvaret. Dette betyr at vurderinger rundt lokalisering og tjenestemønster kan henge direkte sammen med kvinnerekuttering.

7.3 Forsvarsbygg

Forsvarsbyggs HR-politikk er førende for HR-tiltakene i virksomheten. HR-politikken deles inn i leder- og medarbeiderprinsipper, kompetansepoli-

tikk, lønnspolitikk, livsfasepolitikk og arbeidsmiljøpolitikk. Likestilling inngår som eget tema i kompetanse- og lønnspolitikken. I 2015 er det utarbeidet en handlingsplan for IA-arbeidet, med egen handlingsplan for mangfoldarbeid. Dette er et ledd i å realisere Forsvarsbyggs målsettinger, og å målrette dette arbeidet ytterligere.

I 2015 rekrutterte Forsvarsbygg 144 nye medarbeidere, mot 134 i 2014. Av disse var 61 kvinner,

hvilket utgjør 42 pst. av dem som ble rekruttert. I 2014 var det 43 pst. kvinner blant dem som ble rekruttert. Om lag 2 pst. flere sluttet i 2015 enn i 2014, først og fremst fordi personell innen renhold gikk ut av Forsvarsbygg. Det vises også ved at langt flere kvinner sluttet i 2015 enn i 2014. Se tabellen under for detaljer.

Prosentvis avgang 2015 (2014 i parentes)	Turnover uten pensjon	Turnover inkl. pensjon
FB totalt	4,8 (2,9)	8,2 (6,2)
Turnover kvinner	7,8 (3,5)	11,4 (6,7)
Turnover menn	3,0 (2,6)	6,2 (5,9)

Ved utgangen av 2015 hadde Forsvarsbygg 1 745 ansatte, mot 1 724 i 2014, inkludert sykevikarer, timelønnede og ansatte på pensjonistvilkår. Kvinneandelen ved utgangen av 2015 utgjorde 40 pst. av de ansatte, det samme som ved utgangen av 2014.

Det er en tradisjonell kjønnsfordeling i drifts- og renholdsstillingene, hvor det i all hovedsak er kvinner som har renholdsstillingene og menn som har driftsstillingene. 59 pst. av administrative stillinger er besatt av kvinner. Videre er 80 pst. av ingeniør-, arkitekt- og prosjektlederstillinger besatt av menn. Kjønnsfordelingen er relativt god i de øvrige stillingskategoriene.

Ved årsslutt 2015 var det 29 pst. kvinnelige ledere, mot 27 pst. ved årsslutt 2014. Selv om Forsvarsbygg praktiserer moderat kjønnskvoltering av kvinnelige ledere, har Forsvarsbygg ikke nådd målet om en tilstrekkelig kjønnsbalanse innenfor ledende stillinger, og vil jobbe videre med dette i et langsiktig perspektiv. På øverste ledernivå er andelen kvinnelige ledere 30 pst.

I 2015 avviklet 4,4 pst. (3,5 pst. i 2014) ansatte foreldrepermisjon. Andelen som tok ut foreldrepermisjon fordelte seg med 54 pst. for kvinner og 46 pst. menn. Kvinnene tok ut 66 pst. av de totale foreldrepermisjonsdagene i 2015, mot 59,4 pst. i 2014.

Deltidsansatte utgjorde 7 pst. av arbeidsstyrken i 2015, mot 4,7 pst. i 2014. Blant disse var 72 pst. kvinner, mot 74 pst. i 2014. Kvinnelig renholdspersonale utgjorde 47 pst. av alle deltidsstillinger i 2015.

Det er liten innbyrdes forskjell mellom kvinner og menn når det gjelder lønns- og stillingsnivåer. Innenfor samme stillingskode er det ingen vesentlige ulikheter i lønn mellom kvinner og menn.

Overtidsbruken utgjorde 1,9 pst. av total arbeidstid i 2015, mot 2,2 pst. i 2014. Kvinnenes andel av det totale overtidsarbeidet utgjorde 22 pst., mot 17 pst. i 2014. I 2013 sto kvinnene for 13 pst. av den totale overtidsbruken. Dette viser at menn utfører hoveddelen av overtidsarbeidet, men det er likevel en trend mot en jevnere fordeling.

Forsvarsbygg har som målsetting at arbeidsmiljøet skal preges av tverrfaglighet, mangfold og likestilling. Dette uttrykkes skriftlig i alle stillingsutlysninger. I samtlige innstillinger til tilsetningsrådet skal kjønnsbalansen i rekrutterende enhet redegjøres for, og det fokuseres på kjønnsbalanse. Det utarbeides årlig en HR-rapport som viser tall for kjønnsbalanse totalt i Forsvarsbygg, innenfor alle forretningsområder, i ulike stillingskategorier, lederstillinger og turnover med kjønnsfordeling for ytterligere å sette fokus på god kjønnsbalanse i virksomheten.

7.4 Nasjonal sikkerhetsmyndighet

I 2015 var 31,5 pst. av Nasjonal sikkerhetsmyndighets ansatte kvinner, mot 28 pst. i 2014 og 29 pst. i 2013. Antallet ansatte i NSM har økt betydelig de siste årene. Samtidig har andelen kvinnelige ansatte økt. NSM arbeider likevel for å øke andelen kvinner i alle typer stillinger ytterligere.

I 2015 var det, som i 2014, 40 pst. kvinner på øverste ledernivå/direktører. Dette var det samme som i 2013. Kvinneandelen på mellomledernivå har sunket til 9,5 pst. i 2015, fra 18 pst. i 2014 og 11 pst. i 2013.

I 2015 var sykefraværet blant kvinner på 9,8 pst., mot 7,2 pst. i 2014. For menn var sykefraværet 5,2 pst., mot 5,7 pst. i 2014.

I 2015 tok totalt 14 personer ut foreldrepermisjon i NSM. Fordelingen mellom kjønnene er henholdsvis 29 pst. kvinner og 71 pst. menn. I 2014 var 30 pst. av dem som tok ut foreldrepermisjonen kvinner, og 70 pst. menn.

NSMs fagmiljøer er svært teknisk orientert, og innenfor disse miljøene har det tradisjonelt vært en lav kvinneandel. Over halvparten av NSMs ansatte er ansatt i tekniske stillinger. Det er ingen kvinner i noen av NSMs militære stillinger.

NSM ønsker å få til en jevnere kjønnsfordeling i direktoratet, og oppfordrer blant annet kvinner til å søke ledige stillinger. Kvalifiserte kvinner innkalles alltid til intervju. For å styrke virksomhetens attraktivitet for begge kjønn synliggjøres kvinnelige ansatte i profileringen av NSM og på stands og utdanningsinstitusjoners karrieredager.

NSM søker å rekruttere flere kompetente kvinner til teknologiske stillinger. I dagens arbeidsmarked er det likevel lettere å rekruttere menn til de teknologiske miljøene. Avdelinger som ansetter bredere enn de rent tekniske miljøene har en jevnere kjønnsfordeling.

NSM tar del i IA-avtalen, og følger de retningslinjer dette medfører. NSM søker å legge til rette for personer med nedsatt funksjonsevne, og iverksetter nødvendige tiltak basert på individuell vurdering. NSM har videre fokus på å legge til rette for medarbeidere i ulike livsfaser.

7.5 Forsvarets forskningsinstitutt

Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) tilrettelegger for at instituttet skal ha en sammensetning av ansatte som viser mangfold i alder, kjønn, etnisitet og funksjonsevne. Måltrettet rekrutteringsoppbygg, gjennomarbeidet lønnspolitikk og bevisstgjøring av lederne er tiltak FFI bruker for å oppnå dette. Det er et mål å øke kvinneandelen i de gruppene der denne andelen er lav.

Ved utløpet av 2015 hadde FFI 716 ansatte, hvorav 27,8 pst. kvinner. Andelen har økt fra 27 pst. i 2014. Kvinner innenfor gruppen vitenskapelige ansatte, forskere og ingeniører har økt og utgjør nå 21,6 pst. Andelen var 20,4 pst. i 2014.

FFI arbeider aktivt for å øke andelen kvinner i ledende stillinger. Kvinneandelen i ledelsen har økt og var 17,3 pst. i 2015, mot 14,5 pst. i 2014. Instituttets ledergruppe besto i 2015 av ti personer, hvorav to kvinner.

Den vitenskapelige virksomheten er teknologitung, og FFI rekrutterer fra fag som er dominert av menn. Rekrutteringspolitikken er aktiv og målrettet, og FFI legger vekt på å rekruttere flere kvinner, spesielt til vitenskapelige stillinger. Siden 2004 har kvinneandelen blant vitenskapelig ansatte økt fra 13 pst. til 22 pst. Instituttets mål er fortsatt å hevde seg i konkurransen om de dyktigste kandidatene og være en attraktiv arbeidsplass.

FFI kartlegger systematisk relevante forhold knyttet til å beholde kvinner i vitenskapelige stillinger. Dette gjøres for eksempel gjennom å analysere relevante faktorer i medarbeiderundersøkelsene, tilbakemeldinger fra nyansatte og samtaler med ansatte som slutter. Samtidig vil instituttet fortsette med målrettet profilering overfor utvalgte studentgrupper og kvinner. I 2015 var 24 pst. av sommerstudentene kvinner, mot 24,6 pst. i 2014.

Arbeidstiden blir tilrettelagt ved spesielle behov, i tråd med FFIs livsfasepolitikk. I 2015 hadde 51 ansatte deltidsarbeid etter eget ønske og behov, og 57 pst. av disse var kvinner. Antallet har vært relativt stabilt de siste årene. Det er tre deltidsstillinger ved FFI, hvorav to er besatt av menn.

Det er ikke påvist lønnsdifferanse mellom kvinner og menn, dersom utdanning, erfaring, alder og kjønn tas i betraktning. Kvinnelige forskere har i gjennomsnitt lavere årslønn enn mannlige forskere. Dette tilskrives lavere gjennomsnittsalder og erfaringsnivå.

I 2015 var overtidsbruken 22 pst. for kvinner og 78 pst. for menn. Dette innebærer at kvinners andel av overtidstimen er lavere enn mennenes.

Sykefraværet i 2015 var 3,1 pst., mot 2,9 pst. i 2014. Det er 0,3 pst. under målet i «Handlingsplan for Inkluderende Arbeidsliv». I hovedsak har lavere sykefravær blant kvinner og lavere langtidssykefravær enn i foregående år bidratt til dette.

Statistikk for avvikling av foreldrepermisjon ved FFI viser at 47 pst. av dagene er benyttet av kvinner. I snitt tok menn ut to uker mer enn regelverkets minimumsandel avsatt til fedre. Det var omtrent tilsvarende som året før.

Andelen ansatte med utenlandsk statsborgerskap har siden 2009 hatt en svak økning. I 2015 var andelen på 3 pst. av de ansatte, noe som er 0,1 pst. lavere enn i 2014. Den lave andelen må sees i sammenheng med at FFI har mange arbeidsopp-gaver innenfor forskning som krever norsk statsborgerskap. Ansatte med innvandrerbakgrunn utgjorde 5,6 pst. i 2015. Dette er en liten nedgang fra året før.

Antall ansatte med nedsatt funksjonsevne er uendret. Rekruttering av personell med nedsatt funksjonsevne behandles på ordinær måte i tilsetningsprosessen i henhold til gjeldende lover og regler for hvordan dette skal registreres og be-

handles. For egne ansatte som får nedsatt funksjonsevne sørger FFI for tilrettelegging og omplassering ved behov, samt benytter bedriftshelse-tjenesten som bistand i oppfølging av dem dette gjelder.

8 Omtale av klima- og miljørelevante saker

8.1 Innledende del

Regjeringens klima- og miljøpolitikk bygger på at alle samfunnssektorer har et selvstendig ansvar for å legge miljøsinn til grunn for aktivitetene sine og for å medvirke til at de nasjonale klima- og miljøpolitiske målene kan bli nådd. Videre har sektorstyresmaktene ansvar for å gjennomføre tiltak innenfor egne områder som trengs for å kunne nå målene i klima- og miljøpolitikken.

For en omtale av regjeringens samlede klima- og miljørelevante saker, se Klima- og miljødepartementets fagproposisjon.

Forsvarssektoren følger den nasjonale miljøpolitikken og skal ivareta sektoransvaret på miljøområdet. Etatene i forsvarssektoren har et selvstendig ansvar for å finne gode løsninger og effektive virkemidler for å redusere belastningen på miljøet. Forsvarssektorens system for miljøstyring skal bidra til at miljø- og samfunnsansvar er en integrert del av alle plan- og beslutningsprosesser. Sentralt i miljøstyringssystemet er forpliktelse til kontinuerlig forbedring av miljøstatus. Miljøvernarbeidet i forsvarssektoren omfatter både forebygging av naturskade og forurensning, reduksjon av klimagassutslipp og fortsatt innsats for opprydding etter tidligere tiders forurensning i grunn og sjø.

Forsvarssektorens klima- og miljøutfordringer er spesielt knyttet til at bruk av materiell, trening, øving og operativ virksomhet kan påføre omgivelsene støypenger, skader på natur og miljø og utslipp av klimagasser. Forsvarssektorens omfattende bygningsmasse medfører dessuten et betydelig forbruk av energi til drift og oppvarming, som direkte og indirekte medfører utslipp av klimagasser.

8.2 Naturmangfold

Forsvarssektoren er en av landets største eierdomsforvaltere, med til dels store og svært varierte arealer spredt over hele landet. Store landområder benyttes som skyte- og øvingsfelt. Det legges betydelige ressurser i å forebygge skade på naturen. Forvaltning av forsvarssektorens eien-

dommer skal være kunnskapsbasert, og det skal gjøres naturfaglige vurderinger ved gjennomføring av aktiviteter og tiltak.

Tilbakeføring av Forsvarets utrangerte skytefelt til sivile formål omfatter, i tillegg til rydding av eksplosivrester og av forurensning, også landskapsforming og etablering av ny vegetasjon. Det skal legges vekt på at det lokale dyrelivet i minst mulig grad forstyrres under tilbakeføringsperioden.

8.3 Kulturminner og kulturmiljø

Kulturminner og kulturmiljøer i forsvarssektoren skal forvaltes og tas vare på som bruksressurser, og som grunnlag for kunnskap, opplevelse og verdiskaping. De nasjonale festningsverkene er viktige kulturminner og skal sikres for dagens og fremtidens generasjoner. Forsvarssektoren skal ha kunnskap om forekomster av kulturminner og kulturmiljøer i øvings- og operasjonsområdene. Det utføres kartlegging, arkeologiske utgravninger og merking av arkeologiske kulturminner i Forsvarets områder.

8.4 Forurensning

Virksomhet ved forsvarssektorens etableringer skal ikke medføre fare for alvorlig forurensning. Det gjennomføres derfor blant annet tiltak for å rydde opp i grunn og i sjøbunn som er forurenset som følge av tidligere tiders virksomhet. I samarbeid med sentrale og lokale myndigheter og andre samarbeidsparter forberedes tiltak for opprydding av forurenset sjøbunn ved UVB-bunkeren i Bergen og i Horten indre havn. Iverksetting av tiltak i havneområder koordineres med andre parter tiltak i tilstøtende områder.

Det gjennomføres forebyggende tiltak på eksisterende skyte- og øvingsfelt for å redusere fremtidig utlekking av tungmetaller og andre miljøfarlige stoffer som følge av Forsvarets ammunisjonsbruk. Forsvarets utrangerte skyte- og øvingsfelt ryddes for eksplosivrester og miljø-

saneres for å redusere risiko for helse og miljø før feltene blir tilbakeført til sivile formål.

Bruk av helse- og miljøfarlige kjemikalier er en stor utfordring for forsvarssektoren, og det skal kontinuerlig arbeides for å redusere utslipp og bruk av kjemikalier som utgjør en trussel mot helse og miljø. Det er et mål å stanse eller redusere vesentlige utslipp og spredning av miljøgifter innen 2020.

8.5 Klima

Forsvarssektoren følger opp regjeringens arbeid for å fase ut fossil olje til oppvarming. Det gjennomføres omfattende prosjekter for å konvertere varmesentraler og fyrkjeler fra fossil olje til bioenergi, varmepumper eller tilknytning til fjernvarme. Forbruk av fossil olje til oppvarming er redusert med over 70 pst. sammenlignet med 2006. I samme periode har andelen fossil olje av samlet energiforbruk

gått ned fra 20 pst. til seks pst. Regjeringen planlegger for at fossil fyringsolje til grunnlast i Forsvarets bygg fases ut i 2018, i tråd med klimaforliket. For å redusere fremtidig energibehov er det krav om at nye bygg skal være passivbygg eller nullenergibygger der det er relevant.

8.6 Miljøansvar ved forsvarssektorens anskaffelser

Forsvarssektoren er en stor innkjøper av bygg, materiell, varer og tjenester, og kan således påvirke og stimulere leverandører til å utvikle og prioritere løsninger som er miljøvennlige og holder et etisk forsvarlig nivå. Det skal stilles miljøkrav når forsvarssektoren inngår avtaler om anskaffelser. Forsvarssektoren skal sikre at leverandører dokumenterer at leveranser ikke bryter med relevante ILO-konvensjoner og FNs barnekonvensjon.

9 NATOs vurdering av Norge

NATO gjennomfører, som ledd i sin felles forsvarsplanprosess, regelmessige vurderinger av den enkelte alliertes forsvarsplaner og forsvarsinnsats. Ved siden av å hovedsakelig beskrive utviklingen innenfor ulike deler av forsvarssektoren, inneholder vurderingene anbefalinger til den enkelte nasjon om prioriteringer i det kontinuerlige arbeidet med å videreutvikle forsvarsevnen. En rekke av de påpekningene som fremgår av NATOs vurdering av Norge er hensyntatt i Prop. 151 S (2015–2016). NATOs siste vurdering av Norge følger nedenfor. Vurderingen baserer seg hovedsakelig på informasjon fra 2015. Enkelte tall vil avvike fra nasjonale tall, da NATO har egne beregningsmetoder. Vurderingen, som ble ferdigstilt 10. juni 2016, er oversatt fra engelsk.

NATO-gjennomgang av forsvarspolitik, styrkeplaner og ressursanvendelse 2015/2016 (Norge)

Transformasjonen av det norske forsvaret videreføres, og interoperable og deployerbare styrker av høy kvalitet gis prioritet. Norsk økonomi har, til tross for finanskrisen og økonomisk nedgang, vært meget sunn sammenliknet med de fleste allierte. Alle de større elementene i det norske forsvaret er deployerbare. En ny langtidsplan (LTP) for 2017 og videre legges frem for Stortinget våren 2016. Det er da ventet at Stortinget vil beslutte den fremtidige innretningen til Forsvaret. LTP-en er blant annet basert på vurderinger foretatt av forsvarssjefen. En av de viktigste overveielser i LTP-en blir hvorvidt det er best å beholde et bredt spekter av kapabiliteter eller om en skal prioritere de viktigste kapabilitetene. De viktigste momentene er at NATO fortsatt vil utgjøre kjernen for Norges sikkerhet; reaksjonsevnen og tilgjengeligheten til styrkene må forbedres; ny teknologi må utnyttes på en mer effektiv måte; internasjonalt samarbeid må levere på kapabiliteter; og det er behov for at Norge fortsatt bidrar til internasjonal sikkerhet.

Nordområdene er det viktigste strategiske ansvarsområdet for Norge. Norges gjeldende forsvars- og sikkerhetspolitikk har som mål å

beskytte og fremme kollektiv og nasjonal sikkerhet, i første rekke gjennom NATO, men også innenfor FNs overordnede rammeverk. Det er avgjørende for Norge å styrke NATOs evne til avskrekking og kollektivt forsvar. Norge deltar aktivt i det nordiske forsvarssamarbeidet (NORDEFECO) for å styrke deltakerlandenes nasjonale forsvar, utforske synergier, samt legge til rette for effektive fellesløsninger i utviklingen av kapasiteter statene etterspør. Norge samarbeider tett med EU selv om Norge ikke er medlem, og Norge har en administrativ avtale med *European Defence Agency* (EDA).

Gjeldende langtidsplan (2013–2016) ble vedtatt av Stortinget i juni 2012. Den første av de tre viktigste aspektene i denne langtidsplanen var anskaffelsen av inntil 52 (inkludert fire treningsfly) F-35 kampfly, delvis finansiert med en midlertidig økning av forsvarsbudsjettet med om lag 22–28 mrd. kroner. Det andre var ønsket om å styrke landstyrkene. Det tredje aspektet var kompetanse-reformen. Det er forventet at neste LTP (2017–2020) vil basere seg på LTP (2013–2016) og gi føringer for utviklingen av Forsvaret frem til 2020 og videre. Anskaffelsen av F-35 kampfly har, sammen med endringene i støttestrukturen, vært en katalysator for en reform av Luftforsvarets infrastruktur. Aktiviteten vil foregå fra færre baser, noe som vil frigjøre ressurser til operativ aktivitet. Leveransen av 14 NH90-helikoptre til Sjøforsvaret og Kystvakten fortsetter. For Hæren vil en fortsatt styrking av gjeldende brigadestruktur ha høyest prioritet. Dette skal blant annet gjøres ved å øke antallet vervet personell.

Forsvaret fortsetter å basere seg på verneplikten som rekrutteringsmetode for menige og vervede. I 2015 utgjorde Forsvarets styrker (Heimevernet holdt utenfor) om lag 20 950 militært personell, herunder om lag 8 000 vernepliktige, og om lag 5 040 sivile. Den totale styrken er ventet å bli noe redusert i perioden frem til 2020. Det er ingen større personellmangler, men personellutfordringene i Sjøforsvaret er en særlig bekymring etter at innfasingen av nye fregatter og korvetter har økt behovet for seilende personell. Det pågår et initiativ for frigjøre personell innenfor områ-

dene HR, administrasjon, ledelse og støttefunksjoner for å øke antallet operativt personell. Dette gjøres for å øke den operative evnen, reaksjonsevnen og utholdenheten. Norge har også gjennomført en omfattende HR-studie. Hovedreformen er innføringen av et spesialistkorps fra 1. januar 2016. I tillegg til profesjonelle og reserver i de regulære styrkene, utgjør Heimevernets personellstyrke om lag 45 000. Om lag 3 000 av Heimevernet er personell med høyere reaksjonsevne i 15 dedikerte hurtigreaksjonsstyrker (11 land, fire sjø). De gjenstående 42 000 er organisert i områder i kompanilignende avdelinger.

Norges bruttonasjonalprodukt (BNP) var reelt 8,1 pst. høyere i 2015 sammenliknet med 2007, og forsvarsutgiftene i 2015 var reelt 7,9 pst. høyere. Andelen av BNP som brukes på forsvarsformål i 2015 var på 1,47 pst. og er i 2016 forventet å øke til 1,54 pst. av BNP. Norge er det landet av samtlige allierte som bruker nest mest på forsvarsformål pr. innbygger. I 2015 var forsvarsutgiftene på om lag 46 894 mill. kroner, en reell økning på 1,65 pst. sammenliknet med 2014, og det er forventet en økning på 5,45 pst. i 2016. Forsvarsutgiftene utover 2016 vil bli justert som et resultat beslutningene som vil følge av ny LTP.

Norge bidro med 187 personer av sine samlede landstyrker i pågående operasjoner i 2014 og 183 personer i 2015. Forsvarets personell har deltatt i KFOR, *Resolute Support Mission* (RSM), den USA-ledede *Operation Inherent Resolve* i Irak, *Multinational Force and Observers* (Sinai) og i flere FN-operasjoner. I 2015 gjorde Norge en betydelig innsats i NRF *Interim Very High Readiness Joint Task Force*. Norske landstyrker bidro også med kapasiteter til det svenskledede nordiske EUBG (*European Union Battle Group*). Norge fortsetter å bidra med ett minerydderfartøy (MCMV) til NATOs stående minerydderstyrke 1, for fire måneder hvert halvår og én fregatt til NATOs stående maritime styrke 1 (SNMG1) for fire til seks måneder hvert år. I både 2015 og 2016 bidro Norge med en korvett til SNMG1 i fire måneder. I 2014 deltok en fregatt i *Operation Active Endeavour* og ytterligere en fregatt og ett kystvaktfartøy støttet med å frakte kjemiske stridsmidler ut av Syria. Fra mai til august 2015 bidro luftforsvaret med to F-16 kampfly til NATO *Air Policing* i Baltikum. Norge bidrar også med maritime- og luftbidrag til NRF.

Hovedelementet og den primære kampstyrken i landstyrken er den mekaniserte infanteribrigaden (Brigade Nord). Med få unntak, eksempelvis Telemark bataljon, består hærstyrkene vanligvis av stadig tjenestegjørende offiserer, mens de

menige hovedsakelig er vernepliktige. Norge kan bidra med det meste av landstyrkebidragene som etterspørres i NATOs kapabilitetsmål. Landstyrkens kommando- og kontrollkapabiliteter, (ISTAR) elektronisk krigføringskompani og ISTAR fjernrekonoseringstropp, kan alle gjøres tilgjengelige for NATO som selvstendige enheter, selv om de til daglig inngår som en integrert del av Brigade Nord. Det er ingen nasjonal begrensning eller lovgivning som er til hinder for at norske styrker kan delta i NATO-operasjoner utenfor Norge. På grunn av manglende evne til å vedlikeholde bidraget over tid gjennom flere rotasjoner, ser Norge i dag for seg å kunne deployere en komplett brigade til en artikkel 5 kollektivt forsvar-operasjon. Det eksisterer enkelte mangler i støttefunksjonene, noe som legger noen begrensninger for den samlede kampkraften. Mangelen på interoperable kommunikasjonsystemer utgjør en særlig bekymring.

Heimevernet (HV) er ikke en del av Hæren. HVs primære oppgave er nasjonalt forsvar, herunder beskytte mottak og videre forflytning av allierte forsterkningsstyrker. En sekundær oppgave er bistand til sivile myndighetsaktørers håndtering av kriser, ulykker, kriminalitet og naturkatastrofer. Strukturen er hovedsakelig basert på reserver. HVs interoperabilitet med NATO-styrker er lav.

Forsvarets operative hovedkvarter (FOH) utøver operativ kommando over alle norske spesialstyrker som er deployert til operasjoner. Et dedikert stab for Forsvarets spesialstyrker (NORSOCOM) ble etablert i januar 2014 for å lede Forsvarets spesialkommando (NORSOC) (regimentsnivå, landkapasitet) og Marinejegerkommandoen på bataljonsnivå (NORNAVSOC). Et rammeverk for organisering av en fremtidig *Special Operations Forces* (SOF) *Air Task Group*-kapasitet er etablert som en del av Luftforsvaret og er ventet å være ferdigstilt innen 2018. NORSOC har kapasitet til å kunne deployere to SOF *Land Force Task Groups*, og NORNAVSOC kan deployere en SOF *Maritime Task Group*. SOF *Air Task Unit* er ikke er dedikert for SOF.

Det er ikke planlagt med noen endringer av betydning i Sjøforsvaret. Sjøforsvaret består av fem fregatter, seks konvensjonelle ubåter, seks korvetter, seks minerydderfartøyer, ett logistikk- og støttefartøy, kystjegerkommandoen, og minedykkerkommandoen. Kystvakten har ni ytre kystvaktfartøyer, hvorav fire er helikopterbærende (NH90), og seks mindre indre kystvaktfartøyer. Luftplattformer som benyttes av marinen og Kystvakten, inkludert organiske helikoptre dedikert til de ulike fartøyene, opereres av Luftforsvaret.

Norge kan bidra med det meste av sjøstyrker som etterspørres gjennom NATOs kapabilitetsmål med unntak av bidrag til multinasjonale moduler for havnebeskyttelse. Norge kan i tillegg stille med enkelte styrker med høyere reaksjonstid enn det som er etterspurt. Som følge av at det er tatt en beslutning om å erstatte Ula-klassen undervannsbåter, som er levetidsforlenget til 2025, pågår det et arbeid for å definere kapabiliteter for og antall fremtidige ubåter. Det er ventet at en rapport skal legges frem for regjeringen ultimo 2016. Marinens tilgjengelighet og reaksjonsevne lider av et lavt vedlikeholds nivå, noe som er et resultat av manglende ressurser. Forsvarsbudsjettet for 2016 er økt med 301,5 mill. kroner for å avhjelpe situasjonen. Ytterligere 420 mill. kroner vil bli allokert til anskaffelsen av reservedeler.

Norge har et kapabelt luftforsvar med avanserte kamp- og transportkapasiteter som har evne til å operere fra fremskutte baser under krevende klimatiske forhold. Kampflyene disponerer et utvalg og et tilstrekkelig antall av avanserte luft-til-luft og luft-til-bakke våpen. Innfasingen av nye F-35 kampfly og *Joint Strike Missile*, som er forventet å nå full operativ kapasitet rundt 2025, vil ytterligere forbedre kampkraften. I forbindelse med overgangen til F-35 planlegges det med at det ikke vil være kampfly tilgjengelig for deployerte operasjoner i perioden 2019–2025. Dette kan potensielt øke byrden til andre allierte som da vil måtte stille med kampfly. Tre NASAMS luftvern stridsgrupper utgjør den bakkebaserte luftvernkapasiteten som også kan støtte landstyrker, men Norge har ingen ballistiske missilforsvarskapasiteter. Norge mangler også en lufttankingskapabilitet og er helt avhengig av allierte for dette. Begrensede etterretnings-, overvåkings- og rekognoseringskapasiteter (ISR) er tilgjengelige, men denne evnen ventes å bli forbedret med anskaffelsen av F-35. Med unntak av P-3 maritime patruljefly, som har en begrenset ISR-kapabilitet, mangler Norge en nasjonalt eid og operert ISR-kapabilitet med lang utholdenhet. Norge deltar som anskaffende nasjon i NATO AGS (*Alliance Ground Surveillance*)-program.

En ny nasjonal logistikkommando (NLK) har blitt etablert som en del av Forsvarets logistikkorganisasjon. NLK har ansvaret for å bidra med taktisk logistikkstøtte til alle norske styrker hjemme og ute samt til allierte styrker i Norge. Administrative oppgaver og ansvaret for lett vedlikehold tilligger de respektive forsvarsgrener. Norge har, uavhengig av dette, omstrukturert

organiseringen av materiellinvesteringer og materiellforvaltningssystemet. Den nye etaten Forsvarsmateriell ble etablert i januar 2016 og er direkte underlagt Forsvarsdepartementet. Det er ingen andre større endringer i Norges felles- og støtteelementer, og det er ikke lagt opp til noen endringer av betydning de neste årene. Norge kan bidra med det meste av felles- og støtteelementer og kapabiliteter som etterspørres av NATO, men de viktigste begrensninger finnes innenfor sanitetsområdet. Et omfattende moderniseringsprogram for ROLE 2 feltsykehus og evnen til medisinsk evakuering er forsinket og vil ikke være på plass før etter 2019 på grunn av andre prioriteringer. Dette vil ha en negativ innvirkning på evnen til å ha nasjonale sanitetskapasiteter deployert over tid, selv om eksisterende materiell til lettere feltsykehus og mindre enheter for medisinsk evakuering har blitt styrket i mellomtiden. Norge vil ha evnen til å kunne bidra med individuelt CBRN-beskyttelsesutstyr, påvisningsmateriell og rensekapasitet til egne styrker. Kapabiliteter for kollektiv CBRN-beskyttelse vil ikke være tilgjengelig for alle deployerbare styrker, med unntak av feltsykehusene. Norge fortsetter forbedringene av sitt robuste cyberforsvar og sine kommunikasjons- og informasjonssystemer.

Det norske forsvaret har nytt godt av en relativt stabil periode. Forsvaret er, og bør fortsatt være, kapable til å kunne bidra til hele bredden av NATO-operasjoner, selv om Forsvaret i fremtiden muligens vil ha en redusert bredde av kapasiteter. Norsk økonomi har, til tross for finanskrisen og økonomisk nedgang, vært god sammenliknet med mange allierte. Norge bruker i dag, og planlegger med å fortsatt bruke en fjerdedel av forsvarsutgiftene til større materiellinvesteringer. Norge bør fortsette med å bidra med hele spekteret av landstyrker med nødvendige støtteelementer for å kunne operere i et høyintensitets-scenario. Norge bør bedre bemannings-, trenings- og vedlikeholds nivåene i Sjøforsvaret. Norge bør anskaffe lufttankings- og langtrekkende ISR-kapasiteter, muligens gjennom et multinasjonalt samarbeid.

Norge kan, i lys av den nye sikkerhetspolitiske situasjonen, forvente at alliansen totalt sett ikke nødvendigvis vil etterspørre flere styrker og kapasiteter, men bør være forberedt på at alliansen vil kunne søke mer av de samme styrkene som etterspørres med raskere reaksjonsevne enn det som er tilfellet i dag.

10 NATOs vurdering av Norge – resultatmåling

I tillegg til de mer omfattende vurderingene av den enkelte nasjons forsvarsplaner og forsvarsinnsats har NATO egne målesystemer som synliggjør medlemslandenes bidrag innenfor utvalgte områder. Oversikten som gjengis her gir status innenfor utvalgte områder for 2014 og 2015.

Målingen gir en pekepinn på hvordan statene har anvendt sine ressurser og styrker. I tillegg gis en vurdering av hvor stor andel av styrkene som er tilgjengelige for, og kan opprettholdes over tid i internasjonale operasjoner.

Det er utfordrende å etablere systemer i NATO som på en helhetlig og dekkende måte kan måle nasjonenes samlede bidrag, og ikke minst kvaliteten på bidragene. Målingene gir derfor kun

en forenklet kvantitativ fremstilling av statenes bidrag på enkelte områder, og er et supplement til de mer grundige og helhetlige vurderingene.

Nedenfor følger et faktaark for Norge som lister opp de ulike indikatorene i målingen og som illustrerer hvordan Norge er plassert sammenliknet med NATOs øvrige medlemsland. Indikatorene er basert på regnskapstall og ikke på saldede budsjetter. Resultatmålingen viser blant annet at utholdenheten og deployerbarheten til landstyrkene, antallet deployerbare fartøyer i Sjøforsvaret og at antallet oppfylte stillinger i NATOs kommandostruktur har økt noe fra 2014 til 2015. Samlet vurdert kommer Norge godt ut av denne målingen.

Forsvarsdepartementet

Tabell 10.1 Input/Output Metrics – Individual Nation's Fact Sheet. Year: 2014 & 2015

Norway	Selected Indicator	Absolute Value 2014 (1000-kr.)	Absolute Value 2015 (1000-kr.)	Contribution (%) 2014	Contribution (%) 2015	NATO Guideline (%)	Rank 2014	Rank 2015
1. Defence Expenditure as a share of Gross Domestic Product (GDP)	Defence Expenditures (constant 2010-prices, mil. national currency)	46 234	46 894	1,51	1,47	2	Top	Top
2A. Major Equipment and Associated Research and Development Expenditure as a share of Defence Expenditure	Major Equipment Expenditures (constant 2010 prices, mil. national currency)	9 788	10 543	21,17	22,48	20	Top	Top
2B. Defence Expenditures Categories	Personnel Expenditures	18 199	18 151	39,36	38,71	-	Low	Low
	Major Equipment Expenditures	9 788	10 543	21,17	22,48	20	Top	Top
	Operations and maintenance and other Expenditures	15 471	15 574	33,46	33,21	-	Top	Top
	Infrastructure Expenditures	2 776	2 626	6,00	5,60	-	Top	Top
3A. Implementation of quantitative national targets						100	Middle	Low
3B. Implementation of qualitative national targets						100	Middle	Middle
4A. Share of Land Forces Personnel which are deployable	Deployable Land Forces Personnel and % of total	5 905	5 916	57,83	58,74	50	Middle	Middle

Tabell 10.1 Input/Output Metrics – Individual Nation's Fact Sheet. Year: 2014 & 2015

Norway	Selected Indicator	Absolute Value 2014 (1000-kr.)	Absolute Value 2015 (1000-kr.)	Contribution (%) 2014	Contribution (%) 2015	NATO Guideline (%)	Rank 2014	Rank 2015
4B. Share of Airframes which are deployable	Deployable Airframes and % of total	97	96	88,99	87,27	40	Top	Top
4C. Share of Vessels which are deployable	Deployable Vessels and % of total	39	40	97,50	100,00	80	Top	Top
5A. Share of Land Forces Personnel which are sustainable	Sustainable Land Forces Personnel and % of total	1 167	1 187	11,43	11,79	10	Middle	Top
5B. Share of Airframes which are sustainable	Sustainable Airframes and % of total	18	18	16,51	16,36	8	Top	Top
5C. Share of Vessels which are sustainable	Sustainable Vessels and % of total	14	14	35,00	35,00	28	Top	Top
6A. Share of Deployable Land Forces Personnel Deployed on NATO Operations and Missions Abroad	Personnel and % of total deployable	129	127	2,18	2,15	-	Low	Middle
6B. Share of Deployable Land Forces Personnel Deployed on non-NATO Operations and Missions Abroad	Personnel and % of total deployable	58	56	0,98	0,95	-	Middle	Middle
6C. Share of Deployable Land Forces Personnel Deployed specifically for supporting Assurance Measures (depicted as person-days)	Within National Boundaries Abroad	0	40	-	-	-	Top	Top

Tabell 10.1 Input/Output Metrics – Individual Nation's Fact Sheet. Year: 2014 & 2015

Norway	Selected Indicator	Absolute Value 2014 (1000-kr.)	Absolute Value 2015 (1000-kr.)	Contribution (%) 2014	Contribution (%) 2015	NATO Guideline (%)	Rank 2014	Rank 2015
7A. Share of Deployable Airframes Deployed on NATO Operations and Missions Abroad	Airframes and % of total deployable	0,66	0,00	0,68	0,00		Middle	Middle
7B. Share of Deployable Airframes Deployed on non-NATO Operations and Missions Abroad	Airframes and % of total deployable	0	0	0	0		Middle	Middle
7C. Share of Deployable Airframes employed specifically for supporting Assurance Measures (depicted as airframe-days)	Within National Boundaries Abroad	0	0	-	-	-	Top	Top
8A. Share of Deployable Vessels Deployed on NATO Operations and Missions Abroad	Vessels and % of total deployable	0,00	1,00	0,00	2,49		Low	Middle
8B. Share of Deployable Vessels Deployed on non-NATO Operations and Missions Abroad	Vessels and % of total deployable	0,50	0,00	1,27	0,00		Middle	Middle
8C. Share of Vessels (regardless of displacement) Deployed specifically for supporting Assurance Measures (depicted as vessel-days)	Within National Boundaries Abroad	0	117	-	-	-	Top	Top
			364	-	-	-	Middle	Top

Tabell 10.1 Input/Output Metrics – Individual Nation's Fact Sheet. Year: 2014 & 2015

Norway	Selected Indicator	Absolute Value 2014 (1000-kr.)	Absolute Value 2015 (1000-kr.)	Contribution (%) 2014	Contribution (%) 2015	NATO Guideline (%)	Rank 2014	Rank 2015
9. Fulfilment of NATO Command Structure (NCS) positions	National NCS Positions	112	112	95,54	97,32	100	Middle	Top
	NCS Positions filled	107	109					
10. Fulfilment of NATO Force Structure Head- quarters Positions (NFSHP)	Number of Allocated Positions	22	20	95,45	95,00	100	Middle	Middle
	Actually Filled Positions	21	19					
11. Fulfilment of Imme- diate Response Force (IRF) of the NATO Response Force (NRF)		-	-	113,88	113,88	100	Top	Top

11 Lederes ansettelsesvilkår i heleide foretak under Forsvarsdepartementet

11.1 Aerospace Industrial Maintenance Norway AS (AIM Norway AS)

Ove Haukåssveen ble tilsatt som administrerende direktør i AIM Norway AS med tiltredelse i april 2012. Administrerende direktør har en årslønn på 1 775 000 kroner. Andre godtgjørelser vil utgjøre

115 000 kroner. Administrerende direktør er del av foretakets innskuddsbaserte pensjonsordning, og beregnet pensjonsutgift utgjør 75 000 kroner. Dersom styret sier opp ansettelsesforholdet gis det tolv måneders etterlønn etter oppsigelsens utløp. Administrerende direktør har ingen bonus eller andre godtgjørelser.

Forsvarsdepartementet

t i l r å r :

I Prop. 1 S (2016–2017) om statsbudsjettet for år 2017 føres opp de forslag til vedtak som er nevnt i et framlagt forslag.

Forslag

Under Forsvarsdepartementet føres det i Prop. 1 S (2016–2017) statsbudsjettet for budsjettåret 2017 opp følgende forslag til vedtak:

Kapitlene 1700–1795, 4700–4799

I

Utgifter:

Kap.	Post	Kroner	Kroner
	alle		
1700	Forsvarsdepartementet		
	01 Driftsutgifter	772 976 000	
	21 Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres, overslagsbevilgning</i>	121 860 000	
	43 Til disposisjon for Forsvarsdepartementet, <i>kan overføres</i>	15 610 000	
	71 Overføringer til andre, <i>kan overføres</i>	60 325 000	
	73 Forskning og utvikling, <i>kan overføres</i>	28 127 000	
	78 Norges tilskudd til NATOs og internasjonale driftsbudsjetter, <i>kan overføres</i>	297 491 000	1 296 389 000
1710	Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg		
	01 Driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	3 631 748 000	
	45 Større utstyranskaffelser og vedlikehold, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1760, post 45</i>	277 515 000	
	47 Nybygg og nyanlegg, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1761, post 47</i>	1 629 700 000	5 538 963 000
1716	Forsvarets forskningsinstitutt		
	51 Tilskudd til Forsvarets forskningsinstitutt	162 479 000	162 479 000
1720	Felles ledelse og kommandoapparat		
	01 Driftsutgifter	5 306 251 000	
	70 Renter låneordning	4 517 000	5 310 768 000
1723	Nasjonal sikkerhetsmyndighet		
	01 Driftsutgifter	258 716 000	258 716 000
1725	Fellesinstitusjoner og -utgifter under Forsvarsstaben		
	01 Driftsutgifter	825 403 000	
	71 Overføringer til andre, <i>kan overføres</i>	19 629 000	845 032 000

Kap.	Post	Kroner	Kroner
1731	Hæren		
	01	Driftsutgifter	5 362 228 000
			5 362 228 000
1732	Sjøforsvaret		
	01	Driftsutgifter	4 191 223 000
			4 191 223 000
1733	Luftforsvaret		
	01	Driftsutgifter	4 774 506 000
			4 774 506 000
1734	Heimevernet		
	01	Driftsutgifter	1 245 353 000
			1 245 353 000
1735	Etterretningstjenesten		
	21	Spesielle driftsutgifter	1 714 268 000
			1 714 268 000
1740	Forsvarets logistikkorganisasjon		
	01	Driftsutgifter	1 797 022 000
			1 797 022 000
1760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold		
	01	Driftsutgifter, <i>kan nyttes under kap. 1760, post 45</i>	1 522 392 000
	44	Fellesfinansierte investeringer, nasjonalfinansiert andel, <i>kan overføres</i>	55 714 000
	45	Større utstyransskaffelser og vedlikehold, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1761, post 45</i>	4 832 916 000
	48	Fellesfinansierte investeringer, fellesfinansiert andel, <i>kan overføres</i>	71 500 000
	75	Fellesfinansierte investeringer, Norges tilskudd til NATOs investeringsprogram for sikkerhet, <i>kan overføres, kan nyttes under kap. 1760, post 44</i>	90 000 000
			6 572 522 000
1761	Nye kampfly med baseløsning		
	01	Driftsutgifter, <i>kan nyttes under kap. 1761, post 45</i>	194 686 000
	45	Større utstyransskaffelser og vedlikehold, <i>kan overføres</i>	7 282 849 000
	47	Nybygg og nyanlegg, <i>kan overføres</i>	1 309 680 000
			8 787 215 000
1790	Kystvakten		
	01	Driftsutgifter	1 094 428 000
			1 094 428 000
1791	Redningshelikoptertjenesten		
	01	Driftsutgifter	925 343 000
			925 343 000
1792	Norske styrker i utlandet		
	01	Driftsutgifter	823 497 000
			823 497 000

Kap.	Post	Kroner	Kroner
1795	Kulturelle og allmenntilgjengelige formål		
	01 Driftsutgifter	245 602 000	
	72 Overføringer til andre	2 636 000	248 238 000
	Sum alle		50 948 190 000
	Sum departementets utgifter		50 948 190 000

Inntekter:

Kap.	Post	Kroner	Kroner
	alle		
4700	Forsvarsdepartementet		
	01 Driftsinntekter	24 655 000	24 655 000
4710	Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg		
	01 Driftsinntekter	3 321 834 000	
	47 Salg av eiendom	269 425 000	3 591 259 000
4720	Felles ledelse og kommandoapparat		
	01 Driftsinntekter	107 247 000	107 247 000
4723	Nasjonal sikkerhetsmyndighet		
	01 Driftsinntekter	11 392 000	11 392 000
4725	Fellesinstitusjoner og -inntekter under Forsvarsstaben		
	01 Driftsinntekter	24 622 000	24 622 000
4731	Hæren		
	01 Driftsinntekter	63 993 000	63 993 000
4732	Sjøforsvaret		
	01 Driftsinntekter	54 761 000	54 761 000
4733	Luftforsvaret		
	01 Driftsinntekter	109 250 000	109 250 000
4734	Heimevernet		
	01 Driftsinntekter	5 598 000	5 598 000
4740	Forsvarets logistikkorganisasjon		
	01 Driftsinntekter	82 943 000	82 943 000
4760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold		
	01 Driftsinntekter	29 750 000	
	48 Fellesfinansierte investeringer, inntekter	71 536 000	101 286 000

Kap.	Post	Kroner	Kroner
4790	Kystvakten		
	01	Driftsinntekter	1 106 000
4791	Redningshelikoptertjenesten		
	01	Driftsinntekter	838 289 000
4792	Norske styrker i utlandet		
	01	Driftsinntekter	25 117 000
4795	Kulturelle og allmennyttige formål		
	01	Driftsinntekter	8 223 000
4799	Militære bøter		
	86	Militære bøter	500 000
		Sum alle	5 050 241 000
		Sum departementets inntekter	5 050 241 000

Fullmakter til å overskride gitte bevilgninger

II

Merinntektsfullmakter

Stortinget samtykker i at Forsvarsdepartementet i 2017 kan benytte alle merinntekter til å overskride enhver utgiftsbevilgning under Forsvarsdepartementet, med følgende unntak:

- a. inntekter fra militære bøter kan ikke benyttes som grunnlag for overskridelse.
- b. inntekter ved salg av større materiell kan benyttes med inntil 75 pst. til overskridelse av bevilgningen under kapittel 1760 Forsvarsmateriell og anskaffelser av materiell, nybygg og nyanlegg, post 45 Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold.

Merinntekt som gir grunnlag for overskridelse skal også dekke merverdiavgift knyttet til overskridelsen, og berører derfor også kapittel 1633, post 01 for de statlige forvaltningsorganene som inngår i nettoordningen for merverdiavgift.

Merinntekter og eventuelle mindreinntekter tas med i beregningen av overføring av ubrukt bevilgning til neste år.

Fullmakter til å pådra staten forpliktelser utover gitte bevilgninger

III

Bestillingsfullmakter

Stortinget samtykker i at Forsvarsdepartementet i 2017 kan:

1. foreta bestillinger ut over gitte bevilgninger, men slik at samlet ramme for nye bestillinger og gammelt ansvar ikke overstiger følgende beløp:

Kap.	Post	Betegnelsen	Samlet ramme
1720		Felles ledelse og kommandoapparat	
	01	Driftsutgifter	430 mill. kroner
1725		Fellesinstitusjoner og -utgifter under Forsvarsstaben	
	01	Driftsutgifter	75 mill. kroner
1731		Hæren	
	01	Driftsutgifter	30 mill. kroner
1732		Sjøforsvaret	
	01	Driftsutgifter	910 mill. kroner
1733		Luftforsvaret	
	01	Driftsutgifter	1 500 mill. kroner
1734		Heimevernet	
	01	Driftsutgifter	65 mill. kroner
1740		Forsvarets logistikkorganisasjon	
	01	Driftsutgifter	1 010 mill. kroner

Kap.	Post	Betegnelse	Samlet ramme
1760		Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold	
	01	Driftsutgifter	1 100 mill. kroner
	44	Fellesfinansierte investeringer, nasjonalfinansiert andel	80 mill. kroner
	45	Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold	17 000 mill. kroner
	48	Fellesfinansierte investeringer, fellesfinansiert andel	165 mill. kroner
1761		Nye kampfly med baseløsning	
	45	Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold	34 335 mill. kroner
1790		Kystvakten	
	01	Driftsutgifter	2 080 mill. kroner
1791		Redningshelikoptertjenesten	
	01	Driftsutgifter	60 mill. kroner
1792		Norske styrker i utlandet	
	01	Driftsutgifter	25 mill. kroner
1795		Kulturelle og allmenntilgode formål	
	01	Driftsutgifter	2 mill. kroner

2. gi Forsvarets forskningsinstitutt fullmakt til å ha økonomiske forpliktelser på inntil 60 mill. kroner ut over det som dekkes av egne avsetninger.

IV

Tilsagnsfullmakter

Stortinget samtykker i at Forsvarsdepartementet i 2017 kan gi tilsagn om økonomisk støtte ut over bevilgningen, men slik at samlet ramme for nye tilsagn og gammelt ansvar ikke overstiger følgende beløp:

Kap.	Post	Betegnelse	Samlet ramme
1700		Forsvarsdepartementet	
	73	Forskning og utvikling	68 mill. kroner

Andre fullmakter

V

Nettobudsjettering av salgsomkostninger

Stortinget samtykker i at Forsvarsdepartementet i 2017 kan trekke salgsomkostninger ved salg av materiell og fast eiendom fra salgsinntekter før det overskytende inntektsføres under kapittel 4760 Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold, post 45 Store nyanskaffelser og kapittel 4710 Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg, post 47 Salg av eiendom.

VI

Personell

Stortinget samtykker i at:

1. Forsvarsdepartementet i 2017 kan fastsette lengden på førstegangstjenesten, repetisjons-tjenesten og heimevernstjenesten slik det går frem av Prop. 1 S (2016–2017).
2. enheter oppsatt med frivillig heimeverns-personell kan overføres til forsvarsgrener og fellesinstitusjoner, og benyttes i operasjoner i utlandet.

VII

Investeringsfullmakter

Stortinget samtykker i at Forsvarsdepartementet i 2017 kan:

1. starte opp nye investeringsprosjekter som er presentert som nye prosjekter i Prop. 1 S (2016–2017), innenfor de kostnadsrammer som der er omtalt.
2. endre tidligere godkjente prosjekter som anført i Prop. 1 S (2016–2017), herunder endrede kostnadsrammer.
3. starte opp og gjennomføre materiellinvesteringsprosjekter med en kostnadsramme under 500 mill. kroner.
4. starte opp og gjennomføre eiendoms-, bygge- og anleggsprosjekter (inkludert tilhørende innredning) med en kostnadsramme under 200 mill. kroner.
5. nytte bevilgningen på den enkelte investeringspost, hhv. post 44, 45, 47 og 48 fritt mellom formål, bygg- og eiendoms-kategorier, anskaffelser og prosjekter som presentert i Prop. 1 S (2016–2017).
6. gjennomføre konsept- og definisjonsfasen av planlagte materiellanskaffelser.
7. igangsette planlegging og prosjektering av bygge-, anleggs- og innredningsprosjekter innenfor rammen av bevilgningen på de respektive poster.
8. inkludere gjennomføringskostnader i investeringsprosjektene for innredning, eiendom, bygg og anlegg på post 45 og post 47.

VIII

Fullmakter vedrørende fast eiendom

Stortinget samtykker i at Forsvarsdepartementet i 2017 kan:

1. avhende fast eiendom uansett verdi til markedspris når det ikke foreligger annet statlig behov for eiendommen. Eiendommene skal normalt legges ut for salg i markedet, men kan selges direkte til fylkeskommuner eller kommuner til markedspris, innenfor EØS-avtalens bestemmelser. Dersom eiendom-

mene er aktuelle for friluft- eller kulturformål kan de selges på samme vilkår til Statskog SF hvis ikke fylkeskommuner eller kommuner ønsker å kjøpe eiendommene. Likeledes kan eiendommer som er nødvendige for å oppfylle samfunnets målsetting om å opprettholde en selvfinansiert sivil luftfart, selges direkte til Avinor AS. Dette gjelder følgende eiendoms-kategorier:

- rullebaner, taksebaner med tilhørende sikkerhetsområder, flyoppstillingsplasser og andre arealer og infrastruktur for flyoperasjoner
  - terminal innrettet mot det service- og tjenestebehov som forbrukere og myndigheter har bruk for
  - områder for kollektiv og privat tilbringer-tjeneste
  - kontorer og lignende
  - eiendommer for fremtidig utbygging
2. avhende fast eiendom til en verdi av inntil 100 000 kroner vederlagsfritt eller til underpris når særlige grunner foreligger.

IX

Tidspunkt for belastning av utgiftsbevilgninger

Stortinget samtykker i at Forsvarsdepartementet i 2017 kan belaste utgiftsbevilgninger for bestillinger gjennom NSPA (NATO *Support and Procurement Agency*), andre internasjonale organisasjoner eller andre lands myndigheter fra det tidspunkt materiell blir bestilt, selv om levering først skjer senere i budsjettåret eller i et etterfølgende budsjettår.

X

Andre fullmakter

Stortinget samtykker i at Forsvarsdepartementet gjennom Forsvarsbygg i 2017 kan kjøpe/innløse boliger med fellesgjeld, slik at samlet gjeld knyttet til eierskap av slike boliger ikke overstiger 85 mill. kroner.

Vedlegg 1

Ordninger i tilknytning til verneplikten

I det etterfølgende gis en oversikt over de bestemmelser som gjøres gjeldende for verneplikten i 2017.

Førstegangstjenesten

Førstegangstjenestens varighet er normalt tolv måneder, men kan differensieres mellom seks og 18 måneder. Forsvaret kan forkorte tjenesten med inntil seks uker. Av hensyn til utdanning og arbeid, kan den enkelte vernepliktige som er innkalt til minimum tolv måneders tjeneste, førtids-dimitteres inntil seks uker før ordinær dimisjonsdato. Tjenestetidsreduksjonene skal gjennomføres på en måte som gir forutsigbarhet for de vernepliktige og ikke får konsekvenser for beredskap eller svekker rekrutteringsgrunnlaget for operasjoner i utlandet. Vernepliktige som ikke ønsker å redusere tjenestetiden, skal gis anledning til å fullføre tjenesten dersom forholdene ligger til rette for det.

Særordninger

Vernepliktige og tjenestepliktige mannskaper som avtjener førstegangstjeneste kan ta ut inntil seks uker av foreldrepengeperioden. Dette kommer i tillegg til 14 dagers permisjon i forbindelse med eget barns fødsel.

Fellesbestemmelser

Frivillig tjeneste i Heimevernets innsatsstyrke eller i operasjoner i utlandet regnes ikke som del av den ordinære tjenesteplikt.

Repetisjons- og hjelpetjeneste og kurs

Til hjelpetjeneste i tilknytning til repetisjons-tjeneste og etterutdanningskurs kan det kalles inn vernepliktige eller tjenestepliktige som ikke er styrkedisponert til militær avdeling.

Innkallinger for repetisjons- og hjelpetjeneste samt kurs skal skje innenfor rammen av det totale antall dager som er fastsatt for slik tjeneste. Det gis ingen begrensning i antall innkallinger i tjeneste-

pliktperioden. Det skal normalt gå minimum to år mellom avsluttet førstegangstjeneste og repetisjons- eller hjelpetjeneste, og mellom hver repetisjons- eller hjelpetjeneste. Hyppigere innkalling til tjeneste skal fortrinnsvis skje etter frivillighet.

Repetisjons- og hjelpetjeneste for tjenestepliktig personell (offiserer, befal og militært personell uten befalsutdanning) som ikke er tilsatt i Forsvaret, er normalt på 21 dager. Offiserer og befal kan i tillegg kalles inn til tjeneste ni dager før eller etter hver øving. Slik tjeneste skal ikke overskride 36 dager.

Tjenestepliktig personell (offiserer, befal og militært personell uten befalsutdanning) som er styrkedisponert til staber eller avdelinger, og som det er påkrevet å trene eller utdanne årlig, kan kalles inn til kort repetisjonstjeneste eller kurs hvert år.

Offiserer og befal kan innkalles til etterutdanningskurs av inntil tolv dagers varighet.

Hæren kan kalle inn offiserer og befal som sier seg villige til sjefsstillinger og forutbestemte nøkkelstillinger på lavere og midlere nivå til etterutdanningskurs av inntil fem ukers varighet.

Tjenestepliktige som har gjennomført tolv måneders førstegangstjeneste og fullført utdanning i farmasi, jus, medisin, teologi, psykologi, odontologi og veterinærmedisin, kan innkalles til 90 dagers tjeneste ved stab eller avdeling. Leger kan alternativt gjøre tjeneste ved styrker i utlandet hvor Norge deltar.

I tillegg til repetisjons- og hjelpetjenesten, kan det gis inntil ti dagers tjeneste for offiserer, befal og annet militært personell med spesialistkompetanse for en mindre del av den enkelte avdelingsorganisasjonsplan.

Heimevernstjenesten

I Heimevernet er den årlige tjenesteplikten inntil seks dager for vernepliktige menige, grenaderer og konstabler, og inntil ni dager for offiserer og befal. Innsatsstyrken er frivillig personell på treårs kontakt, og har inntil 30 dager årlig tjenesteplikt i tillegg til den generelle tjenesteplikten i Heimevernet.

Tjenesteplikt for kvinner

Kvinner som er født før 1. januar 1997, og som frivillig gjennomfører eller har gjennomført første-

gangstjeneste, har tjenesteplikt. De har samme plikter og rettigheter som vernepliktige. Det samme gjelder for de kvinnene som tjenestegjør i Forsvaret.

Vedlegg 2**Standardiserte nøkkeltall for forvaltningsorganer med særskilte fullmakter Forsvarets forskningsinstitutt (FFI)**

Tabell 2.1 Utgifter og inntekter fordelt på art

			Regnskap	Budsjett
	2013	2014	2015	2016
1. Utgifter				
<i>Driftsutgifter</i>				
Lønnsutgifter (1)	563 180 376	573 211 319	599 165 161	590 000 000
Varer og tjenester	295 650 206	266 684 628	253 124 897	260 000 000
<i>Sum driftsutgifter</i>	858 830 582	839 895 947	852 290 058	850 000 000
<i>Investeringsutgifter</i>				
Investering, større utstyrsanskaffelser og vedlikehold	36 506 569	43 040 760	26 749 144	35 000 000
<i>Sum investeringsutgifter</i>	36 506 569	43 040 760	26 749 144	35 000 000
<i>Overføringer fra virksomheten</i>				
Utbetalinger til andre statlige regnskaper				
Utbetalinger til andre i EU-konsortiet	1 720 714	295 504	0	6 000 000
Andre utbetalinger	2 734 738	0	186 692	0
<i>Sum overføringsutgifter</i>	4 455 452	295 504	186 692	6 000 000
<i>Finansielle aktiviteter</i>				
Kjøp av aksjer og andeler	0	0	0	0
Andre finansielle utgifter	0	0	0	0
<i>Sum finansielle utgifter</i>	0	0	0	0
Sum utgifter	899 792 603	883 232 211	879 225 894	891 000 000

Tabell 2.1 Utgifter og inntekter fordelt på art

			Regnskap	Budsjett
	2013	2014	2015	2016
2. Inntekter				
<i>Driftsinntekter</i>				
Inntekter fra salg av varer og tjenester	638 084 144	683 439 549	651 915 137	655 000 000
Inntekter fra avgifter, gebyrer og lisenser				
Refusjoner (1)	11 555 047	11 926 395	11 171 653	12 000 000
Andre driftsinntekter	5 336 046	2 751 189	2 488 335	0
<i>Sum driftsinntekter</i>	654 975 237	698 117 133	665 575 125	667 000 000
<i>Investeringsinntekter</i>				
Salg av varige driftsmidler	5 000	0	337 266	0
<i>Sum investeringsinntekter</i>	5 000	0	337 266	0
<i>Overføringer fra virksomheten</i>				
Inntekter fra statlige bevilgninger (2)	213 556 000	222 996 000	229 730 125	240 562 000
Andre innbetalinger				
<i>Sum overføringsinntekter</i>	213 556 000	222 996 000	229 730 125	240 562 000
<i>Finansielle aktiviteter</i>				
Innbetalinger ved salg av aksjer og andeler	0	0	0	0
Andre finansielle innbetalinger	0	0	0	0
<i>Sum finansielle inntekter</i>	0	0	0	0
Sum inntekter	868 536 237	921 113 133	895 642 516	907 562 000
3. Netto endring i kontantbeholdningen	-31 256 366	37 880 922	16 416 622	16 562 000

Tabell 2.1, noter*Generelt:*

Det har vært en reduksjon i utgiftene på om lag 4 mill. kroner fra 2014 til 2015. Dette skyldes ikke en reell kostnadsreduksjon, men en økning i leverandørgjelden. Årsverksproduksjonen i 2015 har vært på 486,2 forskerårsverk, mot 482,2 i 2014.

Noter:

1. Lønnsrelaterte refusjoner (blant annet for-eldrepenger og sykepenger) er klassifisert som inntekter i tabellen på egen linje
2. Inntekter fra statlige bevilgninger: består av basisbevilgning, forvaltningsoppdrag og tilskudd til drift av forskningsfartøyet H.U. Sverdrup II.

Tabell 2.2 Inntekter etter inntektskilde (alle tall i hele kroner)

Inntektskilde			Regnskap	Budsjett
	2013	2014	2015	2016
<i>Bevilgning til finansiering av statsoppdraget</i>				
Bevilgninger fra fagdepartement (1)	213 556 000	222 996 000	224 223 000	236 062 000
Bevilgninger fra andre departement	0	0	0	0
Tildelinger fra Norges forskningsråd (2)	39 354	4 304 063	5 507 125	4 500 000
<i>Sum bevilgninger</i>	<i>213 595 354</i>	<i>227 300 063</i>	<i>229 730 125</i>	<i>240 562 000</i>
<i>Offentlige og private bidrag</i>				
Bidrag fra kommuner og fylkeskommuner	0	0	0	0
Bidrag fra private	0	0	0	0
Tildelinger fra internasjonale organisasjoner	0	0	0	0
<i>Sum bidrag</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
<i>Oppdragsinntekter mv.</i>				
Oppdrag fra statlige virksomheter (3)	584 275 640	622 923 413	579 113 837	560 000 000
Oppdrag fra kommunale og fylkeskommunale virksomheter	0	0	0	0
Oppdrag fra private (4)	53 769 150	56 212 073	72 801 300	95 000 000
Andre inntekter	5 341 046	2 751 189	2 825 601	0
<i>Sum oppdragsinntekter</i>	<i>643 385 836</i>	<i>681 886 675</i>	<i>654 740 738</i>	<i>655 000 000</i>
<i>Refusjoner lønn</i>	<i>11 555 047</i>	<i>11 926 395</i>	<i>11 171 653</i>	<i>12 000 000</i>
<i>Sum refusjoner lønn</i>	<i>11 555 047</i>	<i>11 926 395</i>	<i>11 171 653</i>	<i>12 000 000</i>
Sum inntekter	868 536 237	921 113 133	895 642 516	907 562 000

Tabell 2.2, noter:*Generelt:*

Omfang og utvikling av andre inntekter.

- Tildelinger fra andre departement eller Norges Forskningsråd (NFR) er små og forholdsvis stabile i omfang. Dette gjelder prosjekter som gjennomføres med finansiering av NFR eller andre departementer. Økningen i budsjettet fra 2015 til 2016 skyldes i hovedsak tilskudd til Identifikasjonslabben (Prosjekt 1407).

Bidrags- og oppdragsinntekter:

- Basistilskudd, bidrag til forvaltningsoppdrag og drift av H. U. Sverdrup II, har vært stabile og har kun mindre justeringer i henhold til det generelle prisnivået. Nedgangen i innbetalinger skyldes til dels at periodiserte inntekter fra tidligere år har finansiert aktiviteter i 2015.

Noter

1. Bevilgninger fra fagdepartement: Består av basisbevilgning, forvaltningsoppdrag og tilskudd til drift av forskningsfartøyet H. U. Sverdrup II. Bevilgningen fra fagdepartementet var i 2015 på 224,223 mill. kroner, og utgjorde 25,0 pst. (2014: 26,8 pst.) av de totale inntektene til FFI.
2. Tildelinger fra NFR: prosjekter med finansiering fra NFR.
3. Oppdrag fra statlige virksomheter: Oppdragsforskning for Forsvaret samt andre statlige etater.
4. Oppdrag fra private: oppdragsforskning for sivile og ikke-statlige aktører innenlands og utenlands.

Tabell 2.3 Virksomhetens kontantbeholdning pr. 31. desember i perioden 2013–2015 med spesifisering av formål kontantbeholdningen skal benyttes til

Regnskapspost	Regnskap		Endring		Endring	
	31.12.2013	31.12.2014	31.12.2015	2012–2013	2013–2014	2014–2015
<i>Kontantbeholdning</i>						
Beholdning på oppgjørskonto i Norges Bank (1)	390 770 764	428 879 302	441 583 855	-32 979 156	38 108 538	12 704 553
Beholdning på andre bankkonti, andre kontantbeholdninger og kontant-ekvivalenter (2)	2 080 866	1 859 348	5 585 854	1 720 714	-221 518	3 726 506
Andre kontantbeholdninger og kontant-ekvivalenter (2)	28 168	22 070	7 633	2 076	-6 098	-14 437
<i>Sum kontantbeholdning</i>	392 879 798	430 760 720	447 177 342	-31 256 366	37 880 922	16 416 622
<i>Avsetninger til dekning av påløpte kostnader som forfaller neste budsjettår</i>						
Feriepenger mv.	46 608 240	49 627 643	51 280 766	4 078 532	3 019 403	1 653 123
Skattetrekk og offentlige avgifter	38 440 264	44 099 600	48 068 854	-5 214 333	5 659 336	3 969 254
Gjeld til leverandører	51 418 331	48 960 029	57 572 847	-14 793 267	-2 458 302	8 612 818
Gjeld til oppdragsgivere	202 529 495	246 221 127	241 093 517	-15 017 338	43 691 632	-5 127 610
Annen netto gjeld/ fordring som forfaller neste budsjettår	-8 054 250	-8 195 868	-20 143 696	-107 123	-141 618	-11 947 828
<i>Sum til dekning av påløpte kostnader som forfaller i neste budsjettår</i>	330 942 080	380 712 531	377 872 288	-31 053 529	49 770 451	-2 840 243

Tabell 2.3 Virksomhetens kontantbeholdning pr. 31. desember i perioden 2013–2015 med spesifikasjon av formål kontantbeholdningen skal benyttes til

Regnskapspost	Regnskap			Endring		Endring
	31.12.2013	31.12.2014	31.12.2015	2012–2013	2013–2014	2014–2015
<i>Avsetninger til dekning av planlagte tiltak der kostnadene helt eller delvis vil bli dekket i fremtidige budsjettår</i>						
Prosjekter finansiert av Norges forskningsråd	0	0	0	0	0	0
Større, påbegynte flerårige investeringsprosjekter finansiert av grunnbevilgningen fra fagdepartementet	0	0	0	0	0	0
Konkrete påbegynte, ikke fullførte prosjekter finansiert av grunnbevilgningen fra fagdepartementet	0	0	0	0	0	0
Andre avsetninger til vedtatte, ikke igangsatte formål	0	0	0	0	0	0
Konkrete påbegynte, ikke fullførte prosjekter finansiert av bevilgninger fra andre departementer	0	0	0	0	0	0
<i>Sum avsetninger til planlagte tiltak i fremtidige budsjettår</i>						
<i>Andre avsetninger:</i>						
Avsetninger til andre formål/ikke spesifiserte formål	376 000	0	0	-3 600 905	-376 000	0
Fri virksomhetskapital (4)	61 561 718	50 048 189	69 305 054	3 398 068	-11 513 529	19 256 865
<i>Sum andre avsetninger</i>	61 937 718	50 048 189	69 305 054	-202 837	-11 889 529	19 256 865

Tabell 2.3 Virksomhetens kontantbeholdning pr. 31. desember i perioden 2013–2015 med spesifikasjon av formål kontantbeholdningen skal benyttes til

Regnskapspost	Regnskap			Endring		Endring
	31.12.2013	31.12.2014	31.12.2015	2012–2013	2013–2014	2014–2015
<i>Langsiktig gjeld (netto)</i>						
Langsiktig gjeld knyttet til anleggsmidler	0	0	0	0	0	0
Annen langsiktig gjeld	0	0	0	0	0	0
<i>Sum langsiktig gjeld (netto)</i>	0	0	0	0	0	0
Sum netto gjeld og forpliktelser	392 879 798	430 760 720	447 177 342	-31 256 366	37 880 922	16 416 622

Tabell 2.3, noter*Generelt:*

Kontantbeholdningen har de siste årene vært relativt stabil. En stor del av kontantbeholdningen skyldes penger som kunden har innbetalt i prosjekter, men der arbeidet ikke er fullført ved utgangen av budsjettåret. En reduksjon i kundefordringene til økt likviditet. En økning i leverandørgjelden gir samme effekt. Variasjonen i de ulike postene anses som helt normalt, og alle fordringer og gjeld blir betalt i henhold til forfall.

Noter:

1. Beholdningen på oppgjørskonto i Norges bank: Inneholder feriepenger, skattetrekk, for-

dringer fra leverandører, ikke gjennomførte prosjektaktiviteter og frie likvide midler. Se også note 3 nedenfor.

- Beholdningen på andre bankkonti, andre kontantbeholdninger og kontantekvivalenter: kontantkasse H. U. Sverdrup II, beholdning for gavekort og forskuddsinnbetaling fra EU på to valutakonti.
- Gjeld til oppdragsgivere: prosjekter og oppdrag som er under gjennomføring, men hvor arbeidet ikke er ferdig.
- Fri virksomhetskaper: Forsvarsdepartementet har pålagt FFI å ha inntil 10 pst. av årsomsetningen i fri virksomhetskaper. Ved utgangen av 2015 utgjorde fri virksomhetskaper om lag 7,7 pst. (2014: 5,8 pst.) av de samlede inntektene for året.

Budsjettstatistikk for perioden 2014–2017

Tabell 3.1 Vedtatt budsjett og regnskap

Kap.	Betegnelse	Post	2014		2015		2016		2017				
			Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering			
1700	Forsvarsdepartementet	01	371 587	10 800	454 848	371 412	-6 349	436 066	379 258	8 435	772 976	45 591	
		21										121 860	0
		43										15 610	0
		71										60 325	-100
		73		31 174	2 400	31 826	32 679	477	33 089	33 108	(519)	28 127	-5 908
		78										297 491	22 460
1710	Forsvarsbygg	01	3 034 794	1 600	3 449 379	3 317 684	80 264	3 410 040	3 472 606	94 470	3 631 748	-179 138	
		45									277 515	57 684	
		46	164 366	100 200	171 007	104 274	-64 366	111 151	76 279	(30 000)			
		47	1 588 411	68 600	1 965 583	1 541 795	-87 915	1 604 689	1 472 025	(110 310)	1 629 700	77 246	
1716	Forsvarets forskningsinstitutt	51	180 600	900	180 656	186 117	867	185 950	189 135	(1 156)	162 479	-20 000	

Tabell 3.1 Vedtatt budsjett og regnskap

Kap.	Betegnelse	Post	2014		2015		2016		2017	
			Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering
		21		-135 900						
		50								
		70	5 793	8 852	8 974	3 000	9 408			
		71			18 950		19 156		19 629	0
1731	Hæren	01	5 240 804	5 595 629	5 226 167	82 702	5 268 233	5 362 228	216 300	
1732	Sjøforsvaret	01	3 427 384	3 586 037	3 452 649	54 787	3 530 785	4 191 223	253 200	
1733	Lufforsvaret	01	4 403 498	4 842 603	4 573 004	225 693	4 731 004	4 774 506	147 000	
1734	Heimevernet	01	1 190 838	1 271 877	1 214 132	31 217	1 213 906	1 245 353	58 200	
1735	Etterretnings- tjenesten	21	1 145 733	22 400	1 222 911	46 274	1 180 760	1 714 268	-9 549	
1740	Forsvarets logistikk- organisasjon	01	2 087 765	-2 500	1 937 194	7 169	1 297 709	1 797 022	101 880	

Forsvarsdepartementet

Tabell 3.1 Vedtatt budsjett og regnskap

Kap.	Betegnelse	Post	2014		2015		2016		2017			
			Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering		
1760	Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold											
		01	1 017 568	192 900	1 084 978	983 761	15 776	1 006 969	1 409 328	(121 479)	1 522 392	84 586
		44	38 302	-3 300	23 268	66 533	28 198	29 553	56 546	(11 783)	55 714	-2 246
		45	7 908 100	2 052 000	7 655 951	5 904 332	-1 440 594	5 657 034	5 251 182	(670 893)	4 832 916	93 428
		48	26 500	-38 900	24 016	80 764	54 300	22 417	71 500	(9 264)	71 500	0
		75	88 085	-3 100	71 158	87 907	-3 085	75 099	87 549	(2 907)	90 000	0
1761	Nye kampfly med baseløsning											
		01	83 257	12 500	82 863	115 862	29 646	112 499	162 575	45 638	194 686	0
		45	966 182	964 900	2 135 009	3 054 857	2 161 218	4 031 729	6 948 915	3 762 183	7 282 849	-548 460
		47	152 902	232 100	241 111	716 975	560 098	522 507	1 440 635	681 125	1 309 680	-22 635
1790	Kystvakten	01	1 028 239	34 300	1 049 767	1 034 780	4 916	1 000 660	1 045 380	(5 369)	1 094 428	37 200
1791	Redningshelikopter-tjenesten											
		01	857 541	10 100	864 961	737 888		813 752	859 016	0	925 343	25 439

Tabell 3.1 Vedtatt budsjett og regnskap

Kap.	Betegnelse	Post	2014		2015		2016		2017	
			Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Vedtatt budsjett	Reell endring justert for effektivisering	Forslag budsjett	Reell endring justert for effektivisering
1792	Operasjoner i utlandet	01	851 525	-213 100	570 366	-263 552	615 480	35 638	823 497	101 421
		70	4 155	4 155						
1795	Kulturelle og allmennyttige formål	01	268 307	12 900	265 792	-8 230	265 116	(100)	245 602	-4 158
		60								
		72	2 412	2 412	2 492	2 492	2 564		2 636	0
SUM TOTALT			43 029 086	3 740 600	43 787 866	1 652 164	48 263 706	3 694 992	50 948 190	751 258

Tallene i tabellen er i nominelle kroner. Endringene mellom de årlige vedtatte budsjettene fremkommer som faktisk endring. Faktisk endring bygger på reelle budsjettmessige endringer, men tar hensyn til effekt av interneffektivisering iht. langtidspan 2013–2016.

Regnskapstall er hentet fra statsregnskapet og er til informasjon.

Vedlegg 4**Nøkkeltall for perioden 2014–2017**

Tabell 4.1 Utviklingen i forsvarsbudsjettet 2014–2017 med og uten kampfly med baseløsning

	Saldert budsjett 2014	Saldert budsjett 2015	Saldert budsjett 2016	Forslag budsjett 2017
Totalbudsjettet	43 029 086	43 787 866	48 892 262	50 948 190
Totalbudsjettet uten midlertidig styrking knyttet til kampfly med baseløsning	42 829 086	42 414 866	44 740 262	46 151 190

(1000 kr)

Tabell 4.2 Prosentvis fordeling av vedtatt budsjett 2014–2016 og forslag for 2017

År	Materiell- investeringer	EBA- investeringer	Drift uten kap. 1792	Kap. 1792 Norske styrker i utlandet
2017	23,8	6,2	68,4	1,6
2016	25,2	6,5	66,8	1,4
2015	20,6	5,7	72,4	1,3
2014	20,6	4,2	73,2	2,0

Tabellen er basert på nominelle kroner.

Materiellinvesteringer omfatter:

- Kap. 1760 Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold, post 45 Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold
- Kap. 1761 Nye kampfly med baseløsning, post 45 Større utstyrsanskaffelser og vedlikehold

EBA-investeringer omfatter:

- Kap. 1710 Forsvarsbygg og nybygg og nyanlegg
- post 46 Ekstraordinært vedlikehold
- post 47 Nybygg og nyanlegg

Kap. 1760 Forsvarsmateriell og større anskaffelser og vedlikehold

- post 44 Fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeider, nasjonalfinansiert andel
- post 48 Fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeider, fellesfinansiert andel
- post 75 Fellesfinansierte bygge- og anleggsarbeider, Norges tilskudd til NATOs investeringsprogram for sikkerhet

Kap. 1761 Nye kampfly med baseløsning

- post 47 Nybygg og nyanlegg

Tabell 4.3 Forsvarsbudsjettet og brutto nasjonalprodukt

År	BNP ¹ pr. innbygger	Forsvarsutgifter ² pr. innbygger	Forsvarsutgifter ³ som andel av BNP ⁴
2015	kr 612 463	kr 9 217	1,47
2014	kr 613 017	kr 8 998	1,52
2013	kr 604 095	kr 8 567	1,4

¹ Basert på nominelle kroner. Foreløpige tall for 2015. Endelige BNP-tall offentliggjøres 23 måneder etter årets utløp.

² Basert på nominelle kroner. Utgifter til pensjoner til ansatte i forsvarssektoren inngår i henhold til NATOs definisjon av forsvarsutgifter.

³ Basert på 2010-kroner. Utgifter til pensjoner til ansatte i forsvarssektoren inngår i henhold til NATOs definisjon av forsvarsutgifter.

⁴ Basert på 2010-kroner.

Kilde: NATO

Forsvarets fremtidige styrkestruktur

Felleselementer	Lufforsvaret	Sjøforsvaret	Hæren	Heimevernet
Etterretningstjenesten	Taktisk luftkommando (NAOC)	Taktisk sjøkommando	Taktisk landkommando	Nasjonal territoriell kommando
Forsvarets operative hovedkvarter	– Luftkontroll og varsling (ARS)	– Fem fregatter, Fridtjof Nansen-klasse m/NH90	– Brigadekommando	– Ti distriktsstaber
Forsvarets logistikk:	– Luftvarslingsskjede	– Seks kystkorvetter, Skjold-klasse. Avvikles på sikt	– Panserbataljon	– 3 000 i innsatsstrukturen
– Nasjonal logistikkkommando	– Baseforsvarsstridsgrupper	– Seks ubåter, Ula-klasse, reduseres til fire og erstattes av fire nye ubåter	– 2. bataljon	– 35 000 i områdestrukturen
– Felles logistikk- og støttekapasiteter	– Luftvernstridsgrupper	– Seks minerydderfartøyer, reduseres til fire og erstattes av autonome mineryddesystemer	– Etterretningsbataljon	
– Vertslandsstøttebataljon	– F-16 kampfly, erstattes av inntil 52 F-35 kampfly	– Seks minerydderfartøyer, reduseres til fire og erstattes av autonome mineryddesystemer	– Sambandsbataljon	
Cyberforsvaret:	– 18 Bell 412 helikoptre, reduseres i antall	– Tre logistikk- og støttefartøy	– Artilleribataljon	
– CIS-TG	– Seks P-3 Orion, erstattes av nye maritime overvåkingsfly	– Fire ytre kystvakt m/NH90	– Ingeniørbataljon	Forsvarets spesialstyrker
Forsvarets sanitetsstyrker	– Tre DA-20 EK- og kalibreringsfly, avvikles på sikt	– Fire ytre kystvakt, Harstad-/Barentshav-klasse	– Stridstrenbataljon	Taktisk spesialoperasjonskommando
Felles NATO luft- og bakkeovervåkning	– 14 NH90 maritime helikoptre	– Fem indre kystvakt, Nornen-klasse	– Sanitetsbataljon	– Forsvarets spesialkommando
Felles lufttanking og lufttransport (MRTT, C-17)	– Fire C-130J transportfly	– Bordingskapasitet	– MP-kompani	– Marinejegerkommandoen
Forsvarets militærpolitivdeling	– Sea King redningshelikoptre, erstattes av 16 AW101	– Logistikkelement, sjø	– HM Kongens Garde	
Satellittbasert overvåkning	– Logistikkbase, luft		– Grensevakt	
			– Logistikkbase, land	

Bestilling av publikasjoner

Offentlige institusjoner:

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon

Internett: www.publikasjoner.dep.no

E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no

Telefon: 22 24 00 00

Privat sektor:

Internett: www.fagbokforlaget.no/offpub

E-post: offpub@fagbokforlaget.no

Telefon: 55 38 66 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på

www.regjeringen.no

Trykk: 07 Xpress AS – 10/2016

